EUROOPA
KOMISJON

Brüssel, 11.6.2021
COM(2021) 312 final

ANNEX 1

LISA

järgmise dokumendi juurde:

Ettepanek:

NÕUKOGU OTSUS

ühelt poolt Euroopa Liidu ning teiselt poolt Aafrika, Kariibi mere ja Vaikse ookeani piirkonna riikide organisatsiooni (AKVRO) liikmete vahelise partnerluslepingu Euroopa Liidu nimel allkirjastamise ja selle ajutise kohaldamise kohta

PARTNERLUSLEPING

ÜHELT POOLT EUROOPA LIIDU NING TEISELT POOLT

AAFRIKA, KARIIBI MERE JA VAIKSE OOKEANI PIIRKONNA RIIKIDE

ORGANISATSIOONI LIIKMETE VAHEL

I OSA. ÜLDSÄTTED

II OSA. STRATEEGILISED PRIORITEEDID

I JAOTIS. INIMÕIGUSED, DEMOKRAATIA JA VALITSEMINE INIMKESKSETES JA ÕIGUSTEPÕHISTES ÜHISKONDADES

II JAOTIS. RAHU JA JULGEOLEK

III JAOTIS. INIM- JA SOTSIAALNE ARENG

IV JAOTIS. KAASAV JA KESTLIK MAJANDUSKASV JA ARENG

V JAOTIS. KESKKONNASÄÄSTLIKKUS JA KLIIMAMUUTUSED

VI JAOTIS. RÄNNE JA LIIKUVUS

III OSA. ÜLEMAAILMSED LIIDUD JA RAHVUSVAHELINE KOOSTÖÖ

IV OSA. KOOSTÖÖ- JA RAKENDAMISVAHENDID

V OSA. INSTITUTSIOONILINE RAAMISTIK

VI OSA: LÕPPSÄTTED

PIIRKONDLIKUD PROTOKOLLID

AAFRIKA PIIRKONDLIK PROTOKOLL

I OSA. KOOSTÖÖRAAMISTIK

II OSA. PEAMISED KOOSTÖÖVALDKONNAD

I JAOTIS. KAASAV JA KESTLIK MAJANDUSKASV JA ARENG

II JAOTIS. INIM- JA SOTSIAALNE ARENG

III JAOTIS. KESKKOND, LOODUSVARADE MAJANDAMINE JA KLIIMAMUUTUSED

IV JAOTIS. RAHU JA JULGEOLEK

V JAOTIS. INIMÕIGUSED, DEMOKRAATIA JA VALITSEMINE

VI JAOTIS. RÄNNE JA LIIKUVUS

KARIIBI PIIRKONNA PIIRKONDLIK PROTOKOLL

I OSA. KOOSTÖÖRAAMISTIK

II OSA. PEAMISED KOOSTÖÖVALDKONNAD

I JAOTIS. KAASAV JA KESTLIK MAJANDUSKASV JA ARENG

II JAOTIS. KESKKONNASÄÄSTLIKKUS, KLIIMAMUUTUSED JA LOODUSVARADE SÄÄSTEV MAJANDAMINE

III JAOTIS. INIMÕIGUSED, VALITSEMINE, RAHU JA JULGEOLEK

IV JAOTIS – INIMARENG, SOTSIAALNE ÜHTEKUULUVUS JA LIIKUVUS

VAIKSE OOKEANI PIIRKONNA PIIRKONDLIK PROTOKOLL

I OSA. KOOSTÖÖRAAMISTIK

II OSA. PEAMISED KOOSTÖÖVALDKONNAD

I JAOTIS. KESKKONNASÄÄSTLIKKUS JA KLIIMAMUUTUSED

II JAOTIS. KAASAV JA KESTLIK MAJANDUSARENG

III JAOTIS. OOKEANID, MERED JA KALANDUS

IV JAOTIS. JULGEOLEK, INIMÕIGUSED, DEMOKRAATIA JA VALITSEMINE

V JAOTIS. INIM- JA SOTSIAALNE ARENG

LISAD

I LISA. TAGASISAATMIS- JA TAGASIVÕTMISPROTSESS

II LISA. EUROOPA INVESTEERIMISPANGA TEGEVUS

EUROOPA LIIT, edaspidi ka „EL“, ühelt poolt ning

ANGOLA VABARIIK,

ANTIGUA JA BARBUDA,

BAHAMA ÜHENDUS,

BARBADOS,

BELIZE,

BENINI VABARIIK,

BOTSWANA VABARIIK,

BURKINA FASO,

BURUNDI VABARIIK,

KAMERUNI VABARIIK,

CABO VERDE VABARIIK,

KESK-AAFRIKA VABARIIK,

TŠAADI VABARIIK,

KOMOORI LIIT,

KONGO VABARIIK,

COOKI SAARED,

CÔTE D’IVOIRE’I VABARIIK,

KUUBA VABARIIK,

KONGO DEMOKRAATLIK VABARIIK,

DJIBOUTI VABARIIK,

DOMINICA ÜHENDUS,

DOMINIKAANI VABARIIK,

ERITREA RIIK,

ESWATINI KUNINGRIIK,

ETIOOPIA DEMOKRAATLIK LIITVABARIIK,

FIDŽI VABARIIK,

GABONI VABARIIK,

GAMBIA VABARIIK,

GHANA VABARIIK,

GRENADA,

GUINEA VABARIIK,

GUINEA-BISSAU VABARIIK,

EKVATORIAAL-GUINEA VABARIIK,

GUYANA KOOPERATIIVVABARIIK,

HAITI VABARIIK,

JAMAIKA,

KEENIA VABARIIK,

KIRIBATI VABARIIK,

LESOTHO KUNINGRIIK,

LIBEERIA VABARIIK,

MADAGASKARI VABARIIK,

MALAWI VABARIIK,

MALI VABARIIK,

MARSHALLI SAARTE VABARIIK,

MAURITAANIA ISLAMIVABARIIK,

MAURITIUSE VABARIIK,

MIKRONEESIA LIIDURIIGID,

MOSAMBIIGI VABARIIK,

NAMIIBIA VABARIIK,

NAURU VABARIIK,

NIGERI VABARIIK,

NIGEERIA LIITVABARIIK,

NIUE,

BELAU VABARIIK,

PAAPUA UUS-GUINEA ISESEISVUSRIIK,

RWANDA VABARIIK,

SAINT KITTS JA NEVIS,

SAINT LUCIA,

SAINT VINCENT JA GRENADIINID,

SAMOA ISESEISVUSRIIK,

SÃO TOMÉ JA PRÍNCIPE DEMOKRAATLIK VABARIIK,

SENEGALI VABARIIK,

SEIŠELLI VABARIIK,

SIERRA LEONE VABARIIK,

SAALOMONI SAARED,

SOMAALIA LIITVABARIIK,

LÕUNA-AAFRIKA VABARIIK,

LÕUNA-SUDAANI VABARIIK,

SUDAANI VABARIIK,

SURINAME VABARIIK,

TANSAANIA ÜHENDVABARIIK,

TIMOR-LESTE DEMOKRAATLIK VABARIIK,

TOGO VABARIIK,

TONGA KUNINGRIIK,

TRINIDADI JA TOBAGO VABARIIK,

TUVALU,

UGANDA VABARIIK,

VANUATU VABARIIK,

SAMBIA VABARIIK,

ZIMBABWE VABARIIK,

edaspidi „Aafrika, Kariibi mere ja Vaikse ookeani piirkonna riikide organisatsiooni (AKVRO) liikmed“ teiselt poolt,

VÕTTES ARVESSE ühelt poolt muudetud Georgetowni lepingut, millega loodi Aafrika, Kariibi mere ja Vaikse ookeani piirkonna riikide organisatsioon, ning teiselt poolt Euroopa Liidu lepingut ja Euroopa Liidu toimimise lepingut,

ARVESTADES omavahelisi tugevaid seoseid ning poliitilisi, majanduslikke ja kultuurilisi sidemeid,

KINNITADES VEEL KORD oma otsust pidada kinni reeglitel põhinevast maailmakorrast, mille aluspõhimõte on mitmepoolsus ja mille keskmes on Ühinenud Rahvaste Organisatsioon,

KINNITADES kindlat tahet toetada kestlikku arengut kooskõlas kestliku arengu tegevuskavaga aastani 2030,

RÕHUTADES vastastikust huvi pakkuvates küsimustes kõikidel asjakohastel tasanditel korrapärase dialoogi pidamise tähtsust,

KINNITADES VEEL KORD tahet oma partnerlust tugevdada, koordineerides ühiste huvide ja väärtuste ning vastastikuse austuse alusel tegevust rahvusvahelistel foorumitel ning olles teadlik oma suutlikkusest kujundada ühiselt tegutsedes üleilmseid tulemusi,

KINNITADES oma otsust järgida demokraatia põhimõtteid ja inimõigusi, nagu need on sätestatud inimõiguste ülddeklaratsioonis ja muudes asjakohastes rahvusvahelistes inimõiguste alastes dokumentides, ning õigusriigi põhimõtteid ja head valitsemistava,

TULETADES MEELDE oma tugevat tahet edendada rahu ja julgeolekut ning oma rahvusvahelisi kohustusi massihävitusrelvade leviku tõkestamisel, samuti oma kindlat kavatsust ennetada kõige raskemaid rahvusvahelisele üldsusele muret tekitavaid kuritegusid ja nende toimepanijad vastutusele võtta,

KINNITADES VEEL KORD oma tahet edendada paljusid sidusrühmi hõlmavat koostööd, et toetada kestliku arengu saavutamist, võttes arvesse eri sidusrühmade erinevaid rolle ja kandes samal ajal hoolt selle eest, et kõik tegutsevad õigusriigi põhimõtete kohaselt,

RÕHUTADES pakilist vajadust tegeleda üleilmsete keskkonnaprobleemidega, Pariisi kokkuleppe tähtsust, vajadust ehitada riikides kiiresti üles stabiilne ja vähese CO_2-heitega majandus ning kliimamuutustele vastupidav ühiskond ning teha edusamme ühiste keskkonna-, kliimamuutuste- ja taastuvenergiaalaste eesmärkide saavutamisel,

TUNNISTADES majanduse struktuurse ümberkujundamise tähtsust kaasava ja kestliku majanduskasvu ja arengu saavutamisel,

TULETADES MEELDE oma soovi järgida rahvusvahelist kaubandust reguleerivaid põhimõtteid ja eeskirju, eelkõige neid, milles on kokku lepitud Maailma Kaubandusorganisatsioonis,

TULETADES MEELDE oma lubadusi austada töötajate õigusi, võttes arvesse Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni konventsioonides sätestatud põhimõtteid,

TUNNISTADES teaduse, tehnoloogia, teadusuuringute ja innovatsiooni olulist rolli teadmistepõhiste ühiskondade väljakujunemise kiirendamisel, millele aitavad kaasa kestliku arengu saavutamiseks rakendatavad digivahendid,

MEENUTADES oma soovi edendada inim- ja sotsiaalset arengut, kaotada vaesus ning võidelda diskrimineerimise ja ebavõrdsuse vastu, jätmata kedagi kõrvale,

TUNNISTADES, et demograafilised muutused koos majanduslike, sotsiaalsete ja keskkonnaalaste muutustega tekitavad kestliku arengu kontekstis nii võimalusi kui ka probleeme,

KINNITADES VEEL KORD, et sooline võrdõiguslikkus ning naiste ja tüdrukute võimestamine on olulised kaasava ja kestliku arengu saavutamiseks,

TUNNISTADES noorte tähtsust tuleviku kujundamisel ja kestlikku arengusse panustamisel,

KINNITADES VEEL KORD oma tahet edendada inimkeskset partnerlust ja inimestevahelisi kontakte, sealhulgas koostöö ja vahetuste kaudu teaduse, tehnoloogia, innovatsiooni, hariduse ja kultuuri valdkonnas,

KINNITADES VEEL KORD oma tahet süvendada rände ja liikuvuse alast koostööd ja dialoogi,

TUNNISTADES üha suuremaid riske, mida põhjustavad looduskatastroofid, majandusvapustused ja muud välised vapustused, sealhulgas pandeemiad,

KINNITADES oma soovi teha koostööd piirkondliku ja mandriülese integratsiooni toetamiseks, eriti selleks, et saavutada eesmärgid, mis on püstitatud Aafrika Liidu tegevuskavas aastani 2063 ning Kariibi mere ja Vaikse ookeani piirkonna integratsiooni- ja koostööraamistikes,

MEENUTADES poliitikavaldkondade arengusidususe ja abi tulemuslikkuse põhimõtet ning Addis Abeba tegevuskava põhimõtteid,

VÕTTES ARVESSE ühelt poolt Aafrika, Kariibi mere ja Vaikse ookeani piirkonna riikide rühma ning teiselt poolt Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide vahelist koostöölepingut, millele on alla kirjutatud Cotonous 23. juunil 2000 ning mida on muudetud Luxembourgis 25. juunil 2005 ja Ouagadougous 22. juunil 2010,

ON KOKKU LEPPINUD JÄRGMISES:

I OSA

ÜLDSÄTTED

ARTIKKEL 1

Eesmärgid

1. Käesoleva lepinguga luuakse lepinguosaliste vahel tugevam poliitiline partnerlus, et saavutada vastastikku kasulikke tulemusi ühist ja kattuvat huvi pakkuvates küsimustes kooskõlas ühiste väärtustega.

2. Käesolev leping aitab saavutada kestliku arengu eesmärke, lähtudes kestliku arengu tegevuskavast aastani 2030 ja Pariisi kokkuleppest kui üldistest partnerlust suunavatest raamistikest.

3. Käesoleva lepingu eesmärgid on järgmised:

a) edendada, kaitsta ja järgida inimõigusi, demokraatia põhimõtteid, õigusriiki ja head valitsemistava, pöörates erilist tähelepanu soolisele võrdõiguslikkusele;

b) ehitada üles rahumeelsed ja vastupanuvõimelised riigid ja ühiskonnad, astudes vastu rahu ja julgeolekut ähvardavatele olemasolevatele ja tekkivatele ohtudele;

c) edendada inim- ja sotsiaalset arengut, eelkõige vaesuse kaotamiseks ja ebavõrdsuse vähendamiseks, tagades et kõik saavad elada inimväärset elu ja kedagi ei jäeta kõrvale ning pöörates erilist tähelepanu naistele ja tüdrukutele;

d) kaasata investeeringuid, toetada kaubandust ja edendada erasektori arengut, et saavutada kestlik ja kaasav majanduskasv ning luua kõigile inimväärne töökoht;

e) võidelda kliimamuutuste vastu, kaitsta keskkonda ja tagada loodusvarade säästev majandamine ning

f) rakendada terviklikku ja tasakaalustatud rändekäsitust, et kasutada kooskõlas lepinguosaliste asjaomaste pädevustega ära turvalist, korrakohast ja seaduslikku rännet ja liikuvust ning pidurdada ebaseaduslikku rännet, tegeledes selle algpõhjustega, järgides igati rahvusvahelist õigust.

4. Käesoleva lepingu eesmärkide saavutamisel on peamised vahendid partnerlusdialoog ja meetmed, mille kavandamisel võetakse arvesse lepinguosaliste eripära.

5. Käesolev leping hõlbustab lepinguosaliste ühiste seisukohtade võtmist maailmaareenil, mis aitab tugevdada partnerlusi mitmepoolsuse ja reeglitel põhineva rahvusvahelise korra toetamiseks, et edendada üleilmset tegevust.

ARTIKKEL 2

Põhimõtted

1. Lepinguosalised taotlevad käesoleva lepingu eesmärke jagatud vastutuse, solidaarsuse, vastastikkuse, vastastikuse austuse ja aruandekohustuse vaimus.

2. Lepinguosalised kinnitavad veel kord oma kindlat tahet arendada sõbralikke suhteid rahvaste vahel, austades riikide suveräänse võrdsuse põhimõtet, ning hoiduda jõu kasutamisest ükskõik millise riigi territoriaalse terviklikkuse või poliitilise sõltumatuse vastu või mis tahes muul moel, mis on vastuolus ÜRO põhikirjaga, ja jõu sellise kasutamisega ähvardamisest.

3. Lepinguosalised lepivad kokku, et igat piirkondlikku protokolli rakendatakse kooskõlas lepingu üldosas kokku lepitud üldpõhimõtetega, võttes samal ajal arvesse piirkondade eripära. Nad lepivad kokku ka selles, et meetmeid kohandatakse vastavalt vähim arenenud riikide, merepiirita riikide, väikeste arenevate saareriikide ja madalal paiknevate rannikuriikide erinevatele vajadustele, võttes arvesse mitmesuguseid katsumusi, millega need riigid silmitsi seisavad.

4. Lepinguosalised teevad otsuseid ja võtavad meetmeid kõige asjakohasemal riigisisesel, piirkondlikul või mitme riigi tasandil.

5. Lepinguosalised edendavad korrakindlalt soolist perspektiivi ning tagavad, et soolist võrdõiguslikkust võetakse arvesse kõigis poliitikavaldkondades.

6. Lepinguosalised rakendavad terviklikku lähenemisviisi oma koostöö suhtes, mis hõlmab poliitilisi, majanduslikke, sotsiaalseid, keskkonnaalaseid ja kultuurilisi elemente.

7. Lepinguosalised tõhustavad jõupingutusi piirkondliku integratsiooni ja koostöö edendamiseks, et võimalikult hästi lahendada julgeolekuga seotud muresid, saada majanduslikku kasu üleilmastumisest ning vajaduse korral tegeleda riikidevaheliste probleemide ja võimalustega.

8. Lepinguosalised edendavad paljusid sidusrühmi hõlmavat lähenemisviisi, mis võimaldab partnerlusdialoogis ja koostöös aktiivselt kaasa lüüa mitmesugustel osalejatel, sealhulgas parlamentidel, kohalikel omavalitsustel, kodanikuühiskonnal ja erasektoril.

9. Partnerluse eesmärkide tulemuslikumaks ja tõhusamaks saavutamiseks võib kasutada ametlikke ja ajutisi piirkondlikke koostöövorme. Lepinguosalised võivad kokku leppida ka sätetes ja paindlikes menetlustes, mis võimaldavad huvitatud lepinguosalistel süvendada dialoogi ja koostööd konkreetsetes valdkondlikes ja piirkonnaülestes küsimustes.

ARTIKKEL 3

Partnerlusdialoog

1. Lepinguosalised peavad käesoleva lepingu tulemuslikuks rakendamiseks kõikides käesoleva lepinguga hõlmatud valdkondades korrapärast, tasakaalustatud, laiaulatuslikku ja sisulist partnerlusdialoogi, mille tulemusel võtavad mõlemad pooled kohustusi ja vajaduse korral meetmeid.

2. Lepinguosalised on ühel meelel, et partnerlusdialoogi eesmärk on vahetada teavet, parandada vastastikust mõistmist ning hõlbustada ühiste prioriteetide ja tegevuskavade kehtestamist riigi, piirkonna ja rahvusvahelisel tasandil. Lepinguosalised teevad koostööd ja koordineerivad oma tegevust ühist huvi pakkuvates küsimustes ja rahvusvahelises kontekstis tekkivate uute probleemide lahendamisel.

3. Lepinguosalised lepivad kokku, et dialoogi peetakse paindlikul ja vajadustele kohandatud viisil, korrapäraselt, kõige asjakohasemas vormis ja kõige asjakohasemal riigisisesel, piirkondlikul või mitme riigi tasandil, kasutades ära kõikvõimalikud kanalid, sealhulgas piirkondlikus ja rahvusvahelises kontekstis. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad jälgivad ja hindavad dialoogi tulemuslikkust ja vajaduse korral kohandavad selle ulatust.

4. Lepinguosalised lepivad kokku, et parlamente ning vajaduse korral kodanikuühiskonna organisatsioonide ja erasektori esindajaid teavitatakse nõuetekohaselt, nendega konsulteeritakse ja neil võimaldatakse anda partnerlusdialoogi oma panus. Vajaduse korral kaasatakse dialoogi piirkondlikud ja mandri tasandi organisatsioonid.

ARTIKKEL 4

Poliitika sidusus

1. Lepinguosalised teevad tööd sidusa poliitika rakendamiseks riigi, piirkonna ja rahvusvahelisel tasandil, et saavutada sihipärase, strateegilise ja partnerlusele suunatud lähenemisviisi kaudu käesoleva lepingu eesmärgid.

2. Lepinguosalised edendavad individuaalselt ja üheskoos poliitikameetmete koostoimet, et vältida või minimeerida kahjulikku mõju, mida nende poliitika võib avaldada teistele lepinguosalistele. Nad kohustuvad teavitama teisi lepinguosalisi algatustest ja meetmetest, mis võivad neid märkimisväärselt mõjutada, ja vajaduse korral nendega sel teemal konsulteerima.

3. Lepinguosalised kinnitavad veel kord oma kindlat tahet edendada poliitikavaldkondade arengusidusust kui olulist elementi kestliku arengu eesmärkide saavutamisel.

ARTIKKEL 5

Osalejad

1. Lepinguosalised tunnistavad, et valitsustel on keskne roll oma riikide prioriteetide ja strateegiate kindlaksmääramisel ja rakendamisel. Nad kinnitavad parlamentide tähtsat rolli õigusaktide kujundamisel ja vastuvõtmisel, eelarvete kokkuleppimisel ja valitsustelt aru pärimisel. Nad tunnistavad kohalike omavalitsuste rolli ja panust demokraatliku aruandekohustuse suurendamisse ja valitsuse tegevuse täiendamisse.

2. Lepinguosalised kinnitavad allpiirkondlike, piirkondlike, mandri tasandi ja mandritevaheliste organisatsioonide olulist rolli käesoleva lepingu, eelkõige kolme piirkondliku protokolli eesmärkide saavutamisel.

3. Lepinguosalised tunnistavad igat liiki ja mis tahes riiklike eripäradega sidusrühmade, nimelt kodanikuühiskonna, majandus- ja sotsiaalpartnerite, sh ametiühinguorganisatsioonide, ja erasektori tähtsat rolli ja panust ning lepivad kokku nende osalemise suurendamises ja tõhustamises, et edendada veelgi kaasavamaid ja paljusid sidusrühmi hõlmavaid poliitilisi protsesse. Sellega seoses tagavad lepinguosalised, et asjakohasel juhul teavitatakse kõiki neid sidusrühmi strateegiatest ja valdkondlikest poliitikameetmetest ning nendega konsulteeritakse sel teemal, et nad annavad oma panuse laiaulatuslikus dialoogis, et nad saavad kriitilise tähtsusega valdkondades suutlikkuse suurendamiseks tuge ning nad osalevad koostööprogrammide elluviimises neid puudutavates valdkondades. Koostööprogrammides osalemine toimub lähtuvalt sellest, mil määral tegelevad nad elanikkonna vajadustega ja millised on nende eripädevused ning et neil on aruandekohustust kätkevad ja läbipaistvad juhtimisstruktuurid.

ARTIKKEL 6

Ülesehitus

1. Käesolev leping koosneb üldosast (I, II, III, IV, V ja VI osa, lisad ja deklaratsioonid) ning kolmest piirkondlikust protokollist.

2. Üldosa ja selle lisade sätted on õiguslikult siduvad kõikidele käesoleva lepingu osalistele.

3. Piirkondlike protokollide sätted on õiguslikult siduvad ELile ning vastavalt Aafrikas, Kariibi piirkonnas või Vaikse ookeani piirkonnas asuvatele lepinguosalistele. Mitte miski piirkondlikes protokollides ning nende tõlgendamisel ja rakendamisel ei tohi mõjutada lepingu üldosa sätteid või AKVRO-ELi ministrite nõukogu otsuseid ega neist kõrvale kalduda.

ARTIKKEL 7

Valdkonnaülesed küsimused

1. Lepinguosalised lepivad kokku, et kõikides koostöövaldkondades võetakse tegevuse kavandamisel korrakindlalt arvesse järgmisi valdkonnaüleseid küsimusi: inimõigused, demokraatia, sooline võrdõiguslikkus, rahu ja julgeolek, keskkonnakaitse, võitlus kliimamuutustega, kultuur ja noored.

2. Lepinguosalised teevad koostööd toetamaks suutlikkuse suurendamist, et tulemuslikult lahendada probleeme ja saavutada käesolevas lepingus kindlaks määratud eesmärgid. Nende eesmärk on toetada asutuste tugevdamist, edendada parimate tavade vahetamist ning hõlbustada teadmiste ülekannet ja jagamist.

3. Lepinguosalised suurendavad riikide, kogukondade ja üksikisikute, eriti haavatavate elanikkonnarühmade võimet panna vastu keskkonna ja kliimamuutustega seotud katsumustele, majandussõkkidele, konfliktidele ja poliitilistele kriisidele ning epideemiatele ja pandeemiatele.

II OSA

STRATEEGILISED PRIORITEEDID

I JAOTIS

INIMÕIGUSED, DEMOKRAATIA JA VALITSEMINE INIMKESKSETES JA ÕIGUSTEPÕHISTES ÜHISKONDADES

ARTIKKEL 8

Lepinguosalised kinnitavad veel kord oma kindlat tahet kaitsta, edendada ja järgida inimõigusi, põhivabadusi ja demokraatia põhimõtteid ning tugevdada õigusriiki ja head valitsemistava kooskõlas ÜRO põhikirja, inimõiguste ülddeklaratsiooni ja rahvusvahelise õigusega, eelkõige rahvusvahelise inimõigustealase õigusega ja vajaduse korral rahvusvahelise humanitaarõigusega. Lepinguosalised edendavad inimkeskset ja õigustepõhist poliitikat, mis hõlmab kõiki inimõigusi ning millega tagatakse võrdne juurdepääs võimalustele kõigile ühiskonna liikmetele, püüeldes inimesele keskenduva kestliku arengu poole. Lepinguosalised tunnistavad, et demokraatia, inimõiguste, põhivabaduste, õigusriigi ja hea valitsemistava austamine on kestliku arengu lahutamatu osa.

ARTIKKEL 9

Inimõigused, demokraatia ja õigusriik

1. Tunnistades, et inimõigused on üldised, jagamatud, üksteisest sõltuvad ja omavahel seotud, edendavad, kaitsevad ja järgivad lepinguosalised kõiki inimõigusi, olgu tegemist kodaniku-, poliitiliste, majanduslike, sotsiaalsete või kultuurialaste õigustega. Nad kaitsevad kõiki põhivabadusi, nagu arvamus- ja väljendusvabadus, kogunemis- ja ühinemisvabadus ning mõtte-, usu- ja veendumusvabadus, ning tagavad, et kõik saavad neid õigusi täielikult ja võrdselt kasutada.

2. Lepinguosalised kohustuvad edendama kõigi inimeste inimõiguste ja põhivabaduste üldist austamist ja järgimist ilma diskrimineerimiseta mis tahes alusel, sealhulgas soo, etnilise või sotsiaalse päritolu, usutunnistuse või veendumuste, poliitiliste või muude arvamuste, puude, vanuse või muu staatuse alusel. Nad kohustuvad võitlema rassismi, rassilise diskrimineerimise, ksenofoobia ja seonduva sallimatuse kõigi vormide vastu ning vägivalla ja diskrimineerimise kõigi vormide, sealhulgas igasuguse viha õhutamise vastu. Nad kohustuvad tunnistama ja edendama põlisrahvaste õigusi, nagu on sätestatud põlisrahvaste õiguste deklaratsioonis.

3. Lepinguosalised peavad kahepoolsel tasandil partnerlusdialoogi surmanuhtluse teemal. Kui siseriiklike õigusaktidega on ette nähtud surmanuhtlus ja seda endiselt kohaldatakse, järgivad lepinguosalised nõuetekohast menetlust ja rahvusvaheliselt kokku lepitud miinimumstandardeid.

4. Lepinguosalised kinnitavad veel kord, et riigikorralduse aluseks olevad üldtunnustatud demokraatia põhimõtted tagavad võimu õiguspärasuse, põhiseaduslikus, seadusandlikus ja õigussüsteemis toimuva tegevuse seaduslikkuse ning osalemismehhanismide olemasolu. Lepinguosalised jätkavad ja tugevdavad nende põhimõtete kohaldamist, tagades kaasavad, läbipaistvad ja usaldusväärsed valimised, austades sealjuures nõuetekohaselt riikide suveräänsust, ning võimaldades ja toetades osaluspõhiseid otsustusprotsesse. Lepinguosalised edendavad hea valimistava järgimist ja omavahelist koostööd, sealhulgas valimiste vaatlemisel vastavalt olukorrale ELis ja AKVRO liikmetes.

5. Lepinguosalised toetavad aktiivselt õigusriigi tugevdamist riigi, piirkonna ja rahvusvahelisel tasandil, tunnistades selle suurt tähtsust inimõiguste kaitsmisel ja demokraatlike asutuste tõhusal toimimisel. Sellega seoses tagatakse sõltumatu, erapooletu ja hästi toimiva kohtusüsteemi olemasolu, võrdsus seaduse ees, õigus õiglasele kohtumõistmisele ja nõuetekohasele menetlusele ning juurdepääs tulemuslikele õiguskaitsemehhanismidele.

6. Lepinguosalised tunnistavad õigust arengule, mis põhineb kõigi inimõiguste jagamatusel, vastastikusel sõltuvusel, üldkehtivusel ja võõrandamatusel, millest tulenevalt on igal inimesel ja kõigil rahvastel õigus osaleda majanduslikus, sotsiaalses, kultuurilises ja poliitilises arengus, kus saab kasutada täielikult kõiki inimõigusi ja põhivabadusi, anda sellesse arengusse oma panus ja sellest arengust kasu saada. Lepinguosalised toetavad meetmeid, millega edendatakse õigust arengule, ning muu hulgas tagavad kõigile võrdsed võimalused pääseda ligi põhiressurssidele ja olulistele teenustele, nagu haridus, tervishoiuteenused, toit, eluruumid, tööhõive ja tulude õiglane jaotus, ning neist kasu saada.

7. Lepinguosalised on ühel meelel, et inimõiguste, demokraatia põhimõtete ja õigusriigi austamine on nende riigisisese ja rahvusvahelise poliitika alus ning moodustab käesoleva lepingu olulise osa.

ARTIKKEL 10

Sooline võrdõiguslikkus

1. Lepinguosalised kinnitavad veel kord, et nad on võtnud kindlalt nõuks saavutada sooline võrdõiguslikkus, kõigi inimõiguste täielik kasutamine kõigi poolt ja kõigi inimeste võimestamine, mis edendab kestlikku arengut. Nad lõimivad soolise võrdõiguslikkuse põhimõtte oma põhiseadusesse või muudesse asjakohastesse õigusaktidesse.

2. Lepinguosalised tunnistavad, et soolise ebavõrdsuse tõttu jäävad naised ilma oma põhilistest inimõigustest ja võimalustest. Lepinguosalised võtavad vastu ja muudavad tugevamaks jõustatavad õigusaktid, õigusraamistikud ning usaldusväärsed poliitikapõhimõtted, programmid ja mehhanismid, et tagada tüdrukutele ja naistele võrdne juurdepääs igale eluvaldkonnale ning võrdsed võimalused, võrdne kontroll ning täielik ja võrdne osalemine igas eluvaldkonnas samadel alustel poiste ja meestega.

3. Lepinguosalised keskenduvad eeskätt eesmärgile parandada naiste ja vajaduse korral tüdrukute juurdepääsu kõigile vahenditele, mida nad vajavad elu jooksul oma täieliku potentsiaali rakendamiseks ning oma inimõiguste ja põhivabaduste täielikuks kasutamiseks, näiteks mis puudutab juurdepääsu kvaliteetsele haridusele, tervist ja töövõimalusi, juurdepääsu majandusressurssidele ja kontrolli nende üle ning juurdepääsu poliitiliste otsuste tegemise protsessile, juhtimisstruktuuridele ja eraettevõtetele, pöörates erilist tähelepanu haavatavas olukorras olevatele naistele. Nad edendavad naiste võrdseid võimalusi täielikult ja tulemuslikult osaleda poliitikat, majandust ja avalikku elu käsitlevate otsuste tegemises kõikidel tasanditel.

4. Lepinguosalised kohustuvad ära hoidma seksuaalse ja soolise vägivalla ja diskrimineerimise kõik vormid avalikus ja eraelus, sealhulgas inimkaubanduse ning seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise, nende vastu võitlema ja nende toimepanijad vastutusele võtma. Nad võtavad kõik vajalikud meetmed, et tegeleda sügavalt juurdunud soolise kallutatusega ning kaotada kõik kahjulikud tavad, nagu lapsega sõlmitud, varajased ja sundabielud ning naiste suguelundite moonutamine ja eemaldamine.

ARTIKKEL 11

Kaasavad ja pluralistlikud ühiskonnad

1. Lepinguosalised kohustuvad tagama võrdsed võimalused kõigile ühiskonna liikmetele kõigis eluvaldkondades. Nad hoiavad ära, keelavad ja kaotavad diskrimineerivad tavad ning võtavad tõhusaid meetmeid, et tagada kõigi inimõiguste täielik ja võrdne kasutamine.

2. Lepinguosalised kaitsevad ja edendavad väljendusvabadust, arvamusvabadust ja kogunemisvabadust ning meedia sõltumatust ja pluralismi kui demokraatia alustalasid, märkides, et tegemist ei ole üksnes inimõiguste, vaid ka demokraatia, arengu ja dialoogi eeltingimustega.

3. Lepinguosalised edendavad kaasavaid ja pluralistlikke ühiskondi, sealhulgas mitmeparteilist demokraatiat. Nad suurendavad tulemuslike, läbipaistvate ja aruandekohustusega riiklike ja kohalike volikogude ja erakondade tähtsat rolli. Nad edendavad ka kõigi sidusrühmade ja kodanike, sealhulgas naiste ja noorte aktiivset ja tõelist osalemist reageerimist võimaldavates, kaasavates, osaluspõhistes ja representatiivsetes poliitilistes protsessides ja otsuste tegemises kõikidel tasanditel.

4. Lepinguosalised kohustuvad säilitama aktiivsele, organiseeritud ja läbipaistvale kodanikuühiskonnale soodsa keskkonna ja seda laiendama, tunnistades kodanikuühiskonna rolli demokraatia, inimõiguste, põhivabaduste, sotsiaalse õigluse ja kaasamise edendamisel ja jälgimisel ning õiguste omajate ja õigusriigi kaitsmisel, suurendades sellega riigisisest läbipaistvust ja aruandekohustust.

5. Tunnistades, et internet võimaldab jagada teadmisi ja ideid, püüavad lepinguosalised kasutada täielikult ära võimalused edendada digilahenduste abil üldsuse võrdset juurdepääsu teabele kõikidel tasanditel ja osaluspõhist otsustamist ning suurendada digipädevust, vähendades samal ajal kuritarvituse ohtu ning edendades avatud suhtumist mitmekesisusse ja selle austamist.

ARTIKKEL 12

Hea valitsemistava

1. Lepinguosalised kinnitavad veel kord, et hea valitsemistava aluseks on läbipaistvad, vastutustundlikud, aruandekohustusega ja osaluspõhised valitsused ning asjakohased järelevalvemehhanismid. Lepinguosalised on ühel meelel, et hea valitsemistava on kriitilise tähtsusega kõigi inimõiguste, demokraatia põhimõtete ja õigusriigi austamise seisukohast. Nad kohustuvad tagama üldise juurepääsu avalikele teenustele ilma mingi diskrimineerimiseta. Lisaks kohustuvad nad tagama läbipaistvuse ja aruandekohustuse, mis on hea valitsemistava ja institutsioonide ülesehitamise lahutamatud elemendid.

2. Lepinguosalised kohustuvad kasutama inim-, loodus-, majandus- ja finantsressursse läbipaistvalt ja vastutustundlikult, et tagada saadava tulu erapooletu jaotamine ja kestlik areng.

3. Lepinguosalised kohustuvad looma soodsa keskkonna läbipaistvuse ja aruandekohustuse suurenemiseks haldusasutustes, sealhulgas parandades valitsusasutuste usaldusväärsust ja sõltumatust. Lepinguosalised töötavad välja ja võtavad kasutusele tulemuslikkuses, läbipaistvuses ja aruandekohustuses seisnevate aluspõhimõtetega kooskõlas olevad usaldusväärsed riigi rahanduse juhtimise süsteemid, et kaitsta riigi rahandust ja parandada avalike teenuste pakkumist, kaotades haldusalased kitsaskohad ja regulatiivsed puudused.

4. Lepinguosalised tagavad läbipaistvuse ja aruandekohustuse riikliku rahastamise puhul, sealhulgas rahalise abi andmisel ja avalike teenuste osutamisel. Nad tõhustavad tulude kogumist ning võitlevad maksudest kõrvalehoidmisega ja maksustamise vältimisega ning ebaseaduslike rahavoogudega. Nad lepivad kokku, et teevad koostööd võitluses rahapesu ja terrorismi rahastamise vastu ning peavad selle võitlusega seotud küsimustes õigeaegset partnerlusdialoogi kahepoolsel ja rahvusvahelisel tasandil.

5. Lepinguosalised võitlevad korruptsiooni kõigi vormidega kõikidel tasanditel, töötades välja ja võttes kasutusele või säilitades tulemusliku ja koordineeritud korruptsioonivastase poliitika, milles kajastuvad õigusriigi, avaliku sektori nõuetekohase juhtimise ja avaliku omandi nõuetekohase haldamise ning usaldusväärsuse, läbipaistvuse ja aruandekohustuse põhimõtted. Nad võtavad vastu seadusandlikud ja muud meetmed, et hoida ära riigiametnikepoolne altkäemaksu võtmine, omastamine ja muu vahendite kõrvalesuunamine otsese või kaudse kasu saamise eesmärgil ja isikud selle eest vastutusele võtta ning nõuda sisse ja tagastada korruptsiooni teel saadud vara.

6. Lepinguosalised tunnistavad ja võtavad endale kohustuse rakendada hea maksuhaldustava põhimõtteid, sealhulgas ülemaailmseid maksualase läbipaistvuse ja teabevahetuse standardeid, õiglast maksustamist ning maksubaasi kahanemise ja kasumi ümberpaigutamise vastu võitlemise miinimumstandardeid. Nad edendavad head maksuhaldustava, parandavad rahvusvahelist maksualast koostööd ja hõlbustavad maksutulude kogumist. Nad teevad koostööd, et suurendada suutlikkust järgida neid põhimõtteid ja standardeid ning saada kasu edukast reeglitel põhinevast finantssektorist. Nad lepivad kokku, et peavad maksuküsimustes õigeaegset partnerlusdialoogi kahepoolsel ja rahvusvahelisel tasandil.

7. Lepinguosalised on ühel meelel, et hea valitsemistava on nende riigisisese ja rahvusvahelise poliitika alus ning moodustab käesoleva lepingu olulise osa. Nad on ühel meelel ka selles, et tõsised korruptsioonijuhtumid, sealhulgas korruptsiooni põhjustav altkäemaksu võtmine, kujutavad endast hea valitsemistava rikkumist.

ARTIKKEL 13

Avalik haldus

Tunnistades hästi rahastatud ja tugeva inimressursside baasiga tõhusate ja tulemuslike avaliku teenistuse süsteemide ja protsesside tähtsust, kohustuvad lepinguosalised edendama koostööd selles valdkonnas. Nad lepivad kokku ka selles, et teevad koostööd eesmärgiga ajakohastada oma avalikku haldust ning kujundada välja aruandekohustusega, tõhus, läbipaistev ja professionaalne avalik teenistus. Muu hulgas püütakse parandada korraldustõhusust, suurendada asutuste tulemuslikkust teenuste osutamisel, kiirendada e-halduse ja digiteenuste kasutuselevõttu ning avalike registrite digiteerimist ning tõhustada detsentraliseerimisprotsesse kooskõlas lepinguosaliste vastavate majandus- ja sotsiaalarengustrateegiatega.

ARTIKKEL 14

Statistika

1. Tunnistades, et statistika on oluline kestliku arengu saavutamiseks, töötavad lepinguosalised välja statistikasüsteemid ja tõhustavad neid, sealhulgas statistika kogumist, töötlemist, kvaliteedikontrolli ja levitamist, et saavutada pikaajaline eesmärk koguda kvaliteetseid, rahvusvaheliselt võrreldavaid, ligipääsetavaid, õigeaegseid ja usaldusväärseid eristatud andmeid, mis on olulised lepinguosaliste vastavate sotsiaal- ja majandusarengu prioriteetide elluviimist toetavate otsuste tegemisel ning edusammude toetamisel ja jälgimisel.

2. Lepinguosalised kohustuvad parandama statistilist kirjaoskust, edendama andmete kasutamist otsuste tegemisel, suheldes valitsusesiseste ja -väliste kasutajatega ning uute tehnoloogialahenduste ja andmeallikate kasutamise teel. Nad teevad koostööd tehnoloogia kasutamisel andmete kogumiseks ja kaitsmiseks ning edendavad võrreldava statistika levitamist riigi ja piirkonna tasandil.

3. Lepinguosalised tagavad oma statistikaametite ametialase sõltumatuse.

ARTIKKEL 15

Isikuandmed

1. Lepinguosalised tunnistavad ühist huvi kaitsta iga isiku õigust eraelu puutumatusele isikuandmete töötlemisel ning tugeva isikuandmete kaitse korra säilitamise ja selle tulemusliku järgimise tagamise tähtsust. Nad tagavad muu hulgas, et isikuandmeid töödeldakse õiglaselt ja läbipaistvalt, et neid kogutakse selgel, kindlaksmääratud ja õiguspärasel eesmärgil ning et neid ei töödelda viisil, mis ei ole selle eesmärgiga kooskõlas.

Käesoleva artikli kohaldamisel on „töötlemine“ isikuandmete või nende kogumitega tehtav automatiseeritud või automatiseerimata toiming või toimingute kogum, nagu kogumine, dokumenteerimine, korrastamine, struktureerimine, säilitamine, kohandamine ja muutmine, päringute tegemine, lugemine, kasutamine, edastamise, levitamise või muul moel kättesaadavaks tegemise teel avalikustamine, ühitamine või ühendamine, piiramine, kustutamine või hävitamine.

2. Kooskõlas kehtivate mitmepoolsete standardite ning rahvusvaheliste õiguslike vahendite ja tavadega tagavad lepinguosalised iga üksikisiku andmete kõrgetasemelise kaitse. Selleks kehtestavad nad asjakohase õigusliku ja regulatiivse korra ja poliitika ning tagavad asjakohase haldussuutlikkuse nende rakendamiseks, sealhulgas sõltumatud järelevalveasutused.

II JAOTIS

RAHU JA JULGEOLEK

ARTIKKEL 16

Lepinguosalised tunnistavad, et rahu, stabiilsus ja julgeolek, sealhulgas inimeste turvalisus ja vastupanuvõime, on kestliku arengu ja jõukuse jaoks väga olulised. Kestlik areng ei ole võimalik ilma rahu ja julgeolekuta ning ilma kaasava arenguta ei saa olla püsivat rahu ja julgeolekut. Lepinguosalised rakendavad konfliktide ja kriiside suhtes, sealhulgas ebakindlates olukordades, ulatuslikku ja terviklikku lähenemisviisi, tõkestavad massihävitusrelvade levikut ja võitlevad kõigi rahvusvahelisele üldsusele muret tekitavate raskete kuritegude vastu. Lepinguosalised tegelevad uute või suurenevate julgeolekuohtudega, mille hulka kuuluvad terrorism ja selle rahastamine, vägivaldne äärmuslus, organiseeritud kuritegevus, massihävitusrelvade levik, piraatlus, kaubitsemine inimeste, uimastite, relvade ja muu ebaseadusliku kaubaga ning küberkuritegevus ja küberturvalisust ähvardavad ohud.

ARTIKKEL 17

Konfliktid ja kriisid

1. Lepinguosalised kohaldavad konfliktide ja kriiside suhtes terviklikku lähenemisviisi, sealhulgas ennetus-, vahendamis-, lahendamis- ja lepitusmeetmeid ning kriisiohjet, rahuvalvet ja rahu tagamist. Nad toetavad üleminekuperioodi õigusemõistmist, rakendades olukorda arvestavaid meetmeid, mis soodustavad tõe väljaselgitamist, õiglust ja kahju hüvitamist, ning tagatisi, millega välditakse sarnase olukorra kordumist. Nad panustavad institutsioonide ja riikide ülesehitamisse ning inimeste turvalisusesse, pöörates erilist tähelepanu ebakindlatele olukordadele.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et ennetada ja terviklikult käsitleda konfliktide ja ebastabiilsuse algpõhjuseid. Nad pööravad erilist tähelepanu loodusvarade, eelkõige tooraine tulemuslikule majandamisele eesmärgiga tuua kestlikult kasu ühiskonnale tervikuna ning tagada, et loodusvarade ebaseaduslik kasutamine ja ebaseaduslik loodusvaradega kauplemine ei soodustaks konfliktide teket ja püsimist.

3. Lepinguosalised tunnistavad, et konfliktide lahendamise vahendina on tähtis vastastikku lugupidav dialoog ja konsulteerimine, kuhu kaasatakse kohalikud omavalitsused ja kogukonnad ning kodanikuühiskonna organisatsioonid. Sellega seoses tegutsevad lepinguosalised tihedas koostöös mandri tasandi ja piirkondlike organisatsioonidega.

4. Lepinguosalised võtavad koordineeritud viisil kõik sobivad meetmed, et ära hoida vägivalla ägenemine, piirata selle levikut ja hõlbustada vaidluste rahumeelset lahendamist. Nad pööravad erilist tähelepanu selle tagamisele, et rahalisi vahendeid kasutatakse kooskõlas käesoleva lepingu põhimõtete ja eesmärkidega ning et vahendeid ei suunata sõjalisel otstarbel kõrvale. Lepinguosalised võtavad meetmeid ka selleks, et tõkestada palgasõdurite tegevust ja tegeleda lapssõdurite probleemiga, ning nad püüavad kehtestada vastutustundlikud piirid sõjalistele kulutustele.

5. Lepinguosalised võtavad konfliktijärgsetes olukordades kõik sobivad meetmed olukorra stabiliseerimiseks üleminekuajal, et hõlbustada tagasipöördumist vägivallatu, stabiilse ja demokraatliku olukorra juurde. See võib hõlmata desarmeerimise ja demobiliseerimise toetamist ning endiste võitlejate tagasipöördumist ja püsivat taasintegreerimist ühiskonda. Lepinguosalised tagavad vajalike seoste loomise hädaabimeetmete, rehabilitatsiooni ja pikemaajaliste arengueesmärkide vahel.

6. Lepinguosalised edendavad kõigi kodanike, sealhulgas naiste ja noorte tõhusat osalemist rahuloomes, konfliktide ennetamises, vahendamises ja lahendamises ning humanitaartegevuses, samuti kriisiohjes, rahuvalves ja rahu tagamises. Lepinguosalised peavad oluliseks käsitleda konfliktides soolise vägivalla ohvriks langenud naiste ja tüdrukute olukorda ning tegeleda haavatavatele isikutele ja puuetega inimestele suunatud kuritegevuse ja vägivalla probleemiga.

ARTIKKEL 18

Massihävitusrelvade leviku tõkestamine

1. Lepinguosalised tunnistavad, et massihävitusrelvade ja nende kandevahendite levik nii riiklike kui ka valitsusväliste osalejate hulgas on üks tõsisemaid ohte rahvusvahelisele stabiilsusele ja julgeolekule. Seetõttu lepivad lepinguosalised kokku, et teevad koostööd ja annavad oma panuse massihävitusrelvade ja nende kandevahendite leviku tõkestamiseks, täites täielikult oma kohustusi, mis tulenevad desarmeerimist ja massihävitusrelvade leviku tõkestamist käsitlevatest rahvusvahelistest lepingutest, rakendades neid riigisiseselt, ning muid asjaomaseid rahvusvahelisi kohustusi. Lepinguosalised on ühel meelel, et see säte on käesoleva lepingu oluline osa.

2. Peale selle lepivad lepinguosalised kokku, et teevad koostööd massihävitusrelvade ja nende kandevahendite leviku tõkestamiseks, esiteks võttes meetmeid kõikidele asjakohastele rahvusvahelistele dokumentidele allakirjutamiseks, nende ratifitseerimiseks või nendega ühinemiseks, olenevalt olukorrast, ning nende täielikuks rakendamiseks; teiseks luues ja säilitades tulemusliku ekspordikontrollisüsteemi nii massihävitusrelvadega seotud kaupade ekspordi kui ka transiidi kontrollimiseks, sealhulgas massihävitusrelvadega seotud kahesuguse kasutusega tehnoloogia lõppkasutuse jälgimiseks, ning kehtestades ekspordikontrolli eeskirjade rikkumise eest tulemuslikud karistused ning kolmandaks tehes koostööd mitmepoolsetel foorumitel ja ekspordikontrollirežiimi raames.

3. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad seavad sisse korrapärase partnerlusdialoogi, mis täiendab ja tugevdab nende koostööd massihävitusrelvade ja nende kandevahendite leviku tõkestamisel.

4. Arvestades, et keemilisel, bioloogilisel, kiirgus- ja tuumaohul võib olla väga häiriv mõju ühiskonnale, ning tunnistades, et see oht võib tuleneda kuritegevusest, sealhulgas relvade ebaseaduslikust levitamisest, salakaubaveost ja terrorismist, samuti õnnetustest või looduslikest ohtudest, nagu pandeemiad, teevad lepinguosalised koostööd, et suurendada institutsioonilist suutlikkust maandada neid ohte.

ARTIKKEL 19

Rahvusvahelisele üldsusele muret tekitavad rasked kuriteod

1. Lepinguosalised lepivad kokku, et kooskõlas kaitsmiskohustuse põhimõttega tegutsevad nad koos, tõkestamaks genotsiidi, inimsusvastaseid kuritegusid ja sõjakuritegusid, kasutades asjakohaseid kahe- ja mitmepoolseid raamistikke.

2. Kinnitades veel kord, et kõige raskemad kogu rahvusvahelisele üldsusele muret tekitavad kuriteod ei tohi jääda karistamata, tagavad lepinguosalised kuritegude õiglase ja tulemusliku uurimise ja nende eest vastutusele võtmise, võttes vajaduse korral meetmeid riigi, piirkonna ja rahvusvahelisel tasandil.

3. Lepinguosalised on seisukohal, et Rahvusvahelise Kriminaalkohtu asutamine ja tulemuslik toimimine on oluline edasiminek rahvusvahelise rahu ja õigusemõistmise tagamisel. Nad rõhutavad veel kord oma kindlat tahet teha igati koostööd riiklike, piirkondlike ja rahvusvaheliste kriminaalõiguse mehhanismidega, sealhulgas Rahvusvahelise Kriminaalkohtuga, kooskõlas vastastikuse täiendavuse põhimõttega. Neid kutsutakse üles ratifitseerima ja rakendama Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuuti ja sellega seotud juriidilisi dokumente ning veelgi parandama Rahvusvahelise Kriminaalkohtu tulemuslikkust. Tehakse jõupingutusi, et tugevdada kriminaalõiguse mehhanisme kõikidel tasanditel.

ARTIKKEL 20

Terrorism ja vägivaldne äärmuslus

1. Rõhutades veel kord, et nad mõistavad kindlalt hukka kõik terroriaktid ning igasuguse vägivaldse äärmusluse ja radikaliseerumise, kohustuvad lepinguosalised rahvusvahelist koostööd tehes nende vastu võitlema kooskõlas ÜRO põhikirjaga ning rahvusvahelise õiguse, asjaomaste konventsioonide ja õigusaktidega. Tunnistades, et võitlus terrorismiga kõigis selle vormides ja ilmingutes on ühine prioriteet, teevad lepinguosalised kõikidel tasanditel kootööd, et tõkestada terrorismi, vägivaldset äärmuslust ja radikaliseerumist ning nende vastu võidelda. Tunnistades, kui tähtis on tegeleda kõigi vägivaldse äärmusluse kõiki vorme soodustavate teguritega, sealhulgas usulise sallimatuse, vaenukõne, ksenofoobia, rassismi ja muude sallimatuse vormidega, kohustuvad lepinguosalised astuma vastu vägivaldsele äärmuslusele ning edendama usulist sallivust ja religioonidevahelist dialoogi.

2. Lepinguosalised on ühel meelel, et võitluses terrorismiga on väga oluline austada täielikult õigusriiki ning järgida igati rahvusvahelist õigust, sealhulgas rahvusvahelist inimõigustealast õigust, rahvusvahelist pagulasõigust ja rahvusvahelist humanitaarõigust, ÜRO põhikirja põhimõtteid, asjakohaseid ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioone ja avaldusi ning asjakohaseid rahvusvahelisi terrorismivastase võitlusega seotud dokumente.

3. Lepinguosalised teevad koostööd kriitilise tähtsusega taristu kaitsmisel, piire mõjutavate terrorismiga seotud probleemide lahendamisel ja tsiviillennundusjulgestuse parandamisel.

ARTIKKEL 21

Organiseeritud kuritegevus

1. Tunnistades organiseeritud kuritegevuse negatiivseid poliitilisi, majanduslikke, kultuurilisi ja sotsiaalseid tagajärgi, tugevdavad lepinguosalised koostööd, et tulemuslikumalt ennetada sellist kuritegevust ja selle vastu võidelda. Nad tegutsevad koos, rakendades terviklikku lähenemisviisi, et tegeleda organiseeritud kuritegevuse algpõhjustega ja pakkuda kuritegeliku tegevuse asemel alternatiive. Sellega seoses käsitlevad nad organiseeritud kuritegevuse seoseid inimkaubanduse ja rändajate ebaseadusliku üle piiri toimetamisega, ebaseadusliku kauplemisega relvade, ohtlike ainete, uimastite ja nende lähteainete, looduslike liikide, puidu ja kultuuriväärtustega ning muu ebaseadusliku majandus- ja finantstegevusega.

2. Lepinguosalised kohustuvad suurendama inimkaubanduse tõkestamiseks, selle vastu võitlemiseks ja selle kaotamiseks tehtavaid jõupingutusi ning toetama asjakohaste õigus- ja institutsiooniliste raamistike ja strateegiate kavandamist ja rakendamist, pöörates erilist tähelepanu haavatavas olukorras olevatele isikutele, sealhulgas naistele, lastele ja saatjata alaealistele, ja nende erivajadustele. Lepinguosalised jätkavad rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni, samuti naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokolli normide järgimist.

3. Lepinguosalised tõhustavad jõupingutusi, et nõuda sisse ja tagastada varastatud vara ning võidelda kõigi organiseeritud kuritegevuse vormidega. Sellega seoses tugevdavad lepinguosalised õigus- ja haldusraamistikke, et võidelda rahapesu ja ebaseaduslike rahavoogudega, sealhulgas maksupettusega ja pettusega riigihangete korraldamisel, ning aktiivse ja passiivse korruptsiooniga nii era- kui ka avalikus sektoris, mis võib nõrgestada riigisiseste ressursside kasutuselevõttu.

4. Lepinguosalised edendavad kodanike turvalisust, keskendudes eeskätt institutsioonide ja õigusriigi tugevdamisele ning inimõiguste kaitsele ning õigus- ja julgeolekusektori reformide toetamisele. Nad edendavad valdkondadevahelisi programme, mille eesmärk on tegeleda haavatavate rühmadega ja toetada vägivalla, sealhulgas relvavägivalla ohvreid, samuti vahendamist ning muid kogukonnapõhiseid ennetamis- ja lepitamislahendusi.

ARTIKKEL 22

Meresõidu turvalisus

1. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad suurendavad meresõidu turvalisust, eelkõige võideldes merel toime pandavate eri liiki kuritegude ja ebaseadusliku kaubandusega ning merel toimuva piraatluse ja relvastatud röövimisega, kaitstes kriitilise tähtsusega meretaristut ning edendades meresõiduvabadust ja õigusriigi põhimõtete rakendamist merel kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsiooniga (UNCLOS).

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad suurendavad jõupingutusi mereõiguse järgimise tagamisel eesmärgiga vähendada ohte riikides, mida merel toimepandavad kuriteod mõjutavad kõige enam. Nad lepivad kokku, et tõhustavad kuritegude uurimist ja nende toimepanijate vastutusele võtmist kui merel toimepandavate kuritegude vastu võitlemise viisi. Lisaks lepivad nad kokku, et edendavad isikute piraatluse eest vastutusele võtmise mudelite kui kriminaalõigusel põhinevate piirkondlike reageerimis- ja mõjutusvahendite rakendamist riiklikes jurisdiktsioonides võitluses merel toimepandavate kuritegudega, nagu piraatlus, relvastatud röövimine, mere- ja veereostus, rändajate ebaseaduslik üle piiri toimetamine, uimasti- ja relvakaubandus ning tuumajäätmete vedu. Lepinguosalised lepivad kokku, et edendavad piirkondlikke algatusi meresõidu turvalisuse, piraatlusevastase võitluse ja merereostuse eest kaitsmise valdkonnas.

ARTIKKEL 23

Väike- ja kergrelvad ning muud tavarelvad

1. Lepinguosalised tunnistavad, et ebaseaduslike väike- ja kergrelvade levik kujutab endast tõsist ohtu rahvusvahelisele rahule ja julgeolekule.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad tugevdavad võitlust ebaseadusliku kauplemise vastu väike- ja kergrelvade, muude tavarelvade ning nende laskemoonaga ning nende ülemäärase hankimise ja kontrollimatu levikuga, mis on muu hulgas tingitud relvavarude ebapiisavast turvamisest ja sobimatust haldamisest, kooskõlas väike- ja kergrelvade ebaseadusliku kaubanduse kõigi aspektide ennetamist, tõkestamist ja likvideerimist käsitleva ÜRO tegevuskavaga. Lepinguosalised lepivad kokku relvakaubanduse võrgustike luureteabepõhise jälgimise edendamises, et ennetada tulemuslikumalt ohte, mida riiklike varude ulatuslik väljavool põhjustab jätkuvalt piirkonna stabiilsusele. Nad töötavad selle nimel, et suurendada riiklikku suutlikkust pädevate õiguskaitseüksuste ja kontaktpunktide kaudu koguda, konfiskeerida, jälgida ja analüüsida ebaseaduslikke tulirelvi ning analüüsida seonduvaid kriminaalõiguslikke andmeid, et ebaseadusliku relvakaubanduse vooge paremini mõista ja jälgida ning toetada teabevahetust ja rahvusvahelist koostööd.

3. Lepinguosalised tunnistavad, et on tähtis sisse seada rahvusvahelise tavarelvakaubanduse, sealhulgas tavarelvade impordi ja ekspordi kontroll kooskõlas kehtivate rahvusvaheliste standarditega, sealhulgas relvakaubanduslepingu ja asjakohaste ÜRO resolutsioonidega. Nad püüavad teha sellist kontrolli vastutustundlikul viisil, kuna seeläbi toetatakse rahvusvahelist ja piirkondlikku rahu, julgeolekut ja stabiilsust ning inimkannatuste vähendamist, ning ennetada tavarelvade kõrvalesuunamist volitamata jõududele. Lepinguosalised tunnistavad ka tulirelvade seadusliku omandamise ja valduse riigisisese reguleerimise ja kontrolli tähtsust relvavägivalla vähendamisel.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et koristada miine ja plahvatusohtlikke sõjajäänuseid, sealhulgas isetehtud lõhkeseadmeid.

ARTIKKEL 24

Ebaseaduslikud uimastid

1. Lepinguosalised püüavad tagada ulatusliku, tasakaalustatud, tervikliku ja tõenduspõhise lähenemisviisi ebaseaduslike uimastite ja uute psühhoaktiivsete ainetega kauplemisele ning probleemi ennetamisele ning uimastite nõudluse vähendamise. Selleks käsitlevad nad üksikisikuid, kogukondi ja ühiskondi mõjutavaid riskitegureid, mille hulka võivad kuuluda teenuste puudumine, taristuvajadused, uimastitega seotud vägivald, tõrjutus, marginaliseerumine ja sotsiaalne lõhestatus, et aidata kaasa rahumeelsete ja kaasavate ühiskondade edendamisele.

2. Lepinguosalised on ühel meelel, et uimastipoliitika ja -meetmete eesmärk on tugevdada struktuure, mille abil tõhusalt tegeleda ebaseaduslike uimastite probleemiga ja selle probleemi ennetamisega, sealhulgas kodanikuühiskonna, teaduskogukonna ja akadeemiliste ringkondade kaasamise kaudu, vähendades sellega mõõdetavalt ebaseaduslike uimastite tarnimist, nendega kauplemist ja nõudlust nende järele.

3. Lepinguosalised võtavad eesmärgi vähendada uimastitarbimise kahjulikke tagajärgi üksikisikutele ja ühiskonnale tervikuna ning tulemuslikult vähendada nimekirjas loetletud ja nimekirjas loetlemata lähteainete, sealhulgas disainernarkootikumide lähteainete kõrvalesuunamist ja ebaseaseaduslikku kauplemist nendega.

4. Lepinguosalised teevad üksteisega ja asjaomaste rahvusvaheliste organisatsioonidega tihedalt koostööd, et jätkata kooskõlastatud jõupingutuste tegemist ja meetmete võtmist võitluses ebaseadusliku uimastikaubanduse vastu.

ARTIKKEL 25

Küberturvalisus ja küberkuritegevus

1. Lepinguosalised tunnistavad riikide vastutustundliku käitumise normidel, eeskirjadel ja põhimõtetel ning kehtiva rahvusvahelise õiguse kohaldamisel põhineva avatud, turvalise ja stabiilse, ligipääsetava ja rahumeelse info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) keskkonna tähtsust. Sellega seoses kohustuvad lepinguosalised tugevdama koostööd, et edendada küberturvalisust, ennetada kõrgtehnoloogilist küber- ja elektroonilist kuritegevust ja sotsiaalmeedia kuritarvitamist ning selle vastu võidelda ning parandada võrguturvet, vahetades kübervastupidavusvõimet suurendavaid parimaid tavasid, sealhulgas kriitilise tähtsusega taristu kaitsmise valdkonnas.

2. Lepinguosalised tunnistavad vajadust tõkestada ja ennetada koostööd tehes ja parimaid tavasid vahetades küberkuritegevust, sealhulgas laste seksuaalset ärakasutamist ja kuritarvitamist veebis, tuginedes kehtivatele rahvusvahelistele normidele ja standarditele, sealhulgas neile, mis on sätestatud Budapesti küberkuritegevuse konventsioonis ning Aafrika Liidu küberturvalisuse ja isikuandmete kaitse konventsioonis.

ARTIKKEL 26

Õiguskaitsealane koostöö

1. Lepinguosalised hõlbustavad piirkondlike ja rahvusvaheliste õiguskaitseasutuste, -organite ja -talituste koostööd, et peatada ja kaotada lepinguosalisi ähvardavad rahvusvaheline kuritegevus ja terrorismiohud. Selline koostöö aitab ennetada kuritegevust ning hõlmab muu hulgas arvamuste vahetamist õigusraamistike kohta, haldus- ja tehnilist abi, mille eesmärk on tugevdada õiguskaitseasutuste institutsioonilist ja operatiivset suutlikkust, ning uurimistega seotud teabe ja meetmete vahetamist.

2. Tunnistades turvaliste piiride tähtsust, püüavad lepinguosalised lahendada piire mõjutavaid praeguseid ja tulevasi probleeme, rakendades integreeritud piirihaldust. Nad edendavad seaduslikke valdkonnaüleseid lähenemisviise, et ennetada ja avastada piiriülest kuritegevust ja muid riske ning vajaduse korral need kontrolli alla saada.

III JAOTIS

INIM- JA SOTSIAALNE ARENG

ARTIKKEL 27

Lepinguosalised kinnitavad veel kord oma kindlat tahet teha koostööd, et saavutada kestlik areng ja kaotada kõik vaesuse vormid, tegeleda ebavõrdsusega ja edendada sotsiaalset ühtekuuluvust. Samuti lepivad lepinguosalised kokku koostöös selle tagamiseks – sealhulgas asjakohaste sotsiaalkaitsesüsteemide ja sotsiaalteenuste kaudu –, et kõigil oleksid vajalikud vahendid, et elada inimväärset elu, ja piisav elatustase. Nad pööravad erilist tähelepanu naistele ja tüdrukutele, noortele, lastele ning kõige haavatavamatele ja ebasoodsamas olukorras olevatele inimestele kooskõlas põhimõtetega, et kedagi ei jäeta kõrvale ja et kõigepealt tuleb jõuda kõige mahajäänumateni. Samuti lepivad nad kokku koostöös, et käsitleda rahvastiku kiire kasvuga kaasnevaid probleeme ja võimalusi.

1. PEATÜKK

JUURDEPÄÄS SOTSIAALTEENUSTELE

ARTIKKEL 28

Haridus

1. Lepinguosalised toetavad kaasavat elukestvat õpet ja õiglast kvaliteetset haridust kõikidel tasemetel. Nad teevad tööd selle tagamiseks, et kõigil poistel ja tüdrukutel on juurdepääs kvaliteetsetele väikelapse arendamise, lapsehoiu ning koolieelse hariduse teenustele ning et kõik poisid ja tüdrukud omandavad tasuta, õiglase ja kvaliteetse põhi- ja keskhariduse, mille andmisel võetakse nõuetekohaselt arvesse soolist ebavõrdsust. Nad teevad tööd selle nimel, et tagada kõigile naistele ja meestele võrdne juurdepääs taskukohasele ja kvaliteetsele tehnika-, kutse- ja kolmanda taseme haridusele, sealhulgas ülikoolidele. Erilist tähelepanu pööratakse investeerimisele teaduse, tehnoloogia, inseneeria ja matemaatika valdkonda ning digi- ja humanitaarhariduse edendamisele kõigi jaoks.

2. Lepinguosalised tõhustavad jõupingutusi, kandmaks hoolt selle eest, et kõigil on teadmised, oskused ja suutlikkus, et nautida paremat elukvaliteeti, osaleda täiel määral ühiskonnaelus, anda panus oma kogukonna sotsiaalse ja majandusliku heaolu suurendamisse ning osaleda aktiivselt ja võrdväärselt demokraatlikus ja kultuurielus.

3. Lepinguosalised edendavad ohutuid koole ja hästi toimivaid haridussüsteeme, millel on piisavad vahendid, et kavandada ja hallata hariduse ja koolituse pakkumist ja tagada selle tulemuslikkus, kasutades muu hulgas veebipõhiseid ja muid ebakonventsionaalseid vahendeid. Nad teevad koostööd, et seada sisse ja muuta tõhusamaks kvaliteedi tagamise süsteemid ja kvalifikatsioonide vastastikune tunnustamine. Nad hõlbustavad üliõpilaste, haridusasutuste töötajate ja õppejõudude liikumist Aafrika, Kariibi piirkonna ja Vaikse ookeani piirkonna riikide ning Euroopa Liidu riikide vahel ja seas.

ARTIKKEL 29

Tervishoid

1. Lepinguosalised tunnistavad, et tervis on inimeste elus kesksel kohal ja et see on oluline kestliku arengu näitaja. Nad kinnitavad veel kord, et on võtnud nõuks kaitsta ja toetada kõigi inimeste võimalikult head füüsilist ja vaimset tervist.

2. Lepinguosalised tugevdavad riiklikke tervishoiusüsteeme kestlike tervishoiu rahastamise mehhanismide ja vahenditega, operatiivtaristuga, kvalifitseeritud tervishoiutöötajatega, sealhulgas inimesi tööle võttes ja tööl hoides, ning asjakohase tehnoloogiaga, nagu digivahendid, mis toetavad mobiilsete tervishoiuteenuste arendamist.

3. Lepinguosalised edendavad üldist tervisekindlustust, võrdset ja üldist juurdepääsu terviklikele ja kvaliteetsetele tervishoiuteenustele ning juurdepääsu ohututele, tõhusatele, kvaliteetsetele ja taskukohastele põhiravimitele ja -vaktsiinidele.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et ennetada ja vähendada nakkushaiguste levikut ning muid suuri piiriüleseid terviseohte, nagu antimikroobikumiresistentsus, ning vähendada parema ennetamise ja kontrolli abil mittenakkuslikest haigustest tulenevat koormust. Nad teevad koostööd, et tegeleda üleilmsete tervisekriisidega ja ära hoida nende võimendumine, muu hulgas toetades varajase hoiatamise süsteeme, mis võimaldavad vahetada kiiresti teavet, olla valmis ja anda varakult elupäästvat humanitaarabi, ning sidusate ja mitut sektorit hõlmavate kavade koostamist tervishoiusüsteemide suutlikkuse suurendamiseks. Nad toetavad teadus- ja arendustegevust ning vaktsiinide, diagnostika ja ravimite kasutuselevõttu.

5. Lepinguosalised toetavad üldist juurdepääsu seksuaal- ja reproduktiivtervise tarvetele ning seksuaal- ja reproduktiivtervise teenustele, sealhulgas pereplaneerimisteenustele, teabele ja haridusele, ning reproduktiivtervise lõimimist riiklikesse strateegiatesse ja programmidesse.

ARTIKKEL 30

Toiduga kindlustatus ja parem toitumine

1. Lepinguosalised tunnistavad, et toiduga kindlustatuse ja parema toitumise saavutamine on suur ülemaailmne ülesanne võitluses vaesuse ja kasvava ebavõrdsusega, ning lepivad seepärast kokku, et tegelevad vaesuse ja ebavõrdsuse struktuursete põhjustega, mille hulka kuuluvad konfliktid, kriisid, loodusvarade seisundi halvenemine ja kliimamuutused.

2. Lepinguosalised edendavad vastupidavaid elatusvahendeid, kindlustavad juurdepääsu maale, veele ja muudele loodusvaradele ning toetavad põllumajandusliku tootmise ja põllumajanduse tootlikkuse kaasavat ja kestlikku kasvu ning tõhusaid väärtusahelaid.

3. Lepinguosalised edendavad kliimamuutustega kohanemise ja mitmekesisuse suurendamise meetmeid kõikides toidutootmise väärtusahelates.

4. Lepinguosalised võtavad eesmärgi tagada kõigile juurdepääs taskukohasele, ohutule, piisavale ja täisväärtuslikule toidule ning suurendada suutlikkust toota mitmekesist toitu, samuti töötada toiduga kindlustatuse ja toitumise parandamise jaoks välja poliitika ja sotsiaalkaitsemehhanismid, mis suurendavad kõige haavatavamate isikute vastupanuvõimet, eriti korduvate kriisidega silmitsi seisvates riikides.

5. Lepinguosalised tugevdavad kooskõlastatud, kiirendatud ja valdkonnaüleseid jõupingutusi, et kaotada nälg, tegeleda alatoitumuse kõigi vormidega ja tagada näljahäda ärahoidmine kõikides olukordades.

ARTIKKEL 31

Vesi, kanalisatsiooniteenused ja eluasemed

1. Lepinguosalised edendavad üldist juurdepääsu piisavale ja ohutule joogiveele, sealhulgas veevarude ja -süsteemide säästliku ja integreeritud majandamise ning vee tõhusama kasutamise ja ringlussevõtu kaudu.

2. Lepinguosalised võtavad eesmärgi tagada kõigile piisav ja võrdne juurdepääs kanalisatsiooniteenustele, sealhulgas jäätmekäitluse ja hügieenitingimuste parandamine, pöörates erilist tähelepanu naiste ja tüdrukute ning haavatavas olukorras olevate isikute vajadustele.

3. Lepinguosalised tunnistavad, et korralikel, ohututel ja taskukohastel eluasemetel on ümberkujundav mõju haavatavatele ja marginaliseerunud kogukondadele ning märkimisväärne mõju inimeste tervisele ja nende kogukondade sotsiaal-majanduslikule arengule. Lepinguosalised teevad tööd selle nimel, et tagada kõigile juurdepääs korralikele, ohututele ja taskukohastele eluasemetele, töötades välja poliitika, strateegiad, planeerimis- ja ehitusseadustikud, ning parandada olukorda räämas agulilinnakutes.

4. Lepinguosalised edendavad kõigi juurdepääsu taskukohasele, usaldusväärsele, säästvale ja tänapäevasele energiale ning hästi välja töötatud energiasüsteemidele, mis toetavad muu hulgas vee-, kanalisatsiooniteenuste ja eluasemesektorit.

2. PEATÜKK

EBAVÕRDSUS JA SOTSIAALNE ÜHTEKUULUVUS

ARTIKKEL 32

Sotsiaalne ühtekuuluvus ja sotsiaalkaitse

1. Lepinguosalised võtavad eesmärgi edendada sotsiaalset ühtekuuluvust, suurendades järk-järgult võrdsust ja sotsiaalset kaasatust ning tagades, et paralleelselt majandusarenguga edendatakse inim- ja sotsiaalset arengut, ilma et kedagi kõrvale jäetaks. Erilist tähelepanu pööratakse ebasoodsas või haavatavas olukorras või tõrjutud isikutele, sealhulgas eakatele ja orbudele, kooskõlas solidaarsuse ja mittediskrimineerimise põhimõttega. Lepinguosalised edendavad eelkõige

a) kaasavama ühiskonna saavutamisele keskenduvat majanduspoliitikat, mis võimaldab jagada paremini tulusid ja loodavat väärtust;

b) õiglast ja usaldusväärset maksu- ja palgapoliitikat, mis võimaldab jõukust paremini ümber jaotada, tagades sotsiaalkulutuste piisava taseme ja vähendades mitteametlikku majandust;

c) tõhusat sotsiaalpoliitikat ning võrdset juurepääsu sotsiaalteenustele, sotsiaalabile ja sotsiaalkindlustusele ning õigusemõistmisele ning

d) tööhõivepoliitikat, mille eesmärk on tagada täielik ja viljakas tööhõive ning inimväärne töö kõigile, sealhulgas noortele ja puuetega inimestele, ning võrdväärse töö eest võrdne tasu.

2. Lepinguosalised edendavad sotsiaalkaitse- ja sotsiaalkindlustuspoliitika ja -süsteemide väljatöötamist ja rakendamist, et kaotada vaesus ja suurendada sotsiaalset ühtekuuluvust. Nad tunnistavad, et sotsiaalkaitsepoliitikal ja -süsteemidel, mis suurendavad võrdsust, edendavad sotsiaalset kaasatust ja dialoogi sotsiaalpartneritega ning tugevdavad kaasavat ja õiglast majanduskasvu, on ühiskonnas ümberkujundav roll. Nad kohustuvad ehitama järk-järgult üles üldised riiklikud sotsiaalkaitsesüsteemid, sealhulgas kehtestama sotsiaalkaitse alammäärad.

3. Lepinguosalised edendavad puuetega inimeste õigusi, et tagada nende täielik kaasamine ühiskonda ja võrdne osalemine tööturul, arvestades nende erivajadusi. Nad astuvad konkreetseid samme Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsiooni allkirjastamiseks, ratifitseerimiseks ja täielikuks rakendamiseks.

ARTIKKEL 33

Inimväärne töö

1. Lepinguosalised kinnitavad veel kord, et on võtnud nõuks tagada täielik ja viljakas tööhõive ning inimväärne töö kõigile naistele ja meestele, sealhulgas noortele ja puuetega inimestele. Selleks edendavad nad inimväärse töö tagamise suuniseid, mis on sätestatud Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) 2008. aasta deklaratsioonis sotsiaalse õigluse ja õiglase globaliseerumise kohta.

2. Lepinguosalised kinnitavad veel kord oma kohustusi, mis tulenevad ILO liikmesusest ning ILO tööalaste aluspõhimõtete ja põhiõiguste deklaratsioonist ja selle järgimismehhanismist. Nad kinnitavad veel kord oma kindlat tahet pidada sotsiaaldialoogi ning edendada ja tõhusalt rakendada rahvusvaheliselt tunnustatud tööõiguse põhireegleid, nii nagu need on määratletud asjakohastes ILO konventsioonides ja protokollides, mis käsitlevad ühinemisvabadust ja õigust kollektiivläbirääkimistele, sunniviisilise töö kaotamist ning tänapäevase orjapidamise ja inimkaubanduse lõpetamist, lapstööjõu kasutamise, eelkõige selle kõige rängemate vormide keelustamist, töölevõetava isiku vanuse alammäära, võrdset tasustamist ja tööalase diskrimineerimise keeldu. Lepinguosalised teevad jätkuvaid ja pidevaid jõupingutusi nende konventsioonide ja protokollide ratifitseerimiseks või nendega ühinemiseks, olenevalt olukorrast, kui nad ei ole seda veel teinud.

3. Lepinguosalised edendavad kõigi töötajate ohutut ja turvalist töökeskkonda. Nad võtavad vastu ja viivad nii ametlikus kui ka mitteametlikus majanduses ellu töötervishoiu ja tööohutusega seotud meetmed ja strateegiad ning teevad tööd, et luua ja säilitada tõhus tööjärelevalvesüsteem kooskõlas ILO kindlaks määratud rahvusvaheliste tööstandarditega.

3. PEATÜKK

RAHVASTIK JA ARENG

ARTIKKEL 34

Demograafia

1. Lepinguosalised tunnistavad, et rahvastiku kasv ja demograafilised muutused võivad märkimisväärselt mõjutada saavutatavat arengut ja majandusedu, ning teevad koostööd tervikliku lähenemisviisi nimel, millega viiakse miinimumini rahvastiku kasvuga seotud probleemid ja maksimeeritakse demograafilist lisaväärtust. Sellega seoses võtavad lepinguosalised eesmärgi kehtestada, toetada, säilitada ja jätkata struktuurireforme ning majandus- ja sotsiaalsüsteemide ümberkujundamist, et luua tekkivale noorele elanikkonnale võimalused saada head haridust, teha inimväärset tööd ja teenida korralikku elatist.

2. Lepinguosalised toetavad kaasavaid poliitilise dialoogi protsesse ning lõimivad demograafilised suundumused ja prognoosid kõikidesse poliitikavaldkondadesse, et võimestada lapsi ja noori ning edendada nende täielikku ja aktiivset osalemist ühiskonnaelus ning võimestada eakaid, hoolitseda nende vajaduste eest ja võimaldada neil aktiivselt kaasa lüüa.

3. Lepinguosalised edendavad tõhusa linnavalitsemise ja -planeerimise kaudu kaasavat ja kestlikku linnastumist, et viia miinimumini igasugune kahjulik mõju keskkonnale ning tegeleda mis tahes muude kahjulike sotsiaalsete ja majanduslike tagajärgedega, mille toob kaasa rahvastiku kiire kasv linnapiirkondades. Nad teevad tööd, et tulemuslikult tegeleda kiire linnastumisega kaasnevate probleemide ja võimalustega, sealhulgas riikliku linnapoliitika, kaasava tervikliku linnaplaneerimise, kommunaalteenuste (sh jäätmekäitlus) osutamise ning linnaarengu ja -taristu rahastamise kaudu, et luua vastupanuvõimelised ja elamisväärsed linnad.

ARTIKKEL 35

Noored

1. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad edendavad noorte aktiivset osalemist ühiskonnaelus, sealhulgas neid mõjutava poliitika kujundamises, elluviimises ja jälgimises. Muu hulgas:

a) aidatakse omandada teadmisi, oskusi, sealhulgas tööturul vajaminevaid oskusi, ja suutlikkust osaleda täiel määral ühiskonnaelus hariduse, kutseõppe ja tehnilise koolituse ning digitehnoloogiale juurdepääsu võimaldamise kaudu;

b) luuakse võimalused teha inimväärset tööd, sealhulgas toetades noorte ettevõtlust, ning

c) edendatakse noorte võimestamist ja kodanikuvastutust, luues võimalused noorte aktiivseks osalemiseks poliitilises ja kultuurielus ning rahu kindlustamises ja hoidmises, sealhulgas selleks, et võidelda radikaliseerumise ja vägivaldse äärmusluse vastu.

2. Lepinguosalised on ühel meelel, et ohutu ja toetava keskkonna pakkumine lastele on väga tähtis, et edendada hea tervisega noort elanikkonda, kes suudab täiel määral oma potentsiaali rakendada, sealhulgas füüsilises, vaimses, sotsiaalses ja majanduslikus mõttes. Lepinguosalised teevad tööd, et tagada tüdrukute ja poiste õiguste ja vajaduste tunnustamine ja realiseerimine alates sünnist, kogu varajase lapsepõlve ja noorukiea kuni täiskasvanuks saamiseni. Nad teevad tööd, et parandada laste kaitsmist ja laste osalemist neid puudutavate otsuste tegemises.

ARTIKKEL 36

Sooline võrdõiguslikkus ning naiste ja tüdrukute võimestamine

1. Lepinguosalised tunnistavad, et sooline võrdõiguslikkus ja naiste majanduslik võimestamine on olulised õiglase kestliku arengu ja kaasava majanduskasvu saavutamiseks. Nad viivad ellu reforme, sealhulgas luues ja tugevdades õigusraamistikke, et tagada naistele võrdne õigus majandus- ja finantsressurssidele ning juurdepääs maaomandile, loodusvaradele, pärandile ja muus vormis varale ning nende omandamise õigus ja kontroll nende üle. Nad võtavad meetmeid, et suurendada naiste täielikku ja tulemuslikku osalemist poliitilises elus.

Lepinguosalised edendavad lisaks võrdsele juurdepääsule tööturule ja inimväärsetele töötingimustele tasustamata hooldamise ja kodutööde tunnustamist, osutades avalikke teenuseid, tagades taristu ja sotsiaalkaitse ning propageerides kohustuste jagamist kodumajapidamistes ja perekonnas.

2. Lepinguosalised kohustuvad täielikult ja tõhusalt rakendama Pekingi deklaratsiooni ja tegevusprogrammi ning rahvastiku ja arengu rahvusvahelise konverentsi tegevusprogrammi ning nende läbivaatamist käsitlevate konverentside tulemusi ning edendavad selle raames seksuaal- ja reproduktiivtervishoidu ja -õigusi.

3. Lepinguosalised tunnistavad, et menstruaaltervishoid on oluline naiste ja tüdrukute tervise jaoks, aga ka nende väärikuse, liikuvuse ja heaolu seisukohast, ning lepivad seepärast kokku piisavate ja asjakohaste toetusmeetmete edendamises.

4. PEATÜKK

KULTUUR

ARTIKKEL 37

Kultuur ja kestlik areng

1. Lepinguosalised kinnitavad veel kord, et kultuur on tähtis kestliku arengu element, olles selle sotsiaalse, majandusliku ja keskkonnamõõtme lahutamatu osa. Nad kohustuvad lõimima kultuurilise perspektiivi oma arengupoliitikasse ja -strateegiatesse, võttes arvesse kultuurilist eripära kohalike ja põlisteadmiste süsteeme.

2. Lepinguosalised suurendavad kultuuritegelaste panust kestlikku arengusse nende osalemise kaudu tõhustatud dialoogis, kutsealastes võrgustikes ja paljusid sidusrühmi hõlmavates partnerlustes.

ARTIKKEL 38

Kultuuriline mitmekesisus ja vastastikune mõistmine

1. Lepinguosalised tunnistavad, et kõigil inimestel on õigus osaleda vabalt kogukonna kultuurielus kooskõlas inimõiguste ülddeklaratsiooniga, ning kohustuvad kaitsma ja säilitama kultuurialaseid õigusi ja kunstilise eneseväljenduse vabadust.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad edendavad sellist nägemust inim- ja sotsiaalsest arengust, mis hõlmab kultuuridevahelist dialoogi ja kultuurilise mitmekesisuse kui inimkonna ühise pärandi tunnustamist. Nad kohustuvad parandama üksteise kultuuride vastastikust mõistmist ja tundmist, austades nõuetekohaselt mitmekesisust, üldisi väärtusi ja inimõigusi, edendades selleks hariduse kultuurilist mõõdet, ent samuti kultuurivahetust ja kultuuridevahelist dialoogi soodustavaid ühisalgatusi.

3. Lepinguosalised tunnistavad kultuuri rolli rahu ja rahvusliku ühtekuuluvuse säilitamisel. Nad kinnitavad, et kultuuride mitmekesisuse austamine, sallivus, dialoog ja koostöö vastastikuse usalduse ja mõistmise õhkkonnas on olulised rahu ja julgeoleku saavutamiseks ja säilitamiseks ning lepitusprotsessis, samuti kollektiivse mälu ja kogukondade seas sotsiaalsete sidemete taastamiseks. Nad tugevdavad kultuuri rolli vastupanuvõime suurendamises ning kriisijärgse kestliku taastamise ja uuesti üles ehitamise saavutamises, eelkõige linnaarenduses.

ARTIKKEL 39

Kultuuripärand ja loomesektor

1. Lepinguosalised edendavad pärandi tunnustamist ühendava tegurina, milles võivad kajastuda erinevad identiteedid ja taustad, kuid mis samas toetab ühiste väärtuste loomist. Nad teevad tööd, et kaitsta, hoida, säilitada ja arenda kooskõlas rahvusvaheliste standardite ja konventsioonidega nii materiaalset kui ka immateriaalset kultuuripärandit kui sotsiaalse ühtekuuluvuse, loovuse ja innovatsiooni vahendit.

2. Lepinguosalised on nõus, et kultuuri- ja loomesektor, sealhulgas nüüdiskunst, on kaasava majanduskasvu, mitmekesistamise ja töövõimaluste loomise jaoks keskse tähtsusega. Sellega seoses toetavad nad kultuuriettevõtlust ning kultuuri- ja loomesektori pikaajalist arengut.

3. Lepinguosalised võtavad kooskõlas kehtiva rahvusvahelise õigusega meetmeid, et hoida ära kultuuriväärtuste ebaseaduslik import, eksport ja omandiõiguse üleandmine ning selle vastu võidelda. Nad edendavad kultuuripärandi kaitsmist, suutlikkuse suurendamist ja koostööd kultuuripärandi spetsialistide, kultuuripärandit omavate kogukondade ja kultuuriasutuste seas ning teevad rahvusvahelist koostööd ja peavad pidevat dialoogi, et parandada juurdepääsu kultuuripärandile.

IV JAOTIS

KAASAV JA KESTLIK MAJANDUSKASV JA ARENG

ARTIKKEL 40

1. Lepinguosalised tunnistavad, et on tähtis tugevdada ühistes huvides ja vastastikuse kasu eesmärgil oma majandussuhteid, saavutamaks majanduse struktuurne ümberkujundamine kestliku arengu eesmärkide kohase kaasava ja kestliku majanduskasvu ja arengu kaudu, võttes arvesse oma vastavat arengutaset. Nad rakendavad terviklikke strateegiaid, mis hõlmavad kestliku arengu majanduslikku, sotsiaalset ja keskkonnamõõdet. Nad võtavad asjakohaseid meetmeid, et luua kõigile inimväärne töökoht ning toetada üleminekut vähese heitega ressursitõhusale majandusele. Nad toetavad tõrjutud rühmade, naiste ja noorte sotsiaal-majanduslikku võimestamist.

2. Lepinguosalised toetavad erasektori arengut ning meelitavad ligi ja säilitavad riigisiseseid ja välisinvesteeringuid, sealhulgas diasporaa investeeringuid. Nad soodustavad kaubandust ning teevad koostööd teaduse, tehnoloogia, innovatsiooni ja teadusuuringute valdkonnas, et saavutada tugev, konkurentsivõimeline ja mitmekesine majandus, süvendada piirkondlikku integratsiooni ning edendada AKVRO liikmete majanduse lõimimist piirkondlikesse ja üleilmsetesse väärtusahelatesse. Nad teevad tööd makromajandusliku ja finantsstabiilsuse parandamise nimel, et suurendada investeerimist ja tugevdada kestlikku majanduskasvu. Nad lepivad kokku, et suurendavad tootmis- ja reguleerimisalast suutlikkust, tugevdavad ettevõtlust ning edendavad tootmist ja industrialiseerimist, keskendudes innovatsioonile ja lisaväärtuse loomisele tootmis- ja teenustesektoris. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada suutlikkust hõlbustada majanduse struktuurset ümberkujundamist ja edendada kestlikku kaubandust.

3. Lepinguosalised edendavad avaliku ja erasektori dialoogi, keskendudes küsimustele, millel on soodne mõju nende majanduse ümberkujundamise ja kestliku majanduskasvuga seotud jõupingutustele, suhtlevad kõigi asjaomaste sidusrühmadega ning tagavad inimõiguste ja tööõiguse põhireeglite järgimise ja kaitsmise.

1. PEATÜKK

INVESTEERIMINE

ARTIKKEL 41

Kestlike ja vastutustundlike investeeringute kaasamine

1. Lepinguosalised kaasavad kestlikud ja vastutustundlikud investeeringud, et edendada kaasavat ja kestlikku majanduskasvu ja arengut. Selleks loovad nad soodsa investeerimiskliima, mis meelitab ligi riigisiseseid ja välisinvesteeringuid, sealhulgas diasporaa investeeringuid, ning milles säilib võimalus reguleerida, kasutades läbipaistvaid, prognoositavaid ja tõhusaid õigus-, haldus- ja poliitikaraamistikke.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et toetavad vajalikke majandus- ja institutsioonilisi reforme ja poliitikat, mis põhinevad riikide üldisel arengustrateegial ning mis on sidusad ja sünergilised nii riigi, piirkonna kui ka rahvusvahelisel tasandil, et luua soodne keskkond kestlike investeeringute jaoks ning hõlbustada dünaamilise, elujõulise ja konkurentsivõimelise erasektori arengut.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et luua usaldusväärsed finantssüsteemid, mille kaudu kaasata investeeringuid kestlike projektide jaoks. Nad võtavad meetmeid investeeringute toetamiseks, suurendades juurdepääsu rahastamisele tehnilise abi, toetuste, tagatiste ja uuenduslike rahastamisvahendite kaudu, et maandada riske, suurendada investorite usaldust ning võimendada era- ja avaliku sektori rahastamisallikaid. Seda tehes võtavad nad arvesse ka vajadust kõrvaldada turutõrked või mitteoptimaalsed investeerimisolukorrad, tagades samal ajal investeeringute täiendavuse, mis ilma kõnealuste toetusmeemeteta ei oleks võimalik. Nad pööravad erilist tähelepanu artikli 44 lõikes 6 kindlaks määratud esmatähtsatele sektoritele.

4. Lepinguosalised lepivad kokku õiguskeskkonna ning finants- ja mittefinantsteenuste kvaliteedi ning juurdepääsetavuse ja kättesaadavuse parandamises, et toetada mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate arengut riigisiseste investeeringute kaasamise kontekstis.

5. Lepinguosalised mõistavad ja tunnistavad, kui tähtsad on asjaomaste osalejate vastutustundlikud investeeringud kui pikaajalise ja kestliku majandusliku, sotsiaalse ja keskkonnaalase väärtuse saavutamise vahend. Selle eesmärgi toetamiseks edendavad lepinguosalised ettevõtja sotsiaalse vastutusega seotud tavasid ja vastutustundlikku ettevõtlust, sealhulgas rahvusvaheliselt tunnustatud rakendussuuniseid, standardeid ja vahendeid, milles antakse investoritele, valitsustele ja teistele osalejatele siseriiklikke ja muid kohaldatavaid õigusakte täiendavaid juhiseid ettevõtja sotsiaalse vastutuse ja vastutustundliku ettevõtluse kohta.

ARTIKKEL 42

Investeeringute hõlbustamine ja kaitsmine

1. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad hõlbustavad investeeringuid õigusaktide, eeskirjade ja poliitika abil, mille eesmärk on vähendada regulatiivseid ja haldustõkkeid, suurendada läbipaistvust ja vältida investeeringuid kahjustavat konkurentsi. Nad lepivad kokku, et sellised meetmed töötatakse välja läbipaistval viisil ja tehakse üldsusele kättesaadavaks, et soodustada avaliku ja erasektori dialoogi ning anda kõigile sidusrühmadele võimalus osaleda.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et edendada digivahendite tõhusat kasutamist investeeringute hõlbustamisel.

3. Lepinguosalised lepivad kooskõlas oma vastavate strateegiatega kokku, et tähtis on tagada õiguskindlus ja piisav kaitse tehtud investeeringutele, mida tuleb kohelda mittediskrimineerivalt ning mille puhul tuleb rakendada tõhusaid vaidluste vältimise ja lahendamise mehhanisme. Sellega seoses kinnitavad lepinguosalised veel kord, et on oluline sõlmida rahvusvahelised investeerimislepingud, millega säilitatakse täielikult lepinguosaliste suveräänne õigus reguleerida investeeringuid õiguspärastel avaliku poliitika eesmärkidel.

4. Lepinguosalised suurendavad asjakohaste avaliku ja erasektori asutuste suutlikkust tõhusalt edendada ja hõlbustada investeerimist ning ära hoida ja lahendada investeeringutega seotud vaidlusi.

2. PEATÜKK

MAJANDUSKASV, MITMEKESISTAMINE JA INDUSTRIALISEERIMINE

ARTIKKEL 43

Kaasav ja kestlik majanduskasv

1. Lepinguosalised on ühel meelel, et kaasava ja kestliku majanduskasvu jaoks on oluline kujundada ümber majandus, arendada erasektorit ja edendada tööstust. Nad toetavad täielikku ja viljakat tööhõivet ning inimväärse töö tagamist kõigile, edendades konkurentsivõimet, mitmekesistamist, digiteerimist, innovatsiooni, juurdepääsu rahastamisele, lisaväärtuse loomist tootmis- ja teenustesektoris ning seoseid sektorite ja tööstusharude vahel. Nad pööravad erilist tähelepanu kohalikele mikro-, väikestele ja keskmise suurusega ettevõtjatele ning mitteametliku majandustegevuse ametlikuks muutmisele.

2. Lepinguosalised edendavad üleminekut vähese heitega ja ressursitõhusale majandusele. Nad toetavad kestlikke tarbimis- ja tootmisviise, keskkonnahoidlikku jäätmete ja kemikaalide käitlemist ning meetmeid, millega vähendatakse saastet kõigis selle vormides. Lepinguosalised on ühel meelel, et kestliku majandusarengu edendamisel on väga oluline hästi juhitud linnastumine. Seepärast teevad nad koostööd, et tõhusalt käsitleda kiire linnastumisega kaasnevaid probleeme ja võimalusi, ning toetavad linnaarengut ja -taristut ning linna- ja maapiirkondade vahelisi tulemuslikke sidemeid.

3. Lepinguosalised lepivad kokku, et teevad koostööd tööhõive- ja sotsiaalküsimuste valdkonnas, eelkõige et toetada naiste, noorte ning kõige vaesemate ja haavatavamate inimeste majanduslikku ja sotsiaalset kaasamist ning võimestamist. Peale selle lepivad lepinguosalised kokku, et nad tagavad Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni konventsioonides ja protokollides sätestatud töö- ja sotsiaalsete standardite järgimise ning tagavad juurdepääsu õigusemõistmisele nõuetekohase menetluse kohaselt, sealhulgas asjakohased ja tõhusad õiguskaitsevahendid.

ARTIKKEL 44

Majanduse ümberkujundamine ja industrialiseerimine

1. Lepinguosalised tugevdavad koostööd majanduse ümberkujundamise, sealhulgas industrialiseerimise valdkonnas. Nad edendavad üleminekut toorainesõltuvuselt mitmekesistatud majandusele, samuti loodusvarade rikastamist, lisaväärtuse loomist ning lõimumist piirkondlikesse ja üleilmsetesse väärtusahelatesse. Nad on ühel meelel, et teenustesektoril on majanduse ümberkujundamisel ja industrialiseerimisel tähtis roll.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et toetada tootmisalase suutlikkuse suurendamist, tootlikkuse parandamist, mitmekesistamist ja konkurentsivõimet. Nad püüavad vabaneda pakkumisega seotud piirangutest, muu hulgas toetades tehnoloogia uuendamist, täiustamist ja levitamist, parandades ettevõtlus- ja investeerimiskliimat, suurendades reguleerimisalast suutlikkust, edendades makromajanduslikku stabiilsust ning arendades tõhusaid kapitaliturge ja usaldusväärseid finantssüsteeme, et parandada juurdepääsu rahastamisele, eriti erasektori jaoks. Sellega seoses kinnitavad lepinguosalised majanduse digiteerimise tähtsust tootmisalase suutlikkuse arengu kiirendamisel. Keskendutakse sektoritele ja tööstusharudele, kus luuakse suurt lisaväärtust ja kus on head väljavaated luua inimväärseid töökohti.

3. Lepinguosalised kohustuvad parandama makromajanduslikku ja finantsstabiilsust, viies ellu usaldusväärset ja läbipaistvat eelarve- ja rahapoliitikat, ning edendama majandus- ja struktuurireforme eesmärgiga luua soodne keskkond investeeringute suurenemiseks ja soodustada erasektori arengut. Lisaks tunnistavad lepinguosalised, et on tähtis, et keskpangad oleksid oma poliitikaeesmärkide kindlaksmääramisel ja rahapoliitika elluviimisel sõltumatud. Peale selle lepivad lepinguosalised kokku dialoogi jätkamises ja vajaduse korral teabe vahetamises ametiasutuste vahel, et parandada üksteise majanduse põhialuste mõistmist.

4. Lepinguosalised suurendavad jõupingutusi tehnilise ning kutsehariduse ja -õppe, samuti teadusuuringute ja innovatsiooni valdkonnas, ning seovad asjaomased meetmed tulemuslikumalt tööturu võimaluste ja oskuste vajadustega. Nad teevad koostööd üksteise kogemuste võimendamiseks, sealhulgas tootmisalase suutlikkuse suurendamisel oskuste arendamise ja tehnoloogiasiirde soodustamise kaudu, edendades AKVRO liikmete ja ELi ettevõtjate vahelisi sidemeid rõhuasetusega mikro-, väikestel ja keskmise suurusega ettevõtjatel.

5. Lepinguosalised kinnitavad veel kord taristu olulist rolli pakkumisega seotud piirangute kaotamisel ning konkurentsivõimeliste piirkondlike ja allpiirkondlike väärtusahelate arendamisel kaupade, teenuste ja kapitali tõhusa liikumise hõlbustamise kaudu. Nad teevad koostööd, et arendada välja tõhus ja kestlik taristu, sealhulgas lennu-, maismaa- ja meretransport, energia, vesi ja digitaalne ühenduvus, võttes nõuetekohaselt arvesse vähim arenenud riikide, sisemaariikide ja saareriikide erinevaid vajadusi. Sellega seoses teevad nad koostööd, et kaasata avaliku ja erasektori vahendid, sealhulgas taristu arendamiseks tehtavate investeeringute kaudu.

6. Olles võtnud nõuks püüelda ühise majanduskasvu poole, lepivad lepinguosalised kokku koostöös muu hulgas järgmistes valdkondades, mida käsitatakse esmatähtsate sektoritena: põllumajandus ja põllumajandusettevõtlus, kariloomad ja nahk, sinine majandus, kalandus, kaevandamine ja mäetööstus, kultuuri- ja loomesektor, säästev turism, kestlik energia, info- ja kommunikatsioonitehnoloogia ning transport. Lepinguosalised rõhutavad nende sektorite tähtsat rolli lisaväärtuse ja inimväärsete töökohtade loomisel, tootmisalase suutlikkuse suurendamisel ja üldiste jõupingutuste tegemisel majanduse ümberkujundamisel. Nad teevad koostööd, et selgitada välja majanduskasvu edendajad igas sektoris, kaasata investeeringud ning kaotada piirangud, mis takistavad vertikaalset integratsiooni.

7. Lepinguosalised edendavad dialoogi, soodustavad oskuste edasiandmist ja tehnoloogiasiiret, teevad tööd väärtusahelate täiustamise nimel ning tugevdavad koostööd, et rikastada üksteise kogemusi ja levitada parimaid tavasid põllumajandussektoris. Samuti teevad nad koostööd, et toetada kestliku ja kvaliteetse põllumajandusliku tootmise suurendamise mehhanisme ja raamistikke.

ARTIKKEL 45

Erasektori arendamine

1. Tunnistades erasektori arendamise tähtsust majanduse ümberkujundamise ja töökohtade loomise jaoks, võtavad lepinguosalised eesmärgi edendada ettevõtlust ning arendada ja parandada ettevõtjate konkurentsivõimet. Eelkõige keskendutakse mikro-, väikestele ja keskmise suurusega ettevõtjatele, sealhulgas idufirmadele, eeskätt edendades soodsaid õigus-, haldus- ja institutsioonilisi raamistikke, et lõimida need ettevõtjad edukalt kestlikesse tarne- ja väärtusahelatesse. Tähelepanu pööratakse ka mitteametlikule sektorile ja mitteametliku majandustegevuse ametlikuks muutmisele ning kestlikkusega seotud eesmärkide ärimudelitesse lõimimise edendamisele. Veel lepivad lepinguosalised kokku, et nad toetavad ettevõtluse arendamist naiste ja noorte seas nende majandusliku võimestamise ja kaasava arengu edendamise raames. Nad kinnitavad, et on tähtis suurendada piirkondlikku ja riiklikku suutlikkust, et parandada konkurentsivõimet kesk- ja kõrgtehnoloogiliste toodete tootmisel.

2. Lepinguosalised edendavad avaliku ja erasektori dialoogi ja koostööd, sealhulgas erasektori ärifoorumite kaudu. Nad tugevdavad koostööd, et rikastada üksteise kogemusi ja levitada parimaid tavasid, mis elavdavad ettevõtlust, edendavad dialoogi ja kontakte ettevõtjate vahel ning soodustavad oskuste edasiandmist ja tehnoloogiasiiret.

3. Lepinguosalised on ühel meelel vajaduses kehtestada strateegiad ja töötada välja parem finantsalase kaasamise poliitika ning parandada juurdepääsu rahastamisele ning finants- ja mittefinantsteenustele, sealhulgas uuenduslike rahastamismehhanismide kaudu, pöörates erilist tähelepanu taskukohaste laenude andmisele põllumajanduslikele pereettevõtjatele, väikepõllumajandustootjatele, mikro-, väikestele ja keskmise suurusega ettevõtjatele ning naistest ja noortest ettevõtjatele.

4. Lepinguosalised tunnistavad, et nii avaliku kui ka erasektori rahastamisallikad mängivad väga olulist rolli erasektori arengu toetamisel, eelkõige selliste vahendite ja mehhanismide kaudu nagu avaliku ja erasektori partnerlus ja segarahastamine, ning investeerimise elavdamisel asjaomastes sektorites, mille hulka kuulub taristu arendamine. Sellest tulenevalt teevad nad koostööd, et töötada välja läbipaistvad ja prognoositavad raamistikud ja strateegiad avaliku ja erasektori partnerluse kasutamiseks, sealhulgas tugevdavad institutsioonilist suutlikkust rääkida läbi, rakendada ja jälgida avaliku ja erasektori partnerluse projekte.

3. PEATÜKK

TEADUS, TEHNOLOOGIA, INNOVATSIOON JA TEADUSUURINGUD

ARTIKKEL 46

Teadus, tehnoloogia ja innovatsioon

1. Lepinguosalised tunnistavad teaduse, tehnoloogia ja innovatsiooni rolli teadmiste piiride laiendamisel, ülemineku kiirendamisel ja hüppeliste edusammude tegemisel liikumisel kestliku arengu poole majanduse ümberkujundamise, väärtusahelate liitmise ja ettevõtetevaheliste seoste kaudu, teadmiste arengu edendamisel ning inimeste, eriti naiste ja noorte võimestamisel ning otsusetegijate ja poliitikakujundajate toetamisel nende kestliku arengu alastes püüdlustes.

2. Lepinguosalised teevad tööd teadmistepõhise ühiskonna väljaarendamiseks. Nad lepivad kokku, et investeerivad inimkapitali, edendavad sidusate ja terviklike poliitika- ja õigusraamistike vastuvõtmist ning arendavad taristu ühenduvust ja digivahendeid.

3. Lepinguosalised edendavad vastastikku kasu toovat koostööd, tuginedes olemasolevatele mehhanismidele, ent uurides samal ajal uusi teaduse, tehnoloogia ja innovatsiooni rahastamise võimalusi, tagades asjakohase ja tulemusliku intellektuaalomandi õiguste kaitse. Nad edendavad põlis-, traditsioonilisi ja kohalikke teadmisi kui vahendit, mille abil kaotada asjaomastes sektorites lüngad teadmistes ja tehnoloogias.

4. Lepinguosalised julgustavad investeerima uue tehnoloogia loomisse, levitamisse ja siirdesse, pöörates erilist tähelepanu puhtale ja innovaatilisele tehnoloogiale, mis kaitseb keskkonda. Nad edendavad taastuvenergiat ning teevad koostööd tootmis- ja reguleerimisalase suutlikkuse suurendamisel.

5. Lepinguosalised käsitlevad tehnoloogia võimalikku mõju ühiskonnale, lahendavad küberturvalisusega seotud probleeme ja tagavad isikuandmete kaitse ning kaaluvad murrangulise tehnoloogia, sealhulgas tehisintellekti ja robootika mõju.

6. Lepinguosalised tunnistavad kosmose rolli sotsiaalse ja majandusliku kasu toojana, sealhulgas keskkonna, kliimamuutuste, ookeanide majandamise, transpordi, energia, põllumajanduse, mäetööstuse ja metsanduse valdkonnas. Nad teevad koostööd ühist huvi pakkuvates küsimustes kosmose kasutamisel tsiviilotstarbel sellistes valdkondades nagu kosmoseuuringud, ülemaailmse satelliitnavigatsioonisüsteemi rakendused ja teenused, satelliidipõhiste tugisüsteemide arendamine, Maa seire rakenduste ja teenuste kasutamine ning geoteadus.

ARTIKKEL 47

Teadusuuringud ja arendustegevus

1. Lepinguosalised on ühel meelel, et teadusuuringud ja arendustegevus on kriitilise tähtsusega majandusliku õitsengu tagamisel ja inimväärse töö võimaluste loomisel ning et sellega võidakse anda oluline panus käesoleva lepingu eesmärkide saavutamisse.

2. Lepinguosalised julgustavad looma ja levitama uusi teadmisi, võttes arvesse nende võimalikku mõju (sh kahjulikku) keskkonnale ja ühiskonnale. Nad toetavad oskuste edendamist, et pidada sammu tehnoloogia arengu ja innovatsiooniga, ning toetavad teadlaste liikuvust ja koolitamist. Nad edendavad tööstuse, akadeemiliste ringkondade ja avaliku sektori vahelist partnerlust ning erasektori tegevust, mille eesmärk on koguda teadmisi ja katsetada ideid, selleks et luua tõelise kaubandusliku potentsiaaliga uusi tooteid, pöörates erilist tähelepanu naistele ja noortele kui novaatoritele.

3. Lepinguosalised edendavad investeerimist teadusuuringutesse ja arendustegevusse, eriti väärtusahelate suure lisaväärtusega osades, ning püüavad lahendada sotsiaalseid probleeme, eelkõige keskkonna, kliimamuutuste, energia, toiduohutuse ja toiduga kindlustatuse ning tervishoiu valdkonnas.

ARTIKKEL 48

IKT ja digimajandus

1. Lepinguosalised teevad koostööd digitaalse lõhe vähendamiseks, edendades digiühiskonna arendamisel tehtavat koostööd, et tuua kodanikele ja ettevõtjatele kasu digitehnoloogiate, sealhulgas kohalikele oludele kohandatud info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) kättesaadavuse kaudu. Lepinguosalised toetavad meetmeid, mis võimaldavad lihtsat juurdepääsu IKT-le, muu hulgas taskukohaste ja taastuvate energiaallikate kasutamise ning väikeste kuludega traadita võrkude arendamise ja ümberpaigutamise kaudu. Nad teevad tööd ka sidesüsteemide suurema vastastikuse täiendavuse ja ühtlustamise nimel ning nende kohandamiseks uuele tehnoloogiale.

2. Lepinguosalised on ühel meelel, et muudatuste võimendamisel ja kiirendamisel on keskne roll digimajandusel, mis võib märkimisväärselt mitmekesistada majandust, aidata luua töökohti ja võimaldada hüppelist majanduskasvu. Nad lepivad kokku digiteerimise edendamises, et vähendada tehingukulusid ja teabe asümmeetriat üldise eesmärgiga parandada tootlikkust ja kestlikkust.

3. Lepinguosalised edendavad ja toetavad digiettevõtlust, eriti naiste ja noorte seas, ning mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate digiüleminekut. Nad julgustavad arendama e-kaubandust, et uuendada tarneahelaid ja avardada turge, ning julgustavad laiendama e-pangandust, sealhulgas ülekandekulude vähendamiseks, ning võtma kasutusele e-halduse lahendusi.

4. Lepinguosalised teevad koostööd eraelu puutumatuse ja isikuandmete kaitse poliitika arendamisel ja haldamisel, tõhustavad andmevoogude hõlbustamise meetmeid ning toetavad õigusraamistikku, et edendada digitaaltoodete ja -teenuste valmistamist, müüki ja tarnimist.

4. PEATÜKK

KAUBANDUSKOOSTÖÖ

ARTIKKEL 49

Kaubandus ja kestlik areng

1. Lepinguosalised tunnistavad, et sotsiaalne ja majanduslik areng ning keskkonnakaitse on vastastikku sõltuvad ja tugevdavad üksteist. Nad kinnitavad veel kord võetud kohustust edendada oma vastavat arengutaset arvesse võttes majandus- ja sotsiaalset arengut ja keskkonnakaitset hõlmava kestliku arengu lõimimist igasse oma kaubandussuhete aspekti, et toetada kestlikku majanduskasvu. Sellega seoses propageerivad lepinguosalised oma kaubandussuhetes kõrgetasemelist keskkonna-, sotsiaal- ja töötajate kaitset, eriti nende kohustuste täitmist, mis on sätestatud käesoleva II osa V jaotise artiklis 54 ja 1.–3. peatükis ning III jaotise 2. peatükis, et saavutada kestliku arengu tegevuskavas 2030 kokku lepitud kestliku arengu eesmärgid. Lisaks on lepinguosalised ühel meelel, et keskkonna- ja sotsiaalmeetmeid ei tohiks kasutada protektsionistlikel eesmärkidel.

2. Lepinguosalised on ühel meelel, et on sobimatu soodustada kaubandust ja investeeringuid, alandades keskkonna- või tööalaste õigusnormidega riigis ettenähtud kaitse taset või nende õigusnormide maksmapaneku taset või pakkudes sellist alandamist.

3. Lepinguosalised tunnistavad oma õigust määrata kindlaks kestliku arengu poliitika eesmärgid ja prioriteedid ning kehtestada oma äranägemise järgi riigis sotsiaal-, töö- ja keskkonnavaldkonnas, sealhulgas kliimamuutuste valdkonnas, pakutava kaitse tase, tingimusel et vastuvõetavad õigusaktid ja poliitikapõhimõtted ei ole vastuolus nende kohustusega järgida rahvusvahelistelt tunnustatud kaitsestandardeid ja asjaomaseid lepinguid.

4. Lepinguosalised edendavad kauplemist toodetega, mis on saadud loodusvarade säästva majandamise, kaitsmise ja tõhusa kasutamise teel. Lepinguosalised teevad koostööd ka selleks, et edendada kauplemist kaupade ja teenustega, mis on eriti olulised kliimamuutuste leevendamiseks, nagu vähese CO_2-heitega tooted ja ümbertöödeldud tooted, taastuvenergia ning energiatõhusad tooted ja teenused, ning edendada neisse investeerimist kooskõlas oma rahvusvaheliste kohustustega.

5. Lepinguosalised teevad koostööd, et edendada kaubandus-, töö- ja keskkonnapoliitika sidusust ja vastastikust toetavust, samuti tugevdavad dialoogi ning vahetavad teavet ja parimaid tavasid kestliku arengu kaubandusega seotud aspektide kohta, sealhulgas kaasates asjaomased sidusrühmad. Sellega seoses lepivad lepinguosalised kokku koostöös, et edendada ettevõtja sotsiaalse vastutusega seotud tavasid ja vastutustundlikku ettevõtlust, sealhulgas rahvusvaheliselt tunnustatud suuniseid, standardeid ja kohaldatavaid vahendeid, lõimides need tavad kaubandus- ja äritegevusse. Peale selle on koostöö eesmärk käsitleda probleeme ja võimalusi, mis tekivad seoses era- ja avaliku sektori vabatahtlike kestlikkuse tagamise kavade kaubandusalaste aspektidega, mis on seotud muu hulgas tööjõuga, keskkonnaga, elurikkuse kaitsega, metsavarude säästva kasutamise ja majandamisega, säästvate püügitavadega ja kauplemisega säästvalt majandatud kalandustoodetega.

6. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad säilitavad või vajaduse korral loovad süsteemid, et toetada ja jälgida rahvusvaheliselt kokku lepitud sotsiaal-, töö- ja keskkonnastandardite ja asjaomaste lepingute tõhusat rakendamist oma kaubandussuhetes, sealhulgas suurendavad institutsioonilist suutlikkust võtta vastu asjakohased õigusaktid ja tagada nende täitmine.

ARTIKKEL 50

Kaubanduskokkulepped

1. Lepinguosalised tunnistavad, et on tähtis tugineda oma kaubandussuhetes Cotonou lepingu saavutustele. Nad rõhutavad kaubanduse olulisust oma üldistes suhetes ning kohustuvad edendama kaubavoogude intensiivistamist ja mitmekesistamist vastastikuse kasu eesmärgil, eelkõige et lõimida AKVRO liikmete majandus piirkondlikesse ja üleilmsetesse väärtusahelatesse.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et kaubanduskoostööd tehakse kooskõlas reeglitel põhineva mitmepoolse kaubandussüsteemiga, et edendada vaba, õiglast ja avatud kaubandust eesmärgiga saavutada kestlik majanduskasv ja areng, eriti AKVRO liikmesriikides. Sellega seoses toimub koostöö kooskõlas kohustustega, mille lepinguosalised on võtnud Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) raames, sealhulgas eri- ja diferentseeritud kohtlemist käsitlevate sätetega.

3. Lepinguosalised tunnistavad, et on tähtis sõlmida kaubanduskokkuleppeid, et saavutada suuremad kauplemisvõimalused ja edendada nende tõhusat lõimimist maailmamajandusse. Lepinguosalised tunnistavad oma õigust sõlmida piirkondlikke või mitmepoolseid kokkuleppeid kaubavahetust ja teenuskaubandust kahjustavate mittetariifsete meetmete vähendamiseks või kaotamiseks. Lepinguosalised püüavad piirata kolmandate isikutega sõlmitud kaubanduskokkulepete võimalikku kahjulikku mõju lepinguosaliste konkurentsivõimele teiste lepingosaliste turgudel.

4. Pidades meeles vajadust tugineda oma olemasolevatele sooduskaubanduse kordadele ja majanduspartnerluslepingutele kui oma kaubanduskoostöö vahenditele, tunnistavad lepinguosalised, et koostööd tugevdatakse ennekõike selleks, et toetada nende olemasolevate vahendite rakendamist.

5. Lepinguosalised lepivad lisaks kokku, et majanduspartnerluslepingute raamistik on kaasav ning et selles võetakse arvesse erinevusi AKVRO liikmete ja piirkondade olukorras majanduspartnerluslepingu protsessi eri etappides ja AKVRO liikmete arengutaset. Majanduspartnerluslepingutele allkirja andnud kinnitavad veel kord oma kohustust võtta kõik vajalikud meetmed, et tagada lepingute täielik rakendamine, mis peaks soodustama nende majanduskasvu ja arengut ning samal ajal aitama süvendada piirkondliku integratsiooni protsesse Aafrikas, Kariibi piirkonnas ja Vaikse ookeani piirkonnas (AKV). Lepinguosalised tunnistavad, et on tähtis laiendada majanduspartnerluslepingute kohaldamisala ja julgustada uusi liikmesriike nendega ühinema. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad säilitavad või kehtestavad asjakohastel tasanditel AKV-ELi korra majanduspartnerluslepingute rakendamise jälgimiseks ning hindavad nende lepingute mõju AKVRO liikmete majanduse arengule kogu AKV piirkonnas ning nende riikide piirkondliku integratsiooni protsessidele.

6. Majanduspartnerluslepingute osalised lepivad kokku, et neis lepingutes esitatud viiteid asjakohaseid meetmeid sisaldavatele Cotonou lepingu sätetele käsitatakse viidetena käesoleva lepingu vastavatele sätetele.

7. Peale selle lepivad lepinguosalised kokku, et nad aitavad oma koostööga tõhustada piirkondliku integratsiooniga seotud jõupingutusi ja protsesse Aafrika, Kariibi ja Vaikse ookeani piirkonnas ning veelgi elavdada AKV-sisest piirkondlikku kaubandust.

8. Lepinguosalised rõhutavad, et on oluline aktiivselt osaleda WTOs ja muudes asjakohastes rahvusvahelistes organisatsioonides, astudes nende organisatsioonide liikmeks ning jälgides tähelepanelikult nende päevakorras olevad küsimusi ja tegevust. Nad lepivad kokku, et teevad tihedalt koostööd oma ühiste huvide väljaselgitamisel ja edendamisel rahvusvahelises majandus- ja kaubanduskoostöös, eeskätt WTOs. Sellega seoses pööratakse erilist tähelepanu eesmärgile parandada AKVRO liikmetest pärit toodete ja teenuste pääsu Euroopa Liidu ja muudele turgudele.

9. Lepinguosalised on ühel meelel, et oluline on WTO eeskirjade paindlikkus, et võtta arvesse erinevusi AKV riikide ja piirkondade arengutasemes ning raskusi, millega need riigid ja piirkonnad seisavad silmitsi oma kohustuste täitmisel. Seepärast lepivad nad lisaks kokku koostöös, et suurendada vajalikku ja asjakohast suutlikkust tõhusalt täita oma WTOs võetud kohustusi. Lepinguosalised tunnustavad ka uuenduslikku lähenemist WTO kaubanduse lihtsustamise lepingus sätestatud eri- ja diferentseeritud kohtlemisele, mis võimaldab vähim arenenud riikidel ja arenguriikidel täiel määral täita oma kohustusi, saades vajalikku kaubandustoetust kooskõlas kaubanduse lihtsustamise lepingu kohaste kohustuste täitmist käsitlevate teatistega.

10. Lepinguosalised tunnistavad, et on oluline tõhustada dialoogi, et tegeleda ühist huvi pakkuvate kaubandus- ja kaubandusega seotud küsimustega. Nad lepivad kokku, et edendavad kodanikuühiskonna ja erasektori kaasamist sellesse dialoogi.

ARTIKKEL 51

Teenuskaubandus

1. Lepinguosalised on ühel meelel, et teenuskaubandus on võimas majanduskasvu ja -arengu edendaja, ning kinnitavad veel kord oma õigusi ja kohustusi, mis tulenevad teenuskaubanduse üldlepingust.

2. Lepinguosalised kohustuvad tegema koostööd ja edendama teenuskaubandust, eriti oma ekspordihuvidega seotud teenuste osutamise viise, sealhulgas füüsiliste isikute liikumist ärilistel eesmärkidel, esmatähtsaks peetavates sektorites, mille hulka kuuluvad info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT), turism, transport, keskkonnateenused, finantsteenused, sporditeenused ja vajaduse korral muud esmatähtsad sektorid.

3. Lepinguosalised teevad artikli 39 lõiget 2 arvesse võttes koostööd, et suurendada suutlikkust osutada kultuuri- ja loomesektoriga seotud teenuseid.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et kaotada teenuskaubandust takistavad kaubandustõkked eesmärgiga hõlbustada juurdepääsu turgudele ja edendada kaubandust. Peale selle lepivad nad kokku oma koostöö tugevdamises, et toetada riigisiseste õigusraamistike ja riigisisese suutlikkuse arengut, suurendada teenuseosutajate suutlikkust järgida ELi ja AKVRO liikmete õigusakte ja standardeid mandri, piirkonna, riigi ja kohalikul tasandil ning soodustada vajaduse korral vastastikuse tunnustamise lepingute sõlmimist lõikes 2 osutatud vastastikust huvi pakkuvates teenusesektorites.

5. Lepinguosalised tunnistavad kulutõhusate ja efektiivsete meretransporditeenuste tähtsust peamise kaubandust hõlbustava transpordiliigina. Lepinguosalised suurendavad ühenduvuse parandamise kaudu meretransporditeenuste konkurentsivõimet, et edendada meretranspordisektoris kaupade ja inimeste ohutut liikumist. Sellega seoses teevad nad asjakohastel foorumitel koostööd, et liberaliseerida meretransport kui peamine transpordiliik, millega hõlbustada kaubandust. Nad võimaldavad mittediskrimineerivatel ja ärilistel alustel juurdepääsu rahvusvahelistele meretransporditurgudele ning sadamatele ja seal osutatavatele teenustele. Lepinguosalised teevad koostööd püüdlustes arendada ja edendada kulutõhusaid ja efektiivseid meretransporditeenuseid AKVRO liikmetes, et suurendada AKVRO liikmete ettevõtjate osalemist rahvusvaheliste mereveoteenustes osutamises.

ARTIKKEL 52

Kaubandusega seotud valdkonnad

1. Lepinguosalised tõdevad, et tariifsete tõkete kadumisel saavad kaubanduses üha tähtsamaks mittetariifsed meetmed. Seepärast tunnistavad nad vajadust teha koostööd, et jälgida ja kõrvaldada tarbetuid kaubandustõkkeid ning suurendada ja hõlbustada sellega ELi ja AKVRO liikmete vahelist kaubandust ning kaubandust AKVRO liikmete seas. Sellega seoses lepivad lepinguosalised kokku, et nad säilitavad või vajaduse korral kehtestavad korra, et tegeleda mittetariifsete meetmetega, mis võivad kahjustada eksporti teise poole turule.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad edendavad kaupade standardimise ja sertifitseerimise valdkonnas tehtavat koostööd, et ära hoida, teha kindlaks ja kaotada WTO tehniliste kaubandustõkete lepingu kohaldamisalasse jäävad tarbetud tehnilised kaubandustõkked, ning püüavad seda valdkonda edasi arendada, suurendades läbipaistvust. Peale selle lepivad lepinguosalised kokku, et nad teevad koostööd eesmärgiga tekitada tehniline suutlikkus ja institutsiooniline taristu tehniliste kaubandustõketega seotud küsimustes ning seda suutlikkust ja taristut edendada.

3. Lepinguosalised kinnitavad veel kord iga lepinguosalise õigust võtta vastu sanitaar- ja fütosanitaarmeetmeid ning tagada nende täitmine, et kaitsta oma territooriumil inimeste, loomade või taimede elu või tervist, samal ajal tagades, et sellised meetmed ei tekita tarbetuid kaubandustõkkeid, kooskõlas WTO sanitaar- ja fütosanitaarmeetmete lepinguga. Sellega seoses lepivad lepinguosalised kokku, et nad suurendavad oma koostööd selle lepingu põhimõtete tõhusaks rakendamiseks, võttes arvesse oma vastavat arengutaset. Lepinguosalised teevad koostööd, et käsitleda sanitaar- ja fütosanitaarküsimusi, sealhulgas antimikroobikumiresistentsuse kontrollimist, ning loomade heaoluga seotud teemasid, et suurendada oma suutlikkust ja parandada juurdepääsu teise lepinguosalise turgudele, tagades samal ajal inimestele, loomadele ja taimedele asjakohasel tasemel kaitse.

4. Lepinguosalised tunnistavad, et intellektuaalomandi süsteem on mõeldud selleks, et edendada majanduslikku, sotsiaalset ja kultuurilist arengut, soodustades loometööd ja tehnoloogilist innovatsiooni, eriti ELi ning AKV piirkondade vahel, panustades samal ajal kestlikumasse ja kaasavamasse majandusse. Sellega seoses kinnitavad lepinguosalised veel kord, et tähtsad on intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide lepingu artiklis 7 osutatud intellektuaalomandi õiguskaitse ja õiguste kaitsmine, mis peaksid aitama edendada tehnoloogilist innovatsiooni ning siirdada ja levitada tehnoloogiat, saada tehniliste teadmiste loojatel ja kasutajatel vastastikust kasu viisil, mis suurendab sotsiaalset ja majanduslikku heaolu, ning tagada õiguste ja kohustuste tasakaalu. Lepinguosalised tunnistavad vajadust kaitsta intellektuaalomandi õigusi, sealhulgas autoriõigust ja sellega kaasnevaid õigusi, kaubamärke, geograafilisi tähiseid, tööstusdisainilahendusi, integraallülituse topoloogiat, sordikaitset ja patente. See kaitse peaks hõlmama ka kaitset kõlvatu konkurentsi eest ja avalikustamata teabe kaitset. Lepinguosalised rõhutavad sellega seoses, et on oluline järgida WTO intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide lepingut, bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni ja intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide lepingu I osas osutatud konventsioone vastavalt oma arengutasemele. Veel toonitavad lepinguosalised, et on tähtis teha intellektuaalomandi valdkonnas koostööd ning pakkuda tehnilist abi meetmete, menetluste ja õiguskaitsevahendite puhul, mis on vajalikud intellektuaalomandi õiguskaitse tagamiseks, et saavutada tõhus kaitse, eriti AKVRO liikmesriikides.

5. Lepinguosalised kinnitava veel kord, et tulemuslike ja usaldusväärsete konkurentsipõhimõtete ja -eeskirjade kehtestamine ja rakendamine on otsustava tähtsusega investeerimist soodustava keskkonna, jätkusuutliku industrialiseerimise ja turulepääsu läbipaistvuse parandamisel ja kindlustamisel. Seepärast kohustuvad nad rakendama riiklikke või piirkondlikke eeskirju ja poliitikapõhimõtteid, et tulemuslikult vähendada konkurentsivastaseid äritavasid, sealhulgas lepinguosaliste antavaid majandustegevusega seotud toetusi, mis võivad kahjustada turgude nõuetekohast toimimist ja teiste lepinguosaliste kaubandushuve. Lepinguosalised kohustuvad tagama avaliku ja erasektori turuosalistele võrdsed tingimused. Samuti lepivad nad kokku, et nad tugevdavad selles valdkonnas koostööd, et koos asjaomaste riiklike ja piirkondlike ametiasutustega, kes järk-järgult tagavad konkurentsieeskirjade tõhusa täitmise, sõnastada tõhus konkurentsipoliitika ja seda poliitikat toetada. Sellega seoses lepivad lepinguosalised kokku koostöös, mida tehakse eesmärgiga arendada välja vajalik suutlikkus, et kehtestada asjakohane õigusraamistik, mis võimaldab kaitsta konkurentsi ja asjaomastel konkurentsiasutustele tagada konkurentsieeskirjade täitmine, eriti AKVRO liikmete territooriumil.

6. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad suurendavad koostööd, et tagada rahvusvaheliste kaubaturgude parem toimimine ja suurem läbipaistvus.

7. Lepinguosalised tunnistavad läbipaistvate riigihangete tähtsust majandusarengu ja industrialiseerimise edendamisel. Lepinguosalised on ühel meelel üksteise riigihankesüsteemide vastastikust mõistmist parandava koostöö tähtsuses. Lepinguosalised kohustuvad kinni pidama hankesüsteemide läbipaistvuse, konkurentsipõhisuse ja prognoositavuse põhimõttest ning teevad selles valdkonnas koostööd.

ARTIKKEL 53

Kaubanduse lihtsustamine

Lepinguosalised tunnistavad, et kaasava ja kestliku majanduskasvu saavutamiseks on tähtis vähendada kaubanduskulusid. Seepärast teevad nad koostööd, et lihtsustada impordi-, ekspordi-, transiidi- ja muid tolliprotseduure, sealhulgas digiteerida tolliprotseduurid ja tollivormistus, samuti suurendada tolli- ja kaubanduseeskirjade läbipaistvust ning lihtsustada seaduslikku kaubandust, tuginedes oma kohustustele, mis tulenevad WTO kaubanduse lihtsustamise lepingust. Kooskõlas selle lepingu sätetega küsivad AKVRO liikmed piisavat ja prognoositavat tehnilist abi, et suurendada oma suutlikkust käesoleva lepingu täielikuks rakendamiseks. Lepinguosalised kohustuvad pakkuma seda abi vastavalt AKVRO liikmete rakendamisvajadustele, millest on teatatud kaubanduse lihtsustamise lepingu alusel.

V JAOTIS

KESKKONNASÄÄSTLIKKUS JA KLIIMAMUUTUSED

ARTIKKEL 54

1. Lepinguosalised on ühel meelel, et keskkonnaseisundi halvenemine, loodusvarade mittesäästev kasutamine ja kliimamuutused ohustavad tõsiselt kestliku arengu saavutamist ning seavad ohtu praeguste ja tulevaste põlvkondade elu, elukvaliteedi ja elatusvahendid. Sellega seoses kinnitavad lepinguosalised veel kord vajadust tagada kõrgetasemeline keskkonnakaitse ning loodusvarade, sealhulgas elurikkuse tulemuslik kaitse ja säästev majandamine. Samuti kinnitavad nad veelkord, et on vaja leppida kokku kaugeleulatuvates meetmetes kliimamuutuste kahjuliku mõjuga toimetulekuks ja selle mõju vähendamiseks ning suunata oma majandus kestliku, vastupanuvõimelise ja vähese CO_2-heitega kasvu teele, aidates samal ajal luua kõigile inimväärne töökoht.

2. Lepinguosalised lõimivad keskkonnasäästlikkuse, võitluse kliimamuutuste vastu ja kestliku majanduskasvu saavutamise püüdluse kõikidesse poliitikavaldkondadesse, kavadesse ja investeeringutesse. Nad püüavad luua asjaomastes küsimustes rahvusvahelises kontekstis tõhusaid liite, et edendada üleilmset tegevust, ning tagada kohalike omavalitsuste, kodanikuühiskonna ja erasektori konstruktiivse kaasamise. Lepinguosalised rakendavad tulemuslikult mitmepoolseid keskkonnalepinguid, mille osalised nad on.

3. Lepinguosalised püüavad eelkõige haavatavates elanikkonnarühmades suurendada võimet panna vastu keskkonna- ja kliimamuutustega seotud raskustele ning looduskatastroofidele ja inimtegevusest tingitud katastroofidele.

4. Lepinguosalised võtavad keskkonnasäästlikkuse edendamisel ning kliimamuutuste ja looduskatastroofidega tegelemisel arvesse i) väikeste arenevate saareriikide, vähim arenenud riikide, merepiirita arenguriikide ja rannikualade elanike haavatavust, sealhulgas nende jõupingutusi kohaneda, eelkõige kliimamuutustest ja loodusvarade vähenemisest tuleneva ohuga; ii) riikide kokkupuutumist üha süveneva põua, üleujutuste, rannikuerosiooni, veenappuse, pinnase ja metsade seisundi halvenemise, elurikkuse kadumise, raadamise ja kõrbestumise probleemiga ning riikide haavatavust nende probleemide suhtes; iii) vajadust minimeerida, vältida ja kõrvaldada kahju, mis on seotud kliimamuutuste ebasoodsate mõjudega, mille hulka kuuluvad aeglaselt kujunevad nähtused, nagu merevee taseme tõus; iv) kliimamuutustega kohanemise strateegiate ning katastroofiohu vähendamise, vastupanuvõime ja toiduga kindlustatuse vahelisi seoseid; v) looduslike ökosüsteemide üliolulist rolli toiduga ja toitumisalase kindlustatuse tagamisel ning kliimamuutuste vastu võitlemisel; v) keskkonnaseisundi halvenemise ja kliimamuutuste seost sundrände ja rändega ning vii) kliimamuutuste ja keskkonnaseisundi halvenemise kahjulikku mõju rahule ja julgeolekule.

1. PEATÜKK

KESKKONNASÄÄSTLIKKUS

ARTIKKEL 55

Keskkond ja loodusvarad

1. Lepinguosalised teevad tööd keskkonna säilitamiseks, kaitsmiseks, parandamiseks ja taastamiseks. Sellega seoses edendavad nad meetmeid riigi, piirkonna ja üleilmsel tasandil, sealhulgas sellistes valdkondades nagu suur elurikkus ja looduslike ökosüsteemide kaitse, õhukvaliteet, veekvaliteet, veenappus ja põuad, jäätmekäitlus, tööstussaaste ja tööstusest tulenevad ohud ning kemikaalide käitlemine.

2. Lepinguosalised toetavad loodusvarade, sealhulgas maa, vee, metsade, elurikkuse ja ökosüsteemide kaitsmist ning säästvat majandamist ja kasutamist. Nad edendavad meetmeid, mille eesmärk on lõpetada kaubitsemine kaitstud taime- ja loomaliikidega, ning käsitlevad nii ebaseaduslike elusloodustoodete nõudlust kui ka pakkumist. Nad edendavad maavalduste, kalavarude ja metsade säästvat majandamist.

3. Lepinguosalised edendavad õigusakte, terviklikke keskkonna- ja arengustrateegiaid ning head juhtimistava elurikkusega seotud kaalutluste lõimimiseks kõikidesse asjakohastesse valdkondadesse, et peatada elurikkuse vähenemine ja säilitada ökosüsteemi teenuste pakkumine. Lepinguosalised edendavad ökosüsteemipõhiseid lähenemisviise ja looduspõhiseid lahendusi, et saavutada keskkonnaeesmärgid. Nad tunnistavad ökosüsteemide ja elurikkuse tähtsust kliimamuutuste käsitlemisel ning kõikide ökosüsteemide, sealhulgas veeökosüsteemide ja maismaaökosüsteemide kaitsmisel ja taastamisel. Samuti seavad nad sisse ja muudavad paremaks kaitsealade haldamise.

4. Lepinguosalised tunnistavad, et looduslikud ökosüsteemid, eriti metsad, pakuvad elupaiku loomadele ja lindudele ning mängivad olulist rolli kliimamuutuste leevendamisel ja kliimamuutustega kohanemisel, elurikkuse säilitamisel ning kõrbestumise ja pinnase seisundi halvenemise ärahoidmisel ja selle vastu võitlemisel. Lepinguosalised tunnistavad ka, et metsad, märgalad ja savannid tagavad vee ja mulla kaitse ning kaitse looduslike ohtude eest ning pakuvad muid keskkonnateenuseid. Eeltoodut arvesse võttes edendavad lepinguosalised kõikide ökosüsteemide, sealhulgas metsade kaitset ja taastamist.

5. Lepinguosalised võitlevad kõrbestumise, pinnase seisundi halvenemise ja põudade vastu ning püüavad taastada kahjustunud pinnase, et saavutada säästev maa majandamine ja olukord, kus pinnase seisund enam ei halvene. Nad aeglustavad elurikkuse vähenemist, loovad töövõimalusi ning aitavad edendada ökosüsteemi teenuste pakkumist ja ökosüsteemi ülesannete täitmist, sealhulgas suurendades valmisolekut põuaks ja võimet põuale vastu panna ning vähendades veelgi liiva- ja tolmutormide ohtu ja mõju.

6. Lepinguosalised edendavad geneetiliste ressursside kasutamisel juurdepääsu ning saadava tulu jaotuse õiglust ja erapooletust ning asjakohast juurdepääsu sellistele ressurssidele, nagu on rahvusvaheliselt kokku lepitud.

7. Lepinguosalised toetavad ringmajandusel põhinevate lähenemisviiside ning kestlike tarbimis- ja tootmistavade edendamist ning püüavad kasutada investeerimisvõimalusi, mida pakuvad parimad võimalikud puhta tehnoloogia lahendused.

2. PEATÜKK

OOKEANID, MERED JA MERERESSURSID

ARTIKKEL 56

Ookeanide majandamine

1. Lepinguosalised tunnistavad üha suuremat inimtegevusega avaldatavat survet ja selle koondmõju meredele ja ookeanidele ning tõdevad, et tegemist on omavahel ühendatud ühise hüvega, mille säilitamine, kaitsmine ja majandamine on jagatud vastutus, mis nõuab sidusrühmadelt ühist ja koordineeritud tegutsemist. Lepinguosalised kinnitavad veel kord, et Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsioon kui mere- ja merendussektori riiklike, piirkondlike ja üleilmsete meetmete ja koostöö alus on universaalne ja ühtne.

2. Lepinguosalised tugevdavad ookeanide majandamist ning tegelevad tulemuslikult meredele ja ookeanidele avaldatava üha suurema survega, mis ohustab mereökosüsteemide vastupanuvõimet ning nende panust kliimamuutuste leevendamisse ja kliimamuutustega kohanemisse.

3. Lepinguosalised edendavad ja parandavad mereökosüsteemide kaitset ja taastamist ning mereressursside kaitset ja säästvat majandamist, sealhulgas aladel, mis jäävad väljapoole nende jurisdiktsiooni, et saavutada heas seisundis ja viljakad ookeanid. Nad edendavad kalavarude säästvat majandamist riigi, piirkonna ja üleilmsel tasandil, tehes koostööd asjakohaste piirkondlike kalandusorganisatsioonidega ning võideldes ebaseadusliku, teatamata ja reguleerimata kalapüügi vastu. Lepinguosalised edendavad ohustatud veeorganismide kaitset ning reostuse ja mereprügi kontrollimise meetmeid ning käsitlevad kliimamuutuste, sealhulgas ookeanide hapestumise mõju.

4. Lepinguosalised edendavad sinise majanduse kestlikku arengut, et tagada ookeanide panus toiduga ja toitumisalasesse kindlustatusse, parandada elatusvahendeid, luua töövõimalusi ning tagada praegustele ja tulevastele põlvkondadele sotsiaalne võrdsus ja kultuuriline heaolu.

5. Lepinguosalised toetavad sinise majanduse poliitika ja strateegiate elluviimist, et edendada ookeanide integreeritud majandamist, mis hõlmab mereökosüsteemide mitmekesisuse, tootlikkuse, vastupanuvõime, põhiülesannete ja olemusliku väärtuse taastamist, kaitsmist ja säilitamist.

6. Lepinguosalised edendavad dialoogi ja koostööd kõigi ookeanide majandamise aspektide puhul, sealhulgas küsimustes, mis on seotud kliimamuutustega, merevee taseme tõusu ja selle võimalike mõjude ja tagajärgedega, meremaardlate kaevandamisega, kalandusega, merereostuse ja teadus- ja arendustegevusega.

3. PEATÜKK

KLIIMAMUUTUSED

ARTIKKEL 57

Kliimakohustused

1. Lepinguosalised tunnistavad, et kliimamuutuste ja kliima muutlikkuse kahjulik mõju ohustab inimeste elu ja elatusvahendeid. Nad kinnitavad oma kindlat tahet võtta kiiresti meetmeid kliimamuutuste ärahoidmiseks, vähendada kliimamuutuste mõju ning teha rahvusvahelisel, piirkonna, piirkondadevahelisel ja riigi tasandil kiiresti ja koordineeritud viisil koostööd, et tugevdada üleilmset reageerimist kliimamuutustele.

2. Lepinguosalised rakendavad tulemuslikult Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsiooni ja selle alusel vastu võetud Pariisi kokkulepet.

3. Lepinguosalised on võtnud kindlalt nõuks saavutada üldine eesmärk hoida ülemaailmse keskmise temperatuuri tõus tunduvalt alla 2 °C võrreldes tööstusrevolutsioonieelse tasemega ja püüelda selle poole, et temperatuuritõusu piiriks jääb 1,5 °C, parandades suutlikkust kohaneda, vähendades nõrku kohti ja suurendades vastupanuvõimet ning viies kõik investeeringud ja rahavood kooskõlla Pariisi kokkuleppega.

ARTIKKEL 58

Kliimameetmed

1. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad võtavad kliimamuutustega kohanemiseks ja kliimamuutuste leevendamiseks kliimameetmeid ning rakendamisvahendeid ning keskenduvad kõige haavatavamatele riikidele, sealhulgas väikestele arenevatele saareriikidele, madalal paiknevatele rannikuriikidele, vähim arenenud riikidele ja merepiirita arenguriikidele.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad teevad ja jälgivad edusamme riiklikult kindlaksmääratud panuste andmisel ning püüavad sõnastada sajandi keskpaigas rakendatava vähese kasvuhoonegaaside heitega arengu pikaajalise strateegia ja seda edastada, et saavutada Pariisi kokkuleppes kokku lepitud temperatuurieesmärk, võttes samal ajal arvesse oma ühist, kuid diferentseeritud vastutust ja vastavat suutlikkust kooskõlas riikides valitsevate erinevate tingimustega. Lepinguosalised kohustuvad edendama riiklikult kindlaksmääratud panuste, 2030. aasta tegevuskava ja oma riiklike strateegiate vahelisi seoseid.

3. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad koostavad riiklikud kohanemiskavad ja muud strateegiad, rakendavad neid ja jälgivad edusamme nende elluviimisel. Nad kohustuvad kehtestama selleks tõhusad juhtimisstruktuurid ja neid tugevdama. Nad tunnistavad vajadust veelgi tõhustada riiklike kohanemiskavade ja muude kohanemisstrateegiate lõimimist riiklikesse strateegiatesse ja protsessidesse, et saavutada kliimamuutustele vastupanuvõimeline kestlik areng.

ARTIKKEL 59

Kliimamuutused ja julgeolek

Lepinguosalised tegelevad julgeolekuohuga, mida põhjustavad kliimamuutused ja keskkonnaseisundi halvenemine, eelkõige ebakindlates olukordades ja kõige haavatavamates riikides. Lepinguosalised võtavad julgeolekuohtu vastupanuvõime suurendamise strateegiate väljatöötamisel arvesse.

4. PEATÜKK

LOODUSKATASTROOFID

ARTIKKEL 60

Katastroofiohu vähendamine ja juhtimine

1. Lepinguosalised tunnistavad looduskatastroofide, sealhulgas tsunamide, maavärinate ja vulkaanipursete, kahjulikku mõju kestlikule arengule, samuti selliste kliimaga seotud nähtuste nagu tsüklonid, orkaanid, üleujutused ja põuad üha suuremat sagedust ja intensiivsust.

2. Lepinguosalised edendavad sidusaid poliitikameetmeid ja strateegiaid kõikidel tasanditel, et teha kindlaks nõrgad kohad ja muud riskitegurid. Nad teevad koostööd, et suurendada võimet panna vastu katastroofide lühi- ja pikaajalisele mõjule, ning pööravad erilist tähelepanu katastroofiohu vähendamise ja kliimamuutustega kohanemise strateegiate vastastikusele kooskõlastamisele, vastastikusele täiendavusele ja koostoimele. Lepinguosalised võtavad varajase hoiatamise ja ennetusmeetmeid ning parandavad riskide vähendamist ja ohuvalmidust, tõhustades rohujuuretasandil toimuvat teavitustegevust ja riskijuhtimist ning lõimides katastroofiohu vähendamise tulemuslikult arengustrateegiatesse.

3. Lepinguosalised hindavad oma tegevuse käigus korrakindlalt ja põhjalikult riske, nende juhtimist ja vastupanuvõimet ning kannavad hoolt selle eest, et üksikisikud, kogukonnad, asutused ja riigid saavad paremini valmistuda vapustusteks ja nende tagajärgedeks ning et nad suudavad need üle elada, nendega kohaneda ja neist kiiresti taastuda, sealhulgas juhul, kui nende mõju ületab parimaid kohanemisjõupingutusi, kahjustamata sealjuures pikaajalisi arenguväljavaateid.

4. Lepinguosalised rakendavad katastroofiohu käsitlemisel mitme ohu põhist terviklikku lähenemisviisi, mis hõlmab katastroofiohu mõistmist, katastroofiohu juhtimise tõhustamist ja institutsioonilise suutlikkuse suurendamist riske arvessevõtvate investeeringute tulemuslikuks rakendamiseks. Nad tagavad kaasavad ja õiglased tulemused, et suurendada kõige haavatavamate vastupanuvõimet.

5. Lepinguosalised töötavad välja linnade ja maapiirkondade vastupanuvõime suurendamise strateegiad, et parandada katastroofiohu juhtimist, pöörates erilist tähelepanu planeerimata asustustele.

ARTIKKEL 61

Katastroofidele reageerimine ja katastroofidest taastumine

1. Lepinguosalised on ühel meelel, et varajane ja koordineeritud reageerimine looduskatastroofidele on kriitilise tähtsusega katastroofieelse olukorra taasloomise ja katastroofijärgse taastumise jaoks. Lepinguosalised on ühel meelel, et tähtis on hinnata koordineeritult vajadusi, parandada katastroofideks valmisolekut ning suurendada suutlikkust kohalikul tasandil varakult ja tõhusalt reageerida, võttes arvesse kriisist mõjutatud inimeste vajadusi, sealhulgas rakendada tulemuslikke kommunikatsioonistrateegiaid.

2. Lepinguosalised on ühel meelel, et katastroofidele reageerimise ja katastroofidest taastumise alastes jõupingutustes on lühemas perspektiivis esmatähtis anda hädaabi ja tegeleda katastroofieelse olukorra taasloomisega, sealhulgas toetada kiiret taastumist. Nad lepivad kokku, et hädaolukorrajärgse abi eesmärk on siduda lühiajaline abi pikaajalisema arenguga jätkusuutliku taastumisprotsessi („ehitame uuesti ja paremini“) kaudu, mille hulka kuuluvad ülesehituspüüdlused ning sotsiaal-majandusliku tegevuse ja kultuurielu struktuuri taastamine. See hõlmab humanitaar- ja arenguvaldkonna sidusrühmade tegevuse paremat kooskõlastamist kriisi algusest peale, et nõuetekohaselt suurendada mõjutatud elanikkonnarühmade vastupanuvõimet.

VI JAOTIS

RÄNNE JA LIIKUVUS

ARTIKKEL 62

Lepinguosalised kinnitavad veel kord oma kindlat tahet parandada rände- ja liikuvusealast koostööd, mille tegemisel juhindutakse solidaarsuse, partnerluse ja jagatud vastutuse põhimõttest. Nad rakendavad ulatuslikku, sidusat, pragmaatilist ja tasakaalustatud lähenemisviisi, järgides igati rahvusvahelist õigust, sealhulgas rahvusvahelist inimõigustealast õigust ning vajaduse korral rahvusvahelist pagulasõigust ja rahvusvahelist humanitaarõigust, ning suveräänsuse põhimõtet, võttes arvesse oma asjaomaseid pädevusi. Nad tunnistavad, et hästi hallatud rändel ja liikuvusel võib olla soodne mõju kestlikule arengule, ning kinnitavad vajadust tegeleda kahjuliku mõjuga, mida ebaseaduslik ränne võib avaldada päritolu- , transiidi- ja sihtriikidele. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad teevad tööd suutlikkuse suurendamiseks, et tõhusalt ja tulemuslikult hallata rännet kõigis selle aspektides. Nad rõhutavad veel kord oma kohustust tagada kõigi pagulaste ja rändajate väärikuse austamine ja inimõiguste kaitsmine. Lepinguosalised käsitlevad kõiki käesolevas jaotises nimetatud asjakohaseid rände ja liikuvuse aspekte oma korrapärase partnerlusdialoogi käigus.

1. PEATÜKK

SEADUSLIK RÄNNE JA LIIKUVUS

ARTIKKEL 63

Seaduslik ränne ja liikuvus

1. Lepinguosalised püüavad saada kooskõlas oma asjaomaste pädevustega kasu turvalisest, korrakohasest ja seaduslikust rändest ja liikuvusest, järgides igati rahvusvahelist õigust. Sellega seoses teevad nad tööd, et arendada välja ja võtta kasutusele seaduslikud rändevõimalused, sealhulgas tööränne ja muud liikuvuskavad, võttes arvesse riikide prioriteete ja tööturu vajadusi.

2. Lepinguosalised teevad tööd, et rakendada korduvrände ja liikuvuse hõlbustamiseks läbipaistvaid ja tõhusaid nõudeid, mis käsitlevad vastuvõttu ja riigis elamist töötamise, teadustegevuse, õppimise, koolituse saamise ja vabatahtlikus teenistuses osalemise eesmärgil. Lepinguosalised muudavad läbipaistvamaks kolmandate riikide kodanikele kättesaadava teabe kohaldatavate rände-eeskirjade kohta.

3. Lepinguosalised kaaluvad korduvrände kasutamist vahendina, mille abil edendada päritolu- ja sihtriikides majanduskasvu ja arengut. Sellega seoses kaaluvad nad korduvrände kavu ning rakendavad ja vajaduse korral täiustavad õigusraamistikke, et lihtsustada seaduslikult riigis elavate kolmandate riikide kodanike riiki taassisenemise menetlust, ning kaaluvad selliste isikute päritoluriigis taasintegreerimise aspekte, kandmaks hoolt selle eest, et nende omandatud kogemused või kvalifikatsioonid saaksid kasu tuua kohalikule tööturule ja kogukonnale.

4. Lepinguosalised peavad dialoogi seadusliku rände menetluste üle, sealhulgas perekonna taasühinemise ja vajaduse korral pensioniõiguste ülekantavuse teemal. Lisaks vahetavad lepinguosalised avameelselt arvamusi viisaküsimustes ning selle üle, kuidas hõlbustada liikuvust ja inimestevahelisi kontakte, sealhulgas sellistes valdkondades nagu turism, kultuur, sport, haridus, teadus ja äritegevus, et parandada üksteise mõistmist ja edendada ühiseid väärtusi.

5. Lepinguosalised edendavad koostööd asjaomaste asutuste ja institutsioonide, kohalike omavalitsuste, kodanikuühiskonna ja sotsiaalpartnerite vahel, et toetada ühiseid teadusprojekte, teha kindlaks lüngad oskustes ning investeerimis- ja töövõimalused ning hinnata töörände poliitikat ja strateegiaid.

6. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada kõigi kvalifikatsioonide läbipaistvust ja võrreldavust eesmärgiga hõlbustada nende tunnustamist juurdepääsul õpingute jätkamisele ja nende aktsepteerimist tööturul.

7. Lepinguosalised teevad koostööd, et täiustada ja ajakohastada oma rahvastikuregistreid eesmärgiga edendada ID-kaartide ja passide turvalisust ja väljaandmist.

ARTIKKEL 64

Integratsioon ja diskrimineerimiskeeld

1. Lepinguosalised teevad jõupingutusi, et võtta vastu tulemuslik integratsioonipoliitika isikute jaoks, kes elavad seaduslikult nende territooriumil, et anda nendele isikutele õigused ja määrata kohustused, mis on võrreldavad nende endi kodanike õiguste ja kohustustega, ning edendada sotsiaalset ühtekuuluvust. Sellega seoses edendavad lepinguosalised selliste strateegiate väljatöötamist ja rakendamist, millega integreeritakse seaduslikult riigis elavad kolmandate riikide kodanikud tööturule ja vastuvõtvasse kogukonda, toetades ja tõhustades riigi, piirkonna ja kohalikul tasandil integreerimisega tegelevate eri osalejate, sealhulgas kohaliku omavalitsuse ja kodanikuühiskonna koostööd ja tegevuse kooskõlastamist.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et tagavad Euroopa Liidu liikmesriikide või AKVRO liikmete territooriumil seaduslikult elavate kolmandate riikide kodanike õiglase kohtlemise, majandus-, ühiskonna- ja kultuurielus diskrimineerimise keelu tugevdamise ning rassismi- ja ksenofoobiavastaste meetmete väljatöötamise.

3. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad ei kohtle riigis seaduslikult elavaid kolmandate riikide kodanikke töötingimuste pakkumisel, tasustamisel ja ametist vabastamisel nende kodakondsuse tõttu diskrimineerivalt, võrreldes iga Euroopa Liidu liikmesriigi ja iga AKVRO liikme oma kodanikega. Sellega seoses teevad lepinguosalised koostööd, kandmaks hoolt selle eest, et rände-eeskirjades ja värbamismehhanismides lähtutakse õiglastest ja eetilistest põhimõtetest, mis tagavad, et kõiki vastuvõtvas riigis seaduslikult elavaid kolmandate riikide kodanikke koheldakse asjaomases riigis õiglaselt ja väärikalt ning et neid kaitstakse ärakasutamise eest.

2. PEATÜKK

RÄNNE JA ARENG

ARTIKKEL 65

Ränne ja areng

Lepinguosalised on ühel meelel, et hästi hallatud ränne võib olla jõukuse, innovatsiooni ja kestliku arengu allikas. Nad lepivad kokku, et teevad koostööd ja toetavad päritoluriike, sealhulgas edendades majanduskasvu ja töövõimalusi, investeeringuid, erasektori arengut, kaubandust ja innovatsiooni, haridust ja kutseõpet, tervishoidu, sotsiaalkaitset ja julgeolekut, eriti noorte ja naiste jaoks. Lepinguosalised teevad koostööd, et luua tingimused, mis vähendavad oskuste kaotuse kahjulikku mõju päritoluriikide arengule.

ARTIKKEL 66

Diasporaa ja areng

Lepinguosalised tunnistavad diasporaade tähendusrikast rolli ning panust, mille diasporaa liikmed saavad eri vormis anda oma päritoluriikide arengusse, sealhulgas rahastamise, investeerimise, teadmiste ülekande, kogemuste edastamise ja tehnoloogiasiirde, kultuurisidemete, võrgustike ja mehhanismide ning riiklike lepitusprotsesside kaudu.

ARTIKKEL 67

Rahaülekanded

1. Lepinguosalised püüavad edendada odavamaid, turvalisemaid, kiiremaid ja õigusnõuetele vastavaid rahaülekandeid, selleks et lihtsustada tootlike riigisiseste investeeringute tegemist, sealhulgas kasutades uusi tehnoloogialahendusi ja innovaatilisi vahendeid.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et kahandada tehingukulud rahaülekannete puhul alla 3 % ja kaotada ülekandekoridorid, kus kulud ületavad 5 %, kooskõlas rahvusvaheliselt kokku lepitud eesmärkidega ning täiustada õigusraamistikke, et rohkem kaasata ebatraditsioonilisi osalejaid.

ARTIKKEL 68

Lõuna-lõuna suunaline ränne

1. Lepinguosalised tunnistavad lõuna-lõuna suunalise rände olulisust, võttes arvesse nii sellega kaasnevaid probleeme kui ka võimalusi, sealhulgas kasu, mida hästi hallatud lõuna-lõuna suunaline ränne võib tuua päritolu-, transiidi- ja sihtriikide kestlikule arengule. Sellega seoses toetavad lepinguosalised poliitikat ja meetmeid, millega edendatakse majanduslikku ja sotsiaalset arengut päritolu-, transiidi- ja sihtriikides.

2. Lepinguosalised vahetavad kogemusi ja parimaid tavasid selle kohta, kuidas leevendada lõuna-lõuna suunaliste rändevoogude sotsiaalset ja majanduslikku mõju päritolu-, transiidi- ja sihtriikidele, ning eendavad koostööd riikide ja piirkondade tasandil.

ARTIKKEL 69

Looduskatastroofid, kliimamuutused ja keskkonnaseisundi halvenemine

1. Lepinguosalised võtavad arvesse rände, sealhulgas sundrände seost looduskatastroofide, kliimamuutuste ja keskkonnaseisundi halvenemisega

2. Lepinguosalised võtavad meetmeid, et tegeleda põgenike vajadustega, võttes vastu strateegiaid looduskatastroofide, kliimamuutuste ebasoodsate mõjude ja keskkonnaseisundi halvenemise leevendamiseks, nendega kohanemiseks ja neile vastu panemise võime suurendamiseks kõikidel asjakohastel tasanditel, sealhulgas piirkondadevahelisel tasandil.

3. PEATÜKK

EBASEADUSLIK RÄNNE

ARTIKKEL 70

Ebaseadusliku rände algpõhjused

1. Lepinguosalised kinnitatavad ühist poliitilist tahet tegeleda ebaseadusliku rände ja sundrände algpõhjustega ning töötada välja asjakohased reageerimisviisid.

2. Lepinguosalised kinnitavad veel kord oma kindlat otsust pidurdada ebaseaduslikke rändevooge, järgides igati rahvusvahelist õigust ja inimõigusi. Sellega seoses tunnistavad nad ebaseadusliku rände kahjulikku mõju päritolu-, transiidi- ja sihtriikidele, sealhulgas seonduvaid humanitaar- ja julgeolekuprobleeme. Lepinguosalised tunnistavad rändajate üha suuremat ohtu puutuda kokku inimõiguste rikkumisega ning langeda inimkaubanduse ja kuritarvitamise ohvriks ning lepivad kokku, et rakendavad meetmeid rändajate kaitsmiseks ärakasutamise ja kuritarvitamise kõigi vormide eest.

ARTIKKEL 71

Rändajate ebaseaduslik üle piiri toimetamine

1. Lepinguosalised suurendavad ühiseid jõupingutusi, et ennetada rändajate ebaseaduslikus üle piiri toimetamises seisnevat piiriülest kuritegevust ning edendavad ühiselt püüdlusi teha tõhusa uurimise ja isikute vastutusele võtmisega lõpp kuritegelike organisatsioonide karistamatusele.

2. Lepinguosalised tagavad, et kehtestatud on asjakohased õigus- ja institutsioonilised raamistikud kooskõlas rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooniga, eelkõige seda täiendava maa-, mere- ja õhuteed pidi üle riigipiiri välismaalase ebaseaduslikku toimetamist tõkestava protokolliga. Samuti kohustuvad nad parandama teabe jagamist ning edendama politsei- ja õigusasutuste operatiivkoostööd.

ARTIKKEL 72

Inimkaubandus

Lepinguosalised võitlevad inimkaubanduse vastu kooskõlas rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooniga ning naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokolliga. Samuti edendavad lepinguosalised inimkaubanduse tõkestamist, sealhulgas astudes kõigi kuriteo toimepanijate karistamatuse vastu, ning tagavad, et kõik ohvrid saavad kasutada neile ette nähtud õigusi, võttes eelkõige arvesse naiste ja laste haavatavust.

ARTIKKEL 73

Integreeritud piirihaldus

Lepinguosalised edendavad ja toetavad integreeritud piirihaldust, sealhulgas piirikontrolli, samuti teabe ja luureteabe kogumist ja jagamist, võltsitud dokumentide väljaandmise ja kasutamise takistamist ning politsei- ja õigusasutuste operatiivkoostööd kuritegude uurimisel ja nende toimepanijate vastutusele võtmisel.

4. PEATÜKK

TAGASISAATMINE, TAGASIVÕTMINE JA TAASINTEGREERIMINE

ARTIKKEL 74

Tagasisaatmine ja tagasivõtmine

1. Lepinguosalised kinnitavad veel kord oma õigust saata tagasi ebaseaduslikult riigis viibivad kolmandate riikide kodanikud ning iga Euroopa Liidu liikmesriigi ja iga AKVRO liikme juriidilist kohustust võtta tingimusteta ja ilma muude lisatoiminguteta kui lõikega 3 ette nähtud kontroll tagasi oma kodanikud, kes viibivad ebaseaduslikult teise Euroopa Liidu liikmesriigi või AKVRO liikme territooriumil. Sellega seoses teevad lepinguosalised tagasisaatmise ja tagasivõtmise valdkonnas koostööd ning tagavad üksikisikute õiguste ja väärikuse täieliku kaitsmise ja austamise, sealhulgas kõikides menetlustes, mis algatatakse ebaseaduslikult riigis viibivate rändajate tagasisaatmiseks nende päritoluriiki.

2. Iga Euroopa Liidu liikmesriik nõustub iga oma sellise kodaniku tagasisaatmise ja tagasivõtmisega, kes viibib ebaseaduslikult mõne AKVRO liikme territooriumil, kui asjaomane riik seda taotleb, ilma muude lisatoiminguteta kui lõikega 3 ette nähtud kontroll isikute puhul, kellel puudub kehtiv reisidokument.

Iga AKVRO liige nõustub iga oma sellise kodaniku tagasisaatmise ja tagasivõtmisega, kes viibib ebaseaduslikult mõne Euroopa Liidu liikmesriigi territooriumil, kui asjaomane liikmesriik seda taotleb, ilma muude lisatoiminguteta kui lõikega 3 ette nähtud kontroll isikute puhul, kellel puudub kehtiv reisidokument.

Euroopa Liidu liikmesriikide puhul kehtivad käesolevas lõikes sätestatud kohustused vaid nende isikute suhtes, kellel on liidu määratluse kohane liikmesriigi kodakondsus. AKVRO liikmete puhul kehtivad käesolevas lõikes sätestatud kohustused üksnes nende isikute suhtes, keda peetakse asjaomase riigi õigussüsteemi kohaselt asjaomase riigi kodanikuks.

3. Euroopa Liidu liikmesriigid ja AKVRO liikmed reageerivad kiiresti üksteise tagasivõtutaotlustele, tehes kõige asjakohasemaid ja tõhusamaid identifitseerimismenetlusi kasutades kontrolle, et selgitada välja asjaomase isiku kodakondsus ja anda tagasipöördumiseks välja I lisas sätestatud asjakohane reisidokument. Selles lisas sätestatu ei takista isiku tagasisaatmist taotluse saanud ja taotluse esitanud riigi vaheliste muude ametlike või mitteametlike kokkulepete alusel.

4. Olenemata käesoleva lepingu üldosa artikli 101 lõikes 5 sätestatud menetlustest, kui lepinguosaline leiab, et teine lepinguosaline ei ole kinni pidanud tähtajast, millele on osutatud I lisas kooskõlas rahvusvahelise tsiviillennunduse konventsiooni 9. lisa 5. peatüki punktiga 5.26, teavitab ta sellest teist lepinguosalist. Kui teine lepinguosaline ei täida jätkuvalt kõnealuseid kohustusi, võib kohustuste mittetäitmisest teavitanud lepinguosaline võtta pärast seda, kui teavitamisest on möödunud 30 päeva, proportsionaalseid meetmeid.

5. Lepinguosalised lepivad kokku selles, et nad jälgivad nende kohustuste täitmist oma korrapärase partnerlusdialoogi raames.

ARTIKKEL 75

Taasintegreerimine

Lepinguosalised uurivad võimalusi teha koostööd, et edendada vabatahtlikku tagasipöördumist ja hõlbustada tagasipöördunud isikute püsivat taasintegreerimist, sealhulgas vajaduse korral püsiva taasintegreerimise programmide kaudu. Erilist tähelepanu pööratakse selliste haavatavas olukorras olevate tagasipöördujate vajadustele nagu lapsed, eakad, puuetega inimesed ja inimkaubanduse ohvrid.

5. PEATÜKK

KAITSE JA VARJUPAIK

ARTIKKEL 76

Pagulased ja teised põgenikud

1. Lepinguosalised on võtnud kindlalt nõuks tugevdada pagulaste ja teiste põgenike kaitset ja väärikust kooskõlas rahvusvahelise õiguse ja rahvusvahelise inimõigustealase õigusega, sealhulgas tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõttega, ning vajaduse korral rahvusvahelise pagulasõiguse ja rahvusvahelise humanitaarõigusega.

2. Lepinguosalised toetavad pagulaste ja teiste põgenike integreerumist vastuvõtvates riikides vastavalt olukorrale ning suurendavad esmast varjupaika pakkuvate riikide, transiidiriikide ja sihtkohariikide suutlikkust. Lepinguosalised teevad koostööd, et tagada pagulastele ja põgenikele transiidi- ja vastuvõtvate riikide pagulaslaagrites turvalisus ning juurdepääs õiguskaitsele, õigusabile, tunnistajakaitsele, arstiabile ja psühhosotsiaalsele toele.

3. Lepinguosalised pööravad erilist tähelepanu haavatavas olukorras olevatele isikutele ja nende erivajadustele, sealhulgas naistele, lastele ja saatjata alaealistele, võttes arvesse lapse parimate huvide põhimõtet.

III OSA

ÜLEMAAILMSED LIIDUD JA RAHVUSVAHELINE KOOSTÖÖ

ARTIKKEL 77

Lepinguosalised kinnitavad veel kord, et on tähtis teha rahvusvahelisel tasandil koostööd, et edendada ja kaitsta oma ühiseid huve ning säilitada ja tugevdada mitmepoolsust. Nad kohustuvad ühendama jõud rahumeelsema, koostööaltima ja õiglasema maailma nimel, mis rajaneb kindlalt ühistel väärtustel – rahul, demokraatial, inimõigustel, õigusriigil, soolisel võrdõiguslikkusel, kestlikul arengul, keskkonnakaitsel ja võitlusel kliimamuutustega. Nad on ühel meelel, et on oluline luua ja tugevdada ülemaailmseid liite, et saavutada tõhus mitmepoolne süsteem, mis võimaldab tulemuslikult lahendada üleilmseid probleeme, eesmärgiga tagada kõigile ohutum ja parem maailm.

ARTIKKEL 78

Mitmepoolsus ja ülemaailmne juhtimine

1. Lepinguosalised on võtnud kindlalt nõuks järgida reeglitel põhinevat rahvusvahelist korda, mille aluspõhimõte on mitmepoolsus ja mille keskmes on Ühinenud Rahvaste Organisatsioon. Nad soodustavad rahvusvahelist dialoogi ja otsivad mitmepoolseid lahendusi, et edendada üleilmset tegevust.

2. Lepinguosalised astuvad vajalikud sammud rahvusvaheliste lepingute ja konventsioonide ratifitseerimiseks või nendega ühinemiseks, olenevalt olukorrast, ning nende rakendamiseks ja siseriiklikusse õigusesse ülevõtmiseks.

3. Lepinguosalised püüavad tugevdada ülemaailmset juhtimist ning toetada mitmepoolsete institutsioonide vajalikke reforme ja ajakohastamist, et muuta nad esindavamaks, reageerimisvõimelisemaks, tulemuslikumaks, tõhusamaks, kaasavamaks, läbipaistvamaks, demokraatlikumaks ja suurendada nende aruandekohustust.

4. Lepinguosalised edendavad mitmepoolsuse tagamiseks rakendatavat paljusid sidusrühmi hõlmavat lähenemisviisi, kaasates kodanikuühiskonna, erasektori ja sotsiaalpartnerid tulemuslikumalt üleilmsetele probleemidele lahenduste väljatöötamisse.

ARTIKKEL 79

Koostöö rahvusvahelistes organisatsioonides ja rahvusvahelistel foorumitel

1. Lepinguosalised püüavad võtta vastu ühisresolutsioone, -deklaratsioone ja -avaldusi, et kooskõlastada seisukohti ja vajaduse korral hääletamist, ning võtta ühistel huvidel, vastastikusel austusel ja võrdõiguslikkusel põhinevaid ühismeetmeid, et tagada tuntavam kohalolek ja tugevam hääl rahvusvahelistes organisatsioonides ja rahvusvahelistel foorumitel.

2. Lepinguosalised kehtestavad asjakohase korra tõhusaks koostööks ja koordineerimiseks rahvusvahelisel tasandil, milleks muu hulgas korraldatakse AKVRO liikmete ja ELi tasandil ministrite kohtumisi. Nad püüavad leida nii poliitilisel kui ka tegevustasandil korrapäraselt ühise keele mitme strateegilise teema puhul ning ühendada jõud vastastikust ja üleilmset huvi pakkuvates küsimustes, et edendada üleilmset tegevust.

3. Lepinguosalised võivad aktiivselt taotleda tihedat koostööd ja seada sisse strateegilise partnerluse kolmandate riikidega ja rühmitustega, kes jagavad nende väärtusi ja huve, et leida võimalikult sageli ühistele probleemidele ühised lahendused.

ARTIKKEL 80

Rahvusvahelise tegevuse valdkonnad

1. Lepinguosalised lepivad kokku, et teevad koostööd ja võtavad ühismeetmeid käesoleva lepingu II osas kindlaks määratud strateegiliste prioriteetidega seotud küsimustes ja muudes muret tekitavates valdkondades, kui nad peavad seda vajalikuks.

2. Lepinguosalised tõhustavad koostööd ja dialoogi, et kindlustada rahvusvaheline rahu ja julgeolek. Nad rakendavad ulatuslikul, sügaval ja vastupidaval piirkondlikul ja rahvusvahelisel partnerlusel põhinevat kaasavat ja terviklikku lähenemisviisi, et ennetada ja lahendada konflikte ja kriise. Nad teevad tööd riigi, piirkonna ja rahvusvahelisel tasandil, et suurendada mitmepoolse tegevuse tulemuslikkust püsiva rahu ja julgeoleku tagamiseks, tuginedes tugevdatud partnerlusele ÜROga ning piirkondlike ja kohalike osalejatega. Nad käsitlevad rahvusvahelisele üldsusele muret tekitavaid raskeid kuritegusid ja rahvusvahelisi julgeolekuohte, nagu organiseeritud kuritegevus, terrorism ja vägivaldne äärmuslus, teevad koostööd, et edendada ja tugevdada rahvusvahelist relvastuskontrolli, relvade leviku tõkestamise ja desarmeerimise korraldust, ning suurendavad küberturvalisust ja võitlevad küberkuritegevuse vastu.

3. Lepinguosalised osalevad rahvusvahelistel foorumitel, et toetada rahvusvahelisi norme ja lepinguid, edendada ja kaitsta kõigi inimõigusi, saavutada sooline võrdõiguslikkus ning tugevdada demokraatiat ja õigusriiki. Nad teevad koostööd inimõigustele keskenduvate ÜRO asutuste ja mehhanismidega ning toetavad igati ÜRO Inimõiguste Nõukogu tööd. Nad loovad vajaduse korral piirkondadevahelisi liite, et toetada ühiseid väärtusi ja teenida ühiseid huve.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et teha edusamme kestliku arengu eesmärkide saavutamisel ning muude inim- ja sotsiaalse arengu edendamiseks rahvusvaheliselt kokku lepitud tegevuskavade elluviimisel. Nad teevad rahvusvahelisel tasandil tihedalt koostööd, et: i) kaotada äärmine vaesus ja nälg; ii) tegeleda toiduga kindlustamatusega ja seda vähendada; iii) edendada üldist juurdepääsu kvaliteetsetele ja taskukohastele sotsiaalteenustele, nagu haridus, tervishoid, vesi, kanalisatsiooniteenused ja eluasemed; iv) võimestada naisi ja noori ning v) kaitsta ühiskonna kõige haavatavamaid liikmeid ning hõlbustada nende osalemist majandus-, ühiskonna- ja poliitilises elus, jätmata kedagi kõrvale. Nad teevad koostööd rahvusvahelise finants- ja rahasüsteemi sidususe ja järjepidevuse suurendamiseks, et tagada kestliku arengu toetamiseks parem juurdepääs arengu rahastamise vahenditele.

5. Lepinguosalised teevad rahvusvahelisel tasandil koostööd, et saavutada kaasav ja kestlik majanduskasv ja areng meetmete abil, mille eesmärk on majanduse struktuurne ümberkujundamine, kõigile inimväärse töökoha loomine ja AKVRO liikmete majanduse lõimimine maailmamajandusse, sealhulgas piirkondliku ja mandriülese integratsiooni kaudu. Lepinguosalised säilitavad ja muudavad kõigi funktsioonide osas tugevamaks reeglitel põhineva mitmepoolse kaubandussüsteemi, mille keskmes on WTO, kandmaks hoolt selle eest, et süsteem võimaldab tulemuslikult lahendada üleilmseid kaubandusprobleeme ja kasutada ära kaubanduse arengupotentsiaali.

6. Lepinguosalised elavdavad koostööd, et edendada jõulist ja otsustavat ühistegevust keskkonnasäästlikkuse ja kliimamuutuste valdkonnas, suurendades üleilmseid püüdlusi ja näidates teed Pariisi kokkuleppe pikaajaliste eesmärkide saavutamiseks. Nad toetavad rahvusvahelisi norme ja lepinguid, mis tagavad üleilmsed avalikud hüved ja kaitsevad tulevasi põlvkondi, sealhulgas püüdlusi tõhustada rahvusvahelist ookeanide majandamist.

7. Lepinguosalised töötavad koos partneritega üle kogu maailma, et rakendada kõigi rände ja liikuvusega seotud aspektide suhtes ulatuslikku ja terviklikku lähenemisviisi, tuginedes solidaarsuse, jagatud vastutuse ja partnerluse põhimõttele.

IV OSA

KOOSTÖÖ- JA RAKENDAMISVAHENDID

ARTIKKEL 81

Tulemuslikud ja mitmekesistatud koostöövahendid

1. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad kaasavad käesolevas lepingus sätestatud eesmärkide saavutamiseks tõelise partnerluse vaimus nii rahalised kui ka mitterahalised vahendid, lähtudes ühistest huvidest ja põhimõttest, et kedagi ei jäeta kõrvale. Nad rõhutavad arengu jaoks eraldatavate rahaliste vahendite tähtsust kestliku arengu tegevuskava 2030 ja Pariisi kokkuleppe elluviimisel.

2. Lepinguosalised lepivad kokku koostöövahendite mitmekesistamises, hõlmates kõigi olemasolevate allikate ja osalejate mitmesugused poliitikameetmed ja vahendid. Nad lepivad kokku ka koostöövahendite kohandamises, et neis kajastuksid ja et nende rakendamisel oleksid aluseks riigi, piirkonna, mandri ja piirkondadevahelisel tasandil kindlaks määratud eri riikide ja piirkondade eesmärgid, strateegiad ja prioriteedid.

3. Lepinguosalised kinnitavad veel kord oma kindlat tahet järgida arengu tõhususe põhimõtteid, milleks on partnerriikide isevastutus arengueesmärkide saavutamisel, kaasav partnerlus, keskendumine tulemustele, läbipaistvus ja vastastikune aruandekohustus.

ARTIKKEL 82

Rahvusvaheline arengukoostöö

1. EL kinnitab veel kord oma poliitilist tahet edendada arengukoostöö vahendeid, et saavutada kestlik areng, eelkõige kaotades vaesuse ning võideldes keskkonnaseisundi halvenemise ja kliimamuutuste vastu. EL kohustub tegema kättesaadavaks asjakohasel tasemel rahalised vahendid kooskõlas oma sise-eeskirjade ja -menetlustega.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et vahendite eraldamisel keskendutakse eeskätt kõige enam abi vajavatele riikidele, kus eraldatavad vahendid võivad avaldada kõige suuremat mõju, eelkõige vähim arenenud riikidele, väikese sissetulekuga riikidele ning kriisi- ja konfliktiolukorras, kriisijärgses ja/või konfliktijärgses haavatavas olukorras olevatele riikidele, sealhulgas väikestele arenevatele saareriikidele ja merepiirita arenguriikidele. Nõuetekohast tähelepanu pööratakse ka konkreetsetele probleemidele, millega seisavad silmitsi keskmise sissetulekuga riigid, eelkõige seoses ebavõrdsuse, sotsiaalse tõrjutuse ja vahenditele juurdepääsuga.

3. EL kaasab vahendid, et toetada Aafrika, Kariibi piirkonna ja Vaikse ookeani piirkonna riikides elluviidavaid programme ning panustab piirkondlikku, piirkondadevahelisse ja mandritevahelisse koostöösse ja algatustesse, mille eesmärk on tugevdada lepinguosaliste koostööd ühist huvi pakkuvates ja mõlemale muret tekitavates küsimustes.

4. Lepinguosalised lepivad kokku, et koostöö võib toimuda eri vormis, nagu valdkondliku poliitika toetusprogrammid, haldus- ja tehnilise koostöö meetmed, suutlikkuse suurendamine ja kolmepoolsed kokkulepped, ning eri liiki rahastamise ja menetluste toel, sealhulgas eelarvetoetus, eelarvelised tagatised ja segarahastamine.

5. EL ja rohkem arenenud AKVRO liikmed töötavad välja uued kaasamise vormid, sealhulgas uuenduslikud rahastamisvahendid ja kaasrahastamise.

6. Lepinguosalised teevad koostööd ning edendavad rahaliste vahendite kasutamist, et parandada riigisiseste ressursside kasutuselevõttu, anda humanitaar- ja hädaabi, tegeleda ettenägematute asjaolude, uute vajaduste või tekkivate probleemidega, lihtsustada kaubandust ja edendada rahvusvahelisi algatusi või prioriteete.

7. Lepinguosalised lepivad kokku, et iga otsus anda eelarvetoetust põhineb selgetel rahastamiskõlblikkuse kriteeriumidel ning riskide ja kasu hoolikal hindamisel, tugineb riigi isevastutusele, vastastikusele aruandekohustusele ning ühisele kohustusele järgida üldiseid väärtusi ja põhimõtteid, hõlmab tõhustatud poliitilist dialoogi ja täiustatud juhtimist, täiendades jõupingutusi koguda rohkem ja kulutada paremini, ning tehakse nii, et see võimaldab paremini reageerida toetust saava riigi poliitilisele, majanduslikule ja sotsiaalsele olukorrale.

8. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad edendavad rahaliste vahendite liikumise prognoositavust ja turvalisust ning suurendavad jõupingutusi, et veelgi parandada arengukoostöö juhtimist ja elluviimist, eelkõige läbi suurema kooskõlastamise ja sidususe ning võttes arvesse oma vastavaid suhtelisi eeliseid, sealhulgas üleminekualaseid kogemusi.

9. Lepinguosalised lepivad kokku, et programmitöö põhineb ELi ja AKVRO liikmete vahelisel varajasel, pideval ja kaasaval dialoogil, kus osalevad riiklikud asutused ja kohalikud omavalitsused, piirkondlikud, mandri ja rahvusvahelised organisatsioonid ning parlamendid, kodanikuühiskond, erasektor ja muud sidusrühmad, et edendada demokraatlikku isevastutust protsessi eest ning julgustada toetama riiklikke ja piirkondlikke strateegiaid. Nad lepivad kokku, et programmitöö viiakse vajaduse korral ajaliselt vastavusse toetusesaajate strateegiatsüklitega, ning kohustuvad kasutama nende asutusi, süsteeme ja menetlusi. Nad lepivad kokku ka selles, et programmitööga luuakse konkreetne, kohandatud mitmeaastane koostööraamistik, sealhulgas mitmekesistatud koostöövahendid.

10. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad edendavad koostööd kolmandate riikide ja muude osalejatega, sealhulgas lõuna-lõuna suunal tehtavat ja kolmepoolset koostööd, kui on olemas selge lisaväärtus ja tõendatud suhteline eelis.

11. Lepinguosalised võivad otsustada korraldada mõlemale sobival ajal rahaliste vahendite haldamise ja mõju läbivaatamise, et suurendada abi kavandamise ja eraldamise tõhusust.

12. Lepinguosalised tõhustavad dialoogi ja koostööd rahaliste vahendite usaldusväärsel kasutamisel, sealhulgas tehes vajaduse korral koostööd Euroopa Pettustevastase Ametiga.

ARTIKKEL 83

Riigisisesed avaliku sektori vahendid

1. Käesoleva lepingu AKVRO liikmetest osalised kinnitavad veel kord oma kohustust parandada riigisiseste ressursside kasutuselevõttu. Nad edendavad keskkonda, mis soodustab riigisiseste erasektori rahavoogude suurenemist, ja hoogustavad kaubandust kui arengu taganttõukajat.

2. Käesoleva lepingu AKVRO liikmetest osalised püüavad edendada ajakohastatud maksusüsteemide, täiustatud maksupoliitika, tõhusama maksukogumise ning tugevdatud ja reformitud maksuhaldusega tulude kogumist. Nad teevad tööd, et suurendada oma maksusüsteemide õiglust, läbipaistvust, tõhusust ja tulemuslikkust, sealhulgas laiendavad maksubaasi ja jätkavad püüdlustega lõimida mitteametlik sektor ametlikku majandusse kooskõlas riigis valitseva olukorraga. Nad edendavad eelarvepoliitika legitiimsust, suurendades oma avaliku sektori kulutuste tõhusust ja tulemuslikkust.

3. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad suurendavad jõupingutusi võitlemisel ebaseaduslike rahavoogudega, et need kaotada, ning teevad koostööd kaotatud vara ja kapitali sissenõudmisel ja vara tagastamisega seotud heade tavade tugevdamisel, et edendada kestlikku arengut. Nad edendavad korruptsiooni-, pettuse- ja rahapesuvastaseid meetmeid ning võtavad meetmeid, et vähendada maksustamise vältimist, maksudest kõrvalehoidmist ja muid kahjulikke maksutavasid, edendades rahvusvahelist koostööd, täiustades riigisisest reguleerimist, suurendades suutlikust ja tõhustades teabevahetust.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et edendada head finantsjuhtimist ja head maksuhaldustava, läbipaistvust ja aruandekohustust. Nad kohustuvad laiendama rahvusvahelist maksukoostööd kaasaval, õiglasel ja läbipaistval viisil ning sellega seoses lepivad kokku, et teevad rahvusvahelistel foorumitel rahvusvahelistes maksuküsimustes koostööd.

ARTIKKEL 84

Riigisisesed ja rahvusvahelised erasektori vahendid

1. Lepinguosalised tunnistavad, et erasektori kapitalivood on oluline täiendus arengu nimel tehtavatele riiklikele jõupingutustele. Lepinguosalised töötavad välja poliitika ning vajaduse korral tugevdavad õigusraamistikke ja reguleerimisvahendeid, et viia erasektori stiimulid paremini vastavusse üldistes huvides olevate eesmärkidega. Nad teevad koostööd, et kaasata kestlikud ja vastutustundlikud investeeringud ning julgustada erasektorit osalema partnerina arenguprotsessis, ning investeerivad kestliku arengu jaoks olulistesse valdkondadesse.

2. Lepinguosalised püüavad kombineerida toetusi, laene ja tagatisi kui hoobasid, et meelitada ligi erasektori vahendeid, ning tegelevad turutõrgetega, piirates samal ajal turumoonutusi.

3. Lepinguosalised tunnistavad, et rahaülekanded on oluline erasektori rahastamisallikas kestliku arengu jaoks. Nad kehtestavad asjakohased õigusaktid ja õigusraamistikud, et luua konkurentsipõhine ja läbipaistev turg odavamate, kiiremate ja turvalisemate rahaülekannete tegemiseks seaduslike ja ametlike kanalite kaudu nii lähte- kui ka vastuvõtvates riikides ning luua uuenduslikud ja taskukohased ülekandelahendused. Nad julgustavad välja töötama innovaatilisi finantstooteid ja looma stiimuleid, et suurendada oma diasporaa panust arengusse. Nad edendavad dialoogi kõigi asjakohaste avaliku ja erasektori sidusrühmade seas, et lihtsustada rahaülekannete tegemist eesmärgiga suurendada nende mõju arengule.

ARTIKKEL 85

Võlg ja võla jätkusuutlikkus

1. Lepinguosalised kohustuvad muutma võla pikas perspektiivis jätkusuutlikuks, rakendades koordineeritud poliitikat, mille eesmärk on vastavalt vajadusele võla rahastamine, leevendamine, restruktureerimine või haldamine. Nad lepivad kokku, et aitavad riikidel suurendada võla haldamise alast suutlikkust ning töötada välja keskpikad ja pikaajalised võlastrateegiad.

2. Lepinguosalised rõhutavad võlgnike ja võlausaldajate koostöö tähtsust võlakriiside vältimisel ja lahendamisel. Nad on ühel meelel vajaduses tõhustada dialoogi ja teabevahetust ning suurendada läbipaistvust, et võla jätkusuutlikkuse hindamine ja analüüs põhineksid põhjalikel, objektiivsetel ja usaldusväärsetel andmetel.

3. Võttes arvesse võla ja majanduskasvu vahelisi seoseid, kohustuvad lepinguosalised pidama dialoogi ja tegema koostööd üldise võlaprobleemi teemal peetavate rahvusvaheliste arutelude raames, ilma et see piiraks asjaomastel foorumitel toimuvaid konkreetseid arutelusid.

4. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad panustavad vastavalt vajadusele rahvusvaheliselt heaks kiidetud võlakergendusalgatustesse, et vähendada AKVRO liikmete võla teenindamise koormust.

V OSA

INSTITUTSIOONILINE RAAMISTIK

ARTIKKEL 86

Ühisinstitutsioonid

1. Käesolevaga loovad lepinguosalised AKVRO liikmete ja ELi tasandil järgmised ühisinstitutsioonid: AKVRO-ELi ministrite nõukogu, AKVRO-ELi suursaadikute tasandi kõrgemate ametnike komitee ja AKVRO-ELi parlamentaarne ühisassamblee. Käesolevaga loovad lepinguosalised iga piirkondliku protokolli jaoks ühisinstitutsioonidena ministrite nõukogu, ühiskomitee ja parlamentaarse assamblee.

2. Lepinguosalised püüavad tagada koordineerimise ja vastastikuse täiendavuse käesoleva lepingu ühisinstitutsioonide ja selliste muude raamistike või lepingute, sealhulgas majanduspartnerluslepingute ühisinstitutsioonide vahel, mille osalised nad on, ilma et see piiraks nende raamistike ja lepingute asjaomaste sätete kohaldamist.

ARTIKKEL 87

Riigipeade või valitsusjuhtide tippkohtumine

Lepinguosalised võivad korraldada ühisel kokkuleppel asjakohases vormis riigipeade või valitsusjuhtide kohtumisi, mis põhinevad ühiselt kokku lepitud ajakaval ja päevakorral.

ARTIKKEL 88

AKVRO-ELi ministrite nõukogu

1. AKVRO-ELi ministrite nõukogusse kuuluvad ühelt poolt iga AKVRO liikme esindaja ministrite tasandil ja teiselt poolt ELi esindajad ministrite tasandil. Nõukogu juhivad ühiselt ühelt poolt AKVRO liikmete nimetatud eesistuja ja teiselt poolt ELi nimetatud eesistuja.

2. AKVRO-ELi ministrite nõukogu tuleb üldjuhul kokku iga kolme aasta tagant ja alati, kui seda peetakse vajalikuks, kaaseesistujate algatusel vormis ja koosseisus, mis on asjakohased käsitletavaid küsimusi silmas pidades. Vajaduse korral võivad neil kohtumistel osaleda vaatlejad.

3. AKVRO-ELi ministrite nõukogu võib luua komiteesid ja töörühmi, et tegeleda tulemuslikumalt ja tõhusamalt konkreetsete küsimustega, mis on seotud näiteks kaubanduse või arengu rahastamisega. Samuti võib ministrite nõukogu delegeerida volitusi AKVRO-ELi suursaadikute tasandi kõrgemate ametnike komiteele.

4. AKVRO-ELi ministrite nõukogul on järgmised ülesanded:

a) anda strateegilisi poliitilisi juhiseid;

b) jälgida käesoleva lepingu tulemuslikku ja järjepidevat rakendamist;

c) võtta vastu tegevussuuniseid ja teha otsuseid käesoleva lepingu sätete rakendamiseks vajalike konkreetsete aspektide elluviimiseks ning

d) võtta vastu ühiseid seisukohti ja leppida kokku rahvusvahelise koostöö raames elluviidavates ühismeetmetes ning hõlbustada tegevuse koordineerimist rahvusvahelistes organisatsioonides ja foorumitel.

5. AKVRO-ELi ministrite nõukogu võtab vastu otsuseid, mis on siduvad kõigile lepinguosalistele, kui ei ole sätestatud teisiti, ja esitab lepinguosaliste ühisel kokkuleppel soovitusi seoses oma ükskõik millise lõikes 4 nimetatud ülesandega. Ministrite nõukogu menetlused on kehtivad üksnes siis, kui kohal on ELi esindajad ja vähemalt kaks kolmandikku liikmetest, kes esindavad AKVRO liikmete valitsusi. Iga AKVRO-ELi ministrite nõukogu liige, kes ei saa ise kohale tulla, võib saata oma esindaja. Esindajal on kõik asjaomase liikme õigused. AKVRO-ELi ministrite nõukogu esitab parlamentaarsele ühisassambleele aruande käesoleva lepingu rakendamise kohta. Ta uurib ja võtab arvesse parlamentaarsel ühisassambleel vastu võetud seisukohti ja soovitusi.

6. AKVRO-ELi ministrite nõukogu võib teha otsuseid või esitada soovitusi kirjaliku menetluse teel. Kirjaliku menetluse kasutamise ettepaneku võib teha iga lepinguosaline ja see võidakse algatada kaaseesistujate nõusoleku saamisel. Lõikes 5 sätestatud norme kohaldatakse kirjaliku menetluse suhtes *mutatis mutandis*.

7. AKVRO-ELi ministrite nõukogu võtab vastu oma töökorra oma esimesel kohtumisel, kuid mitte hiljem kui kuus kuud pärast käesoleva lepingu jõustumist.

ARTIKKEL 89

AKVRO-ELi suursaadikute tasandi kõrgemate ametnike komitee

1. AKVRO-ELi suursaadikute tasandi kõrgemate ametnike komiteesse kuuluvad ühelt poolt iga AKVRO liikme esindaja suursaadikute või kõrgemate ametnike tasandil ja AKVRO peasekretär, kes osaleb *ex officio*, ning teiselt poolt ELi esindajad suursaadikute või kõrgemate ametnike tasandil. Komitee tuleb kokku kord aastas, kaaseesistujate taotlusel eriistungiteks ning eelkõige nõukogu ühisistungite ettevalmistamiseks. Seda juhivad ühiselt samad lepinguosalised, kelle käes on AKVRO-ELi ministrite nõukogu kaaseesistujate ametikohad. Komitee teeb otsuseid ja esitab soovitusi lepinguosaliste ühisel kokkuleppel. Vajaduse korral võivad neil kohtumistel osaleda vaatlejad.

2. AKVRO-ELi suursaadikute tasandi kõrgemate ametnike komitee valmistab ette AKVRO-ELi ministrite nõukogu istungid, aitab ministrite nõukogul täita oma ülesandeid ja täidab ministrite nõukogu antud volitusi.

3. AKVRO-ELi suursaadikute tasandi kõrgemate ametnike komitee võtab vastu oma töökorra oma esimesel kohtumisel, kuid mitte hiljem kui kuus kuud pärast käesoleva lepingu jõustumist.

ARTIKKEL 90

AKVRO-ELi parlamentaarne ühisassamblee

1. Kõik kolme piirkondliku parlamentaarse assamblee liikmed on AKVRO-ELi parlamentaarse ühisassamblee liikmed. AKVRO-ELi parlamentaarne ühisassamblee tuleb kokku kord aastas, nagu on ette nähtud ühisassamblee töökorras, millele on osutatud lõikes 3. Seda juhivad ühiselt Euroopa Parlamendi liige ja AKVRO liikmete parlamendiliige, kes on nimetatud vastavalt lepinguosaliste endi menetlustele.

2. AKVRO-ELi parlamentaarsel ühisassambleel kui nõuandval organil on järgmised ülesanded:

i) võtta vastu resolutsioone ja esitada soovitusi, et saavutada käesoleva lepingu eesmärgid, ning

ii) edendada demokraatlikke protsesse, tõhustada parlamentidevahelist koostööd ning paranda AKVRO riikides ja Euroopa Liidus elavate inimeste vastastikust mõistmist.

3. AKVRO-ELi parlamentaarne ühisassamblee võtab vastu oma töökorra kuue kuu jooksul käesoleva lepingu jõustumisest.

ARTIKKEL 91

Piirkondlik tippkohtumine

Iga piirkondliku protokolli osalised võivad otsustada korraldada vastavate osaliste kokkulepitava sagedusega riigipeade või valitsusjuhtide kohtumisi, mis põhinevad ühiselt kokku lepitud ajakaval ja päevakorral.

ARTIKKEL 92

Piirkondlik ministrite nõukogu

1. Käesolevaga loovad lepinguosalised kõigi kolme piirkondliku protokolli jaoks ministrite nõukogu.

a) Aafrika ja ELi ministrite nõukogusse kuuluvad ühelt poolt iga Aafrikas asuva osalisriigi esindaja ministrite tasandil ja teiselt poolt ELi esindajad ministrite tasandil;

b) Kariibi piirkonna ja ELi ministrite nõukogusse kuuluvad ühelt poolt iga Kariibi piirkonnas asuva osalisriigi esindaja ministrite tasandil ja teiselt poolt ELi esindajad ministrite tasandil ning

c) Vaikse ookeani piirkonna ja ELi ministrite nõukogusse kuuluvad ühelt poolt iga Vaikse ookeani piirkonnas asuva osalisriigi esindaja ministrite tasandil ja teiselt poolt ELi esindajad ministrite tasandil.

Iga ministrite nõukogu juhivad ühiselt ühelt poolt eesistuja, kelle on nimetanud vastavalt Aafrika, Kariibi piirkonna või Vaikse ookeani piirkonna osalisriigid, ja teiselt poolt eesistuja, kelle on nimetanud ELi vastavalt lepinguosaliste endi menetlustele.

Iga ministrite nõukogu tuleb kokku kaaseesistujate algatusel sagedusega, milles lepivad kokku asjaomased lepinguosalised, koosseisus, mis on asjakohane käsitletavaid küsimusi silmas pidades, ning teeb otsuseid vastavate lepinguosaliste ühisel kokkuleppel.

2. Igal piirkondlikul ministrite nõukogul on järgmised ülesanded:

a) määrata kindlaks prioriteedid ja vajaduse korral kehtestada tegevuskavad seoses asjaomase piirkondliku protokolli eesmärkidega;

b) võtta vastu otsuseid ja esitada soovitusi oma vastava piirkondliku protokolli konkreetsete aspektide elluviimiseks, sealhulgas otsuseid protokolli läbivaatamise või muutmise kohta, kooskõlas artikli 99 lõikega 5. Otsused on siduvad kõigile asjaomase piirkondliku protokolli osalistele, kui ei ole sätestatud teisiti, ning

c) pidada dialoogi ja vahetada arvamusi kõigis ühist huvi pakkuvates küsimustes.

3. Iga piirkondlik ministrite nõukogu võtab vastu otsuseid või esitab soovitusi vastavate lepinguosaliste ühisel kokkuleppel. Piirkondliku ministrite nõukogu menetlused on kehtivad üksnes siis, kui kohal on ELi esindajad ja vähemalt kaks kolmandikku vastavat Aafrika, Kariibi ja Vaikse ookeani piirkonda esindavatest liikmetest. Iga piirkondliku ministrite nõukogu liige, kes ei saa ise kohale tulla, võib saata oma esindaja. Esindajal on kõik asjaomase liikme õigused.

4. Iga piirkondlik ministrite nõukogu:

i) võib võtta vastu otsuseid või esitada soovitusi kirjaliku menetluse teel. Lõikes 88 sätestatud norme kohaldatakse piirkondliku ministrite nõukogu kirjaliku menetluse suhtes *mutatis mutandis*;

ii) võib luua allkomiteesid ja töörühmi, et tegeleda tulemuslikumalt ja tõhusamalt konkreetsete küsimustega, ning delegeerida volitusi vastavale piirkondlikule ühiskomiteele;

iii) esitab AKVRO-ELi ministrite nõukogule aruande vastava protokolli rakendamise kohta ning

iv) võtab vastu oma töökorra kuue kuu jooksul alates käesoleva lepingu jõustumisest.

ARTIKKEL 93

Piirkondlikud ühiskomiteed

1. Käesolevaga loovad lepinguosalised iga piirkondliku protokolli jaoks ühiskomitee. Igasse ühiskomiteesse kuuluvad ühelt poolt Aafrika ja ELi protokolli puhul iga Aafrikas asuva osalisriigi esindaja, Kariibi piirkonna ja ELi protokolli puhul iga Kariibi piirkonnas asuva osalisriigi esindaja ning Vaikse ookeani piirkonna ja ELi protokolli puhul iga Vaikse ookeani piirkonnas asuva osalisriigi esindaja suursaadikute või kõrgemate ametnike tasandil ning teiselt poolt ELi esindajad suursaadikute või kõrgemate ametnike tasandil.

2. Iga piirkondlikku ühiskomiteed juhivad ühiselt samad lepinguosalised, kelle käes on vastava ministrite nõukogu kaaseesistujate ametikohad. Vajaduse korral võib piirkondlik ühiskomitee kutsuda ükskõik millise lepinguosalise ettepanekul vaatlejaid pärast kaaseesistujatelt nõusoleku saamist.

3. Iga piirkondlik ühiskomitee valmistab ette vastava ministrite nõukogu istungid, aitab ministrite nõukogul täita oma ülesandeid ning täidab ministrite nõukogu antud volitusi.

4. Iga piirkondlik ühiskomitee võtab vastu oma töökorra oma esimesel kohtumisel, kuid mitte hiljem kui kuus kuud pärast käesoleva lepingu jõustumist.

ARTIKKEL 94

Piirkondlik parlamentaarne assamblee

1. Käesolevaga loovad lepinguosalised iga kolme piirkondliku protokolli jaoks piirkondliku parlamentaarse assamblee, mida juhivad ühiselt ühelt poolt Euroopa Parlamendi liige ning teiselt poolt vastavalt Aafrikas, Kariibi piirkonnas või Vaikse ookeani piirkonnas asuva osalisriigi parlamendi liige, kes on nimetatud kaaseesistujaks vastavalt lepinguosaliste endi menetlusele.

a) Aafrika ja ELi parlamentaarsesse assambleesse kuulub võrdsel arvul ühelt poolt Euroopa Parlamendi liikmeid ja teiselt poolt iga Aafrikas asuva osalisriigi parlamendi liikmeid;

b) Kariibi piirkonna ja ELi parlamentaarsesse assambleesse kuulub võrdsel arvul ühelt poolt Euroopa Parlamendi liikmeid ja teiselt poolt iga Kariibi piirkonnas asuva osalisriigi parlamendi liikmeid;

c) Vaikse ookeani piirkonna ja ELi parlamentaarsesse assambleesse kuulub võrdsel arvul ühelt poolt Euroopa Parlamendi liikmeid ja teiselt poolt iga Vaikse ookeani piirkonnas asuva osalisriigi parlamendi liikmeid.

2. Nõuandva organina tuleb iga parlamentaarne assamblee kokku eelkõige enne asjaomase ministrite nõukogu kohtumist. Sellega seoses edastatakse igale parlamentaarsele assambleele õigeaegselt asjaomase ministrite nõukogu kohtumise päevakord, mille põhjal ta võib esitada asjaomasele ministrite nõukogule soovitusi, ning teda teavitatakse asjaomase ministrite nõukogu otsustest ja soovitustest.

3. Iga parlamentaarne assamblee:

i) võib võtta vastu resolutsioone ja arutada kõiki vastava piirkondliku protokolliga seotud küsimusi;

ii) võib edendada dialoogi ja konsultatsioonide kaudu demokraatlikke protsesse ning parandada Euroopa Liidus elavate inimeste ning Aafrikas, Kariibi piirkonnas ja Vaikse ookeani piirkonnas elavate inimeste vastastikust mõistmist;

iii) võtab käesoleva lepinguga seotud küsimustes ühendust AKVRO-ELi parlamentaarse ühisassambleega, et tagada kooskõlastamine ja sidusus, ning

iv) võtab vastu oma töökorra kuue kuu jooksul alates käesoleva lepingu jõustumisest.

ARTIKKEL 95

Sidusrühmade kaasamine

1. Lepinguosalised on ühel meelel, et asjatundlike otsuste tegemiseks ja käesoleva partnerluse eesmärkide saavutamiseks on hädavajalik kaasata sidusrühmad, eeskätt kohalikud omavalitsused, kodanikuühiskond ja erasektori esindajad.

2. Sidusrühmi teavitatakse õigeaegselt ning nad saavad anda oma panuse laiaulatuslikku dialoogi, eriti vastavate ministrite nõukogude kohtumisi silmas pidades.

3. Sellise kaasamise edendamiseks luuakse vajaduse korral avatud ja läbipaistvad mehhanismid struktureeritud konsultatsioonide pidamiseks sidusrühmadega.

4. Sidusrühmadega konsulteerimise tulemused edastatakse vastavalt vajadusele asjaomasele ministrite nõukogule, ühiskomiteele või parlamentaarsele assambleele.

VI OSA

LÕPPSÄTTED

ARTIKKEL 96

Territoriaalne kohaldatavus

Käesolevat lepingut kohaldatakse ühelt poolt territooriumide suhtes, kus kohaldatakse Euroopa Liidu lepingut ja Euroopa Liidu toimimise lepingut, neis aluslepingutes sätestatud tingimustel ja teiselt poolt AKVRO liikmete territooriumi suhtes.

ARTIKKEL 97

Muud lepingud või kokkulepped

Mitte ükski ühe või mitme Euroopa Liidu liikmesriigi ja ühe või mitme AKVRO liikme vaheline leping, konventsioon, kokkulepe ega kord ei takista käesoleva lepingu rakendamist.

ARTIKKEL 98

Nõusolek end lepinguga siduda, lepingu jõustumine ja ajutine kohaldamine

1. Lepinguosalised väljendavad oma nõusolekut end käesoleva lepinguga siduda kooskõlas oma vastavate sise-eeskirjade ja -menetlustega.

2. Käesolev leping jõustub sellele kuupäevale järgneva teise kuu esimesel päeval, mil EL ja vähemalt kaks kolmandikku AKVRO liikmetest lõpetas oma asjaomased sisemenetlused ja andis kirja, milles väljendatakse nõusolekut end lepinguga siduda, hoiule ELi hoiulevõtjale, kes saadab tõestatud ärakirja AKVRO sekretariaadile.

3. AKVRO liige, kes ei ole lõpetanud lõikes 2 osutatud menetlusi kuupäevaks, mil käesolev leping lõike 2 kohaselt jõustub, võib viia need menetlused lõpule sellele kuupäevale järgneva 12 kuu jooksul. Selliste riikide jaoks muutub käesolev leping kohaldatavaks sellele kuupäevale järgneva teise kuu esimesel päeval, mil nad andsid kirja, milles väljendatakse nõusolekut end lepinguga siduda, hoiule ELi hoiulevõtjale, kes saadab tõestatud ärakirja AKVRO sekretariaadile. Sellised riigid tunnistavad iga sellise meetme kehtivust, mis võetakse käesoleva lepingu rakendamiseks pärast lõike 2 kohast lepingu jõustumise kuupäeva.

4. Olenemata lõigetest 2 ja 3 võivad EL ja AKVRO liikmed kohaldada käesolevat lepingut kuni lepingu jõustumiseni kas tervikuna või osaliselt ajutiselt kooskõlas oma vastavate sisemenetlustega. Ajutine kohaldamine algab sellele kuupäevale järgneva teise kuu esimesel päeval, mil EL ja AKVRO liikmed teatasid ELi hoiulevõtjale ajutise kohaldamise jaoks vajalike sisemenetluste lõpuleviimisest. EL osutab oma teates lepingu osadele, mida ajutiselt kohaldatakse.

ARTIKKEL 99

Lepingu kestus ja läbivaatamine

1. Käesolev leping sõlmitakse esialgu 20 aastaks [alates …2021]. Kolm aastat enne selle algse kehtivusaja lõppu alustavad lepinguosalised dialoogi, et vaadata uuesti läbi sätted, mis hakkavad reguleerima nende suhteid tulevikus. Käesolevat lepingut pikendatakse üks kord automaatselt viieks aastaks, välja arvatud juhul, kui lepinguosalised teevad enne algse 20 aasta pikkuse perioodi lõppu ühisel kokkuleppel otsuse leping lõpetada või seda pikendada.

2. Lepinguosalised võivad esitada AKVRO-ELi ministrite nõukogule käesoleva lepingu muutmise ettepanekuid hiljemalt kuus kuud enne AKVRO-ELi ministrite nõukogu kohtumist. Muudatusettepanekud peavad saama AKVRO-ELi ministrite nõukogult heakskiidu ning nende suhtes kohaldatakse käesoleva lepingu jõustumiseks ja ajutiseks kohaldamiseks sätestatud korda.

3. Kuue kuu jooksul pärast 2030. aastani rakendatava kestliku arengu tegevuskava elluviimise lõppemist alustavad lepinguosalised läbirääkimisi, et vaadata läbi käesoleva lepingu, sealhulgas Aafrika protokolli, Kariibi piirkonna protokolli ning Vaikse ookeani piirkonna protokolli strateegilised prioriteedid ning teha muud vajalikud muudatused. Muudetud leping jõustub käesoleva lepingu jõustumiseks ja ajutiseks kohaldamiseks sätestatud korras.

4. Lepinguosalised võivad esitada AKVRO-ELi ministrite nõukogule käesoleva lepingu lisade muutmise ettepanekuid hiljemalt kuus kuud enne AKVRO-ELi ministrite nõukogu kohtumist. Muudatusettepanekud peavad saama AKVRO-ELi ministrite nõukogult heakskiidu.

5. Ettepaneku muuta piirkondlikku protokolli peab asjaomane lepinguosaline esitama vastavale piirkondlikule ministrite nõukogule ja AKVRO-ELi ministrite nõukogule hiljemalt 120 päeva enne vastava piirkondliku ministrite nõukogu kohtumist. Vastav piirkondlik ministrite nõukogu võtab muudatusettepaneku vastu ja teavitab sellest viivitamata AKVRO-ELi ministrite nõukogu, kes võib anda oma nõusoleku 120 päeva jooksul alates teavitamise kuupäevast, sealhulgas kirjaliku menetluse teel või delegeerides volitused suursaadikute tasandi kõrgemate ametnike komiteele. AKVRO-ELi ministrite nõukogu võib keelduda andmast nõusolekut muudatusettepanekule, mis leitakse olevat käesoleva lepinguga vastuolus, ja teatab asjaomasele piirkondlikule ministrite nõukogule keeldumise põhjused. Kui 120 päeva jooksul pärast muudatusettepanekust teavitamist ei ole nõusoleku andmisest keeldutud, käsitatakse seda nõusolekuna. Muudetud piirkondlik protokoll jõustub nõusoleku andmise kuupäevale järgneva teise kuu esimesel päeval.

6. AKVRO-ELi ministrite nõukogu võib võtta vajalikke üleminekumeetmeid, kui lepinguosalised kavandavad uut lepingut ja kuni selline leping jõustub või seda hakatakse ajutiselt kohaldama.

ARTIKKEL 100

Lepingu lõpetamine

EL võib lõpetada käesoleva lepingu iga AKVRO liikme suhtes ja iga AKVRO liige võib lõpetada käesoleva lepingu ELi suhtes. Lõpetamine jõustub kuus kuud pärast seda, kui ELi hoiulevõtja on saanud selle kohta kirjaliku teate, mille tõestatud ärakirja saadab ELi hoiulevõtja AKVRO sekretariaadile.

ARTIKKEL 101

Vaidluste lahendamine ja kohustuste täitmine

1. Lepinguosalised võtavad kõik üld- või erimeetmed, mis on vajalikud käesolevast lepingust tulenevate kohustuste täitmiseks. Nad lahendavad lepingu kohaldamisega seotud erimeelsused ja vaidlused omavahel ning tegelevad käesoleva lepinguga seotud tõlgendamisküsimustega kooskõlas käesoleva artikliga.

2. Ilma et see piiraks käesoleva artikli lõigetes 3–9 ja artikli 74 lõikes 4 osutatud menetluste kohaldamist, võib käesoleva lepingu tõlgendamisega seotud küsimuse lahendada konsultatsioonide käigus, mida peetakse AKVRO-ELi ministrite nõukogus või lepinguosaliste nõusolekul spetsiaalses allkomitees või kasutades mis tahes muud AKVRO-ELi ministrite nõukogule aru andvat asjakohast mehhanismi. Lepinguosalised esitavad küsimuse põhjalikuks uurimiseks vajaliku teabe, et küsimuse saaks lahendada õigel ajal ja sõbralikult.

3. Lõigete 4–9 kohaldamisel tähendab mõiste „lepinguosaline“ ühelt poolt ELi ja teiselt poolt igat AKVRO liiget.

4. Lepinguosalised lahendavad omavahelised erimeelsused partnerlusdialoogi raames, et ära hoida selliste olukordade teke, kus üks lepinguosaline võib pidada vajalikuks kasutada käesoleva artikli lõigetega 5 ja 6 ette nähtud konsultatsioone.

5. Kui üks lepinguosaline leiab, et teine lepinguosaline ei ole täitnud mõnda käesolevast lepingust tulenevat kohustust, teatab ta sellest teisele lepinguosalisele, esitades kogu teabe, mis on vajalik olukorra põhjalikuks uurimiseks, et jõuda 90 päeva jooksul pärast teatamist mõlemale lepinguosalisele vastuvõetava lahenduseni. Kui leitakse, et sellest ei piisa, peavad lepinguosalised struktureeritud ja süstemaatilisi konsultatsioone. Kui lepinguosalised ei jõua 120 päeva jooksul pärast konsultatsioonide algust mõlemale lepinguosalisele vastuvõetava lahenduseni, võib kohustuse mittetäitmisest teatanud lepinguosaline võtta konkreetse kohustuse täitmatajätmisega proportsionaalseid meetmeid.

6. Olenemata lõikest 5, kui üks lepinguosaline leiab, et teine lepinguosaline rikub mõnda artiklites 9 ja 18 sätestatud lepingu olulist osa, teavitab asjaomane lepinguosaline – välja arvatud eriti pakilistel juhtudel või artiklis 12 sätestatud tõsiste korruptsioonijuhtumite korral – teist lepinguosalist, esitades kogu teabe, mis on vajalik olukorra põhjalikuks uurimiseks, et leida 60 päeva jooksul pärast teavitamist mõlemale lepinguosalisele vastuvõetav lahendus. Kui leitakse, et sellest ei piisa, peavad lepinguosalised struktureeritud ja süstemaatilisi konsultatsioone. Ehkki konsultatsioonid jäävad laadilt kahepoolseteks, kaasatakse struktureeritud ja süstemaatiliste konsultatsioonide etapis asjaomaste lepinguosaliste nõusolekul spetsiaalne ühiskomitee. See ühiskomitee, kuhu kuulub võrdne arv ELi ja AKVRO liikmete esindajaid, kes lähtuvad tõelise partnerluse ja vastastikuse aruandekohustuse põhimõttest, annab nõu kohustuste täitmise küsimuses ja pakub asjakohast abi, et asjaomane lepinguosaline võtaks meetmed, mis on vajalikud käesolevast lepingust tulenevate kohustuste täitmiseks. Asjaomane lepinguosaline vastutab ainuisikuliselt oma käesolevast lepingust tulenevate kohustuste täitmise eest. Kui lepinguosalised ei jõua 90 päeva jooksul pärast konsultatsioonide algust mõlemale lepinguosalisele vastuvõetava lahenduseni, võib kohustuse mittetäitmisest teatanud lepinguosaline võtta asjakohaseid meetmeid.

7. Kui üks lepinguosaline leiab, et lepingu olulise osa rikkumise puhul on tegemist eriti pakilise juhuga, võib ta võtta asjakohaseid meetmeid viivitamata, ilma eelneva konsulteerimiseta. Eriti pakilised juhud on erandjuhud, mil on eriti tõsiselt ja jämedalt rikutud mõnda artiklites 9 ja 18 osutatud olulist osa.

8. Lõigetes 6 ja 7 osutatud asjakohaste meetmete võtmisel järgitakse igati rahvusvahelist õigust ning need meetmed peavad olema proportsionaalsed käesolevast lepingust tulenevate kohustuste täitmata jätmisega. Eelistatakse meetmeid, mis häirivad käesoleva lepingu toimimist kõige vähem. Asjakohaseks meetmeks võib olla käesoleva lepingu rakendamise osaline või täielik peatamine. Pärast asjakohaste meetmete võtmist võib emma-kumma lepinguosalise taotlusel alustada konsultatsioone, et olukorda põhjalikult uurida ja leida lahendused, mis võimaldavad asjakohastest meetmetest loobuda.

9. Lepinguosalised lepivad kokku, et konsultatsioone peetakse tasandil ja vormis, mida peetakse kõige soodsamaks, jõudmaks mõlemale lepinguosalisele vastuvõetava lahenduseni. Nad lepivad kokku, et ehkki konsultatsioonid jäävad laadilt kahepoolseteks, võib asjaomaste lepinguosaliste nõusolekul kaasata konsultatsiooniprotsessi asjaomased piirkondlikud ja rahvusvahelised osalejad.

ARTIKKEL 102

Ühinemine

1. Kõik käesoleva lepinguga ühinemise taotlused, mille on esitanud AKVROsse kuuluv iseseisev riik või mõni muu iseseisev riik, kelle ülesehituse tunnusjooned ning majanduslikud ja sotsiaalsed olud on võrreldavad AKVRO liikmete omadega, esitatakse AKVRO-ELi ministrite nõukogule. Kui AKVRO-ELi ministrite nõukogu kiidab taotluse heaks, ühineb asjaomane riik käesoleva lepinguga, andes ühinemisakti hoiule ELi hoiulevõtjale, kes saadab tõestatud ärakirja AKVRO sekretariaadile.

2. Lepinguosalised vaatavad läbi mõju, mida uute riikide ühinemine avaldab käesolevale lepingule.

3. AKVRO-ELi ministrite nõukogu võib võtta vajalikke üleminekumeetmeid või teha vajalikke muudatusi.

ARTIKKEL 103

Vaatleja staatus

Käesoleva lepingu eesmärkide saavutamiseks võib anda kolmandatele osalejatele, sealhulgas piirkondlikele ja mandri tasandi organisatsioonidele, käesoleva lepingu V osa kohaselt loodud ühisinstitutsioonides asjaomaste institutsioonide otsusega vaatleja staatuse.

ARTIKKEL 104

Autentsed tekstid

Käesolev leping on koostatud kahes eksemplaris bulgaaria, eesti, hispaania, hollandi, horvaadi, inglise, itaalia, kreeka, leedu, läti, malta, poola, portugali, prantsuse, rootsi, rumeenia, saksa, slovaki, sloveeni, soome, taani, tšehhi ja ungari keeles, kusjuures kõik tekstid on võrdselt autentsed.

PIIRKONDLIKUD PROTOKOLLID

AAFRIKA PIIRKONDLIK PROTOKOLL

I OSA

KOOSTÖÖRAAMISTIK

1. PEATÜKK

LAAD JA KOHALDAMISALA

ARTIKKEL 1

Tõeline partnerlus

1. Käesoleva protokolli kohaldamisel on „lepinguosalised“ käesoleva lepingu osalised, kelle suhtes käesolev protokoll on siduv vastavalt lepingu üldosa artiklile 6.

2. Kooskõlas käesoleva lepingu üldosa artikli 88 lõikega 5 on suhted lepinguosaliste vahel reguleeritud lepingu üldosa sätetega ja neis lähtutakse käesolevas protokollis kindlaks määratud strateegilistest prioriteetidest, mis on vastastikku täiendavad ja tugevdavad.

3. Lepinguosalised rakendavad käesolevat protokolli jagatud vastutuse, vastastikkuse ja vastastikuse aruandekohustuse ning läbipaistvuse vaimus, kandes lisavastutust riigi, piirkonna ja rahvusvahelisel tasandil.

ARTIKKEL 2

Strateegilised prioriteedid

1. Lepinguosalised võtavad konkreetseid meetmeid järgmistes käesoleva protokolli II osas sätestatud peamistes tegevusvaldkondades:

a) kaasav ja kestlik majanduskasv ja areng;

b) inim- ja sotsiaalne areng;

c) keskkond, loodusvarade majandamine ja kliimamuutused;

d) rahu ja julgeolek;

e) inimõigused, demokraatia ja valitsemine;

f) ränne ja liikuvus.

2. Lepinguosalised võivad leppida vastastikusel nõusolekul kokku muudes tegevusvaldkondades.

ARTIKKEL 3

Piirkondlik ja mandriülene integratsioon ja koostöö

1. Lepinguosalised edendavad Aafrika ja Euroopa Liidu (EL) vahelisi ühendusi ja strateegilisi sidemeid.

2. Lepinguosalised toetavad piirkondlikku ja mandriülest integratsiooni Aafrikas kui tulemuslikku viisi, kuidas saavutada rahu ja jõukus ning viia ellu käesoleva protokolli prioriteedid, võttes arvesse eesmärke, mis on püstitatud Aafrika Liidu (AL) tegevuskavas aastani 2063 ja muudes asjakohastes piirkondlikes raamistikes.

3. Lepinguosalised toetavad piirkondlikku majanduslikku integratsiooni Aafrikas, muu hulgas Aafrika Majandusühenduse ja Aafrika mandri vabakaubanduspiirkonna loomise lepingute rakendamise raames toimuva suuremate turgude väljakujundamise, ühenduvuse parandamise ning isikute, kaupade, teenuste, kapitali, tööjõu ja tehnoloogia vaba liikumise kaudu.

4. Lepinguosalised toetavad Aafrika Liitu ja piirkondlikke organisatsioone rahu, julgeoleku, demokraatia ja valitsemise edendamisel selliste piirkondlike ja mandriüleste mehhanismide raames nagu Aafrika rahu ja julgeoleku struktuur ning Aafrika juhtimisstruktuur.

5. Lepinguosalised lepivad kokku, et tagavad käesoleva protokolli ning järjestikustel ALi-ELi tippkohtumistel ja seonduvates lõppdokumentides määratletud mandritevahelise partnerluse sidususe ja vastastikuse täiendavuse. Püüdes saavutada 2063. aastani rakendatavas tegevuskavas sõnastatud mandriülesed prioriteedid, tunnistavad lepinguosalised Aafrika Liidu ja piirkondlike majandusühenduste rolli mandriüleste ja piirkondadevaheliste küsimuste lahendamisel. Sellega seoses võivad lepinguosalised pidada piirkondadevahelistes ja mandriülestes küsimustes dialoogi ja teha koostööd Aafrika riikidega, kes ei ole käesoleva lepingu osalised.

6. Lepinguosalised lepivad kokku, et teevad ja tugevdavad koostööd piirkondlike majandusühendustega, tunnistades nende olulist rolli Aafrika integratsioonikava elluviimisel. Samuti lepivad lepinguosalised kokku, et teevad koostööd teiste asjakohaste piirkondlike ja mandri tasandi osalejatega, kes soovivad edendada ja on suutelised edendama ühiseid eesmärke.

7. Lepinguosalised soodustavad piirkondlikku koostööd ELiga seotud ülemeremaade ja -territooriumidega ning ELi äärepoolseimate piirkondadega ühist huvi pakkuvates valdkondades.

2. PEATÜKK

OSALEJAD JA PROTSESSID

ARTIKKEL 4

Institutsioonilised sätted

1. Käesoleva protokolli institutsioonid, kelle koosseis ja ülesanded on määratud kindlaks käesoleva lepingu üldosas, on järgmised:

a) Aafrika ja ELi ministrite nõukogu;

b) Aafrika ja ELi ühiskomitee;

c) Aafrika ja ELi parlamentaarne assamblee.

2. Lepinguosalised võtavad oma koostöös ja käesoleva protokolli rakendamisel arvesse ALi-ELi tippkohtumiste strateegilisi ja poliitilisi juhiseid.

ARTIKKEL 5

Konsulteerimine sidusrühmadega

Lepinguosalised seavad sisse mehhanismid avatud ja läbipaistvaks konsulteerimiseks kõigi asjaomaste sidusrühmadega, sealhulgas kohalike omavalitsustega, kodanikuühiskonna esindajatega ja erasektoriga, et hoida neid kursis poliitiliste protsessidega ja käesoleva protokolli rakendamisega ning koguda neilt nende protsesside ja protokolli rakendamise jaoks teavet, kooskõlas käesoleva lepingu üldosa artikli 5 lõikega 3.

ARTIKKEL 6

Rakendamine ja järelevalve

1. Lepinguosalised edendavad iga tegevusvaldkonna puhul tulemuslikke koostöökokkuleppeid ning viivad seonduva tegevuse ellu kõige asjakohasemal riigisisesel, piirkondlikul, mitme riigi või mandri tasandil. Sellega seoses tunnistavad nad piirkondlike ja mandri tasandi organisatsioonide rolli käesoleva protokolli rakendamisel ning püüavad tõhustada asjaomaste sidusrühmade kaasamist.

2. Lepinguosalised jälgivad käesoleva protokolli rakendamist, sealhulgas rakendades paljusid sidusrühmi hõlmavat lähenemisviisi. Nad võivad protokolli korrapäraselt läbi vaadata ning vajaduse korral muuta ja laiendada selle kohaldamisala olemasolevates tegevusvaldkondades ja uutesse tegevusvaldkondadesse käesoleva lepingu üldosa artikli 99 lõikes 5 sätestatud korras.

II OSA

PEAMISED KOOSTÖÖVALDKONNAD

I JAOTIS

KAASAV JA KESTLIK MAJANDUSKASV JA ARENG

ARTIKKEL 7

Lepinguosalised edendavad ühistes huvides ja vastastikuse kasu eesmärgil kaasavat ja kestlikku majanduskasvu ja arengut, toetades majanduse struktuurset ümberkujundamist ja mitmekesistamist, millega luuakse inimväärsete töötingimustega kvaliteetseid töökohti, ning edendades piirkondlikku majanduslikku integratsiooni. Nad investeerivad inimkapitali ja oskustesse, edendavad usaldusväärset makromajanduslikku raamistikku ning loovad ettevõtluskeskkonna, mis on soodne suurematele investeeringuvoogudele ja erasektori arengule. Nad võtavad meetmeid ja teevad koostööd suutlikkuse suurendamiseks, et leevendada kliimamuutusi ja viia miinimumini muud keskkonnariskid, toetades paradigma muutust tootmises ja tarbimises ning edendades kliimale vastupanuvõimelisi taristuid, taastuvenergiat ja puhast tehnoloogiat, jäätmete ja kemikaalide keskkonnahoidlikku käitlemist ning integreeritud veemajandust, et siduda majanduskasv lahti keskkonnaseisundi halvenemisest ja võimaldada järkjärgulist üleminekut ringmajandusele. Nad kasutavad ära peamised sektorid, kus on suur majanduskasv ja head väljavaated luua inimväärseid töökohti, mis toob kaasa lõimumise piirkondlikesse ja üleilmsetesse suure lisaväärtusega väärtusahelatesse. Nad püüavad kanda hoolt selle eest, et kõik inimesed saavad kasu seni kasutamata ärivõimalustest, pöörates erilist tähelepanu naistele ja noortele, ning tagada tööõiguse põhireeglite edendamise ja rakendamise, sealhulgas tõhusa sotsiaaldialoogi kaudu.

1. PEATÜKK

MAJANDUSE ÜMBERKUJUNDAMINE

ARTIKKEL 8

Majanduse juhtimine

1. Lepinguosalised suurendavad makromajanduslikku stabiilsust ning edendavad struktuurireforme ja asjakohast majandus-, eelarve- ja rahapoliitikat, millega luuakse hädavajalik keskkond investeeringute laiendamiseks, töökohtade loomiseks ja erasektori arenguks ning suurendatakse võimet panna vastu majandussõkkidele. Nad hõlbustavad majandusreformide elluviimist, parandades üksteise majanduse põhialuste mõistmist ja nende kohta teabe vahetamist ning majanduspoliitika kavandamist ja rakendamist.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et toetavad majanduse hea juhtimise põhimõtteid, võtavad meetmeid riigi rahanduse juhtimise parandamiseks, teevad tööd valitsemissektori võla jätkusuutlikkuse tagamiseks, tugevdavad riiklikke ja piirkondlike statistikasüsteeme ning piirkondlikke mitmepoolseid järelevalvemehhanisme ning edendavad läbipaistvat eelarve täitmist, mille puhul võimaldatakse üldsusele juurdepääs dokumentidele ning rakendatakse tõhusaid kontrollisüsteeme ning konkurentsivõimelist, läbipaistvat ja aruandekohustusega riigihankesüsteemi.

ARTIKKEL 9

Inimkapital ja oskused

1. Lepinguosalised tugevdavad inimkapitali, investeerides haridusse, oskuste edendamisse ja suutlikkuse suurendamisse, et viia need vastavusse tööturu vajadustega ja suurendada tööjõu tootlikkust, pöörates erilist tähelepanu soolise võrdõiguslikkuse ja mittediskrimineerimise põhimõttele. Nad tagavad, et riiklikes haridussüsteemides ja õppekavades peetakse silmas tulevasi tööhõivevajadusi ja et need aitavad rahuldada riiklikke suutlikkuse suurendamise vajadusi.

2. Lepinguosalised edendavad, sealhulgas partnerluses erasektoriga, nõudluspõhiseid tehnilise ning kutsehariduse ja -õppe süsteeme, mida on kohandatud vastavalt kohalike ja piirkondlike tööturgude vajadustele ja võimalustele, eelkõige maapiirkondades ja äärealadel.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et töötada välja ja viia ellu poliitikameetmed, millega suurendatakse digioskusi ja digikirjaoskust ning lõimitakse need haridussüsteemi.

ARTIKKEL 10

Ettevõtluskeskkond ja investeerimiskliima

1. Lepinguosalised täiustavad riiklikke ja piirkondlikke õigusraamistikke ning lihtsustavad ettevõtluseeskirju ja -protsesse, vähendavad ja ühtlustavad haldusformaalsusi, tugevdavad koostööd ja suurendavad suutlikkust, et viia ellu tulemuslikku konkurentsipoliitikat. Nad võtavad ettevõtluse ja investeerimise jaoks vastu avatud, läbipaistvad ja selged õigusraamistikud, kus kaitstakse omandi ja maaga seotud õigusi ning intellektuaalomandi õigusi. Nad tagavad tulemuslikud, läbipaistvad ja prognoositavad maksusüsteemid ning suurendavad tolliasutuste rolli kaubanduse lihtsustamises kõrvuti pettuse ja muude rikkumiste vastu võitlemiseks kehtestatud eeskirjade jõustamisega. Nad edendavad poliitikameetmeid, millega suurendatakse tööturuasutuste asjakohasust, tõhusust ja tulemuslikkust, leides õige tasakaalu paindlikkuse ja töötajate kaitsmise vahel.

2. Lepinguosalised toetavad finantssektori reforme meetmete kaudu, millega parandatakse juurdepääsu rahastamisele ja finantsteenustele, eelkõige mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate jaoks, ning edendatakse finantsturgude arengut ja omavahelist ühenduvust ning kapitaliturgude lõimimist, et tagada säästude tõhus paigutamine tootlikesse investeeringutesse ja erasektorisse. Nad püüavad edendada finantsteenuste osutajate vahelist konkurentsi, et arendada välja elujõuline pangandussektor ja pangandusväline finantssektor ning tugevdada mobiilseid ja digitaalseid finantsteenuseid eesmärgiga suurendada juurdepääsu rahastamisele, eriti mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate jaoks. Nad võtavad ka eesmärgi edendada koostööd rahvusvaheliste standardite rakendamisel, samuti tagada avatu turud, tarbijate ja teiste kasutajate kaitse ning suurem juurdepääs mobiilsetele teenustele.

3. Lepinguosalised püüavad anda ettevõtjatele ja investoritele asjakohast ja kergesti kättesaadavat teavet ärivõimaluste kohta ning selle kohta, kuidas rajada Aafrikas ja ELis uusi ettevõtteid. Nad toetavad avaliku ja erasektori struktureeritud dialoogi, ettevõtjate võrgustike loomist ja äripartnerluse arendamist, kandmaks hoolt selle eest, et püüdlustes vähendada investeerimisriske ja kaotada kestlike investeeringute tegemist takistavad tõkked võetakse arvesse erasektori seisukohti, seades samal ajal esmatähtsale kohale investeerimiskliima muutmise kavad.

4. Lepinguosalised toetavad avaliku sektori asutuste suutlikkuse suurendamist, et teha ettevõtluskeskkonna ja investeerimiskliimaga seotud poliitikatäiustusi ja õigusreforme, sealhulgas pakkudes koolitust ning kandes üle oskusteavet ja teadmisi.

5. Lepinguosalised lepivad kokku, et käsitlevad ettevõtluskeskkonna ja investeerimiskliimaga seotud küsimusi asjakohaselt oma dialoogis.

ARTIKKEL 11

Taristu

1. Lepinguosalised toetavad sellise olulise taristu nagu energia, transport, info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) ning digitaalne ühenduvus kestlikku ja vastupanuvõimelist arendamist, et hõlbustada oma majanduse ümberkujundamist, võttes arvesse Aafrika infrastruktuuride arengukava.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et teha kindlaks projektid, mis peaksid hõlbustama nende majanduse ümberkujundamist, ning neid projekte edendada ja ühiselt rahastada. Nad teevad koostööd, et luua ja säilitada läbimõeldud taristu, sealhulgas tööstuspargid ja eksportkauba tootmise eritsoonid, eesmärgiga toetada konkurentsipõhiseid tootmisharusid ja üleilmsete turgudega seotud sektoreid.

3. Lepinguosalised parandavad taristusektori juhtimist. Nad kaasavad investeeringuid, tõhustavad riigisiseste ressursside kasutuselevõttu, edendavad avaliku ja erasektori partnerlusi ning kasutavad erasektori oskusi ja innovatsiooni taristu ja sellega seotud teenuste osutamisel.

4. Lepinguosalised lepivad kokku, et hõlbustavad rahalise, tehnoloogiaalase ja tehnilise toetuse suurendamise kaudu kestliku ja vastupanuvõimelise taristu arendamist ja hooldamist, pöörates erilist tähelepanu vähim arenenud riikidele, merepiirita arenguriikidele ja väikestele arenevatele saareriikidele.

ARTIKKEL 12

Intellektuaalomand

1. Lepinguosalised tugevdavad koostööd intellektuaalomandi õiguste valdkonnas, sealhulgas õigusraamistiku väljatöötamisel intellektuaalomandi õiguste edendamiseks, kaitsmiseks ja õiguskaitse tagamiseks, võttes arvesse aluseks olevaid poliitikaeesmärke.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada suutlikkust edendada ja kaitsta intellektuaalomandi õigusi ning tagada intellektuaalomandi õiguskaitse riigi, piirkonna ja mandri tasandil.

3. Lepinguosalised tagavad, et õiguskaitse tagamise menetlused on nende õiguse alusel kättesaadavad, et õiguste omajad saaksid võtta tõhusaid meetmeid ükskõik millise intellektuaalomandi õiguste rikkumise korral.

4. Lepinguosalised suurendavad suutlikkust, et edendada nii Aafrika kui ka Euroopa põllumajandustoodete ja toiduainete geograafiliste tähiste registreerimist ja kaitsmist. Nad võtavad meetmeid Aafrika Liidu geograafiliste tähiste kontinentaalse strateegia rakendamise ning kohalike kogukondade toetamiseks, et kasutada geograafilised tähised täielikult ära piirkondlikes ja üleilmsetes väärtusahelates kõrgemale tõusmiseks.

ARTIKKEL 13

Investeerimine

1. Lepinguosalised kohustuvad tegema ühiselt tööd, et edendada kestlikke ja vastutustundlikke investeeringuid riigisisestest ja -välistest avaliku ja erasektori allikatest. Nad pööravad erilist tähelepanu sektoritele, mis on olulised majanduse arengu jaoks, kus on head väljavaated luua püsivaid töökohti, eriti lisaväärtust loovates sektorites, ning mis suurendavad keskkonnasäästlikkust.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et hõlbustavad investeerimist õigusaktide, reguleerimise ja poliitikameetmete abil, mis töötatakse välja läbipaistval viisil, soodustades avaliku ja erasektori dialoogi ning andes kõigile sidusrühmadele võimaluse osaleda.

3. Lepinguosalised suurendavad jõupingutusi, mida tehakse investeerimiskliima ja ettevõtluskeskkonna parandamiseks. Nad toetavad meetmeid, millega täidetakse lüngad välisinvestorite teadmistes kohalike investeerimistingimuste kohta. Nad edendavad ärikontakte ja teabevõrke ning hõlbustavad ühisinvesteeringute tegemist ja ühisettevõtete tegevust.

4. Lepinguosalised edendavad avaliku sektori investeeringute tõhusamat ja strateegilisemat kasutamist täiendavate erasektori investeeringute kaasamiseks segarahastamise, tagatiste ja muude uuenduslike rahastamisvahendite kaudu, et võimendada lisavahendeid kapitaliturgudelt, vähendada investeerimisriske ja lihtsustada juurdepääsu rahastamisele. Lepinguosalised võtavad sidususe tagamiseks arvesse muid algatusi, mis aitavad rahastada ja edendada erasektori investeeringuid Aafrikas.

5. Lepinguosalised edendavad ettevõtja sotsiaalset vastutust ja vastutustundlikku ettevõtlust kogu väärtusahelas, pakkudes toetavaid poliitikaraamistikke, mis julgustavad ettevõtjaid rakendama asjakohaseid tavasid, ning toetades selliste asjakohaste rahvusvaheliste standardite järgimist, rakendamist, jälgimist ja levitamist nagu ÜRO äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtted, OECD suunised hargmaistele ettevõtjatele ning Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni kolmepoolne deklaratsioon hargmaiste ettevõtete ja sotsiaalpoliitika põhimõtete kohta. Nad tunnistavad muude vabatahtlike algatuste, sealhulgas sektori eneseregulatsiooni panust kestlikkusse ja ettevõtja sotsiaalsesse vastutusse.

ARTIKKEL 14

Industrialiseerimine

1. Lepinguosalised edendavad innovatsiooni ja tehnoloogia arengu kaudu kaasavat ja kestlikku industrialiseerimist Aafrikas, keskendudes suure lisaväärtusega ja tööjõumahukatele sektoritele.

2. Lepinguosalised edendavad Aafrika riikides majanduse ümberkujundamist ning üleminekut toorainesõltuvuselt mitmekesistatud majandusele tooraine kohapealse käitlemise ja töötlemise, tootmisprotsessis lisaväärtuse loomise ning piirkondlikesse ja üleilmsetesse väärtusahelatesse lõimumise kaudu, sealhulgas võttes arvesse strateegiat tööstuse arengu kiirendamiseks Aafrikas.

3. Lepinguosalised teevad tööd, et kaotada kitsaskohad, mis pärsivad tööstuse arengut. Nad tegelevad pakkumisega seotud piirangutega, edendavad tootlikkuse suurendamist, julgustavad kasutama kõrgtehnoloogilisi IKT-lahendusi ja tehisintellekti ning toetavad digiüleminekut, võttes arvesse suhtlus-, liikuvus-, analüüsi- ja pilvtehnoloogiat. Nad edendavad kliimaga arvestavaid ja keskkonnahoidlikke tavasid ning puhta ja taskukohase energia kasutamist.

4. Lepinguosalised püüavad luua suurema lisaväärtuse loomise kaudu tööstuslikke seoseid, muu hulgas põllumajanduse ja rikkalike loodusvaradega riikide jaoks. Nad edendavad väiksemate ja suuremate tööstusharude vahelisi suhteid Aafrikas. Nad arendavad teenustesektorit, kandmaks hoolt selle eest, et see panustaks tõhusalt industrialiseerimisse.

5. Lepinguosalised hõlbustavad mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate arengut Aafrikas, sealhulgas luues seoseid Aafrika sees ja sünergiat ELi ettevõtjatega. Nad toetavad poliitikat, millega arendatakse noorte ja naiste majandusliku võimestamise ja kaasava arengu edendamise raames ettevõtlust noorte ja naiste hulgas.

ARTIKKEL 15

Erasektori arendamine

1. Lepinguosalised suurendavad ja tugevdavad erasektori kui kestliku arengu tulemusliku edendaja rolli, mis põhineb ettevõtja sotsiaalsel vastutusel ja vastutustundlikul ettevõtlusel. Nad loovad keskkonna, mis võimaldab päästa valla võimalustest lähtuva ettevõtluse potentsiaali ja kasutada paremini ära Aafrika ettevõtlusbaasi, kombineerides mitmesugused vahendid, nagu rahastamine, teenused ja koolitus, ettevõtluskultuur ja õigusraamistik, innovatsioon ja nüüdisaegse tehnoloogia kasutamine. Nad pööravad erilist tähelepanu mitteametlikule sektorile ja mitteametliku majandustegevuse ametlikuks muutmisele.

2. Lepinguosalised loovad sobiva ettevõtluskeskkonna ning toetavad mikro-, väikeseid ja keskmise suurusega ettevõtjaid ning idufirmasid kasvuvõimaluste ärakasutamisel, sealhulgas edendades nende ettevõtjate rahvusvahelistumise algatusi. Nad tõhustavad mikro-, väikestele ja keskmise suurusega ettevõtjatele pakutavaid tugiteenuseid, keskendudes kaasnevatele meetmetele, turulepääsule, suutlikkuse suurendamisele ja ettevõtete ajakohastamisele. Nad edendavad ja toetavad innovatsiooni ja ettevõtlust, eriti noorte ja naiste seas.

3. Lepinguosalised toetavad Aafrika ja ELi erasektori struktureeritud dialoogi ning Aafrika ja ELi väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate koostööd, et aidata luua parem ettevõtluskeskkond, mis võimaldab majanduskasvu kõikides sektorites.

4. Lepinguosalised edendavad erasektori osalust ja tegevust keskkonnahoidliku ettevõtluse arendamise ja ringmajanduse valdkonnas, sealhulgas arendavad sotsiaalset ettevõtlust ja lihtsustavad juurdepääsu kestlikule rahastamisele.

5. Lepinguosalised toetavad ja hõlbustavad oma valuutade laiemat kasutamist oma rahvusvahelistes tehingutes.

ARTIKKEL 16

Kaubanduskoostöö

1. Tunnistades kaubanduse tähtsat rolli majanduskasvu ja arengu edendajana, parandavad lepinguosalised vastastikuse kasu eesmärgil kauplemisvõimalusi. Nad teevad koostööd, et suurendada kaubandusalast suutlikkust ning kehtestada raamtingimused ja poliitika, mis lihtsustavad omavaheliste kaubavoogude kasvu.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et kaubanduskoostöö tegemisel järgitakse igati Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) sätteid, sealhulgas eri- ja diferentseeritud kohtlemist.

3. Lepinguosalised lepivad kokku, et kaubanduskoostöö tugineb eeskätt olemasolevatele sooduskaubanduse kordadele ja majanduspartnerluslepingutele.

4. Majanduspartnerluslepingutele allakirjutanud toetavad nende lepingute rakendamist, sealhulgas nende kohaldamisala võimalikku laiendamist ja uute liikmete ühinemist, kui see on asjakohane.

5. Lepinguosalised teevad koostööd, et toetada oma vastavate vahenditega Aafrika mandri vabakaubanduspiirkonna rakendamist.

6. Lepinguosalised on ühel meelel, et majanduspartnerluslepingute, Aafrika mandri vabakaubanduspiirkonna ja muude kohaldatavate kauplemiskordade rakendamine on vastastikku täiendav ja toetav ning et nende rakendamine aitab süvendada Aafrika Liidu kaubanduse ja struktuurse ümberkujundamise kava kohaseid piirkondliku ja mandriülese integratsiooni protsesse.

7. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad säilitavad või kehtestavad asjakohastel tasanditel ühise korra majanduspartnerluslepingute rakendamise jälgimiseks ning arutavad muid kohaldatavaid kauplemiskordi, samuti hindavad nende mõju Aafrika riikide majandusele ning piirkondliku ja mandriülese integratsiooni protsessidele.

8. Lepinguosalised toetavad piirkondliku majandusliku integratsiooni protsesse, sealhulgas lihtsustavad kaubandust ja ühtlustavad õigusakte, ning edendavad Aafrika-sisest kaubandust ning Aafrika riikide lõimimist piirkondlikesse ja üleilmsetesse väärtusahelatesse. Nad lepivad kokku ka selles, et lihtsustavad ja soodustavad kaupade ja teenuste piirkondlike turgude loomist ja tugevdamist.

9. Lepinguosalised toetavad algatusi, millega vähendatakse ja kaotatakse WTO tehniliste kaubandustõkete lepingu kohaldamisalasse jäävaid tarbetuid tehnilisi kaubandustõkkeid. Nad teevad koostööd, et tugevdada sanitaar- ja fütosanitaareeskirju ja -tavasid vastavalt WTO sanitaar- ja fütosanitaarmeetmete lepingule. Eelkõige teevad lepinguosalised koostööd, et töötada välja rahvusvahelised standardid, mis toetavad lepinguosaliste vastavaid poliitikaraamistikke. Nad teevad koostööd, et suurendada läbipaistvust reguleerivate meetmete väljatöötamisel ning standardite, tehniliste normide ja vastavushindamismenetluste (katsetamine, sertifitseerimine, kalibreerimine) rakendamisel. Nad käsitlevad muu hulgas küsimusi, mis on seotud metroloogiaga, laborite ja muude vastavushindamisasutuste akrediteerimisega ning piisava turujärelevalvetaristuga.

10. Lepinguosalised teevad koostööd kaubanduse lihtsustamise valdkonnas, tuginedes oma vastavatele WTO kaubanduse lihtsustamise lepingust tulenevatele kohustustele. Nad võtavad meetmeid, sealhulgas annavad tehnilist abi, WTO tehniliste kaubandustõkete lepingu, sanitaar- ja fütosanitaarmeetmete lepingu ning kaubanduse lihtsustamise lepingu rakendamiseks ning toetavad asjakohase suutlikkuse suurendamise kaudu rahvusvaheliste standardite järgimist.

11. Lepinguosalised soodustavad taristutevaheliste ühenduste kaudu turu arengut ning seavad esmatähtsaks Aafrika ja Euroopa Liidu vaheliste tarbetute eksporditõkete ja -piirangute kaotamise.

12. Lepinguosalised kohustuvad vastavalt oma arengutasemele ja prioriteetidele parandama kaupade pääsu Aafrika ja ELi turgudele, et saada olemasolevatest kaubanduslepingutest võimalikult suurt kasu.

2. PEATÜKK

PEAMISED SEKTORID

ARTIKKEL 17

Põllumajandus

1. Lepinguosalised teevad koostööd kestliku ja kvaliteetse põllumajandusliku tootmise, tootlikkuse ja töötlemise suurendamiseks, et edendada toiduga ja toitumisalast kindlustatust, parandada elatusvahendeid, luua inimväärseid töökohti, täiustada väärtusahelaid ja suurendada sissetulekuid. Nad tõhustavad kliimamuutustele vastupanuvõimelisi tavasid, edendavad loodusvarade ja ökosüsteemiteenuste säästvat majandamist ja kasutamist, kaotavad stiimulid, mis tekitavad jätkusuutmatuid tootmistavasid, ning kasutavad kõige säästvamat, kõige energiatõhusamat ja kõige vähem CO_2-heidet tekitavat tehnoloogiat. Nad tagavad suundumise kestlike toidusüsteemide poole, pöörates tähelepanu kõikidele kestlikkuse mõõtmetele, ning suurendavad põllumajandusliku toidutööstuse süsteemide võimet panna vastu kliima- ja keskkonnariskidele ja välistele vapustustele.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada avaliku ja erasektori investeeringuid, siduda põllumajanduslike toiduainete sektoris omavahel paremini Aafrika ja ELi ettevõtjad, vahetada parimaid tavasid ning koondada põllumajanduse arendamiseks ELi ja Aafrika eksperditeadmised. Nad toetavad Aafrika põllumajanduse igakülgse arendamise programmi (CAADP) elluviimist.

3. Lepinguosalised soodustavad investeerimist, kehtestades investoritele soodsad eeskirjad, et edendada vastutustundlikke erasektori investeeringuid ja võimaldada sellistel investeeringutel põllumajanduslikus toidutööstuses jõudsalt areneda. Nad toetavad kestlike põllumajanduslike toiduainete väärtusahelate arendamist, muu hulgas maapiirkondade täiustatud taristu, tõhustatud kutsehariduse ja -õppe, põllumajandusuuringute ja -tehnoloogia ning lihtsustatud rahastamisvõimaluste ja turulepääsu kaudu.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et parandada põllumajandustoodete tootjate, töötlejate ja eksportijate võimalusi pääseda riigi, piirkonna ja rahvusvahelistele turgudele. Nad edendavad suutlikkuse suurendamist sellistes valdkondades nagu sanitaar- ja fütosanitaarstandardid, õiglase kaubanduse kavad põllumajandustoodete töötlemise jaoks ning juurdepääs teenustele, põllumajandusalasele nõustamisele ja asjaomasele tehnoloogiale, keskendudes eeskätt noorte põllumajandustootjate, naiste, väikepõllumajandustootjate ja põllumajanduslike pereettevõtjate suutlikkusele. Nad suurendavad põllumajandusliku pereettevõtluse organisatsioonide ning mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate suutlikkust tootmis- ja töötlemistehnoloogia valdkonnas, kehtestades võimestamise poliitika, eelkõige noorte ja naiste jaoks.

5. Lepinguosalised teevad põllumajandussektori juhtimise alast koostööd, eeskätt võttes teabe- ja varajase hoiatamise süsteeme toetavaid meetmeid, et ennetada kriise, rakendades kaasavat poliitikakujundamist ning suurendades kutseorganisatsioonide suutlikkust riigi, piirkonna ja mandri tasandil. Nad lihtsustavad juurdepääsu põllumajandusmaale ja pärimisõigustele, sealhulgas põllumajanduslike pereettevõtjate, noorte ja naiste jaoks.

ARTIKKEL 18

Kariloomad ja nahk

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et edendada kestlikku loomakasvatust, karjatamist ja piiriülest rändkarjatamist, arendada kariloomade väärtusahelaid, sealhulgas suurendades kutseorganisatsioonide suutlikkust, ning toetada selliste loomsete saaduste nagu nahk, piim ja liha töötlemist ja säilitamist, nendega kauplemist ja nende arendamist, võttes arvesse keskkonnasäästlikkust, võimet panna vastu kliimamuutustele, sotsiaal-majanduslikku arengut ja kaasavat majanduskasvu. Samuti teevad nad koostööd kariloomade ja loomakasvatustoodete töötlemise ja turustamise taristu ajakohastamiseks, et lihtsustada juurdepääsu turgudele ja tugevdada Aafrikas piirkondadevahelisi turge.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et arendada ja ajakohastada kooskõlas Aafrika põllumajanduse igakülgse arendamise programmi eesmärkidega loomakasvatussektorit, võttes arvesse Aafrika loomakasvatuse arengustrateegiat.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et parandada loomade tervist, edendada veterinaarteenuseid ja tagada põllumajandusliku karjakasvatuse ressursside säästev majandamine. Nad julgustavad kehtestama asjakohased riiklikud ja piirkondlikud reguleerivad raamistikud ning tugevdama veterinaaruuringutealast suutlikkust. Nad teevad koostööd, et tegeleda piiriülestest loomataudidest tulenevate riskidega, tugevdades seiremehhanisme ja piiriülest epidemioloogilist koostööd.

ARTIKKEL 19

Sinine majandus ja kalandus

1. Lepinguosalised toetavad sinist majandust, ühitades kestliku majanduskasvu paremate elatusvahenditega, sotsiaalse võrdsusega, mere- ja sisemaa ökosüsteemide ja nende bioloogilise mitmekesisuse kaitsega ning nende võimega seista vastu kliimamuutustele, suurendades toiduga kindlustatust ning tugevdades läbipaistvaid, usaldusväärseid ja turvalisi toidusüsteeme.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et edendavad kestlikke ja vastutustundlikke investeeringuid sinisesse majandusse ning toetavad eesmärgipärast sekkumist, et suurendada erasektori investeeringuid. Nad parandavad terviklikku valgalade majandamist ja mereruumi planeerimist, et ühitada mitmesugused kasutusvajadused ja keskkonnakaitse. Peale selle edendavad nad tehnoloogia arendamist ja siiret ning kestliku sinise majandusega seotud teadmiste, uuenduste, parimate tavade ja kogemuste jagamist.

3. Lepinguosalised edendavad säästvat mere- ja siseveekalandust, et luua töökohti ja sissetulekut, võidelda vaesuse vastu ning parandada toiduga kindlustatust ja toitumist. Nad hõlbustavad ühisettevõtete tegevust, edendavad lisaväärtuse loomist ja tegelevad asjakohaste meetmete abil püügijärgse kaoga, samuti parandavad pääsu turgudele. Nad suurendavad sotsiaalset ja majanduslikku kasu, mida toob väikesemahuline kalapüük, sealhulgas käsitööndusliк püük, luues kestlikke kalanduse väärtusahelaid, tugevdades investeeringuid ja suurendades kohalikku suutlikkust, pöörates samal ajal tähelepanu haavatavate ja tõrjutud isikute osalemisele.

4. Lepinguosalised tagavad mere ja siseveekogude kalavarude kaitse ning säästva majandamise ja kasutamise, et hoida kalavarud jätkusuutlikul tasemel, vältida ülepüüki, toetada kliimaga arvestava poliitika elluviimist ja viia miinimumini kalapüügi kahjulik mõju looduskeskkonnale. Nad edendavad piirkondlikku koostööd ja parimaid tavasid kalavarude majandamisel, sealhulgas kalandusandmete ja -statistika kogumist ja edastamist.

5. Lepinguosalised teevad koostööd, et arendada kestlikku vesiviljelust merel ja siseveekogudel, rakendades tõhusat ruumilist paneerimist ja ökosüsteemipõhist lähenemisviisi, parandades juurdepääsu rahastamisele ja luues investoritele võrdsemad tingimused, kandes samal ajal hoolt selle eest, et arvesse võetakse kohalike kogukondade muresid.

6. Lepinguosalised edendavad tulu toova ja töökohti loova ranniku- ja mereturismi kestlikku arengut, võttes nõuetekohaselt arvesse keskkonna- ja sotsiaalset mõõdet.

7. Lepinguosalised uurivad innovaatilise, uue ja tekkiva kestliku merendustegevuse, sealhulgas tõusu-mõõnaenergia potentsiaali. Nad kehtestavad selle tegevuse edasiarendamiseks vajalikud õigus- ja poliitikaraamistikud, toetades teadusuuringuid ja vähendades tehnilisi kitsaskohti, et lihtsustada investorite juurdepääsu, vältides samal ajal riske merekeskkonnale.

8. Lepinguosalised toetavad sinise majanduse strateegiate ja tegevuskavade elluviimist. Nad hõlbustavad erasektori ja muude sidusrühmade osalemist kestliku sinise majanduse arendamises ja rakendamises. Nad pööravad nõuetekohast tähelepanu väikeste arenevate saareriikide arengule, tunnistades nende sõltuvust ookeanist.

ARTIKKEL 20

Mäetööstus ja töötlemine

1. Lepinguosalised edendavad mäetööstuse sektorit, et saavutada kaasav ja kestlik majanduskasv ja areng ning Aafrika riikide majanduse ümberkujundamine. Lepinguosalised julgustavad investeerima mäetööstusse ja töötlemisse, võttes arvesse põhimõtet, et riigid on oma loodusvarade kasutamisel suveräänsed. Lepinguosalised edendavad Aafrika ja ELi väärtusahelate suuremat lõimimist.

2. Lepinguosalised parandavad õiglast, vastutustundlikku ja moonutamata juurdepääsu ammenduvatele loodusvaradele, austades igati riikide suveräänsust oma loodusvarade kasutamisel, edendavad kestlikku kaubandust Aafrika ja ELi ettevõtjate vahel ning kaitsevad mõjutatud kogukondade õigusi. Nad toetavad ammenduvate loodusvarade uurimise, kasutamise, käitlemise, litsentsimise, hankimise, maksustamise, töötlemise ja eksportimise jaoks sidusa poliitika ning tugevate reguleerivate ja õigusraamistike väljatöötamist, ühtlustamist ja rakendamist. Nad soodustavad kohalike mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate osalemist mäetööstuse sektoris, hõlbustades nende konkurentsivõime suurendamiseks oskuste edasiandmist ja tehnoloogiasiiret, et nad saaksid osaleda täiel määral väärtusahelates.

3. Lepinguosalised edendavad sotsiaal-majandusliku arengu huvides mäetööstuse sektoris head juhtimist. Nad tugevdavad siseriiklikke õigusakte, et tagada rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtete ja suuniste järgimine, võttes vajaduse korral arvesse piirkondlikke strateegiaid. Nad võitlevad maksupettuse ja maksudest kõrvalehoidmise vastu ning tagavad, et kõik ettevõtjad maksavad asjaomases riigis tasumisele kuuluvaid makse, lõive ja tasusid. Nad kasutavad riiklikke, piirkondlikke ja rahvusvahelisi õiguslikke vahendeid, et võidelda maavarade ebaseadusliku kasutamise ja maavaradega ebaseadusliku kaubitsemisega.

4. Lepinguosalised toetavad riiklikke, piirkondlikke ja rahvusvahelisi algatusi, et suurendada läbipaistvust ja aruandekohustust ammenduvate loodusvarade kasutamisel ja majandamisel, sealhulgas edendavad Kimberley protsessi ja mäetööstuse läbipaistvuse algatust ning muid asjakohaseid mineraalide vastutustundliku ja kestliku kaevandmise algatusi, nagu konflikti- ja riskipiirkondadest pärit mineraalide vastutustundlikke tarneahelaid käsitlevad OECD hoolsuskohustuse suunised.

5. Lepinguosalised toetavad asjakohaste õigusaktide ja mehhanismide väljatöötamist, võttes arvesse käsitööonduslike ja väikeses mahus kaevandajate, kohalike kogukondade ja kodanikuühiskonna vajadusi ning edendades nende osalemist, et tagada kaasav ja kestlik ammenduvate loodusvarade kasutamine. Nad edendavad kliimaga arvestavaid keskkonnasäästlikke tavasid, inimväärseid töötingimusi, kohalike kogukondade liikmete tervist ja ohutust ning inimõiguste austamist kooskõlas rahvusvaheliste kohustustega. Nad teevad koostööd, et suurendada kohalike ettevõtjate tootmisalast suutlikkust mäetööstuse sektori väärtusahelates ning käsitööonduslike ja väikeses mahus kaevandajate suutlikkust, ning soodustavad sotsiaalpartnerlust kaevandusettevõtete, kohalike kogukondade ja muude asjaomaste sidusrühmade vahel. Nad edendavad riiklikku ja piirkondlikku kaardistamist ja uurimist, et parandada geoloogilise teabe ja geoandmete haldamise süsteemide kvaliteeti Aafrikas.

ARTIKKEL 21

Tootmine

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et edendada Aafrikas kestlikku tootmist, töötades välja spetsiaalsed strateegiad, millega vähendada sõltuvust madalama hinnaklassi põhitootmisest ning tagada lisaväärtuse loomine kohalikul ja piirkonna tasandil.

2. Lepinguosalised töötavad välja poliitika, et meelitada tootmissektorisse rohkem riigisiseseid ja välismaiseid otseinvesteeringuid. Nad teevad koostööd mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate suutlikkuse toetamiseks. Nad edendavad innovatsiooni ning kõrgtehnoloogilise tootmise klastreid, võrgustikke ja partnerlusi.

3. Lepinguosalised püüavad suurendada tööjõumahuka tootmise osatähtsust. Nad teevad koostööd uue ja kujunemisjärgus tehnoloogia juurutamiseks, et kujundada ümber tarneahelad ja ajakohastada tootmist.

4. Lepinguosalised toetavad jõupingutusi suurendada kauplemist tööstustoodetega, luues sidemeid turgudega ja lihtsustades kaubandust, sealhulgas kvaliteedistandardite tõstmiseks ja taristu parandamiseks. Nad suurendavad piirkondlikku integratsiooni, et päästa valla Aafrika tootmispotentsiaal ja suurendada Aafrika konkurentsivõimet üleilmsetel turgudel.

ARTIKKEL 22

Teenused

1. Lepinguosalised võtavad meetmeid, mis toetavad elujõulise ja tugeva teenustesektori väljakujundamist, et sillutada teed teenuskaubanduse, ekspordi ja investeeringute suurenemisele ning piirkondliku integratsiooni ja piirkondadevahelise koostöö tugevnemisele.

2. Lepinguosalised töötavad välja sektoripõhise poliitika ja meetmed, et kõrvaldada regulatiivsed takistused, täiustada institutsioonilisi ja reguleerivaid raamistikke ning suurendada suutlikkust teenuste osutamisel. Nad toetavad WTO teenuskaubanduse üldlepingu rakendamist, süvendavad piirkondlikku koostööd ja vähendavad Aafrika teenuseturgude killustatust, tõhustavad andmete koostamist ja analüüsimist teenuskaubanduse jaoks ning aitavad jälgida teenuste lõimimist ja reformide mõju kaubandusega seotud kulude vähenemisele.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et edendada teenuskaubandust, sealhulgas füüsiliste isikute liikumist ärilistel eesmärkidel Aafrika ja ELi vahel kooskõlas kehtivate rahvusvaheliste lepingutega, keskendudes eeskätt sektoritele, mis on olulised majanduskasvu ja arengu jaoks, nagu IKT, tervishoid, finantsteenused, turustus, turism ning ehitus ja seonduvad inseneriteenused.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada suutlikkust osutada kultuuri- ja loomesektoriga seotud teenuseid.

ARTIKKEL 23

Transport

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et saavutada nüüdisaegne, ohutu, turvaline ja kestlik transpordisüsteem, suurendades ühenduvust nii Aafrika piires kui ka Aafrika ja ELi vahel.

2. Lepinguosalised parandavad transpordisektori üldist juhtimist, töötades välja ja võttes kasutusele tõhusad eeskirjad, mis võimaldavad ausat konkurentsi nii ühe transpordiliigi piires kui ka transpordiliikide vahel. Nad võtavad eesmärgi vähendada eri liiki transpordi keskkonnamõju, edendades täiustatud kütusestandardite ja energiatõhusa tehnoloogia kaudu puhta energia kasutamist.

3. Lepinguosalised soodustavad investeerimist, et toetada transporditaristu ja -võrkude (st maantee-, lennu-, vee- ja raudteetranspordi) arendamist, pöörates erilist tähelepanu taristu puuduvatele lülidele ja taristu hooldamisele, võttes arvesse Aafrika infrastruktuuride arengukava (PIDA). Nad parandavad maa- ja äärealade kogukondade juurdepääsu põhitaristule, et edendada nende sotsiaal-majanduslikku arengut. Nad teevad tööd kestliku sadamataristu ja sadamarajatiste tugevdamiseks ning uurivad võimalusi rajada keskkonnahoidlikud sadamad.

4. Lepinguosalised teevad koostööd lennundussektoris, sealhulgas toetavad ühtse Aafrika taeva transporditurru loomist ja tugevdamist. Nad soodustavad investeerimist, laiendavad ja süvendavad regulatiivset koostööd ning suurendavad ohutust ja turvalisust ning õhuruumi seiret, sealhulgas oma suutlikkust reageerida seonduvatele ohtudele ja riskidele.

ARTIKKEL 24

Säästev energia

1. Lepinguosalised püüavad kiirendada juurdepääsu säästvale ja taskukohasele energiale, kujundada välja vastupanuvõimelise energiataristu, eriti maapiirkondades, ning edendada taastuvenergia arendamist ja tõhusat energiakasutust. Nad edendavad kõige energiatõhusama ja vähese CO_2-heitega tehnoloogia kasutamist kõikides sektorites, eelkõige põllumajandus-, tootmis-, kaevandus- ja turismisektoris.

2. Lepinguosalised edendavad energiajulgeolekut ning loovad ja muudavad tugevamaks tõhusad energiaühendused Aafrikas ning Aafrika ja ELi vahel, et tagada usaldusväärsed ja taskukohased energiatarned. Nad tegelevad strateegiliste säästva energia koridoride väljaarendamisega seotud regulatiivsete, majanduslike, sotsiaalsete ja muude probleemidega.

3. Lepinguosalised toetavad avatud, läbipaistvaid, konkurentsipõhiseid ja toimivaid energiaturge, võttes vastu õigus- ja reguleerivad raamistikud, mis hoogustavad investeerimist säästvasse energiasse, energia salvestamisse ja energiatõhususse. Nad loobuvad järk-järgult toetustest, mida makstakse keskkonda kahjustavate fossiilkütuste puhul. Nad kohustuvad tugevdama Aafrika ja ELi erasektori vahelist partnerlust ning tõhustama oma avaliku ja erasektori kaasamist, et hoogustada investeerimist säästva energia tootmisse, energiatõhususse ja energia kättesaadavusse. Nad suunavad investeeringud mitmekesistatud ja puhtasse energiaallikate jaotusse elektri tootmisel, eelistades taastuvaid allikaid. Nad toetavad asjakohaste riiklike ja piirkondlike energiaalgatuste elluviimist Aafrikas, sealhulgas aitavad saavutada Aafrika taastuvenergiaalgatuse (AREI) eesmärke.

4. Lepinguosalised edendavad energiatõhusust ja energiasäästu kõikides energiaahela etappides tootmisest tarbimiseni. Nad lepivad kokku, et teevad tööd eesmärgiga suurendada säästva energia tootmise ja salvestamise alast suutlikkust ning parandada ülekande- ja jaotustaristut, edendades lahendusi, mis on ohutud, kestlikud, ressursitõhusad ja kliimaga arvestavad ning mis aitavad tulemuslikumalt kaotada vaesust.

5. Lepinguosalised toetavad puhta, mitmekesise, kulutõhusa ja säästva energiatehnoloogia väljatöötamist ja kasutuselevõttu, keskendudes taastuvenergiatehnoloogiale ja vähese heitega energiatehnoloogiale ning energiatõhususe ja energiasäästu meetmetele, suurendades suutlikkust ning edendades Aafrika ja ELi partnerlust, sidemeid ja ühisettevõtteid. Nad edendavad taastuvenergia ja energiatõhususega tegelevaid ühiseid teadusuuringute ja innovatsioonivõrgustikke.

6. Lepinguosalised toetavad energiasektoris elluviidavaid reforme ning asjakohaste õigus- ja poliitikaraamistike väljatöötamist, et tagada piirkondlik ühenduvus ja koostöö energia valdkonnas. Nad tugevdavad piirkondlikke energiaühendusi kui integreeritud piiriüleste energiaturgude ja kauplemise edendajaid.

ARTIKKEL 25

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia ning digimajandus

1. Lepinguosalised suurendavad juurdepääsu avatud, taskukohasele ja turvalisele info- ja kommunikatsioonitehnoloogiale (IKT), sealhulgas toetades avaliku ja erasektori investeeringuid. Nad püüavad luua vajalikud reguleerivad asutused, et väljastada teenuseosutajatele tegevuslube, edendada konkurentsikäitumist ning tagada tarbijate õiglane kohtlemine, samuti andmete ja tarbijate kaitse.

2. Lepinguosalised parandavad juurdepääsu digitehnoloogiale ja -teenustele ning tagavad taskukohase digitaalse ühenduvuse, muu hulgas soodsa poliitika- ja õigusraamistiku abil. Nad parandavad ettevõtluskeskkonda ning hõlbustavad juurdepääsu rahastamisele ja ettevõtluse tugiteenustele, et edendada digiettevõtlust ja peavoolustada digiteerimist eesmärgiga suurendada kaasava majanduskasvu ja ümberkujundamise saavutamiseks sekkumise tõhusust ja tulemuslikkust kõikides majandussektorites.

3. Lepinguosalised teevad koostööd soodsa keskkonna saavutamiseks, eelkõige luues asjakohased õigus- ja institutsioonilised raamistikud ja neid kohandades, et päästa valla digimajanduse, sealhulgas e-kaubanduse potentsiaal töökohtade loomisel ja majanduse arendamisel, keskendudes eeskätt naistele ja noortele.

4. Lepinguosalised toetavad üleminekut teadmistepõhisele majandusele.

ARTIKKEL 26

Turism

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et luua soodne keskkond turismi tasakaalustatud ja kestlikuks arenguks, mis hoogustab majandusarengut, võimaldab luua töökohti ning edendab keskkonna-, kultuuriliste ja sotsiaalsete kaalutluste arvessevõtmist, sealhulgas lahendades turismitööstusele eriomaseid probleeme.

2. Lepinguosalised soodustavad investeerimist turismitoodete väljatöötamisse ja reklaamimisse, võttes asjakohaselt arvesse mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate konkurentsivõimet. Nad tugevdavad turismi seoseid muude asjakohaste majandussektoritega, nagu põllumajandus, metsandus, transport, sinine majandus, kultuurisektor ja -pärand, et optimeerida turismiga kaasnev sotsiaal-majanduslik kasu.

3. Lepinguosalised parandavad kultuuripärandi ja loodusvarade kaitset ja edendamist, pöörates erilist tähelepanu keskkonna ja elusloodu se kaitsele. Nad võtavad arvesse kohalike kogukondade puutumatust ja huve ning kaasavad neid võimalikult palju turismi, eelkõige maa- ja kogukonnaturismi ning ökoturismi arendamisse.

4. Lepinguosalised töötavad välja algatused, et toetada kestlikku turismi ja parandada teenuste standardeid. Nad edendavad koolitamist ja kogemuste vahetamist ning jagavad turismisektoris vastastikku huvi pakkuvat teavet ja statistikat.

3. PEATÜKK

TEADUS, TEHNOLOOGIA ARENG, TEADUSUURINGUD JA INNOVATSIOON

ARTIKKEL 27

Teadus ja tehnoloogia areng

Lepinguosalised tugevdavad vastastikuse kasu eesmärgil koostööd teaduse ja tehnoloogia valdkonnas, et edendada sotsiaalset ja majanduse arengut, lahendada üleilmseid ühiskonnaprobleeme ja suurendada piirkondlikku konkurentsivõimet.

ARTIKKEL 28

Teadusuuringud ja innovatsioon

1. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad kaasavad vahendeid edendamaks teadusuuringuid ja innovatsiooni, mille eesmärk on toetada kaasavat majanduskasvu ja arengut ning üleminekut teadmistepõhisele ühiskonnale ja majandusele.

2. Lepinguosalised soodustavad teadustaristu ja -rajatiste arendamist. Nad edendavad alus- ja rakendusuuringuid, sealhulgas inseneeria ja tehisintellekti valdkonnas, ning toetavad avatud andmeid, püüeldes vastastikku kasu toova teaduse tipptaseme poole. Nad toetavad Aafrika ülikoolides, instituutides ja teaduskeskustes tehtavaid teadusuuringuid, pöörates erilist tähelepanu suutlikkuse suurendamisele ning tehnoloogiasiirdele ja oskusteabe edasiandmisele. Nad edendavad osalemist üleilmses teadustegevuses, tehnoloogia arendamises ja tehnoloogiasiirdes, innovatsioonis ja teadmiste loomises.

3. Lepinguosalised edendavad ja toetavad uuenduslikke liikuvus- ja koolituskavu üliõpilastele, õppejõududele ja teadlastele ning suurendavad kõrgharidusasutuste suutlikkust suhelda tulemuslikult teadus- ja innovatsioonivõrgustikes. Nad soodustavad akadeemiliste ringkondade, teadlaste ja novaatorite ning erasektori vahelist dialoogi, teadmiste vahetamist ja koostööd, et suurendada tootlikust ja konkurentsivõimet ning tugevdada ettevõtluse ökosüsteeme.

ARTIKKEL 29

Kosmose- ja georuumiline tehnoloogia

1. Lepinguosalised kasutavad ära võimaliku kasu, mida toovad teadus, tehnoloogia, innovatsioon ja rakendused ühist huvi pakkuvates küsimustes kosmose kasutamisel tsiviilotstarbel sellistes valdkondades nagu kosmoseuuringud, ülemaailmsete satelliitnavigatsioonisüsteemide rakendused ja teenused, satelliidipõhiste tugisüsteemide arendamine, Maa seire ja geoteadus, eriti silmas pidades varajast hoiatamist ja seiret. Nad teevad koostööd, et kujundada välja vastutustundlik ja kestlik kosmoseturg ja -tööstus, mis vastab nende vajadustele.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et viia ellu meetmeid, kus kosmosetehnoloogiat ja -rakendusi kasutatakse kestliku arengu edendamiseks ja inimeste heaolu parandamiseks ning milles käsitletakse Aafrika sotsiaal-majanduslikke võimalusi ja probleeme, võttes arvesse Aafrika kosmosepoliitika strateegiat. Nad parandavad juurdepääsu kosmosest saadud andmetele ja teabele ning kosmoseteenustele ja -toodetele.

II JAOTIS

INIM- JA SOTSIAALNE ARENG

ARTIKKEL 30

Lepinguosalised teevad tööd, et kaotada 2030. aastaks vaesus kõikides selle vormides, võidelda ebavõrdsuse vastu, saavutada sooline võrdõiguslikkus ning luua tingimused, et kõik saaksid elada inimväärset elu, osaleda demokraatlikus elus ja panustada aktiivselt kestlikku majanduskasvu. Nad edendavad sotsiaalkaitset, et kaotada vaesus ja võidelda ebavõrdsuse vastu, samuti kui vahendit, mille abil luua kaasava, õiglase ja kestliku arengu poole liikumiseks end ise tugevdav tsükkel. Nad investeerivad inimkapitali, mis on inim- ja sotsiaalse arengu lahutamatu osa, eesmärgiga suurendada tootlikkuse ja ettevõtluse edendamiseks noorte tööalast konkurentsivõimet.

1. PEATÜKK

INIMARENG

ARTIKKEL 31

Haridus

1. Lepinguosalised võtavad eesmärgi saavutada üldine, kaasav ja võrdne juurdepääs kvaliteetsele haridusele kõikidel tasemetel koolieelsest haridusest kõrghariduseni, sealhulgas kõrgem õppeasutusse õppima asujate ja seal püsijate määr. Nad parandavad formaalhariduse ja mitteformaalse õppimise kvaliteeti, teevad koostööd õppekavade väljatöötamisel ning täiendavad hariduskeskuste taristut ja varustust. Nad pööravad erilist tähelepanu naiste ja tüdrukute, kõige haavatavamate ja tõrjutud rühmade, sealhulgas puuetega inimesed, ning ebakindlas või hädaolukorras olevate inimeste erivajadustele.

2. Lepinguosalised edendavad teaduse, tehnoloogia, inseneeria ja matemaatika ning humanitaarteaduste ulatuslikumat õpetamist ja rakendamist ning kõigile neis valdkondades hariduse pakkumist. Nad edendavad kättesaadava ja taskukohase digitehnoloogia kasutamist ning kõigi inimeste digioskuste ja digikirjaoskuse arendamist.

3. Lepinguosalised püüavad parandada kolmanda taseme hariduse, tehnilise ja kutseõppe ning töökohapõhise ja täiskasvanuõppe kvaliteeti ning suurendada neis osalejate arvu, et saavutada oskuslike novaatorite ja kõrgelt haritud inimeste kriitiline mass ning reageerida tulemuslikult konkreetsetele majanduslikele vajadustele.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et edendada kvalifikatsioonide tunnustamist ja läbipaistvust, parandada kvaliteedi tagamist ja suurendada asjakohasust. Nad suurendavad toetust erialgatustele, et hõlbustada üliõpilaste, haridusasutuste töötajate, õppejõudude ja teadlaste liikumist Aafrika ja ELi vahel. Nad soodustavad asutuste vahel partnerlusi ning edendavad teadmiste arendamist ja ülekandmist.

ARTIKKEL 32

Tervishoid

1. Lepinguosalised võtavad eesmärgi saavutada üldine tervisekindlustus ning võrdne juurdepääs kvaliteetsetele olulistele tervishoiuteenustele, sealhulgas tugevdatud riiklike tervishoiusüsteemide ja toimivate nüüdisaegsete tervishoiuasutuste kaudu.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et kaotada ennetatav emade, laste ja neonataalne suremus ja haigestumus. Nende eesmärk on pakkuda üldist juurdepääsu seksuaal- ja reproduktiivtervise teenustele. Nad teevad koostööd, et tegeleda mittenakkuslike haiguste üha sagedasema esinemise ja sellest tuleneva koormusega.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et tõrjuda nakkushaigusi ja vektoritega levivaid haigusi, sealhulgas tähelepanuta jäetud troopilisi haigusi. Nad teevad koostööd, et tegeleda HIVi/AIDSi, tuberkuloosi- ja malaariapandeemiatega ning oluliselt vähendada neist põhjustatud suremust. Nad soodustavad juurdepääsu ohututele ja tasukohastele põhiravimitele, -vaktsiinidele ja diagnostikale, sealhulgas HIV-positiivsete või AIDSi põdevate isikute üldist juurdepääsu retroviirusevastasele ravile.

4. Lepinguosalised suurendavad hädaolukordadeks valmisolekut ning reageerimissuutlikkust, et avastada ja ennetada haiguspuhanguid ja muid terviseohte, nagu antimikroobikumiresistentsus, ning neile reageerida, rakendades terviseühtsuse põhimõtet. Nad lepivad kokku, et suurendavad toetust riiklikele ja piirkondlikele tervisealastele ennetus-, jälgimis- ja järelevalvesüsteemidele.

5. Lepinguosalised teevad rahvatervisealases tegevuses koostööd põlisteadmiste edendamisel ja rahvameditsiini reguleerimisel.

ARTIKKEL 33

Vesi, kanalisatsiooniteenused ja eluasemed

1. Lepinguosalised teevad tööd selle tagamiseks, et igaühel on juurdepääs tänapäevasele ja elamiskõlblikule elupaigale, kus on olemas kvaliteetsed põhiteenused.

2. Lepinguosalised edendavad kõigi inimeste juurdepääsu taskukohastele ja inimväärsetele eluasemetele kestlikes elupaikades, võttes eluasemepoliitika jõustamisel arvesse tulemuslikku territoriaalset planeerimist ning maaomandit ja -kasutust ning juhtimissüsteeme. Nad näevad vaeva slummides elavate inimeste osakaalu vähendamiseks ning teevad koostööd slummides ja mitteametlikes asundustes elukvaliteedi parandamiseks.

3. Lepinguosalised edendavad üldist juurdepääsu piisavale, ohutule, füüsiliselt ligipääsetavale ja taskukohasele veele isiklikuks kasutamiseks ja majapidamise tarbeks, sealhulgas veevarude ja -süsteemide säästva ja integreeritud majandamise ning tõhusamat vee kasutamist ja ringlussevõttu.

4. Lepinguosalised edendavad kõigis eluvaldkondades kõigi inimeste füüsilist, taskukohast ja vastuvõetavat juurdepääsu kanalisatsiooniteenustele, mis on ohutud, hügieenilised, turvalised ning sotsiaalselt ja kultuuriliselt vastuvõetavad ning millega on tagatud eraelu puutumatus ja väärikus.

5. Lepinguosalised suurendavad kõigi inimeste juurdepääsu säästva energia teenustele ning toetavad kodumajapidamiste tõhusamat energiakasutust.

ARTIKKEL 34

Toiduga kindlustatus ja parem toitumine

1. Lepinguosalised parandavad juurdepääsu ohutule ja täisväärtuslikule toidule, et saavutada eesmärk kaotada näljahäda ja likvideerida muud liiki toidukriisid. Nad toetavad piisavate toiduga varustamise ja toidu säilitamise süsteemide loomist.

2. Lepinguosalised võitlevad mis tahes vormis alatoitumuse vastu, sealhulgas parandades toidu tootmist ja turustamist ning sanitaar- ja keskkonnatingimusi. Nad toetavad kestlikku põllumajanduslikku tootmist ja tootlikkust, sealhulgas väikesemahulise kalapüügi tasandil, et päästa valla nende kui väga oluliste toiduga ja toitumisalase kindlustatuse allikate täielik potentsiaal, muu hulgas parandades väiketootjate juurepääsu rahastamisele ning arendades niisutamis-, ladustamis- ja transporditaristut, et lihtsustada turulepääsu ning tagada toiduainete ohutus ja kvaliteet.

3. Lepinguosalised suurendavad kõige haavatavamate elanikkonnarühmade võimet panna vastu toiduga seotud vapustustele, tugevdades sotsiaalseid turvavõrke. Nad parandavad arengu- ja humanitaarmeetmete kooskõlastamist, et paremini ette näha ja ennetada näljahäda ja muud liiki toidukriise ja nendeks valmis olla, ning tagavad õigeaegse tegutsemise, et teha toit kohapeal kättesaadavaks.

2. PEATÜKK

EBAVÕRDSUS JA SOTSIAALNE ÜHTEKUULUVUS

ARTIKKEL 35

Ebavõrdsus ja sotsiaalkaitse

1. Lepinguosalised edendavad sotsiaalkaitse- ja sotsiaalkindlustuspoliitika ja -süsteemide väljatöötamist ja rakendamist, et kaotada vaesus, võidelda ebavõrdsuse vastu ja suurendada sotsiaalset ühtekuuluvust.

2. Lepinguosalised toetavad sotsiaalkaitsepoliitika ja -süsteemide ümberkujundavat rolli, mis suurendab võrdsust, edendab sotsiaalset kaasamist ja dialoogi sotsiaalpartneritega ning tugevdab kaasavat, õiglast ja kestlikku majanduskasvu. Lepinguosaliste eesmärk on ehitada järk-järgult üles üldised riiklikud sotsiaalkaitsesüsteemid, sealhulgas kehtestades sotsiaalkaitse alammäärad, pöörates erilist tähelepanu haavatavas olukorras olevatele isikutele.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et saavutada ja säilitada elanikkonna vaeseima 40 % sissetulekute kasvu tempo, mis ületab riigi keskmist.

4. Lepinguosalised püüavad kanda hoolt selle eest, et kõigile ametlikus sektoris töötavatele inimestele on tagatud sotsiaalkindlustus. Samuti püüavad nad suurendada mitteametlikus sektoris ja maapiirkondade majanduses nende inimeste arvu, kellel on juurdepääs sotsiaalkindlustusele, et järk-järgult saavutada üldine sotsiaalkindlustus.

5. Lepinguosalised töötavad välja algatused, et toetada üleminekut mitteametlikult majanduselt ametlikule majandusele, sealhulgas juurdepääsu laenudele ja mikrorahastamisele, ning tugevamaid sotsiaalkaitsemeetmeid.

6. Lepinguosalised edendavad ja hõlbustavad tööandjate ja töötajate organisatsioonide dialoogi ametlikus ja mitteametlikus majanduses ning dialoogi kodanikuühiskonnaga, sealhulgas suutlikkuse suurendamisega.

ARTIKKEL 36

Inimväärne töö

1. Lepinguosalised toetavad sellise makromajandusliku, tööhõive- ja sotsiaalpoliitika väljatöötamist ja elluviimist, milles keskendutakse täieliku ja viljaka tööhõive ning inimväärse töö tagamisele kõigile, eelkõige noortele, naistele ning haavatavatele isikutele ja rühmadele.

2. Lepinguosalised kujundavad välja ja säilitavad kaasavad ja hästi toimivad tööturud ning võtavad meetmeid mitteametliku majanduse probleemi lahendamiseks ja ebaõiglaste töötavade ärahoidmiseks.

3. Lepinguosalised toetavad meetmeid, mis tagavad võrdsed töövõimalused ning võrdse tasu võrdväärse töö eest, ning tagavad piisavalt tasustatud vanemapuhkuse nii avalikus kui ka erasektoris. Nad võtavad ennetus- ja kaitsemeetmeid mis tahes vormis diskrimineerimise vastu töökohal, tagavad põhiõiguste austamise tööl ning edendavad tervislikke ja ohutuid töötingimusi.

4. Lepinguosalised teevad tööd lapstööjõu kasutamise lõpetamiseks, keskendudes ennekõike selle kõige rängematele vormidele.

ARTIKKEL 37

Puuetega inimesed

1. Lepinguosalised tagavad, et kõik puuetega inimesed saavad täielikult ja võrdselt kasutada kõiki inimõigusi, ning edendavad ja kaitsevad neid õigusi, pidades silmas puuetega inimeste õiguste konventsiooni tulemuslikku rakendamist.

2. Lepinguosalised võtavad meetmeid, et tagada puuetega inimeste täielik kaasamine ühiskonnaellu ning nende osalemine kõigis avaliku ja eraelu valdkondades, sealhulgas demokraatlikus ja poliitilises elus ning otsustusprotsessides. Nad hoiavad ära ja kaotavad puuetega inimeste vastu suunatud mis tahes kahjulikud tavad ja mis tahes vormis ärakasutamise, vägivalla ja kuritarvitamise või diskrimineerimise ning võitlevad selle vastu, samuti kaitsevad sugulasi, hooldajaid ja vahendajaid selle eest, et neid puuetega inimesega seotuse tõttu diskrimineeritaks.

3. Lepinguosalised edendavad puuetega inimeste võrdset ja tõketeta juurdepääsu sotsiaalteenustele, transpordile ja muule füüsilisele taristule ning vabaaja- ja kultuuritegevusele ning toetavad vajaduse korral alternatiivseid suhtlusmeetodeid, et võimaldada nende täielikku ühiskonnaellu kaasamist.

4. Lepinguosalised edendavad võrdset juurdepääsu tööturgudele, keelates kõigi tööhõivevormide ja -tingimuste puhul igasuguse diskrimineerimise puude alusel. Nad toetavad puuetega inimeste töölevõtmist avalikus ja erasektoris, rakendades sihipärast poliitikat ja stimuleerivaid meetmeid, sealhulgas füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemise ja ettevõtluse jaoks.

ARTIKKEL 38

Kultuur, sport ja inimestevahelised kontaktid

1. Lepinguosalised toetavad kultuuri kui kestliku majandusarengu tõukejõudu. Nad loovad soodsa keskkonna kultuurilise innovatsiooni, mitmekesisuse ja arengu jaoks ning kultuuriteoste loomise, kaitsmise, tootmise ja levitamise tarvis. Nad julgustavad kasutama kultuuri edendamiseks uut info- ja kommunikatsioonitehnoloogiat.

2. Lepinguosalised suurendavad materiaalse ja vaimse kultuuripärandi ning kultuuri väljendusvormide mitmekesisuse kaitset ja edendamist, et parandada vastastikust mõistmist ja soodustada tasakaalustatud kultuurivahetust.

3. Lepinguosalised püüavad edendada kultuuritöötajate liikuvust ja kunstiteoste ringlust ning viia ellu ühisalgatusi mitmesugustes kultuuri- ja loomesektorites. Nad soodustavad kultuurivahetusi ning dialoogi Aafrika ja ELi noorteorganisatsioonide ja kodanikuühiskonna vahel.

4. Lepinguosalised toetavad loomemajanduse arendamist. Nad teevad tööd toetusmeetmete kehtestamiseks, et elavdada loometegevust ja hõlbustada kunstilise loomingu vahetamist.

5. Lepinguosalised toetavad sporti kui kestlikku arengut, sotsiaalset kaasamist, mittediskrimineerimist ja inimõigusi edendavat tegurit. Nad püüavad luua piisavad rajatised ning julgustada inimesi tegelema spordiga või muu kehalise tegevusega. Samuti toetavad nad sporti kui vahendit kultuuridevaheliseks dialoogiks ja rahvaste koostööks, konfliktide ja vägivalla ärahoidmiseks ning konfliktijärgseks lepituseks.

3. PEATÜKK

RAHVASTIK JA ARENG

ARTIKKEL 39

Demograafia

1. Lepinguosalised tunnistavad vajadust käsitleda demograafiliste muutustega kaasnevaid võimalusi ja probleeme, et paremini täita Aafrika ja ELi tulevaste põlvkondade ootusi ja lootusi.

2. Lepinguosalised tagavad kogu rahvastikku hõlmava statistika ja andmete süstemaatilise kogumise, analüüsimise, säilitamise ja levitamise kooskõlas eetiliste, konfidentsiaalsuse ja eraelu puutumatuse standarditega ning võtavad andmeid ja suundumusi arvesse oma arengukavades.

3. Lepinguosalised võimestavad noori ja naisi ning investeerivad neisse, tunnistades nende ülitähtsat rolli demograafilistes protsessides. Nad edendavad naiste ja noorte inimõigusi ning annavad neile hariduse ja oskused, mida nad vajavad. Nad kaasavad investeeringuid ja loovad majanduslikke võimalusi, et kasutada ära suure noore elanikkonna potentsiaal.

ARTIKKEL 40

Sooline võrdõiguslikkus ja naiste võimestamine

1. Lepinguosalised tugevdavad koostööd, mille eesmärk on parandada ja laiendada kõigi võrdset osalemist ja võrdseid võimalusi kõigis poliitilise, majandus-, ühiskonna- ja kultuurielu valdkondades. Nad tagavad, et soolist perspektiivi võetakse korrakindlalt arvesse kõigis poliitikavaldkondades ja programmides.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et edendada naiste ja tüdrukute inim- ja sotsiaalset arengut. Nad püüavad kõrvaldada kõik tõkked tervishoiu ja hariduse valdkonnas, et kaotada sooline ebavõrdsus. Nad teevad tööd, et tagada üldine ja võrdne juurdepääs formaalharidusele ja kutseõppele eesmärgiga kasutada täiel määral ära naiste ja tüdrukute potentsiaal ning aidata neil saavutada oma püüdlused. Nad kannavad hoolt selle eest, et õppematerjalid ja õpetamismeetodid on sootundlikud, ning julgustavad naisi ja tüdrukuid alustama õpinguid teaduse, tehnoloogia, inseneeria ja matemaatika valdkonnas.

3. Lepinguosalised hõlbustavad naiste võrdset juurdepääsu majanduslikele võimalustele, tööhõivele, laenudele ja finantsteenustele ning kontrolli maa ja muu tootliku vara üle ning selle kasutamist. Nad toetavad naisettevõtjaid, likvideerivad soolise palgalõhe ning kaotavad diskrimineerivad eeskirjad ja tavad. Nad võtavad tulemuslikke meetmeid, et teha kindlaks seksismiaktid ja neile vastu astuda ning tegeleda soolise diskrimineerimise algpõhjustega, nagu negatiivsed sotsiaalsed normid ja soostereotüübid, sealhulgas massimeedias.

4. Lepinguosalised muudavad kuuldavamaks tüdrukute ja naiste hääle ning suurendavad nende osalemist poliitilises elus meetmete abil, mille eesmärk on saavutada sooline tasakaal valimis-, poliitilistes ja juhtimisprotsessides ning kõrgemate valitsusametnike seas, sealhulgas põhiseaduslikes organites ja riigile kuuluvates ettevõtetes, ning edendavad nende aktiivset rolli rahuloomes ja lepituspüüdlustes.

5. Lepinguosalised kehtestavad õigusaktid, mis kaitsevad naisi ja tüdrukuid mis tahes vormis vägivalla, sealhulgas seksuaalse ja soolise vägivalla, seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise ning inimkaubanduse eest, ning tagavad nende õigusaktide täitmise.

6. Lepinguosalised kohustuvad täielikult ja tulemuslikult rakendama Pekingi deklaratsiooni ja tegevusprogrammi, rahvastiku ja arengu rahvusvahelise konverentsi tegevusprogrammi ning nende läbivaatamist käsitlevate konverentside tulemusi. Lisaks rõhutavad nad vajadust tagada üldine juurdepääs kvaliteetsele ja taskukohasele põhjalikule seksuaal- ja reproduktiivtervisealasele teabele ja haridusele, võttes arvesse UNESCO rahvusvahelisi tehnilisi suuniseid seksuaalhariduse kohta, ning vajadust osutada asjakohaseid tervishoiuteenuseid. Nad edendavad inimõiguste ja rahvaste õiguste Aafrika harta Aafrika naiste õigusi käsitleva protokolli ratifitseerimist ja tulemuslikku rakendamist ning toetavad vajaduse korral Maputo tegevuskava 2016–2030 tulemuslikku rakendamist.

ARTIKKEL 41

Noored

1. Lepinguosalised toetavad noorte ettevõtlust ja kohustuvad tagama noortele võimalused teha inimväärset tööd, sealhulgas toetades neid tööturul vajaminevate oskuste omandamisel hariduse, kutseõppe ja tehnilise koolituse kaudu, ning kindlustama parema juurdepääsu digitehnoloogiale, samuti hõlbustavad nad juurdepääsu maale ja laenudele. Nad loovad noortesõbralikud tööturuasutused, et viia noored kokku töövõimalustega.

2. Lepinguosalised teevad koostööd noorte võimestamiseks ning töötavad selle nimel, et luua võimalusi noorte aktiivseks kaasamiseks otsustusprotsessidesse ning nende osalemiseks demokraatlikus ja poliitilises elus, rahuloomes ja lepituspüüdlustes. Nad edendavad tõrjutud noortele mõeldud poliitikameetmeid ja programme, sealhulgas noorte huvisid kajastavaid programme, et anda neile võimalus ja põhjus ühiskonda taasintegreeruda.

3. Lepinguosalised toetavad algatusi, mille eesmärk on tagada kõigile lastele juurdepääs kvaliteetsetele põhiteenustele, hoida ära laste värbamine ja kasutamine konfliktiolukordades ning teha lõpp laste vastu suunatud mis tahes vormis vägivallale ja kahjulikele tavadele, sealhulgas lapsega sõlmitud, varajastele ja sundabieludele, lapstööjõu kasutamisele, laste kuritarvitamisele ja kehalisele karistamisele, keskendudes eeskätt haavatavas olukorras olevatele lastele.

ARTIKKEL 42

Kestlik linnastumine ja maaelu areng

1. Lepinguosalised suurendavad linnade kui kestliku ja kaasava majanduskasvu ja innovatsiooni keskuste potentsiaali.

2. Lepinguosalised edendavad säästva maakasutuse planeerimist ja maaturgude õiglast majandamist, pöörates erilist tähelepanu läbipaistvale ja reguleeritud maa omandamisele ja omandiõigustele. Nad edendavad ka kestlikku linnaliikuvust ning arukaid ja ohutuid linnu, kus kasutatakse ära digiteerimise ja tehnoloogia pakutavaid võimalusi. Nad lõimivad säästva energia tootmise ja energiatõhususe lahendused, edendavad tõhusat energiakasutust, parandavad jäätmekäitlust ja tegelevad saastega kõikides selle vormides. Nad täiustavad linnaliikuvuse lahendusi ning tagavad, et teenused ja taristu kavandatakse kliimasõbralikuks ja keskkonnahoidlikuks ning et ressursse kasutatakse tõhusalt. Nad suurendavad linnade võimet panna vastu vapustustele ning kasutavad ära võimalused tagada vähese heitega ja kliimamuutustele vastupanuvõimeline majandus.

3. Lepinguosalised edendavad maapiirkondade majanduse ja -kogukondade tasakaalustatud territoriaalset arengut, keskendudes eeskätt tööhõivele ja sissetuleku loomisele. Nad hoogustavad maapiirkondades mitmekesistamist kohalikele toodetele lisaväärtuse andmise ning loodusvarade ja kultuuriliste ressursside kasutamise kaudu. Nad edendavad kaasavat, tasakaalustatud ja integreeritud territoriaalset ja linnapoliitikat ning mitmetasandilist riiklikku koordineerimist, kaasates aktiivselt kohalikke omavalitsusi ja kogukondi ning sõlmides tihedamaid sidemeid maa- ja linnapiirkondade vahel.

III JAOTIS

KESKKOND, LOODUSVARADE MAJANDAMINE JA KLIIMAMUUTUSED

ARTIKKEL 43

Eesmärgiga peatada ja pöörata ümber kliimamuutused ja keskkonnaseisundi halvenemine ning saavutada kestlik areng võtavad lepinguosalised kaugeleulatuvaid meetmeid, et leevendada kliimamuutusi ja nendega kohaneda, kaitsta ja parandada keskkonna kvaliteeti ning majandada säästvalt loodusvarasid. Nad võtavad erimeetmeid, et aeglustada ja takistada elurikkuse vähenemist, säilitada ja taastada ökosüsteeme, kaitsta looduslikke liike ja võidelda nendega kaubitsemise vastu, edendada vee, maa ja muude loodusvarade säästvat majandamist, tugevdada ookeanide majandamist, võidelda saaste vastu kõigis selle vormides, edendada ohutut jäätmekäitlust ja suurendada võimet panna vastu looduskatastroofidele. Nad teevad koostööd vältimaks olukorda, kus kliimamuutuste mõjud ja keskkonnaseisundi halvenemine toimivad jätkuvalt ohu mitmekordistajana, millel on tõsised tagajärjed rahule ja julgeolekule. Nad kiirendavad üleminekut keskkonnahoidlikumatele arenguvõimalustele peamistes majandussektorites, edendavad ringmajandust ja ressursitõhusust ning toetavad puhast ja säästvat energiat ja vähese CO_2-heitega tehnoloogiat, tagades, et majanduskasv toimub käsikäes üleminekuga vähesele heitele ja keskkonnasäästlikkusele. Nad püüavad luua toimivaid liite rahvusvahelises kontekstis, et edendada üleilmset tegevust. Nad suurendavad suutlikkust rakendada mitmepoolseid keskkonnalepinguid, mille osalised nad on, ning arvestavad keskkonnasäästlikkust, kliimamuutustega seotud eesmärke ja keskkonnasäästliku majanduskasvu saavutamise püüdlust riigi ja kohalikes poliitikameetmetes, kavades ja investeeringutes. Nad edendavad kohalike omavalitsuste, kodanikuühiskonna ja erasektori konstruktiivset kaasamist ning kõigi inimeste, sealhulgas kohalike kogukondade ja põlisrahvaste õiguste austamist, nagu on sätestatud põlisrahvaste õiguste ÜRO deklaratsioonis.

1. PEATÜKK

KESKKONNASÄÄSTLIKKUS JA LOODUSVARADE MAJANDAMINE

ARTIKKEL 44

Elurikkus ja ökosüsteemid

1. Lepinguosalised teevad koostööd elurikkuse ja ökosüsteemide säilitamise, kaitse ja taastamise tagamiseks, et nende pakutavad olulised majandus-, sotsiaal- ja kultuuriteenused toetaksid ka edaspidi inimeste heaolu ja majanduskasvu. Nad töötavad välja ja viivad ellu riiklikud elurikkuse strateegiad ja tegevuskavad kooskõlas bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni ja selle protokollidega.

2. Lepinguosalised kehtestavad õigusaktid ja võtavad vastu terviklikud strateegiad elurikkusega seotud kaalutluste lõimimiseks kõikidesse asjakohastesse sektorisse. Nad toetavad elurikkuse võimalikult ulatuslikul arvessevõtmisel uuenduslikke lahendusi, nagu looduspõhised lahendused või agroökoloogia ning ökosüsteemiteenuste väärtustamine.

3. Lepinguosalised rakendavad kaasavat lähenemisviisi, et tegeleda elupaikade kadumise peamiste põhjustega, nagu maakasutuse muutus, elatuspõllumajanduse laienemine ning kaubandusliku põllumajanduse, linnapiirkondade ja energiataristu areng. Nad võtavad meetmeid, et kontrollida metsade kasutamist, raadamist, tulekahjusid, maa hooldamist karjatamise teel ja invasiivseid võõrliike. Nad kaitsevad ja säilitavad metsi, metsamaad, karjamaid, märgalasid ja muid taimkattega alasid ning edendavad nende säästvat kasutamist ja taastamist. Nad säilitavad ja edendavad maismaa-, magevee- ja meretaimede ja -loomade liike ja geneetilist mitmekesisust.

4. Lepinguosalised suurendavad jõupingutusi elurikkuse säilitamiseks kaitsealade loomisel, tulemuslikul majandamisel ja nende juhtimise parandamisel.

5. Lepinguosalised suurendavad kohalike kogukondade ja põlisrahvaste kaasamist ökosüsteemide kaitsmisse, nagu on sätestatud põlisrahvaste õiguste ÜRO deklaratsioonis, sealhulgas edendades keskkonnahoidlikku ja säästvat turismi ning luues töökohti ja muid majanduslikke võimalusi.

ARTIKKEL 45

Ringmajandus

1. Lepinguosalised hoiavad ära või viivad miinimumini jäätmete tekke. Nad parandavad toodete korduskasutatavust ja ringlussevõetavust ning ressursitõhusust, et viia tootmine ja tarbimine vastavusse eesmärgiga saavutada ringmajandus, sealhulgas tagades piisavad jäätmete kogumise ja sorteerimise teenused ning keskkonnahoidlikud ringlussevõtualgatused ja -rajatised. Nad kohustuvad vastu võtma ringmajandusalase poliitika, et kaitsta keskkonda ja inimeste tervist, muuta tooted energia- ja ressursitõhusamaks, laiendada tarbijate jaoks valikut ja parandada jäätmekäitlust.

2. Lepinguosalised kehtestavad vajalikud siseriiklikud õigusraamistikud ja täitemehhanismid kemikaalide ja jäätmete keskkonnahoidlikuks käitlemiseks ning asjakohaste mitmepoolsete lepingute rakendamiseks. Nad võtavad vajalikud meetmed, et võidelda ohtlike jäätmete, sealhulgas radioaktiivsete ainete ning keemiliste ja orgaaniliste jäätmete ladestamise ja nendega kaubitsemise vastu kooskõlas ohtlike jäätmete riikidevahelise veo ja nende kõrvaldamise kontrolli Baseli konventsiooniga ning võttes arvesse ohtlike jäätmete Aafrikasse importimise, riikidevahelise veo ning käitlemise keelustamise Bamako konventsiooni. Nad väldivad või minimeerivad ohtlikke aineid materjalitsüklites ning käitlevad toodetes leiduvaid kemikaale kogu nende olelusringi jooksul. Nad toetavad asjatundlike otsuste tegemist asjakohaste meetmete kohta, millega kaitsta keskkonda ja inimeste tervist, sealhulgas võidelda sobimatult käideldud jäätmetest tuleneva saaste vastu ja heastada seonduv keskkonnakahju.

3. Lepinguosalised tegelevad tulemuslikult saastega kõikides selle vormides. Nad võtavad meetmeid saaste avastamiseks ja ärahoidmiseks ning sellest aru andmiseks. Nad suurendavad jõupingutusi, et vältida plastireostust ning kõrvaldada keskkonnast plasti ja mikroplasti. Nad uurivad võimalusi tugevdada õhusaaste vastu võitlemisel koostööd. Nad suurendavad teadlikkust, sealhulgas avalike teavituskampaaniate kaudu, saastega seotud rahvatervise- ja keskkonnariskidest ning parema õhukvaliteediga kaasnevast mitmesugusest kasust.

ARTIKKEL 46

Ookeanide majandamine

1. Lepinguosalised tugevdavad ookeanide majandamist kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsiooniga, et tagada ohutud, turvalised, puhtad ja säästvalt majandatud ookeanid, vähendades ookeanidele ja meredele avaldatavat survet ning edendades sinise majanduse kestlikku arengut ja suurendades ookeanidega seotud teadmisi.

2. Lepinguosalised tagavad mere elusressursside kaitse ning säästva majandamise ja kasutamise kahepoolsel, piirkondlikul ja mitmepoolsel tasandil, eelkõige säästva kalapüügi partnerluslepingute ja piirkondlike kalandusorganisatsioonide raames.

3. Lepinguosalised säilitavad või võtavad vastu algatused, et võidelda ebaseadusliku, teatamata ja reguleerimata kalapüügiga, sealhulgas rakendades vajaduse korral poliitikat ja meetmeid, millega jäetakse sellisel viisil püütud tooted kaubavoogudest kõrvale. Nad edendavad ning rakendavad ja tagavad, et täidetaks tulemuslikult seire-, kontrolli- ja järelevalvemeetmeid, nagu vaatluskavad, laevaseiresüsteemid, püügilitsentsid ja -load, püügi registreerimine ja aruandlus, ümberlaadimise kontroll, inspektsioonid ja sadamariigi kontroll ning seonduvad nõuetelevastavuse tagamise meetmed, sealhulgas siseriiklike õigusaktide kohased karistused, mille eesmärk on kaitsta kalavarusid ja ära hoida ülepüük.

4. Lepinguosalised lepivad kokku vajalike sammude astumises, et keelata ära teatud vormis kalandussubsiidiumid, mis soodustavad liigset püügivõimsust ja ülepüüki, kaotada subsiidiumid, mis soodustavad ebaseaduslikku, teatamata ja reguleerimata kalapüüki, ning keelduda sedalaadi uute subsiidiumide kehtestamisest, tunnistades, et Aafrika arenguriikide ja vähim arenenud riikide asjakohane ja efektiivne eri- ja diferentseeritud kohtlemine peaks olema kalandussubsiidiumide teemal Maailma Kaubandusorganisatsiooni peetavate läbirääkimiste lahutamatu osa.

5. Lepinguosalised vähendavad ookeanidele avaldatavat survet, kaitstes, säilitades ja taastades ranniku- ja mereökosüsteeme, väärtustades mere ja ranniku looduskapitali ning võideldes merereostusega, sealhulgas naftareostuse, merepõhja kahjustamise, mürareostuse ja mereprügi, kaasa arvatud maal ja merel asuvatest allikatest pärit plasti ja mikroplasti vastu. Nad toetavad ja taotlevad laevade tekitatava kasvuhoonegaaside heite vähendamise reguleerimist ning toetavad aktiivselt laevanduses kasvuhoonegaaside heite vähendamise kohta Rahvusvahelise Mereorganisatsiooni koostatud strateegia kiiret rakendamist. Nad laiendavad ookeanide ja ranniku puhastamise operatsioone, pöörates erilist tähelepanu aladele, kuhu keerised on prügi kokku kandnud.

6. Lepinguosalised võtavad ookeanidega seotud meetmeid, mis aitavad kliimamuutusi leevendada ja nendega kohaneda.

7. Lepinguosalised töötavad välja meetmed, mis on seotud mere elurikkuse kaitse ja säästva kasutamisega, tuginedes parimale kättesaadavale teaduslikule teabele.

8. Lepinguosalised mõistavad üldist muret mõju pärast, mida avaldab merekeskkonnale ja selle elurikkusele meremaardlate kaevandamine. Nad kasutavad parimaid olemasolevaid teadusandmeid, rakendavad ettevaatusprintsiipi ja ökosüsteemipõhist lähenemisviisi, edendavad teadusuuringuid ja jagavad parimaid tavasid merepõhjas leiduvate maavaradega seotud vastastikust huvi pakkuvates valdkondades, et tagada merekeskkonna ja selle elurikkuse kaitsmiseks ja säilitamiseks keskkonnahoidlik tegevus.

ARTIKKEL 47

Maa majandamine ja pinnase seisundi halvenemine

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et ära hoida pinnase seisundi halvenemine ning töötada välja terviklikud pikaajalised strateegiad maa kaitsmiseks ja säästvaks majandamiseks.

2. Lepinguosalised edendavad terviklikke lähenemisviise ning võtavad meetmeid mulla kaitsmiseks ja parandamiseks. Nad võitlevad mullaerosiooni ja mulla degradeerumise ning mulla füüsiliste, keemiliste ja bioloogiliste omaduste halvenemise vastu. Nad tegelevad põllumajandustegevuse, sealhulgas vesiviljeluse ja loomakasvatuse põhjustatud saastega. Nad tagavad jätkusuutlikud ja võrdsed maaomandiõigused ning maa-, vee- ja metsaressursside säästva majandamise ning loovad maapiirkondades elavatele inimestele kestlikud majanduslikud võimalused. Nad tagavad, et mittepõllumajanduslik maakasutus, sealhulgas ehitustööd, kaevandamine ja jäätmete kõrvaldamine, ei põhjusta erosiooni, reostust ega muud pinnase seisundi halvenemist.

3. Lepinguosalised võtavad meetmeid maakasutuse tulemusliku planeerimise ja taristu jaoks, millega suurendatakse ohtudele vastuvõtlike riikide vastupanuvõimet, edendades samal ajal suutlikkust reageerida katastroofidele. Nad kavandavad ja rakendavad leevendamis- ja taastamismeetmeid, mis põhinevad parimatel tavadel, parimatel teaduslikult põhjendatud teadmistel ning kohalikel teadmistel ja kogemustel pinnase seisundi halvenemisest mõjutatud valdkondades.

ARTIKKEL 48

Metsad

1. Lepinguosalised edendavad metsade säästvat majandamist ja metsaressursside säästvat kasutamist. Nad peatavad raadamise ja metsade seisundi halvenemise ning võitlevad ebaseadusliku metsaraie ja sellega seotud kaubanduse vastu.

2. Lepinguosalised toetavad metsamaastike taastamise algatusi, et raadamist ümber pöörata, luua metsareservaate, taastada kahjustatud metsamaastikke, viia vajaduse korral ellu metsastamisprogramme ning piirata metsades toimuva karjatamise aega ja intensiivsust, et metsad saaksid taastuda.

3. Lepinguosalised edendavad põllumajandusliku ja metsandusliku tooraine kestlikke väärtusahelaid, seades esikohale ökosüsteemide kaitsega seotud töökohtade ja muude majanduslike võimaluste loomise.

4. Lepinguosalised toetavad ELi metsaõigusnormide täitmise järelevalve, metsahalduse ja puidukaubanduse (FLEGT) tegevuskava elluviimist, sealhulgas sõlmides ja rakendades vabatahtlikke partnerluslepinguid. Nad suurendavad FLEGTi ning raadamisest ja metsade seisundi halvenemisest tulenevate heitkoguste vähendamist käsitleva Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni programmi (REDD+) sidusust ja kasulikku koostoimet riigi tasandil.

5. Lepinguosalised suurendavad kohalike omavalitsuste ja kogukondade kaasamist metsade kaitsmisse. Nad suurendavad kõikidel tasanditel üldsuse teadlikkust raadamisest ning soodustavad säästvalt majandatud metsadest pärit ressursi- ja energiatõhusate toodete tarbimist. Nad edendavad ja toetavad kohaliku elanikkonna seas toidu valmistamisel alternatiivse ja säästva põletise kasutamist.

ARTIKKEL 49

Elusloodus

1. Lepinguosalised toetavad Aafrika peamiste maastike *in situ* säilitamist, et kaitsta elurikkust, eelkõige piiriüleseid kaitsealasid, mis on elupaigaks olulistele looduslikele liikidele ning mis võimaldavad piisava ühenduse loomade ja taimede rändeks ning liikide levilatel kohaneda kliimamuutustega. Nad tugevdavad ka kaitsealade eest vastutavaid asutusi ning edendavad maakogukondade kaasamist elusloodu se ja metsaalade säästvasse majandamisse.

2. Lepinguosalised võitlevad looduslike liikidega kaubitsemise vastu, toetades poliitika ja seaduste väljatöötamist ja nende täitmise tagamist, et muuta selline kaubitsemine raskeks kuriteoks, tugevdades salaküttimisvastaseid meetmeid ja õiguskaitse järelevalvet ning edendades rahvusvahelist koordineerimist looduslike liikidega seotud kuritegevuse vastase võitluse rahvusvahelise konsortsiumi raames, sealhulgas ohustatud looduslike looma- ja taimeliikidega rahvusvahelise kauplemise konventsiooni raames ja muudes asjakohastes rahvusvahelistes raamistikes. Nad suurendavad üldsuse teadlikkust, harides ja mõjutades tarbijaid, hävitades salaküttimise varusid ning edendades kõrgetasemelist diplomaatilist ja selgitustööd.

3. Lepinguosalised toetavad jõupingutusi edendada ulukiliha säästvat tarbimist, arendades samal ajal välja taskukohased alternatiivsed valguallikad ja kestlikud elatusvahendid.

ARTIKKEL 50

Vee- ja mageveemajandus

1. Lepinguosalised majandavad oma veevarusid säästvalt, et säilitada kõrge tase nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt. Nad parandavad veevarude integreeritud majandamist ning rakendavad poliitikameetmeid põhja- ja pinnavee planeerimiseks, kaitsmiseks, majandamiseks, kasutamiseks ja edendamiseks ning vihmavee kogumiseks ja kasutamiseks. Nad kaitsevad ja taastavad veeallikaid ja -ökosüsteeme, hoiavad ära veereostust, koguvad ja käitlevad reovett ning võimaldavad keskkonnahoidlikku linaarengut. Nad optimeerivad veesektori panust, et leevendada kliimamuutusi ja nendega kohaneda.

2. Lepinguosalised edendavad koostööd veevarude piiriüleseks majandamiseks, et saavutada magevee säästev kasutamine, hoida ära pinnase seisundi halvenemine ja kõrbestumine, suurendada vastupanuvõimet veega seotud ohtude suhtes, nagu üleujutused, põuad ja reostus, sealhulgas vee kogumise ja hoiustamise süsteemide abil, ning ennetada konfliktide ohtu.

3. Lepinguosalised toetavad veevarude säästvat majandamist ja haldamist kõikidel tasanditel. Nad tugevdavad dialoogi ning edendavad partnerlust avaliku sektori asutuste, erasektori ja kodanikuühiskonna vahel.

4. Lepinguosalised edendavad magevee kalavarude säästvat majandamist ja kasutamist, et säilitada heas seisundis kalavarud ja viia miinimumini mis tahes kahjulik mõju looduskeskkonnale. Nad võitlevad siseriiklike õigusaktidega vastuolus oleva ebaseadusliku, teatamata ja reguleerimata kalapüügi vastu. Nad suurendavad suutlikkust, edendavad piirkondlikku koostööd ja võtavad vastu meetmed, et parandada magevee kalavarude majandamist ja haldamist riigi ja piirkonna tasandil. Nad võtavad kliimamuutuste leevendamist ja kliimamuutustega kohanemist arvesse mageveekalapüügis ja -vesiviljeluses, edendavad veeökosüsteemide ja nende elurikkuse taastamist ja kaitset ning võitlevad järvi ja jõgesid kahjustava mis tahes vormis reostusega.

2. PEATÜKK

KLIIMAMUUTUSED JA LOODUSKATASTROOFID

ARTIKKEL 51

Kliimameetmed

1. Lepinguosalised taotlevad eesmärke ja juhinduvad põhimõtetest, mis on sätestatud ÜRO kliimamuutuste raamkonventsioonis. Nad jõustavad ulatuslikke ja kaasavaid siseriiklikke kliimastrateegiaid ja -programme, et kiirendada Pariisi kokkuleppe elluviimist.

2. Lepinguosalised sõnastavad, teatavad ja säilitavad järjestikused kaugeleulatuvad riiklikult kindlaksmääratud panused, vajaduse korral töötavad välja ja viivad ellu kaugeleulatuvad riiklikud kohanemiskavad, töötavad välja pikaajalise nägemuse vähese heitega ja kliimamuutuste suhtes vastupanuvõimelise arengu saavutamisest ning investeerivad kliimamuutuste leevendamise ja nendega kohanemise alasesse suutlikkusse. Nad töötavad välja seire-, aruandlus- ja kontrollisüsteemid, samuti hindamissüsteemid, et jälgida kliimameetmete edenemist.

3. Lepinguosalised kavandavad pikaajalised strateegiad, et vähendada transpordisektoris (maantee-, lennu- ja meretransport) tekitatavat heidet. Nad edendavad arukat linnaliikuvust ning selliste poliitikameetmete ja positiivsete stiimulite rakendamist, millega vähendatakse maa mittesäästvast majandamisest, raadamisest ja metsade seisundi halvenemisest tulenevat heidet. Nad edendavad taastuvenergiat ja energiatõhusust ning julgustavad riike osalema energiasüsteemi ümberkujundamises. Nad loobuvad järk-järgult ebatõhusatest fossiilkütuste toetustest, mis soodustavad raiskavat tarbimist, samuti minimeerivad nad võimalikku kahjulikku mõju oma arengule viisil, millega kaitstakse vaeseid ja mõjutatud kogukondi. Nad tugevdavad rahvusvahelist koostööd kasvuhoonegaaside neeldajate ja reservuaaride kaitsmiseks ning vajaduse korral tõhustamiseks.

4. Lepinguosalised edendavad fluorosüsivesinike ulatuslikku järkjärgulist kasutuselt kõrvaldamist osoonikihti kahandavate ainete Montreali protokolli alusel, tehes koostööd, et toetada selle protokolli Kigali muudatuse ratifitseerimist, ning töötavad selle kiire rakendamise nimel, et saavutada kogu maailmas ulatuslik järkjärguline loobumine fluorosüsivesinike tootmisest ja tarbimisest.

5. Lepinguosalised tunnistavad ohtu, mida kliimamuutused ja keskkonnaseisundi halvenemine põhjustavad rahule ja julgeolekule, eelkõige ebakindlates olukordades ja kõige haavatavamates riikides, ning reageerivad sellele ohule. Nad astuvad samme ja teevad koostööd kohanemis- ja vastupanuvõime suurendamise meetmete tugevdamiseks, et tagada varajase hoiatamise süsteemide abil konfliktide ennetamine, võttes arvesse kliimamuutuste ebasoodsate mõjudega seotud julgeolekuprobleeme ja keskkonnast tulenevaid riskitegureid, ning tugevdada varajase hoiatamise ja varajase tegutsemise vahelist seost kõikides poliitikavaldkondades, sealhulgas riski- ja mõjuhindamise kaudu.

6. Lepinguosalised võtavad eesmärgi hoida ära, minimeerida ja käsitleda oma riigisisestes ja rahvusvahelistes jõupingutustes kahju ja kahjustusi, mis on seotud kliimamuutuste ebasoodsate mõjudega, sealhulgas ekstreemsete ilmastikunähtuste ja aeglaselt kujunevate nähtustega, ning tunnistavad selles kontekstis kestliku arengu tähtsat rolli kahju ja kahjustuste riski vähendamisel.

7. Lepinguosalised võtavad meetmeid, et viia rahastamisvood vastavusse vähese kasvuhoonegaaside heite ja kliimamuutuste suhtes vastupanuvõimelise arengu suunas liikumisega.

8. Lepinguosalised võtavad eesmärgi suurendada poliitikavariantide ja -vahendite ning parimate tavadega seotud teadmisi ja suutlikkust, et suurendada ressursitõhusust loodusvarade ja toodete kogu olelusringi jooksul. Nad teevad koostööd, et suurendada teadus-, tehnilist, inimeste ja institutsioonilist suutlikkust kliimameetmete ning keskkonnajuhtimise ja -seire valdkonnas kõikidel asjakohastel tasanditel, pöörates erilist tähelepanu kõige haavatavamatele riikidele. Nad edendavad kosmosetehnoloogia ja kosmoseteabe süsteemide kasutamist.

9. Lepinguosalised tugevdavad koordineerimist kõikidel valitsemistasanditel, et julgustada kohalikke omavalitsusi võtma ja täitma ning võimaldada neil võtta ja täita kaugeleulatuvaid kliima- ja energiakohustusi. Nad suurendavad haldusasutuste, kodanikuühiskonna organisatsioonide ja eraettevõtjate vahelist koostoimet ning edendavad erasektori osalemist vähese kasvuhoonegaaside heite ja kliimamuutustele vastupanuvõimelise majanduse eesmärgi saavutamises, sealhulgas ühiste teadusuuringute kaudu. Nad edendavad olemasolevaid algatusi, nagu linnapeade kliima- ja energiapakt, ning toetavad nende tegevuskavade elluviimist.

ARTIKKEL 52

Põuad ja kõrbestumine

1. Lepinguosalised võitlevad kõrbestumise vastu, parandades maa majandamist, peatades pinnase seisundi halvenemise ning hallates säästvalt maad ja veevarusid. Nad kiirendavad edusamme ÜRO kõrbestumise tõkestamise konventsiooni riiklike tegevuskavade, selles konventsioonis pinnase seisundi halvenemise peatamiseks seatud eesmärkide ning muude asjakohaste rahvusvaheliste ja piirkondlike algatuste, sealhulgas suure rohelise müüri algatuse rakendamisel.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et valmistuda põuast tingitud hädaolukordadeks ja neile reageerida, ning teevad tööd, et suurendada võimet panna vastu keskkonnaseisundi halvenemisele, kõrbestumisele, seonduvatele terviseohtudele ja humanitaarkriisidele, tegeledes haavatavust põhjustavate teguritega.

ARTIKKEL 53

Looduskatastroofidele vastupanu võime

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada inimeste, ühiskonna ja taristu võimet panna vastu looduskatastroofidele, võttes arvesse kliimamuutuste mõju. Nad edendavad teabe ja heade tavade vahetamist selle kohta, kuidas rakendatakse ja jälgitakse riiklike ja kohalike terviklike strateegiate kaudu Sendai katastroofiohu vähendamise raamistikku 2015–2030.

2. Lepinguosalised edendavad katastroofiohu juhtimist, sealhulgas igakülgset riskihindamist, riskide vähendamise kavade rakendamist kõikidel tasanditel, katastroofiohu vähendamise ja kliimamuutustega kohanemise vahelise seose tugevdamist ning katastroofistatistika ja kahjuandmete kogumist ja kasutamist. Nad toetavad riskiennetus- ja finantskaitsekultuuri väljakujundamist, sealhulgas asjakohaste uuenduslike vahendite abil, nagu riski ülekandmise mehhanismid.

3. Lepinguosalised valmistuvad hädaolukordadeks, mis on põhjustatud ekstreemsetest ilmastikunähtustest ja looduskatastroofidest, nagu üleujutused ja merepinna taseme tõus, rannikualade erosioon ja mudastumine, ja reageerivad neile. Nad teevad koostööd, et hinnata ja leevendada ekstreemsete ilmastikunähtuste ja looduskatastroofide mõju.

4. Lepinguosalised suurendavad piirkondlikku katastroofidele ja hädaolukordadele reageerimise suutlikkust, sealhulgas tugevdavad kodanikukaitse mehhanisme, ning kohalike kogukondade ja asutuste suutlikkust, keskendudes kõige haavatavamatele ja tõrjutud kodumajapidamistele ja rühmadele.

5. Lepinguosalised toetavad kosmosetehnoloogia ja kosmoseteabe süsteemide kasutamist, et parandada ennetus-, valmisoleku-, reageerimis- ja taastumismeetmeid.

IV JAOTIS

RAHU JA JULGEOLEK

ARTIKKEL 54

Lepinguosalised suurendavad koostööd ja koordineerimist piirkonna, piirkondadevahelisel, mandri ja üleilmsel tasandil rahu ja julgeoleku edendamiseks ja säilitamiseks Aafrikas ja Euroopas. Nad toetavad ühiseid jõupingutusi ja mehhanisme, et kindlustada rahu, tõkestada terrorismi ja vägivaldset ekstremismi ja nende vastu võidelda, lahendada kõikide organiseeritud kuritegevuse vormide ja kõikvõimalike julgeolekuohtudega seotud küsimusi ning suurendada meresõidu turvalisust, võttes arvesse kõigi nimetatud probleemide keerukust ja vajadust tegeleda nende algpõhjustega. Nad teevad koostööd, et tagada kogu rahu- ja julgeolekutegevuse kestlik rahastamine.

ARTIKKEL 55

Piirkondlik ja mitmepoolne koostöö

1. Lepinguosalised tugevdavad dialoogi ja institutsioonidevahelist koostööd, et lahendada rahu ja julgeolekuga seotud probleeme. Nad suurendavad toetust Aafrika Liidu 2063. aasta tegevuskavas kavandatud Aafrika rahu ja julgeoleku struktuuri tõhusamaks kasutuselevõtuks. Nad soodustavad Aafrika rahu ja julgeoleku struktuuri ning Aafrika juhtimisstruktuuri vahelist koostoimet kooskõlas Aafrika Liidu reformikavaga.

2. Lepinguosalised toetavad Aafrika Liidu, piirkondlike majandusühenduste ja mehhanismide ning muude piirkondliku julgeolekukoostöö kokkulepete raames tehtavaid jõupingutusi, mille eesmärk on saavutada rahumeelsed, kaasavad ja vastupanuvõimelised ühiskonnad. Nad tugevdavad Aafrika Liidu, ELi ja ÜRO koostööd ning vajaduse korral mitmepoolset koostööd muude asjaomaste rahvusvaheliste organisatsioonide ja kolmandate riikidega.

3. Lepinguosalised suurendavad kõigi meetmete puhul kohalikku isevastutust, kaasatust, vastupanuvõimet ja kestlikkust, suheldes riiklike asutuste ja kohalike omavalitsuste, kohalike kogukondade ja kodanikuühiskonnaga.

ARTIKKEL 56

Konfliktid ja kriisid

1. Lepinguosalised teevad tööd, et tagada Aafrikas kõigi riigisiseste ja riikidevaheliste konfliktide rahumeelne lahendamine. Nad rakendavad konfliktide ja kriiside suhtes terviklikku lähenemisviisi kooskõlas rahvusvahelise inimõigustealase õigusega ja rahvusvahelise humanitaarõigusega, süvendades oma strateegilist koostööd ning edendades vahendamise, kriisiohje, stabiliseerimise ja julgeolekusektori reformi kaudu ühistegevust kõigis konfliktitsükli etappides, alates ennetustegevusest ja varajasest hoiatamisest kuni kestva rahuloomeni.

2. Lepinguosalised toetavad algatusi ja mehhanisme, millega ennetatakse konflikte ning välditakse rahu ja julgeoleku ohtu seadmist. Nad võtavad kooskõlastatud meetmeid, et tegeleda konfliktide ja kriiside algpõhjustega, kõrvaldada vägivaldsete konfliktide tekkimise ja võimendumise oht ning suurendada toetust diplomaatilistele algatustele, vahendamispüüdlustele ja mitmepoolsele dialoogile, et lahendada vaidlused ja konfliktid rahumeelsete vahenditega. Selleks toetavad nad mandriülese varajase hoiatamise süsteemi täielikku kasutuselevõttu.

3. Lepinguosalised teevad koostööd kriisiohje ja konfliktide rahumeelse lahendamise valdkonnas, sealhulgas tagavad Aafrika juhitud rahutagamisoperatsioonide, ELi kriisiohjeoperatsioonide ja ÜRO rahuvalveoperatsioonide korraldajate koostöö, kui sellised operatsioonid toimuvad samas piirkonnas.

4. Lepinguosalised teevad koostööd seoses konfliktijärgse stabiliseerumisega, konsolideerivad ja toetavad kriisilahendusprotsesside rakendamist, jälgivad põhiseaduslikke ja valimisprotsesse ning edendavad üleminekuperioodi õigusemõistmist, lepitusprotsesse ja taasintegreerimise meetmeid relvastatud konfliktide ja sõdade ohvrite jaoks. Nad toetavad sõjas laastatud alade taastamist ja ülesehitamist.

5. Lepinguosalised edendavad naiste, rahu ja julgeoleku tegevuskava ning noorte, rahu ja julgeoleku tegevuskava ning tugevdavad rahu ja julgeoleku valdkonnas naiste ja noorte aktiivset rolli varajases hoiatamises, vahendamises, konfliktide lahendamises, rahuloomes ja rahuvalves kooskõlas asjakohaste ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonidega (eelkõige resolutsioonid 1325 (2000) ja 2250 (2015)) ning Aafrika Liidu ja ELi poliitika ja otsustega.

ARTIKKEL 57

Terrorism, vägivaldne äärmuslus ja radikaliseerumine

1. Lepinguosalised tõkestavad terrorismi kõigis selle vormides ja võitlevad selle vastu, kõrvaldades tegureid – sealhulgas edendades usulist sallivust ja religioonidevahelist dialoogi –, mis võivad tekitada vägivaldse äärmusluse ja radikaliseerumise jaoks soodsa keskkonna, ning reageerides probleemidele, mida tekitavad terrorismi ja rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vahelised seosed, austades täielikult õigusriiki ja rahvusvahelist õigust, kaasa arvatud inimõigustealast õigust, pagulasõigust ja rahvusvahelist humanitaarõigust.

2. Lepinguosalised tõhustavad koostööd, et võimaldada üksikisikutel ja kogukondadel ära hoida terroriakte, vägivaldset äärmuslust ja radikaliseerumist ning suurendada võimet neile vastu panna. Nad püüavad suhelda kõigi asjaomaste sidusrühmadega, sealhulgas noorte, usujuhtide ja kodanikuühiskonnaga, et edendada vastastikust mõistmist, mitmekesisust ja religioonidevahelist dialoogi, määrata kindlaks konkreetsed sekkumised ning võidelda nii veebis kui ka väljaspool veebi toimuva värbamisega, radikaliseerumisega ja terroriaktidele õhutamisega. Nad teevad koostööd, et tõhustada terrorismiohvrite toetamist.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et rakendada kõiki asjakohaseid ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioone, sealhulgas resolutsioone 2396 (2017) ja 2462 (2019), ÜRO Peaassamblee resolutsioone ning rahvusvahelisi konventsioone ja vahendeid, sealhulgas ÜRO ülemaailmset terrorismivastase võitluse strateegiat ja ÜRO tegevuskava vägivaldse äärmusluse ennetamiseks.

4. Lepinguosalised suurendavad jõupingutusi terrorirühmituste ja nende tugivõrgustikega seotud teabe ja eksperditeadmiste vahetamisel, austades täielikult õigusriiki ja rahvusvahelist inimõigustealast õigust. Nad toetavad õiguskaitsealase koostöö algatusi ning suurendavad suutlikkust võidelda terrorismiga inimõigusi austaval viisil, sealhulgas koolitades julgeolekujõude ja suurendades nende professionaalsust. Nad teevad koostööd terrorismi rahastamise tõkestamiseks, tehes kindlaks, avastades, konfiskeerides ja külmutades või arestides kõik vahendid ja muu vara, mida kasutatakse või mis on eraldatud terroriakti toimepanekuks.

5. Lepinguosalised takistavad terroriaktide toimepanijaid ning vägivaldse äärmusluse ja radikaliseerumisega seotud isikuid soetamast massihävitusrelvi.

ARTIKKEL 58

Organiseeritud kuritegevus

1. Lepinguosalised võitlevad kõigi organiseeritud kuritegevuse vormidega, eeskätt inimeste, väike- ja kergrelvade, ebaseaduslike uimastite, ohtlike ainete, kultuuriväärtuste ja looduslike liikidega kaubitsemise ning keskkonnakuritegudega, tõhustades piirikontrolli, kogudes ja jagades teavet ja andmeid, vahetades oskusteavet ning pakkudes üksteisele tehnilist abi. Nad võtavad vastu seadusandlikud ja muud meetmed kooskõlas rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooniga ja seda täiendavate protokollidega.

2. Lepinguosalised võitlevalt inimkaubanduse vastu kooskõlas rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni ning naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokolli normidega. Nad tõkestavad seda, tugevdades õiguskaitse- ja õigusalast koostööd, et võidelda kõigi inimkaubanduse ahelas osalejate karistamatuse vastu, ning vähendades kõigi ärakasutamise vormide taga olevat nõudlust. Lepinguosalised tagavad ohvrite asjakohase kaitse, võttes arvesse, et tegemist on soospetsiifilise kuriteoga, mis on suunatud ebaproportsionaalselt naiste ja tüdrukute vastu, kellega kaubitsetakse peamiselt seksuaalse ärakasutamise eesmärgil.

3. Lepinguosalised võtavad vastu seadusandlikud ja muud meetmed rändajate ebaseadusliku üle piiri toimetamise tõkestamiseks ja selle vastu võitlemiseks, tugevdades õiguskaitse- ja õigusalast koostööd, et uurida seda kuritegu ja seonduvaid kuritegusid ja nende eest vastutusele võtta kooskõlas rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni ja seda täiendavate protokollidega, sealhulgas maa-, mere- ja õhuteed pidi üle riigipiiri välismaalase ebaseaduslikku toimetamist tõkestava protokolliga.

4. Lepinguosalised tugevdavad koostööd, et ära hoida oma finantsasutuste ning määratud mittefinantsettevõtete ja -elukutsete kasutamine terrorismi rahastamiseks ja kuritegelikul viisil, sealhulgas korruptsiooni teel, saadud tulu pesemiseks ning selle vastu võidelda. Nad vahetavad teavet ja tagavad, et täidetaks asjakohaseid meetmeid võitluseks rahapesu ja terrorismi rahastamise vastu, et tagada rahapesuvastase töökonna soovituste täielik ja tulemuslik rakendamine. Nad toetavad vara tagasivõitmiseks siseriiklike õigusaktide kehtestamist ja asutuste loomist ning kuritegeliku vara konfiskeerimist ja kasutamist üldsuse hüvanguks, laiendades kuritegude toimepanijate ja neile kaasaaitajate kriminaalvastutust ning tagades ebaseaduslike rahavoogude katkestamise, millega jäetakse kurjategijad ilma tulust.

5. Lepinguosalised jõustavad õigusakte ja töötavad välja algatusi, et võidelda kuritegevusega, sealhulgas linnades toime pandavate kuritegude ja vägivalla vastu. Nad edendavad tulirelvade kontrolli, et ära hoida ja vähendada relvavägivalla kahjulikku mõju ühiskonnale ja inimestele ning luua ohutu keskkond kestliku arengu jaoks. Nad võitlevad vägivalla vastu kõigis selle vormides ja toetavad vägivalla ohvreid.

ARTIKKEL 59

Väike- ja kergrelvad

1. Lepinguosalised edendavad relvakaubanduslepingu ning tulirelvade, nende osade ja laskemoona ebaseaduslikku valmistamist ja nendega ebaseaduslikku kauplemist tõkestava ÜRO protokolli tulemuslikku rakendamist. Nad toetavad tegevuskava, millega viiakse ellu Aafrika Liidu strateegiat väike- ja kergrelvade ebaseadusliku leviku, ringluse ja kaubanduse kontrollimiseks, ning väike- ja kergrelvade ebaseadusliku kaubanduse kõigi aspektide ennetamist, tõkestamist ja likvideerimist käsitlevat ÜRO tegevuskava.

2. Lepinguosalised teevad muu hulgas relvavarude parema haldamise, üleliigsete relvade ja üleliigse laskemoona hävitamise, märgistamise, arvepidamise ja jälgimise ning ekspordi- ja impordikontrolli kaudu koostööd, et võidelda väike- ja kergrelvade ebaseadusliku leviku ja kaubandusega, millega toetatakse relvastatud konflikte ja terrorismi ning soodustakse relvastatud kuritegusid, nagu kariloomade vargus ja salaküttimine.

ARTIKKEL 60

Küberturvalisus ja küberkuritegevus

1. Lepinguosalised püüavad välja töötada ja kasutusele võtta õigusaktid ja meetmed, et toetada avatud, vaba, turvalist, stabiilset, ligipääsetavat ja rahumeelset info- ja kommunikatsioonitehnoloogia keskkonda. Nad teevad tööd, et edendada vastutustundlikku käitumist küberruumis käsitlevate rahvusvaheliselt tunnustatud normide väljatöötamist ja rakendamist ÜRO raames, järgides igati rahvusvahelisi inimõigustealaseid kohustusi.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et ennetada küberkuritegevust ja ebaseadusliku veebisisu levitamist ning selle vastu võidelda. Nad vahetavad teavet küberkuritegude uurijate harimise ja koolitamise, küberkuritegude uurimise ja digitaalkriminalistika kohta, tagades samal ajal kõrgetasemelise andmekaitse. Nad edendavad küberturvalisuse kultuuri ning teevad koostööd küberkuritegevuse ennetamiseks ja selle vastu võitlemiseks, tuginedes olemasolevatele rahvusvahelistele normidele ja standarditele, sealhulgas neile, mis on sätestatud Budapesti küberkuritegevuse konventsioonis ning Aafrika Liidu küberturvalisuse ja isikuandmete kaitse konventsioonis.

ARTIKKEL 61

Ebaseaduslikud uimastid

1. Lepinguosalised tugevdavad oma uimastipoliitikas tasakaalustatud, tervikliku ja tõenduspõhise lähenemisviisi rakendamist. Nad püüavad ära hoida ebaseaduslike uimastite ja psühhoaktiivsete ainete kasvatamise, tootmise ja nendega kaubitsemise ning selle vastu võidelda, sealhulgas võttes vastu tulemuslikumad uimastitega seotud kuritegude ennetamise meetmed ja õiguskaitsemeetmed kooskõlas kohaldatavate rahvusvaheliste inimõigustealaste kohustustega.

2. Lepinguosalised suurendavad ja kiirendavad jõupingutusi nõudluse poolel, osalevad ennetus- ja haridusprogrammides ning võtavad uimastite tervise- ja sotsiaalse mõjuga toimetulemiseks vajalikke meetmeid. Nad edendavad dialoogi asjaomaste sidusrühmadega, sealhulgas kodanikuühiskonna, teaduskogukonna ja akadeemiliste ringkondadega, et ebaseaduslike uimastite probleemi tulemuslikult lahendada.

ARTIKKEL 62

Meresõidu turvalisus

1. Lepinguosalised korraldavad riigi, piirkonna ja mandri tasandil algatusi, millega antakse panus meresõidu turvalisuse suurenemisse, eelkõige Punasel merel, Aafrika Sarve vetes, India ookeanis ja Guinea lahes. Nad edendavad koostööd Aafrika Liidu, ELi ja ÜRO vahel, samuti piirkondlike ja allpiirkondlike organisatsioonidega, ning suurendavad jõupingutuste vastastikust täiendavust.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et võidelda merel igasuguse rahvusvahelise organiseeritud kuritegevusega, sealhulgas inimeste, väike- ja kergrelvade, ebaseaduslike uimastite ja looduslike liikidega kaubitsemise ning rändajate ebaseadusliku üle piiri toimetamise vastu. Nad tõkestavad, ennetavad ja suruvad maha piraatlust ja relvastatud röövimist merel, sealhulgas nafta- ja gaasivargust, et tagada turvalised ja avatud kaubateed.

3. Lepinguosalised suurendavad mitmepoolseid jõupingutusi, et tulemuslikult reageerida avamerel toimepandud kuritegudele. Nad töötavad välja meetmed, et suurendada rannikuriikide ja piirkondlike organisatsioonide õiguskaitsealast suutlikkust ja isevastutust, ning edendavad piirkondlikku koordineerimist ja teabevahetust, et vähendada meresõiduohte ja võidelda eri liiki merekuritegudega.

4. Lepinguosalised töötavad välja ja muudavad tõhusamaks piirkondade vahel teabe jagamise mehhanismid, edendavad mereseiret ja teadlikkust olukorrast merel ning suurendavad rannikuriikide rannikuvalveasutuste ja mereväe koostööd.

5. Lepinguosalised edendavad ja austavad avamerevabadust, meresõiduvabadust ning muid rahvusvahelises õiguses sätestatud põhimõtteid, õigusi ja kohustusi, edendades samal ajal Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsiooni ja muude asjakohaste rahvusvaheliste õigusaktide üldist kohaldamist.

ARTIKKEL 63

Õiguskaitsealane koostöö

1. Lepinguosalised tugevdavad õiguskaitsealast dialoogi ja koostööd, sealhulgas Aafrika Liidu asutuste, nagu AFRIPOL, ja ELi asutuste, nagu EUROPOL, strateegilise koostöö kaudu, et hõlbustada rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse võrgustike ja terrorivõrgustike tegevuse tõkestamist, avastamist ja uurimist Aafrika piirkonnas ja ELis ning sellise tegevuse eest vastutusele võtmist.

2. Lepinguosalised teevad koostööd otsingu- ja päästevaldkonnas ja muudes hädaolukordades ning julgustavad riike sõlmima selleks kahepoolseid kokkuleppeid.

3. Lepinguosalised tõhustavad integreeritud piirihalduse alast koostööd ning parandavad teabe ja andmete kogumist ja jagamist.

4. Lepinguosalised lepivad kokku, et teevad tööd politsei suutlikkuse suurendamiseks, sealhulgas rakendades strateegilisel, operatiiv- ja taktikalisel tasandil sihtotstarbelisi politsei koolitusprogramme, mida on kohandatud Aafrikas valitsevale olukorrale.

V JAOTIS

INIMÕIGUSED, DEMOKRAATIA JA VALITSEMINE

ARTIKKEL 64

Lepinguosalised edendavad vastupanuvõimelisi, kestlikke ja kaasavaid ühiskondi, mis tuginevad kõikidel tasanditel aruandekohustuslikele, tõhusatele ja läbipaistvatele asutustele ja otsustusprotsessidele ning kus austatakse, edendatakse ja järgitakse inimõigusi, põhivabadusi, õigusriigi ja demokraatia põhimõtteid. Nad teevad tööd, et kiirendada edusamme soolise võrdõiguslikkuse saavutamisel. Nad tagavad üksikisikutele ja kodanikuühiskonnale avatud ja soodsa keskkonna, kus väljendada oma ootusi ja muresid, avaldada arvamust või esitada oma seisukoht poliitika, majanduse, ühiskonna ja kultuuriga seotud küsimustes, aidates suurendada usaldust riigiasutuste vastu.

ARTIKKEL 65

Inimõigused

1. Lepinguosalised jõustavad ja rakendavad õigusakte, mis aitavad kaasa inimõiguste kaitsmisele, edendamisele ja järgimisele, olgu tegemist kodaniku-, poliitiliste, varaliste, sotsiaalsete või kultuuriliste õigustega. Nad toetavad inimõiguste ja rahvaste õiguste Aafrika harta ning Aafrika juhtimisstruktuuri vahendite ratifitseerimist ja rakendamist ning siseriiklike õigusnormide vastavat kohandamist.

2. Lepinguosalised kohaldavad täielikult põhimõtet, mille kohaselt on keelatud diskrimineerimine mis tahes alusel, sealhulgas sugu, etniline või sotsiaalne päritolu, usutunnistus või veendumused, poliitilised või muud arvamused, puue, vanus või muu staatus, seades esikohale ulatuslike võrdõiguslikkusealaste ja diskrimineerimisvastaste õigusaktide vastuvõtmise. Nad astuvad samme, et võimaldada naistel ja tüdrukutel kasutada täielikult kõiki inimõigusi ning naisi ja tüdrukuid võimestada, sealhulgas edendavad inimõiguste ja rahvaste õiguste Aafrika harta Aafrika naiste õigusi käsitleva protokolli allkirjastamist ja ratifitseerimist (kui see on veel tegemata) ning rakendamist. Nad teevad kõik endast oleneva, et suurendada ja kaitsta lapse õigusi, sealhulgas edendades lapse õiguste ja heaolu Aafrika harta allkirjastamist ja ratifitseerimist (kui see on veel tegemata) ning rakendamist. Nad võtavad meetmeid, et edendada inimõiguste täielikku kasutamist vähemuste hulka kuuluvate isikute, puuetega inimeste ja albiinode ning põlisrahvaste seas, nagu on sätestatud põlisrahvaste õiguste ÜRO deklaratsioonis.

3. Lepinguosalised võitlevad tulemuslikult karistamatuse vastu, et tagada õigusriik ning kohtusüsteemi sõltumatu, erapooletu ja tõhus toimimine. Nad tagavad ohvrite ja kannatanute õiguse piisavale, tulemuslikule ja kiirele heastamisele.

4. Lepinguosalised toetavad Aafrika inimõigustesüsteemi, eelkõige inimõiguste ja rahvaste õiguste Aafrika komisjoni ning Inimõiguste ja Rahvaste Õiguste Aafrika Kohut, Aafrika riikide suunamisel rahvusvahelise inimõigustealase õiguse kohaste kohustuste täitmisel. Nad võtavad vaatluse alla ja säilitavad nende organite usaldusväärsuse ja sõltumatuse ning tagavad, et kõik Aafrika riigid austavad Inimõiguste ja Rahvaste Õiguste Aafrika Kohtu otsuseid.

5. Lepinguosalised suurendavad kodanikuühiskonna suutlikkust ning kaitsevad riigi, piirkonna ja mandri tasandil tegutsevaid inimõiguste kaitsjaid. Nad teevad koostööd, sealhulgas riiklike inimõiguste asutuste, haridussüsteemide ja meediaga, et suurendada teadlikkust inimõigustest.

ARTIKKEL 66

Sooline võrdõiguslikkus

1. Lepinguosalised tagavad kõigi inimeste võrdsuse seaduse ees, samuti võrdse juurdepääsu õigusemõistmisele ning seadusest tulenevale kaitsele ja saadavatele eelistele. Nad võtavad meetmeid, et tagada võrdne osalemine ja võrdsed võimalused kõigis poliitilise, majandus-, ühiskonna- ja kultuurielu valdkondades ning seda osalemist ja neid võimalusi parandada ja avardada. Nad tagavad, et soolist perspektiivi võetakse korrakindlalt arvesse kõigis poliitikavaldkondades ja programmides.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et ära hoida ja kaotada mis tahes vormis seksuaalne ja sooline vägivald, diskrimineerimine ja ahistamine ning koduvägivald, ning võitlevad inimkaubanduse vastu. Nad võtavad kõik vajalikud meetmed, et edendada kooskõlastatud püüdlusi teha lõpp lapsega sõlmitud, varajastele ja sundabieludele, naiste suguelundite moonutamisele ja eemaldamisele ning muudele kahjulikele tavadele, millega diskrimineeritakse naisi ja tüdrukuid. Nad pakuvad tuge mis tahes vormis vägivalla ohvritele ja selle all kannatanutele. Lepinguosalised kohustuvad rakendama täielikult, tulemuslikult ja mittediskrimineerivalt naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsiooni ja selle fakultatiivprotokolli.

3. Lepinguosalised tagavad tüdrukute ja naiste sotsiaalsete õiguste austamise ja edendamise, eelkõige kaotades kõik tõkked kvaliteetse hariduse ja tervishoiu valdkonnas ning likvideerides soolise ebavõrdsuse. Nad tugevdavad naiste ja tüdrukute varalisi õigusi.

4. Lepinguosalised tagavad, et kehtestatud õigusaktides tunnistatakse tüdrukute ja naiste õigust osaleda täielikult kõikides avaliku elu valdkondades ning et nendega on loodud naistele tingimused ja võimalused asuda võrdsetele ametikohtadele, sealhulgas poliitilises juhtkonnas ja otsusetegijate seas. Lepinguosalised tugevdavad naiste rolli ning edendavad nende osalemist kõikidel tasanditel rahu ja julgeoleku ning konfliktide, vägivalla ja äärmusluse ennetamise ja lahendamise valdkonnas.

ARTIKKEL 67

Demokraatia

1. Lepinguosalised edendavad universaalseid põhiväärtusi ja demokraatia põhimõtteid. Nad kaitsevad võimude lahusust, edendavad poliitilist pluralismi ning suurendavad demokraatlike protsesside läbipaistvust, neis protsessides osalemist ja usaldust nende protsesside vastu, samuti usaldust poliitiliste juhtide ja rahva vahel, sealhulgas toetades demokraatia, valimiste ja valitsemise Aafrika harta ratifitseerimist ja rakendamist.

2. Lepinguosalised kannavad hoolt valimisprotsesside usaldusvääruse eest, tagades kaasavad, läbipaistvad ja ausad valimised, mille puhul peetakse kinni valimistsüklitest ja põhiseaduse sätetest, austades nõuetekohaselt suveräänsust. Nad edendavad rahvusvaheliste ja piirkondlike standardite ja parimate tavade rakendamist valimiste korraldamisel ning tugevdavad sõltumatuid ja erapooletuid valimiskomisjone, tagades kõigile erakondadele ja kandidaatidele võrdsed tingimused. Nad tõhustavad koostööd valimiste vaatlemisel, sealhulgas vajaduse korral selle raames esitatud soovituste täitmisel, ning tugevdavad koostööd Aafrika Liidu ja piirkondlike majandusühendustega. Nad tugevdavad valimistega seotud vaidluste õigeaegse lahendamise riiklikke mehhanisme.

3. Lepinguosalised suurendavad demokraatlikult valitud parlamentide suutlikkust täita oma seadusandlikku, eelarvealast ja järelevalvaja rolli, austades kõigi parlamendiliikmete eesõigusi.

4. Lepinguosalised jõustavad siseriiklikke õigusnorme, millega tunnistatakse eri valitsemistasandite õigust kasutada oma pädevust kooskõlas delegeeritud volitustega. Nad tugevdavad kohalikke haldusasutusi ja detsentraliseerivad võimu, usaldades selle demokraatlikult valitud kohalike omavalitsuste kätte, nagu on ette nähtud siseriiklikes õigusaktides.

5. Lepinguosalised edendavad kaasavaid ja pluralistlikke ühiskondi. Nad kaotavad kõik ühinemisvabadust, väljendusvabadust ja rahumeelse kogunemise vabadust vähendavad piirangud. Nad säilitavad soodsa keskkonna kodanikuühiskonna osalemiseks selgitustöös ja poliitika kujundamises ja laiendavad seda ning tagavad vaba ja sõltumatu meedia, kandmaks hoolt selle eest, et valitsused on avaliku sektori juhtimisel võimalikult läbipaistvad ja aruandekohustuslikud. Lepinguosalised edendavad edasiviivaid riigi ja kodaniku vahelisi suhteid ning suurendavad teadlikkust demokraatia põhimõtetest ja inimõigustest, sealhulgas haridussüsteemide ja meedia kaudu.

ARTIKKEL 68

Õigusriik ja õigusemõistmine

1. Lepinguosalised teevad koostööd õigusriigi konsolideerimisel ja institutsioonide tugevdamisel kõikidel õigusemõistmise tasanditel. Nad toetavad kohtuvõimu sõltumatust ning võtavad eesmärgi tagada kohtusüsteemi sõltumatu, erapooletu ja tõhus toimimine ning edendada kodanike tegelikku ja võrdset juurdepääsu õigusemõistmisele ja tasuta õigusabile.

2. Lepinguosalised hoiavad ära, mõistavad hukka ja kaotavad mis tahes vormis piinamise ning muu riiklike ja valitsusväliste osalejate poolse julma, ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise kõigis olukordades, sealhulgas terrorismi, kriisiohje ja rände kontekstis, toetades piinamisvastase konventsiooni ja selle fakultatiivprotokolli ratifitseerimist ja tulemuslikku rakendamist.

3. Lepinguosalised tagavad, et rahvusvahelise inimõigustealase õiguse rikkumist ja kuritarvitamist ning rahvusvahelise humanitaarõiguse rikkumist, sealhulgas sõjakuritegusid, inimsusvastaseid kuritegusid ja genotsiidi, samuti lapssõdurite värbamist ning seksuaalset, soolist ja identiteedist lähtuvat vägivalda uuritakse nõuetekohaselt ning et nende eest vastutavad isikud võetakse nõuetekohaselt vastutusele. Nad tugevdavad siseriiklikke õigusakte ja kohtusüsteeme, sealhulgas teevad tulemuslikku riikidevahelist koostööd ja pakuvad vastastikust õigusabi riikidele, kes soovivad raskeimate rahvusvaheliste kuritegude toimepanijaid riigisiseselt vastutusele võtta.

4. Lepinguosalised hõlbustavad kohtureforme, tagades ajakohastatud, läbipaistvad ja tõhusad kohtusüsteemid ja -menetlused, pakkudes piisavat koolitust ning parandades juurdepääsu õigusaktidele, kohtupraktikale ja muule õigusteabele, ajakohastades kinnipidamissüsteeme ja maksimeerides nende rehabiliteerivat rolli ning võideldes julgeolekujõududepoolse inimõiguste rikkumisega.

ARTIKKEL 69

Hea valitsemistava

1. Lepinguosalised toetavad püüdlusi tugevdada head valitsemistava, edendades demokraatlikku kultuuri ja demokraatlikke tavasid, luues ja muutes tugevamaks aruandekohustuslikud, läbipaistvad ja reageerimisvõimelised valitsusasutused kõikidel tasanditel ning suurendades poliitilist pluralismi, läbipaistvust ja sallivust. Nad toetavad Aafrika juhtimisstruktuuri vahendite täielikku rakendamist ning julgustavad Aafrika riike oma juhtimispõhimõtteid tulemuslikult kooskõlastama ja ühtlustama.

2. Lepinguosalised suurendavad kõikidel tasanditel valitsuste suutlikkust osutada kvaliteetseid avalikke teenuseid, tagada tulemuslik, läbipaistev, aruandekohustuslik ja kaasav avalik haldus, edendada õiguskaitseasutuste erapooletust ja tulemuslikkust ning suurendada kodanike osalemist ja juurdepääsu avalikule teabele.

3. Lepinguosalised toetavad digitehnoloogia kasutamist ning kiirendavad kasutajakesksete ja lihtsustatud e-valitsuse lahenduste kasutuselevõttu, et parandada avalikule teabele ja avalikele teenustele juurdepääsu ning nende kättesaadavust ning suurendada läbipaistvust ja aruandekohustuslikkust, hoides samal ajal ära kuritarvitamise ning edendades ja kaitstes inimõigusi ja põhivabadusi.

ARTIKKEL 70

Avalik haldus, statistika ja isikuandmed

1. Lepinguosalised suurendavad poliitika kavandamise ja elluviimise suutlikkust, arendavad välja professionaalse ja tõhusa avaliku teenistuse, parandavad seadusandlikke ja juhtimismehhanisme ning suurendavad valitsuste suutlikkust osutada kvaliteetseid avalikke teenuseid.

2. Lepinguosalised tagavad avalike teenuste osutamisel erapooletuse, õigluse, nõuetekohase menetluse ja järjepidevuse ning toetavad aruandekohustuslikke, kaasavaid ja läbipaistvaid asutusi tulemuslike ja tõhusate avalike teenuste osutamisel, sealhulgas edendades avaliku teenindamise ja avaliku halduse väärtuste ja põhimõtete Aafrika harta rakendamist.

3. Lepinguosalised toetavad statistiliste andmete ja statistilise teabe koostamist, talletamist, haldamist ja levitamist riigi, piirkonna ja mandri tasandil, sealhulgas edendades Aafrika statistikaharta kui Aafrikas statistika arendamisel kasutatava poliitikaraamistiku rakendamist. Nad töötavad välja töökindlad, turvalised ja kaasavad identifitseerimissüsteemid, et tagada igale kodanikule õiguslikult määratletud identiteet, sealhulgas tugevdavad nad rahvastikuregistri ja olulise statistika süsteemi.

4. Kooskõlas kehtivate mitmepoolsete standardite ning rahvusvaheliste õigusaktide ja tavadega tagavad lepinguosalised, et iga üksikisiku õigus eraelu puutumatusele isikuandmete töötlemisel on korralikult kaitstud. Nad püüavad säilitada tugevad andmekaitsekorrad ja tagada sõltumatute järelevalveasutuste abil nende tulemusliku täitmise.

ARTIKKEL 71

Korruptsioon

1. Lepinguosalised kehtestavad ja muudavad tõhusamaks õigusaktid ja muud meetmed ning loovad ja muudavad tugevamaks asutused, et ennetada korruptsiooni kõigis selle vormides, pettust, ettevõtete finantskuritegevust ja seotud kuritegusid avalikus ja erasektoris ning nende vastu võidelda, sealhulgas rakendades ja edendades asjakohaseid rahvusvahelisi standardeid ja õigusakte, eelkõige Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korruptsioonivastast konventsiooni. Nad võtavad vastu seadusandlikud ja muud meetmed, mida on vaja korruptsiooni ennetamiseks ning selleks, et tagada korruptsioonivastaste õigusaktide täitmine, korruptsiooni ja korruptsiooniga seotud kuritegude puhul erapooletu uurimine ja vastutusele võtmine ning mõjusate, proportsionaalsete ja hoiatavate karistuste kohaldamine. Nad võtavad vastu seadusandlikud ja muud meetmed, et tulemuslikult kaitsta korruptsioonist ja seotud kuritegudest teatajaid ning selliste kuritegude kohta tunnistusi andvaid isikuid võimaliku kättemaksu eest, kaasa arvatud tööga seotud olukordades, ja hirmutamise eest, sealhulgas kaitsta nende identiteeti.

2. Lepinguosalised võtavad vastu seadusandlikud meetmed, et võimaldada külmutada ja konfiskeerida korruptsiooni ja seotud kuritegudega saadud tulu ja kuriteovahendid või muu vara, mille väärtus vastab sellise tulu ja selliste kuriteovahendite väärtusele. Nad teevad koostööd sellise tulu ja selliste kuriteovahendite sissenõudmisel, et tagastada need nende päritoluriigis seaduslikule omanikule kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korruptsioonivastase konventsiooniga. Nad võtavad vastu seadusandlikud ja muud meetmed, et võidelda korruptsiooniga seotud tulu rahapesu vastu.

3. Lepinguosalised tagavad avaliku sektori vahendite, sealhulgas sissenõutud ja tagastatud vara haldamisel läbipaistvuse ja aruandekohustuse. Nad edendavad meetmeid, mis toetavad selliseid väärtusi nagu läbipaistvus, usaldusväärsus ja seaduslikkus ning muudavad inimeste suhtumist korruptiivsesse tegevusse. Nad suurendavad haldusasutuste suutlikkust ja oskusteavet võitluses korruptsiooniga. Nad edendavad korruptsioonivastase võitluse valdkonnas eriasutuste loomist.

4. Lepinguosalised teevad koostööd korruptsiooni ja seotud kuritegude uurimisel, sealhulgas juhul, kui need on aset leidnud rahvusvaheliste äritehingute raames.

ARTIKKEL 72

Finantsjuhtimine

1. Lepinguosalised edendavad riigi rahanduse usaldusväärset juhtimist, sealhulgas tulemuslikku ja läbipaistvat siseriiklike tulude kasutuselevõttu, eelarve haldamist ja avaliku sektori tulude kasutamist kooskõlas Addis Abeba maksualgatusega. Nad edendavad valitsemissektori võla jätkusuutlikku haldamist ja kestlikke hankesüsteeme ning riiklike järelevalveasutuste toetamist.

2. Lepinguosalised parandavad loodusvarade majandamist ja neist saadava tulu haldamist, võimaldades kogukondadel ja ühiskondadel loodusvarade kasutamise toel jõudsalt areneda, sealhulgas tagades kooskõla mäetööstuse läbipaistvuse algatuse ja Kimberley protsessiga.

3. Lepinguosalised võitlevad maksupettuse, maksudest kõrvalehoidmise, maksustamise vältimise ja ebaseaduslike rahavoogude vastu ning tugevdavad vara tagasivõitmist. Nad teevad tööd, et tagada maksusüsteemide tõhusus, tulemuslikkus, kindlus, läbipaistvus ja õiglus.

4. Lepinguosalised võtavad konkreetseid meetmeid, sealhulgas jõustades õigusakte, ning tugevdavad asjakohaseid asutusi ja mehhanisme, et rakendada hea maksuhaldustava põhimõtteid.

VI JAOTIS

RÄNNE JA LIIKUVUS

ARTIKKEL 73

Lepinguosalised rakendavad terviklikku ja tasakaalustatud rändekäsitust. Nad kinnitavad veel kord oma kindlat kavatsust kaitsta kõigi pagulaste ja rändajate inimõigusi. Nad tegelevad rändega solidaarsuse, tõelise partnerluse ja jagatud vastutuse vaimus ning kooskõlas oma asjaomaste pädevustega, järgides igati rahvusvahelist õigust, sealhulgas rahvusvahelist inimõigustealast õigust. Nad tunnistavad, et Aafrika ja Euroopa rändealased huvid on omavahel põimunud ning et hästi hallatuna võivad ränne ja liikuvus olla õitsengu, innovatsiooni ja kestliku arengu allikaks. Nad peavad dialoogi ja teevad koostööd kõigis seadusliku ja ebaseadusliku rändega seotud aspektides, sealhulgas võtavad konkreetseid seadusliku rände meetmeid, pidurdavad ebaseaduslikku rännet ja tegelevad selle algpõhjustega, tõkestavad rändajate ebaseaduslikku üle piiri toimetamist ja võitlevad selle vastu, võitlevad inimkaubandusega, päästavad elusid ja tagavad kaitse, suurendavad diasporaa kaasamist ja investeeringuid kestlikkusse arengusse, maksimeerivad rahaülekannete mõju, tõhustavad tagasipöördujate tagasisaatmise, tagasivõtmise ja püsiva taasintegreerimise alast koostööd ning pööravad erilist tähelepanu haavatavas olukorras olevatele isikutele, nagu naised, lapsed ja saatjata alaealised, ning nende erivajadustele. Lepinguosalised lepivad kokku koostöös, et saavutada integreeritud piirihaldus, mis hõlbustab inimeste seaduslikku liikumist üle piiride ja aitab pidurdada ebaseaduslikku rännet. Nad süvendavad koostööd ja dialoogi, tuginedes olemasolevatele algatustele, milleks on eelkõige Valletta ühise tegevuskava järelmeetmed, Rabati ja Hartumi protsess ning ALi ja ELi kahe maailmajao vaheline rände- ja liikuvusalane dialoog. Lepinguosalised soodustavad rändega seotud küsimustes Sahara-taguste, Vahemere piirkonna ja Euroopa riikide kolmepoolset koostööd. Lepinguosalised soodustavad dialoogi kõigis rändeküsimustes ning teevad koostööd, et edendada asjakohaseid reageerimisstrateegiaid.

ARTIKKEL 74

Seaduslik ränne ja liikuvus

1. Lepinguosalised püüavad suurendada teadmiste ülekannet ja jagamist ning edendavad liikuvuskavu, mis hõlbustavad üliõpilaste, teadlaste, õppejõudude ja asutuste jaoks akadeemilisi vahetusi.

2. Lepinguosalised püüavad lihtsustada külaskäike ärilisel ja investeerimise eesmärgil.

3. Lepinguosalised võtavad eesmärgi luua kooskõlas oma asjaomaste pädevustega võimalused töörände ja tööjõu liikuvuse tulemuslikuks haldamiseks, sealhulgas asjakohased sotsiaalkaitsemehhanismid, ning võidelda mis tahes vormis ärakasutamise vastu.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada kvalifikatsioonide läbipaistvust ja võrreldavust eesmärgiga hõlbustada nende tunnustamist ja nende aktsepteerimist tööturul.

5. Lepinguosalised peavad vajaduse korral dialoogi seaduslikult riigis elavate rändajate pensioniõiguste ülekandmise korra teemal.

6. Lepinguosalised teevad koostööd seadusliku rändega seotud teadlikkuse suurendamise kampaaniate korraldamisel, et rändajad saaksid teha teadlikke otsuseid ning et teavitada rändajaid ohutu ja seadusliku ränne võimalustest. Samuti teevad nad kättesaadavaks teabe võimaluste kohta muuta asjakohase õiguskorra alusel oma staatust.

7. Lepinguosalised teevad tööd, et rakendada korduvrände ja liikuvuse hõlbustamiseks läbipaistvaid ja mõjusaid nõudeid, mis käsitlevad vastuvõttu ja riigis elamist töötamise, teadustegevuse, õppimise, koolituse saamise või vabatahtlikus teenistuses osalemise eesmärgil.

8. Lepinguosalised lihtsustavad rändajate juurdepääsu perekonna taasühinemise menetlustele, võttes arvesse lapse parimaid huve.

9. Lepinguosalised teevad koostööd, et parandada ja ajakohastada rahvastikuregistrite süsteeme ning anda välja Rahvusvahelise Tsiviillennunduse Organisatsiooni koostatud tehnilisel kirjeldusel põhinevaid biomeetrilisi reisidokumente, sealhulgas tehes jõupingutusi võitluseks identiteedipettuse ja dokumentide võltsimise vastu.

ARTIKKEL 75

Aafrika-sisene liikuvus

1. Lepinguosalised tunnistavad Aafrika-sisese liikuvuse olulisust ning selle võimalikku märkimisväärset kasulikkust piirkondliku integratsiooni ning vastuvõtvate riikide ja päritoluriikide kestliku arengu seisukohast.

2. Lepinguosalised kohustuvad toetama ka edaspidi Aafrika-sisest koostööd rände haldamisel, võttes arvesse Aafrika Liidu Aafrika rändepoliitika raamistikku.

ARTIKKEL 76

Diasporaa, rahaülekanded ja kestlik areng

1. Lepinguosalised edendavad ja toetavad diasporaa kaasamist asjaomase päritoluriigi kestlikku arengusse. Nad teevad koostööd, et edendada ja hõlbustada diasporaa investeeringuid ja ettevõtete rajamist kui vahendit, mille abil elavdada päritoluriikides kohalikku arengut ja ettevõtlust ning kanda üle teadmisi, kogemusi ja tehnoloogiat.

2. Lepinguosalised võtavad eesmärgi oluliselt kahandada rahaülekannete tehingukulusid, viies need alla 3 %, eriti väikese ja keskmise sissetulekuga riikide puhul, ning kaotada ülekandekoridorid, kus kulud ületavad 5 %, kooskõlas rahvusvaheliselt kokku lepitud eesmärkidega, samuti teha koostööd, et suurendada ligipääsu rahaülekandeteenustele, eriti maapiirkondades, edendada finantsalast kaasamist, sealhulgas uuenduslike rahastamisvahendite ja uue tehnoloogia kaudu, ning täiustada õigusraamistikke, et rohkem kaasata ebatraditsioonilisi osalejaid.

3. Lepinguosalised toetavad selliste asutuste tööd, mis aitavad rakendada strateegiaid ja vahendeid, mille abil kasutada diasporaa rahaülekandeid ja investeeringuid kestlikuks arenguks.

ARTIKKEL 77

Ebaseaduslik ränne, rändajate ebaseaduslik üle piiri toimetamine ja inimkaubandus

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et tegeleda ebaseadusliku rände ja sundrände algpõhjustega ning töötada välja asjakohased reageerimisviisid. Nad teevad koostööd, et toetada päritoluriike asjakohaste strateegiatega, sealhulgas majanduskasvu ja kestliku arengu edendamise eesmärgil.

2. Lepinguosalised kohustuvad pidurdama ebaseaduslikku rännet, tõhustades koostööd integreeritud piirihalduse, teabe ja andmete kogumise ja jagamise parandamise ning politsei- ja õigusalase koostöö edendamise valdkonnas, eelkõige rändevoogude päritolu- ja transiidiriikides. Nad teevad koostööd, et töötada välja ja vajaduse korral säilitada sidevõrgud, mis toetavad mereseiret ja aitavad päästa merel elusid.

3. Lepinguosalised kehtestavad ja rakendavad õigusakte, tugevdavad asutusi ja suurendavad ühiseid jõupingutusi, et võidelda inimkaubandusega, sealhulgas kaitsta ja abistada inimkaubanduse ohvreid, ning tõkestada rändajate ebaseaduslikku üle piiri toimetamist ja selle vastu võidelda, kooskõlas rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni ja seda täiendavate protokollidega, eeskätt maa-, mere- ja õhuteed pidi üle riigipiiri välismaalase ebaseaduslikku toimetamist tõkestava protokolliga ning naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokolliga.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et jälgida ebaseaduslikke rändeteid, tugevdada riiklikke, piirkondlikke ja piirkondadevahelisi meetmeid ning suurendada ühiseid jõupingutusi, et lammutada kuritegelikud võrgustikud, mis toimetavad rändajaid ebaseaduslikult üle piiri ja kaubitsevad inimestega. Nad teevad koostööd, et jagada asjakohast teavet ja kriminaalteavet inimkaubanduse ja rändajate ebaseadusliku üle piiri toimetamise teede ja kuritegelike võrgustike kohta, sealhulgas nende tegutsemisviiside ja finantstehingute kohta, eesmärgiga parandada andmete kogumist ning tugevdada analüüsi- ja levitamisstrateegiaid. Nad tagavad asjakohaste õigusaktide ja meetmete tulemusliku rakendamise ebaseaduslike rändajate ärakasutajate suhtes. Nad suurendavad kuritegude uurimise ja nende toimepanijate vastutusele võtmise alaseid jõupingutusi.

5. Kooskõlas asjakohaste strateegiate ja programmidega toetavad lepinguosalised ebaseadusliku rändega seotud riskidele keskenduvaid teadlikkuse suurendamise kampaaniaid, kasutades kõiki piirkondlikul, riigi ja kohalikul tasandil võimalikke vahendeid.

ARTIKKEL 78

Tagasisaatmine, tagasivõtmine ja taasintegreerimine

1. Lepinguosalised kinnitavad veel kord oma õigust saata tagasi ebaseaduslikult riigis viibivad kolmandate riikide kodanikud ning iga Euroopa Liidu liikmesriigi ja AKVRO liikme juriidilist kohustust võtta tingimusteta ja ilma muude lisatoiminguteta kui lõikega 3 ette nähtud kontroll tagasi oma kodanikud, kes viibivad ebaseaduslikult teise Euroopa Liidu liikmesriigi või AKVRO liikme territooriumil. Sellega seoses teevad lepinguosalised tagasisaatmise ja tagasivõtmise valdkonnas koostööd ning tagavad üksikisikute õiguste ja väärikuse täieliku kaitsmise ja austamise, sealhulgas kõikides menetlustes, mis algatatakse ebaseaduslikult riigis viibivate rändajate tagasisaatmiseks nende päritoluriiki.

2. Iga Euroopa Liidu liikmesriik nõustub iga oma sellise kodaniku tagasisaatmise ja tagasivõtmisega, kes viibib ebaseaduslikult mõne AKVRO liikme territooriumil, kui asjaomane riik seda taotleb, ilma muude lisatoiminguteta kui lõikega 3 ette nähtud kontroll isikute puhul, kellel puudub kehtiv reisidokument.

Iga AKVRO liige nõustub iga oma sellise kodaniku tagasisaatmise ja tagasivõtmisega, kes viibib ebaseaduslikult mõne Euroopa Liidu liikmesriigi territooriumil, kui asjaomane liikmesriik seda taotleb, ilma muude lisatoiminguteta kui lõikega 3 ette nähtud kontroll isikute puhul, kellel puudub kehtiv reisidokument.

Euroopa Liidu liikmesriikide puhul kehtivad käesolevas lõikes sätestatud kohustused vaid nende isikute suhtes, kellel on liidu määratluse kohane liikmesriigi kodakondsus. AKVRO liikmete puhul kehtivad käesolevas lõikes sätestatud kohustused üksnes nende isikute suhtes, keda peetakse asjaomase riigi õigussüsteemi kohaselt asjaomase riigi kodanikuks.

3. Euroopa Liidu liikmesriigid ja AKVRO liikmed reageerivad kiiresti üksteise tagasivõtutaotlustele, tehes kõige asjakohasemaid ja tõhusamaid identifitseerimismenetlusi kasutades kontrolle, et selgitada välja asjaomase isiku kodakondsus ja anda tagasipöördumiseks välja I lisas sätestatud asjakohane reisidokument. Selles lisas sätestatu ei takista isiku tagasisaatmist taotluse saanud ja taotluse esitanud riigi vaheliste muude ametlike või mitteametlike kokkulepete alusel.

4. Olenemata käesoleva lepingu üldosa artikli 101 lõikes 5 sätestatud menetlustest, kui lepinguosaline leiab, et teine lepinguosaline ei ole kinni pidanud tähtajast, millele on osutatud I lisas kooskõlas rahvusvahelise tsiviillennunduse konventsiooni 9. lisa 5. peatüki punktiga 5.26, teavitab ta sellest teist lepinguosalist. Kui teine lepinguosaline ei täida jätkuvalt kõnealuseid kohustusi, võib kohustuste mittetäitmisest teavitanud lepinguosaline võtta pärast seda, kui teavitamisest on möödunud 30 päeva, proportsionaalseid meetmeid.

5. Lepinguosalised lepivad kokku ka selles, et nad jälgivad nende kohustuste täitmist oma korrapärase partnerlusdialoogi raames.

ARTIKKEL 79

Kaitse ja varjupaik

1. Lepinguosalised kohustuvad tagama kõrgetasemelise kaitse ja abi põgenikele, kaasa arvatud pagulastele, varjupaigataotlejatele ja riigisisestele põgenikele, järgides igati rahvusvahelist õigust, sealhulgas rahvusvahelist inimõigustealast õigust ning vajaduse korral rahvusvahelist pagulasõigust ja rahvusvahelist humanitaarõigust, muu hulgas tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõtet.

2. Lepinguosalised tunnistavad, et pagulaslaagrid peaksid olema erand ning, kui vähegi võimalik, ajutine meede reageerimisel hädaolukorrale ning et eelistada tuleks pagulaste kestlikku integreerimist. Nad tugevdavad koostööd, et hõlbustada pagulaste kestlikku integreerimist vastuvõtvates kogukondades ja varjupaigariikides. Nad toetavad pagulasküsimusega laiahaardelise tegelemise raamistiku rakendamist.

3. Lepinguosalised tagavad kooskõlas rahvusvaheliste kohustustega, et pagulased ja varjupaigataotlejad saavad ohutu juurdepääsuga põhiteenustele kasutada oma inimõigusi.

4. Lepinguosalised kaitsevad alati lapse parimaid huve ning tagavad kõigile lapspagulastele ohutus õpikeskkonnas täieliku juurdepääsu haridussüsteemile. Nad rakendavad laste haavatavusega tegelemisel sootundlikku lähenemisviisi ning tagavad, et lapsi ei peeta kurjategijateks ning et nende suhtes ei rakendata laste endi või nende vanemate pagulasseisundi tõttu karistusmeetmeid.

KARIIBI PIIRKONNA PIIRKONDLIK PROTOKOLL

I OSA

KOOSTÖÖRAAMISTIK

1. PEATÜKK

LAAD JA KOHALDAMISALA

ARTIKKEL 1

Tõeline partnerlus

1. Käesoleva protokolli kohaldamisel on „lepinguosalised“ käesoleva lepingu osalised, kelle suhtes käesolev protokoll on siduv vastavalt lepingu üldosa artiklile 6.

2. Kooskõlas käesoleva lepingu üldosa artikliga 6 on suhted lepinguosaliste vahel reguleeritud käesoleva lepingu üldosa sätetega ja käesoleva protokolliga, mis on vastastikku täiendavad ja tugevdavad.

3. Lepinguosalised lepivad kokku, et käesoleva protokolli rakendamisel lähtutakse vastastikusest austusest ja aruandekohustusest, võrdsuse ja jagatud vastutuse põhimõttest, täites üksteist täiendavaid ülesandeid riigi, piirkonna ja rahvusvahelisel tasandil ning kaasates kõik asjaomased sidusrühmad. Samuti rakendavad nad protokolli viisil, mis toetub tugevatele poliitilistele, majanduslikele ja kultuurilistele sidemetele kõigi lepinguosaliste vahel ning süvendab neid veelgi.

4. Lepinguosalised toetavad piirkondliku integratsiooni ja koostöö protsesse, suurendavad jõupingutusi mitmepoolsuse ja reeglitel põhineva rahvusvahelise korra toetamiseks ning arendavad ja rakendavad mitmemõõtmelisi ja ühtseid strateegiaid ja meetmeid kestliku arengu kõigi aspektide edendamiseks, võttes arvesse oma poliitikaraamistikke ja asjaomaseid rahvusvahelisi lepinguid.

ARTIKKEL 2

Strateegilised prioriteedid

1. Lepinguosalised kinnitavad Kariibi piirkonna piirkondliku partnerluse laiahaardelisust ja terviklikkust ning lepivad kokku, et protokolli strateegilised prioriteedid on muu hulgas järgmised:

a) tugevdada omavahelist poliitilist partnerlust, mis tugineb korrapärasele ja tulemuslikule dialoogile ning ühiste huvide edendamisele;

b) süvendada majandussuhteid, edendada majanduse ümberkujundamist ja mitmekesistamist, toetada kaubanduse, investeeringute, erasektori arengu ning kestliku industrialiseerimisega kaasavat ja kestlikku majanduskasvu ja -arengut;

c) parandada keskkonnasäästlikkust ja kliimamuutustele vastupanu võimet, majandada loodusvarasid säästvalt ja tugevdada katastroofide ohjamist;

d) ehitada üles kaasavaid, rahulikke ja turvalisi ühiskondi, keskendudes eelkõige inimõiguste, soolise võrdõiguslikkuse, õigusemõistmise ja juhtimise, sealhulgas finantsjuhtimise edendamisele ning kodanike julgeoleku suurendamisele;

e) investeerida inim- ja sotsiaalsesse arengusse, et võidelda vaesuse ja kasvava ebavõrdsusega, hallata rännet, kasutada ära diasporaa teadmisi, ettevõtlusoskusi ja investeeringuid ning tagada, et kedagi ei jäeta kõrvale.

2. Lepinguosalised pööravad erilist tähelepanu Haitile, mis on Kariibi piirkonnas ainus vähim arenenud riik, et tegeleda riigi struktuursete nõrkustega ja samas aidata kaasa institutsioonide tugevdamisele, valitsemise parandamisele ning vaesuse ja sotsiaalse ebavõrdsuse vähendamisele.

ARTIKKEL 3

Mitmepoolsus ja liitude loomine

1. Lepinguosalised kinnitavad oma selget pühendumust mitmepoolsusele. Nad tõhustavad koostööd ning võtavad vajaduse korral ühised seisukohad ÜRO raamistikus ning muudes rahvusvahelistes ja piirkondlikes organisatsioonides ja foorumitel.

2. Lepinguosalised tugevdavad dialoogi ja konsultatsioone, et luua strateegilised liidud ühist huvi pakkuvates üleilmse mõõtmega küsimustes, sealhulgas kliimamuutused, ookeanide majandamine, kestlik areng, inim- ja sotsiaalne areng, inimõigused ning rahu ja julgeolekuga seotud küsimused, konfliktide ennetamine ja lahendamine. Nad teevad koostööd väikeste arenevate saareriikide haavatavuste vähendamiseks, lähtudes asjakohastest üleilmsetest poliitikaraamistikest.

3. Lepinguosalised kohustuvad peamistele asjakohastele ja kohaldatavatele rahvusvahelistele lepingutele ja konventsioonidele allakirjutama, neid ratifitseerima või vajaduse korral nendega ühinema ning neid rakendama.

ARTIKKEL 4

Piirkondlik integratsioon ja koostöö

1. Lepinguosalised edendavad Kariibi piirkonnas piirkondlikku integratsiooni ja koostööd kui olulist vahendit rahu ja jõukuse saavutamiseks, kestliku ja vastupidava majanduse ja ühiskonna ülesehitamiseks ning konkurentsivõime suurendamiseks rahvusvahelistel turgudel. Nad toetavad täiendava siseriikliku poliitika ja suutlikkuse kehtestamist ja tugevdamist, et seeläbi aidata suurendada Kariibi piirkonnas stabiilsust, ühtekuuluvust ja jõukust.

2. Lepinguosalised toetavad Kariibi piirkonna üldist tunnustamist rahupiirkonnana. Nad edendavad ka Kariibi mere kestlikku arengut, võttes arvesse selle rolli piirkonnas piirkondlikku integratsiooni ja koostööd soodustava tegurina.

3. Lepinguosalised tõhustavad koostööd piirkondliku integratsiooni organisatsioonide ning riikide ja territooriumidega, kes jagavad samu väärtusi ning soovivad ja suudavad töötada ühiste eesmärkide nimel, ning aitavad kaasa kogu Kariibi piirkonna majanduslikule, sotsiaalsele ja poliitilisele arengule. Vajaduse korral toetavad nad ühist huvi pakkuvates küsimustes piirkondlike lähenemisviiside väljatöötamist, sealhulgas koostöös Kariibi piirkonna ja Ladina-Ameerikaga laiemalt.

2. PEATÜKK

OSALEJAD JA PROTSESSID

ARTIKKEL 5

Institutsioonilised sätted

1. Käesoleva protokolli institutsioonid, kelle koosseis ja ülesanded on määratud kindlaks käesoleva lepingu üldosas, on järgmised:

a) Kariibi piirkonna ja ELi ministrite nõukogu;

b) Kariibi piirkonna ja ELi ühiskomitee;

c) Kariibi piirkonna ja ELi parlamentaarne assamblee.

2. Lepinguosalised võivad otsustada korraldada Kariibi piirkonna ja ELi partnerluse strateegilise poliitilise juhtimise ja järelevalve eesmärgil riigipeade või valitsusjuhtide kohtumisi.

ARTIKKEL 6

Ülemeremaad ja -territooriumid ning äärepoolseimad piirkonnad Kariibi piirkonnas

1. Lepinguosalised tugevdavad ajalooliselt tihedaid majandus-, kultuuri- ja inimestevahelisi sidemeid Kariibi piirkonna riikide ning ELiga assotsieerunud ülemeremaade ja -territooriumidega (ÜMT) ja Euroopa Liidu äärepoolseimate piirkondadega. Nad soodustavad nende üksuste osalemist piirkondliku integratsiooni ja koostöö protsessides ja vajaduse korral piirkondlikes organisatsioonides, eriti järgmistes valdkondades: kaubandus, investeeringud ja majanduskoostöö; erasektori arendamine; energia; ühenduvus ja digitaliseerimine; inim- ja sotsiaalne areng; kliimamuutused, keskkonnasäästlikkus, loodusvarade säästev majandamine ja turism.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et Kariibi piirkonnas asuvatele ÜMTdele antakse Kariibi piirkonna ja ELi protokolli asutustes vaatlejaroll.

ARTIKKEL 7

Konsulteerimine sidusrühmadega

Lepinguosalised loovad mehhanismid konsulteerimiseks ja dialoogiks kõigi asjaomaste sidusrühmadega, sealhulgas kohalike omavalitsustega, kodanikuühiskonna esindajatega ja erasektoriga, et hoida neid kursis poliitiliste protsessidega ja käesoleva protokolli rakendamisega, neid nõustada ja nendega konsulteerida ning saada neilt sisendeid, ning arendavad neid mehhanisme. Konsultatsioonide ja dialoogi eesmärk on anda sisendeid Kariibi piirkonna ja ELi ministrite nõukogu kohtumistele.

ARTIKKEL 8

Rakendamine ja järelevalve

1. Lepinguosalised täidavad oma kohustusi kõige sobivamal tasandil kooskõlas oma poliitikaraamistikega. Nad töötavad välja ja kohaldavad meetmeid käesoleva protokolli rakendamise mõju maksimeerimiseks ja kõigi huvitatud sidusrühmade suuremaks kaasamiseks.

2. Lepinguosalised teevad käesoleva protokolli üle järelevalvet ja vaatavad selle läbi tagamaks, et seda rakendatakse täielikus kooskõlas tõelise partnerluse põhimõtete ja strateegiliste prioriteetidega. Nad võivad protokolli korrapäraselt läbi vaadata ning vastastikusel kokkuleppel laiendada selle kohaldamisala eelkõige uutesse tegevusvaldkondadesse käesoleva lepingu üldosa artiklis 99 sätestatud korras.

II OSA

PEAMISED KOOSTÖÖVALDKONNAD

I JAOTIS

KAASAV JA KESTLIK MAJANDUSKASV JA ARENG

ARTIKKEL 9

Lepinguosalised edendavad kestlikku ja kaasavat majanduskasvu ja arengut, milleks nad võtavad ette majanduse ümberkujundamise ja mitmekesistamise, majandusliku vastupanuvõime ja taastuvuse suurendamise, piirkondliku integratsiooni ja koostöö edendamise, majandus- ka kaubandussuhete tugevdamise ning kiirema ülemineku täieliku tööhõivega tööturule, kus kõigile jätkub inimväärseid töökohti. Nad teevad koostööd, et makromajanduslikku ja finantsstabiilsust ning ettevõtluskeskkonda parandades suurendada kauba- ja investeeringuvooge, edendada digiüleminekut, erasektori arengut ja industrialiseerimist ning vähese heitega ja kliimamuutuste suhtes vastupanuvõimelist majandust, tagades, et kõik inimesed saavad kasu seni kasutamata ärivõimalustest. Nad austavad ja kaitsevad inimõigusi ja tööõiguse põhireegleid, sealhulgas sotsiaalse dialoogi kaudu, edendavad keskkonnasäästlikkust ja suurendavad ühist jõukust. Nad lepivad kokku, et keskendutakse peamistele ja arenevatele majandussektoritele, mis avaldavad mitmekordistavat mõju kestlikule majanduskasvule, lisaväärtuse loomisele, töökohtade loomisele ja vaesuse kaotamisele.

1. PEATÜKK

ÜLDINE MAJANDUSRAAMISTIK

ARTIKKEL 10

Majandusarengut soodustavad tegurid

1. Lepinguosalised parandavad makromajanduslikku ja finantsstabiilsust, tugevdavad riigi rahanduse juhtimist ning teevad tööd valitsemissektori võla jätkusuutlikkuse tagamiseks. Nad toetavad Kariibi piirkonnas piirkondlikku majandusintegratsiooni ja koostööd, et võimaldada riikidel saada kasu tihedamast lõimumisest piirkondlikesse ja üleilmsetesse väärtusahelatesse. Nad ühtlustavad ja lihtsustavad ettevõtluseeskirju ja -protsesse, kehtestavad usaldusväärse konkurentsipoliitika, mis hõlmab avaliku sektori toetuste läbipaistvust, ning tagavad tulemuslikud ja prognoositavad maksusüsteemid, sh piirkondadevahelisel tasandil.

2. Lepinguosalised loovad soodsa õiguskeskkonna, suurendavad avaliku halduse ja kohtusüsteemide tõhusust, parandavad regulatiivsete nõuete reformimisega ärikliimat, laiendavad juurdepääsu rahastamisele ning tagavad maa- ja omandiõiguste ning intellektuaalomandiõiguste kaitse.

3. Lepinguosalised edendavad poliitikameetmeid, millega suurendatakse tööturgude asjakohasust, tõhusust ja tulemuslikkust ning toetatakse tööjõu liikuvust, sh piirkondadevahelises mõõtmes. Nad edendavad kvaliteetset haridust ja oskuste täiendamist ning arendavad välja asjakohase tehnilise ning kutsehariduse ja -õppe. Nad tagavad, et inimkapitali areng on kohandatud tööturgude vajadustele ja võimalustele ning selle toetamisse on kaasatud erasektor.

4. Lepinguosalised toetavad selliste oluliste taristute arengut nagu energia, transport, vesi ja kanalisatsioon ning digitaalne ühenduvus. Nad teevad koostööd tehnoloogilisest arengust ja digimajandusest tulenevate võimaluste ärakasutamiseks, sealhulgas tehisintellekti valdkonnas.

5. Lepinguosalised teevad koostööd, et parandada juurdepääsu rahastamisele, eelkõige mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate puhul, sealhulgas reguleeritud pangandus- ja pangandusväliste teenuste kaudu. Nad arendavad ja tugevdavad digitaalseid finantsteenuseid, sealhulgas tõhustades koostööd kokku lepitud rahvusvaheliste standardite rakendamisel ning tagades tõhusad ja usaldusväärsed turud, tarbijakaitse ja parema juurdepääsu mobiilsetele finantsteenustele.

6. Lepinguosalised tegelevad kõigi majandustegevusest tuleneva saaste vormidega, sealhulgas tööstuse ja ettevõtjate kohustuste selge määratlemise ja määramise kaudu kogu tarneahelas, võttes aluseks laiendatud tootjavastutuse põhimõtte ja põhimõtte „saastaja maksab“. Nad toetavad keskkonnahoidliku majanduskasvu algatusi, ressursikasutuse tõhustamist ning puhaste ja keskkonnahoidlike tehnoloogiate ja tööstuslike tootmisprotsesside kasutuselevõtmist.

7. Lepinguosalised arendavad ringmajandust, edendades ressursside säästvat tarbimist ja tootmist, sealhulgas tugevdatud teadusliku ja tehnoloogilise suutlikkuse, standardite, parimate tavade vahetamise ja ebatõhusate fossiilkütuste toetuste ratsionaliseerimise kaudu.

8. Lepinguosalised edendavad geograafiliste tähiste registreerimist ja kaitset ning astuvad samme, et toetada tehnoloogia ja innovatsiooni suuremat kasutamist, et luua suuremat väärtust piirkondlikes ja üleilmsetes väärtusahelates.

ARTIKKEL 11

Investeerimine

1. Lepinguosalised kohustuvad edendama avaliku ja erasektori investeeringuid, eriti lisaväärtusega sektorites, millel on suur potentsiaal kestlikuks töökohtade loomiseks ja tugevaks majanduskasvuks.

2. Lepinguosalised ühtlustavad ja tõhustavad investeeringutega seotud eeskirju, menetlusi ja nõudeid. Seda tehes käsitatavad nad prioriteetsena mikro-, väikesi ja keskmise suurusega ettevõtjaid. Nad toetavad piirkondlike investeerimispoliitikate, -strateegiate ja -vahendite väljatöötamist.

3. Lepinguosalised soodustavad ja hõlbustavad investeeringuid Kariibi piirkonda, tugevdades muu hulgas ettevõtluse hõlbustamise meetmeid. Samuti edendavad nad investeeringuid seeläbi, et suurendavad ärivõimaluste ja investeerimistingimuste ja -korra läbipaistvust, parandavad teabe kättesaadavust ning suurendavad investorite teadlikkust. Nad toetavad majandussuundumuste tehnilise analüüsi ja sellealaste oskuste tugevdamist ning investeeringute riskijuhtimist.

4. Lepinguosalised kasutavad riigi rahandust strateegiliselt, et tugevdada investeerimismehhanisme ja -vahendeid ning kaasata täiendavaid avaliku ja erasektori investeeringuid, sealhulgas segarahastamise, tagatiste ja muude uuenduslike rahastamisvahendite kaudu, võttes samas nõuetekohaselt arvesse võla jätkusuutlikkust.

ARTIKKEL 12

Erasektori areng ja industrialiseerimine

1. Lepinguosalised toetavad erasektori arengut ja kestlikku industrialiseerimist ning töötavad välja poliitika ettevõtluse, mitmekesistamise ja tootlikkuse suurendamiseks. Lisaks toetavad nad ettevõtete konkurentsivõimet, muu hulgas tugevdades suutlikkust vastata asjakohastele rahvusvahelistele standarditele, täiustades innovatsioonimeetmeid ja parandades juurdepääsu uuenduslikule rahastamisele. Nad edendavad institutsioonilist suutlikkust aidata kaasa kaubandus- ja majanduspoliitika kujundamisele.

2. Lepinguosalised peavad prioriteetseks naiste ja noorte ettevõtluse arendamist, eelkõige arendades sihipärast ettevõtlustuge ja -koolitust ning juurdepääsu taskukohasele ja usaldusväärsele tehnoloogiale ja rahastamisele.

3. Lepinguosalised toetavad mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate kasvu ja konkurentsivõimet, edendavad piirkondliku äritegevuse arengut ning hõlbustavad kontakte Kariibi piirkonna ja ELi ettevõtjate vahel.

4. Lepinguosalised pööravad erilist tähelepanu mitteametlikule sektorile ja mitteametliku majandustegevuse muutmisele ametlikuks, sealhulgas sihipäraste äritegevuse arendamise toetuste kaudu.

5. Lepinguosalised soodustavad ja hõlbustavad piirkondlike erasektori kaubandus- ja kutseorganisatsioonide loomist ja tugevdamist muu hulgas suurema tehnilise, teadusuuringute, poliitika edendamise ja institutsioonilise suutlikkuse kaudu.

6. Lepinguosalised edendavad digitaliseerimist ning teadus-, arendus- ja innovatsioonialgatusi peamistes majandussektorites, sealhulgas soodustades sidemete loomist tööstuse, teadus- ja akadeemiliste asutuste vahel, et kasvatada suure lisaväärtusega toodete mahtu, suurendada konkurentsivõimet ja arendada välja uusi turge.

7. Lepinguosalised edendavad sise- ja väliskapitali kaasamise vahendina avaliku ja erasektori partnerlust.

8. Lepinguosalised toetavad ressursikasutuse tõhustamist ning puhtamate ja keskkonnahoidlike tehnoloogiate ja tööstuslike tootmisprotsesside kasutuselevõtmist.

9. Lepinguosalised edendavad tööstuse arengut, pidades silmas kestliku majanduskasvu saavutamist. Nad võtavad vastu sihipärase poliitika, mille kaudu hõlbustada tööstuse kasvu ja võimalusi, eelkõige sidemete loomise ja lisaväärtust pakkuva tegevusega. Nad töötavad välja jätkusuutliku riikliku ja piirkondliku tööstuspoliitika ja rakendavad seda, et suurendada erasektori konkurentsivõimet, eelkõige keskmiselt tehnoloogilise ja kõrgtehnoloogilise tootmise ja ekspordi valdkonnas. Nad soodustavad ja hõlbustavad asjakohaste tehnoloogiate väljatöötamist, et edendada majanduse mitmekesistamisega liikumist suure lisaväärtusega tööstustoode toomisesse.

10. Lepinguosalised toetavad oma valuutade laiemat kasutamist rahvusvahelistes tehingutes.

ARTIKKEL 13

Kaubanduskoostöö

1. Lepinguosalised edendavad piirkondliku integratsiooni ja koostöö protsesse Kariibi piirkonnas, sealhulgas kaubanduse tugevama toetamise ja regulatiivse ühtlustamise kaudu, et võimaldada riikidel ja ettevõtjatel saada kasu oma naabritega kauplemisest ning edendada nende integreerimist peamistesse piirkondlikesse ja ülemaailmsetesse väärtusahelatesse. Nad võtavad konkreetseid meetmeid, et toetada nii CARICOMi ühisturu ja ühise majanduspiirkonna (CSME) kui ka Ida-Kariibi Riikide Organisatsiooni majandusliidu arengut.

2. Lepinguosalised toetavad CARIFORUMi-ELi majanduspartnerluslepingu rakendamist, et tugevdada selle mõjusust kestliku arengu edendamise vahendina ja tagada selle kaubanduslik tähtsus. Selleks teevad nad koostööd, et tugevdada mehhanisme, menetlusi ja institutsioone eesmärgiga suurendada riiklikku ja piirkondlikku tootmis- ja reguleerimisalast suutlikkust. Samuti teevad nad koostööd, et kehtestada asjakohased toetuspoliitikad kaubavoogude suurendamiseks, sealhulgas tootmise ja ettevõtluse tugevdamise, kvaliteetse taristu, täiustatud digitaalse toetuse raamistike, lisaväärtust loovatesse sektorisse rohkem investeerimise ning tulemusliku e-kaubanduse arendamise kaudu.

3. Lepinguosalised edendavad kaubandust Kariibi piirkonnas laiemalt, sealhulgas ELiga assotsieerunud ülemeremaade ja -territooriumidega ning muude territooriumidega, et edendada kaasavat ja kestlikku arengut.

4. Lepinguosalised toetavad WTO kaubanduse lihtsustamise lepingu rakendamist ja hõlbustavad kaubandust, võttes muu hulgas vastu toetusmeetmed mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate kaubandus- ja finantskulude ning regulatiivse koormuse vähendamiseks.

5. Lepinguosalised kohaldavad uute mitmepoolsete või kahepoolsete kaubanduslepingute puhul vajaduse korral uuenduslikku eri- ja diferentseeritud kohtlemist, näiteks tagades, et kaubanduskohustuste paindlikkus kajastab tõendatud rakendussuutlikkuse vajadusi.

2. PEATÜKK

ESMATÄHTSAD MAJANDUSSEKTORID

ARTIKKEL 14

Teenused

1. Lepinguosalised suurendavad põhiteenuste allsektorite regulatiivset ja tootmisvõimekust, arendades muu hulgas valdkondlikku poliitikat, õigusraamistikke ning riiklikku ja piirkondlikku reguleerimisvõimekust, et teenuseosutajatel oleks võimalik kasutada CARIFORUMi-ELi majanduspartnerluslepingu, CARICOMi ühisturu ja ühise majanduspiirkonna, Ida-Kariibi Riikide Organisatsiooni ja muude Kariibi piirkondade vaheliste kokkulepete kohaseid turuvõimalusi. Nad pööravad erilist tähelepanu kutsealase tegevuse valdkonnale, konverentsi-, andmetöötlus-, puhke-, kultuuri- ja loomemajandusele ning spordi-, haridus-, finants-, side-, audiovisuaal-, transpordi-, keskkonna- ja turismiteenustele.

2. Lepinguosalised töötavad välja strateegiad ja asjakohase poliitika, et parandada juurdepääsu kaubanduse rahastamisele ja finantsteenustele. Samuti suurendavad nad suutlikkust koguda, talletada, levitada ja analüüsida teenustekaubanduse andmeid ja statistikat.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et edendada ja tugevdada teenuste rolli kaubanduse konkurentsivõimes ja süvendada väärtusahelaid, edendades muu hulgas innovatsiooni teenustega seotud tootmises ning suurendades teenuste rolli kaupade tootmise sisendina.

4. Lepinguosalised suurendavad piirkondlike kutseorganisatsioonide suutlikkust osaleda vastastikuse tunnustamise lepingute läbirääkimistes ja tulemuslikus edendamises.

ARTIKKEL 15

Sinine majandus

1. Lepinguosalised edendavad kestliku ja uuendusliku sinise majanduse arengut Seejuures püüavad nad tasakaalustada majanduskasvu ja inimväärsete töökohtade loomist toiduga ja toitumisalase kindlustatuse suurendamise, paremate elatusvahendite, sotsiaalse võrdsuse ja ookeani ökosüsteemi tugevdamisega, vähendades samal ajal keskkonnariske ja negatiivset ökoloogilist mõju. Nad toetavad ettevaatusprintsiibi ja teaduspõhiste lähenemisviiside rakendamist mere ökosüsteemide ja elurikkuse säilitamiseks ja kaitseks ning loodusvarade säästvaks kasutamiseks. Nad edendavad sise- ja välisinvesteeringuid ning töötavad välja vajaliku õigusraamistiku ja taristu, et toetada sinise majandusega seotud tegevusi. Samuti edendavad nad kahe- ja mitmepoolset koostööd, et toetada kestliku ja uuendusliku sinise majanduse arengut.

2. Lepinguosalised tõhustavad säästvat kalandust, edendades jätkusuutlikke kalanduse väärtusahelaid ning suurendades kohapealset suutlikkust töödelda kalandustooteid ja täita rahvusvaheliste turgude regulatiivseid nõudeid, võttes arvesse käsitöönduslikku püügi vajadusi ning tagades kaluritele ja töötajatele ohutud, tervislikud ja inimväärsed töötingimused.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et arendada kestlikku vesiviljelust, sh marikultuuri, rakendades tulemuslikku ruumilist planeerimist, järgides ökosüsteemipõhist lähenemisviisi ja luues investoritele võrdsemad tingimused, kusjuures nad tagavad samal ajal, et arvesse võetakse kohalike kogukondade muresid.

4. Lepinguosalised kasutavad mere biotehnoloogia võimalusi, toetades muu hulgas teadusuuringuid ning edendades koostööd akadeemiliste ringkondade, ettevõtjate ja poliitikakujundajate vahel, edendades tehnoloogiasiiret ja vähendades tehnilisi kitsaskohti, et hõlbustada investorite juurdepääsu, vältides samal ajal ohte merekeskkonnale.

ARTIKKEL 16

Põllumajandus

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada ja mitmekesistada säästvat põllumajanduslikku tootmist ja tootlikkust eesmärgiga suurendada toiduga kindlustatust ja parandada toitumist, parandada elatusvahendeid, luua inimväärseid töökohti ja suurendada sissetulekuid, võimaldades ligipääsu piirkondlikele ja rahvusvahelistele turgudele. Nad tugevdavad kliimamuutuste suhtes vastupanuvõimelisi põllumajandustavasid, eriti väikepõllumajandustootjates, edendavad säästvat majandamist ning loodusvarade ja ökosüsteemi teenuste tõhusat kasutamist ning kaotavad stiimulid, mis tekitavad jätkusuutmatut tootmist.

2. Lepinguosalised tugevdavad riiklikke ja piirkondlikke teadusuuringuid, koolitust, teadust ja innovatsiooni aruka põllumajanduse valdkonnas.

3. Lepinguosalised soodustavad investeerimist põllumajanduslikku toidutööstusesse ja arendavad seda sektorit ning kehtestavad eeskirjad, millega toetada sektoris suuremaid investeeringuid. Nad teevad koostööd, et parandada tootjate, töötlejate ja eksportijate võimalusi pääseda ligi turgudele ning luua suuremat väärtust kohalikes, piirkondlikes ja üleilmsetes väärtusahelates, edendades muu hulgas tehnoloogia ja innovatsiooni suuremat kasutamist, tugevdades suutlikkust täita mittetariifsete tõkete, eelkõige tehniliste kaubandustõkete nõudeid ning sanitaar- ja fütosanitaarstandardeid, ning edendades õiglase kaubanduse ja mahepõllumajanduskavu, et luua põllumajandustoodete töötlemisel lisaväärtust.

4. Lepinguosalised tagavad naistele võrdsed maaga seotud õigused ja pärimisõigused, suurendavad nende juurdepääsu rahastamisele ja turgudele ning tugiteenustele ja põllumajandusalasele nõustamisele. Samuti toetavad nad noorte ettevõtlust, sealhulgas sihtotstarbeliste nõustamisteenuste, tehnoloogia ja rahastamise kaudu.

ARTIKKEL 17

Mäetööstus

1. Lepinguosalised edendavad õiglast ja mittediskrimineerivat juurdepääsu mineraalide ja toorainete säästvale kaevandamisele ning nendega kauplemisele, austades täielikult riikide suveräänsust oma loodusvarade üle ning kaitstes mõjutatud kogukondade õigusi. Nad edendavad ressursside õiglast jagamist ning võitlevad maavarade ebaseadusliku kasutamise vastu, kasutades riiklikke, piirkondlikke ja rahvusvahelisi õiguslikke vahendeid.

2. Lepinguosalised edendavad mäetööstuses läbipaistvust, aruandekohustust ja vastutustundlikku juhtimist kooskõlas mäetööstuse läbipaistvuse algatusega (EITI) ning muude asjakohaste piirkondlike ja rahvusvaheliste kohustustega.

3. Lepinguosalised edendavad kogu väärtusahelas ettevõtjate sotsiaalset vastutust ja vastutustundlikku ärikäitumist, sealhulgas töötades vajaduse korral välja asjakohased õigusaktid ja neid rakendades, võttes arvesse kohaldavaid rahvusvahelisi standardeid.

ARTIKKEL 18

Säästev energia

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et tugevdada energiajulgeolekut, tagada kõigile, sealhulgas kõige haavatavamatele tarbijatele ja peamistele majandussektoritele, juurdepääs säästvale energiale ning suurendada energiataristu vastupanuvõimet, et parandada puhta energia kättesaadavust, vastupidavust ja taskukohasust.

2. Lepinguosalised hõlbustavad avatud, läbipaistvaid ja toimivaid energiaturge, mis edendavad kaasavaid ja jätkusuutlikke investeeringuid, eelkõige taastuvenergia tootmise ja koostootmise, edastamise ja jaotamise ning energiatõhususe valdkonnas. Nad teevad kõnealuses sektoris ettevõtluse edendamiseks koostööd.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada avaliku ja erasektori investeeringuid taastuvenergiasse ja energiatõhususse, pöörates tähelepanu asjakohaste riiklike ja piirkondlike energiaalgatuste ning toetavate ja kvaliteetsete taristusüsteemide väljatöötamisele ja rakendamisele.

4. Lepinguosalised edendavad energiatõhusust ja energiasäästu kõikides energiaahela etappides tootmisest tarbimiseni.

5. Lepinguosalised teevad koostööd toimivate energiaühenduste loomiseks ja tugevdamiseks ning edendavad Kariibi piirkonna energiasüsteemi ümberkujundamist puhaste, mitmekesiste, kulutõhusate ja säästvate energiatehnoloogiate, sealhulgas taastuvate ja vähese heitega energiatehnoloogiate väljatöötamise ja kasutamise kaudu, toetavad tehnoloogiasiiret ning arendavad inim- ja tehnilist suutlikkust ning teadusuuringuid ja innovatsiooni.

ARTIKKEL 19

Ühendatus

1. Lepinguosalised tugevdavad kestlikku, ulatuslikku ja eeskirjadel põhinevat piirkondadevahelist ühendatust. Nad teevad koostööd transpordiühenduste, info- ja kommunikatsioonitehnoloogia ning digitaalse taristu parandamiseks vastupidaval ja kestlikul viisil. Nad kasutavad ära majanduslikke võimalusi, tugevdades muu hulgas peamiste osalejate tehnilist ja inimsuutlikkust.

2. Lepinguosalised teevad koostööd kvaliteetse ja kestliku transpordi ja sellega seotud taristusüsteemide arendamiseks, millega nad hõlbustavad ja parandavad inimeste, sealhulgas piiratud liikumisvõimega isikute ja kaupade liikumist. Nende eesmärk on tagada parem juurdepääs maa- ja linnapiirkondade, õhu-, mere-, sisevee-, raudtee- ja maanteetranspordi rajatistele, sealhulgas piirkondadevahelise koostöö arendamise ja edendamise kaudu Kariibi piirkonnas tervikuna.

3. Lepinguosalised soodustavad investeerimist ja parandavad transpordisektori üldist juhtimist, sealhulgas läbilaskevõime piirangute kõrvaldamise kaudu ning töötades välja ja võttes kasutusele tõhusad eeskirjad, mis võimaldavad ausat konkurentsi nii ühe transpordiliigi piires kui ka transpordiliikide vahel.

4. Lepinguosalised suurendavad kõigi juurdepääsu avatud, taskukohasele ja turvalisele info- ja kommunikatsioonitehnoloogiale, sealhulgas toetades sihtotstarbelisi investeeringuid. Nad töötavad välja vajalikud õigusraamistikud ning loovad reguleerivad asutused, et anda teenuseosutajatele tegevuslube, edendada konkurentsi, tagada tarbijate õiglane kohtlemine ning toetada andmete ja tarbijate kaitset.

5. Lepinguosalised tõhustavad kõigi jaoks juurdepääsu avatud, taskukohasele, turvalisele ja usaldusväärsele lairibaühendusele ning arendavad digitaalset taristut, sealhulgas paremate veealuste kaablite ja muude tänapäevaste ülekandetehnoloogiate abil. Nad töötavad välja poliitika- ja õigusraamistikud, et hõlbustada teenuseosutajatele tegevuslubade andmist, edendada konkurentsi, tagada tarbijate õiglane kohtlemine ja kaitse ning teabevahetuse konfidentsiaalsus ja isikute õigused isikuandmete töötlemisel.

6. Lepinguosalised edendavad piirkondlikku digimajandust, et luua inimväärseid töökohti ja hoogustada majandusarengut, luues toetava õigusraamistiku, et kaasata digitaalset ettevõtlust, mobiliseerida investeeringuid ja kiirendada digitaliseerimist erasektoris. Nad teevad koostööd, et kõrvaldada tarbetud tõkked, töötada kaubanduse hoogustamiseks välja e-turvalisuse ja e-allkirja platvormid, soodustada uute toodete turuletulekut, edendada asjakohaste rahvusvaheliste standardite väljatöötamist ja kasutamist, avatud andmeid ning tarbijate ja isikuandmete kaitset.

ARTIKKEL 20

Turism

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et edendada turismi tasakaalustatud ja kestlikku arengut, millega toetada kaasavat majandusarengut. Nad tagavad keskkonna-, kultuuriliste ja sotsiaalsete kaalutluste, samuti elurikkuse ja muude loodusvarade säästva kasutamise ja kaitse vajaduste arvessevõtmise turismipoliitika planeerimisel ja turismi arendamisel.

2. Lepinguosalised soodustavad investeerimist, et edendada ja arendada turismitooteid ja -teenuseid ning luua seeläbi inimväärseid töökohti, sõlmides uuenduslikke partnerlusi peamiste ettevõtjatega, investeerides inimkapitali arendamisse ja turundusse ning hõlbustades ettevõtjatevahelisi kontakte, et suurendada konkurentsivõimet ja parandada teenusestandardeid. Selles suhtes pööravad lepinguosalised erilist tähelepanu mikro-, väikestele ja keskmise suurusega ettevõtjatele.

3. Lepinguosalised tugevdavad sidemeid turismisektori ja muude asjaomaste majandussektorite, eelkõige põllumajanduse, töötleva tööstuse, sinise majanduse ja transpordi vahel. Nad kaasavad investeeringuid säästvasse energiasse, põhitaristusse ja -teenustesse, digitehnoloogiasse, statistikasse ja inimarengusse, et suurendada turismitööstuse konkurentsivõimet ja jätkusuutlikkust.

4. Lepinguosalised astuvad samme, et turismiga kaasneks võimalikult suur sotsiaal-majanduslik kasu. Nad aitavad kaasa kultuuripärandi ja loodusvarade säilitamisele ja edendamisele ning toetavad kõiki uuenduslikke turismivorme, austades samal ajal põlisrahvaste (nagu on sätestatud põlisrahvaste õiguste ÜRO deklaratsioonis) ja kohalike kogukondade puutumatust ning maksimeerides nende osalust turismi arendamise protsessis.

ARTIKKEL 21

Teadusuuringud, innovatsioon ja tehnoloogia

1. Lepinguosalised teevad koostööd teaduse, teadusuuringute, innovatsiooni ja tehnoloogiaarenduse valdkonnas, et toetada majanduse mitmekesistamist, edendada sotsiaalset ja majandusarengut, parandada piirkondlikku konkurentsivõimet ning hõlbustada kaasava digimajanduse väljakujunemist. Nad arendavad teadusvõrgustike, andmetöötluse ja teadusandmete taristu ja teenuste vastastikust sidumist ja koostalitlusvõimet ning edendavad sellist arengut kohapeal piirkondlikus kontekstis.

2. Lepinguosalised edendavad teadussuutlikkuse, -taristu ja -rajatiste, teaduspublikatsioonide ja teadusandmete arendamist. Nad edendavad ja toetavad õppejõudude ja teadlaste uuenduslikke koolitus- ja liikuvuskavu. Nad suurendavad kõrgharidusasutuste suutlikkust tulemuslikuks koostööks teadus- ja tehnoloogiainnovatsiooni valdkonnas, sealhulgas juurdepääsuga akadeemiliste vahetuste kavadele. Samuti hõlbustavad nad koostööd riigiasutuste, akadeemiliste asutuste ja ettevõtjate vahel. Nad edendavad avatud andmeid ja innovatsiooni, et soodustada majandusarengut ja saavutada vastastikust kasu toov teaduse tipptase.

3. Lepinguosalised toetavad teadmistepõhise majanduse ja kaasava digitaalühiskonna arengut. Nad edendavad põlisteadmiste ja elurikkuse säilimist ja kasutamist ning muude loodusvarade säästvat majandamist ning tehnoloogia- ja oskusteabe siiret.

4. Lepinguosalised teevad koostööd kosmose tsiviilotstarbel kasutamisel ühist huvi pakkuvates küsimustes sellistes valdkondades nagu kosmoseuuringud, ülemaailmsete satelliitnavigatsioonisüsteemide rakendused ja teenused, satelliidipõhiste tugisüsteemide arendamine, Maa seire ja geoteadus, eriti varajase hoiatamise ja seire süsteemide kasutamiseks.

ARTIKKEL 22

Kultuuri- ja loomemajandus

1. Lepinguosalised arendavad kultuuri ja loomemajandust kui valdkondi, millel on tähtis roll kestlikus sotsiaalses ja majandusarengus ning inimväärsete töökohtade loomisel. Nad võtavad muu hulgas meetmeid loomemajanduse arengu ning kunstisündmuste ja -loomingu ja digitaliseerimise toetamiseks. Nad vahetavad kultuuriarengu ja -ettevõtluse edendamise parimaid tavasid.

2. Lepinguosalised edendavad kestlikku arengut tugevdatud kultuurivahetuse, ühise kultuuritoodangu, ühiste kultuuri- ja loomealgatuste edendamise ning kultuuri- ja loometöötajate ja haridusspetsialistide liikuvuse suurendamise kaudu. Nad toetavad kunstiteoste ringlust, järgides täielikult kehtestatud rahvusvahelisi konventsioone.

3. Lepinguosalised toetavad kultuuridevahelist dialoogi ELi ja Kariibi piirkonna noorte, kodanikuühiskonna organisatsioonide ja üksikisikute vahel.

ARTIKKEL 23

Tootmine

1. Lepinguosalised teevad koostööd kestliku tootmise edendamiseks eesmärgiga suurendada lisaväärtust, eelkõige kõrgtehnoloogiliste toodete eksportimisel, soodustada tootmise mitmekesistamist ja maksimeerida kestliku tootmise potentsiaali seoste loomisel väärtusahelas tagapool olevate peamiste majandussektoritega, nagu põllumajandus, sinine majandus, mäetööstus ja teenused.

2. Lepinguosalised töötavad välja poliitika, et meelitada töötlevasse tööstusesse rohkem riigisiseseid ja välismaiseid otseinvesteeringuid. Nad edendavad äritegevuse soodustamist, et suurendada vastastikust koostööd, süvendada kaubanduspartnerlust ning arendada tööstuskeskusi, ökosüsteeme ja võrgustikke.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et töötada välja meetmed töötleva tööstuse konkurentsivõime parandamiseks, milleks nad suurendavad tootmisvõimsust ja kõrvaldavad sellised piirangud nagu oskustööliste nappus, logistika ja taristu puudus ning piiratud juurdepääs rahastamisele ja turuanalüüsile. Nad toetavad teadusuuringuid ja innovatsiooni, edendavad peamiste progressi võimaldavate tehnoloogiate väljatöötamist ja rakendamist ning tugevdavad sidemeid tööstusharude ning teadus- ja akadeemiliste asutuste vahel.

4. Lepinguosalised toetavad tööstuskaupadega kauplemise suurendamist, muu hulgas parandades sidemeid eksporditurgudega, tugevdades kaubanduses regulatiivset suutlikkust, hõlbustades kaubandust ning tugevdades suutlikkust vastata asjakohastele rahvusvahelistele töö- ja keskkonnaalastele standarditele.

ARTIKKEL 24

Rahvusvahelised äri- ja finantsteenused

Lepinguosalised teevad tööd reeglitel põhineva rahvusvaheliste äri- ja finantsteenuste sektori arendamise nimel Kariibi piirkonnas muu hulgas seeläbi, et nad toetavad sihipärast koostööd Kariibi piirkonna õigusraamistike tugevdamiseks, et need vastaksid rahvusvaheliselt kokkulepitud standarditele, töötavad välja asjakohase valdkondliku poliitika, parandavad oskuste arendamist ning suurendavad tehnoloogia kasutamist ja digitaliseerimist. Lepinguosalised annavad endast parima, et tagada rahvusvaheliste äri- ja finantsteenuste sektori reguleerimise ja järelevalve rahvusvaheliselt kokkulepitud standardite rakendamine ja täitmise tagamine oma territooriumil.

II JAOTIS

KESKKONNASÄÄSTLIKKUS, KLIIMAMUUTUSED JA LOODUSVARADE SÄÄSTEV MAJANDAMINE

ARTIKKEL 25

Lepinguosalised tunnistavad mõjutatud riikidele avalduvat eksistentsiaalset ohtu ja mõju elatusvahenditele, mis tuleneb kliima- ja keskkonnasäästlikkuse probleemide pikaajalisest olemusest. Nad võtavad kaugeleulatuvaid meetmeid kliimamuutuste leevendamiseks ja nendega kohanemiseks, keskkonna kvaliteedi kaitsmiseks ja parandamiseks ning loodusvarade säästvaks kasutamiseks ja majandamiseks, et suurendada vastupanuvõimet kliimamuutuste suhtes ja pöörata ümber keskkonnaseisundi halvenemine. Nad võtavad vastu konkreetsed meetmed elurikkuse vähenemise peatamiseks, ökosüsteemide säilitamiseks ja taastamiseks, ookeanide majandamise edendamiseks, raadamise ümberpööramiseks ning looduskatastroofide ja antropogeensete ohtude vältimiseks ja neile reageerimiseks, sealhulgas vajaduse korral kliimameetmete rahastamise, tehnoloogiasiirde edendamise ja suutlikkuse suurendamise kaudu. Nad investeerivad keskkonnahoidlikku majanduskasvu, edendavad ringmajandust ning toetavad üleminekut kliimamuutuste suhtes vastupanuvõimelisele ja vähese heitega arengule, tagades, et majanduskasv täiendab igati keskkonnasäästlikkust. Nad teevad koostööd ka laiema Kariibi piirkonna tasandil ning edendavad lõunariikide ja kolmepoolset koostööd.

ARTIKKEL 26

Kliimameetmed

1. Lepinguosalised töötavad välja ulatuslikud ja kaasavad riiklikud kliimaprogrammid ja -strateegiad, rakendavad konkreetseid meetmeid, et kiirendada ÜRO kliimamuutuste raamkonventsiooni ja selle Pariisi kokkuleppe täielikku rakendamist ning võtta kliimamuutuste valdkonnas jätkuvalt mitmepoolseid meetmeid.

2. Lepinguosalised edendavad kliimamuutuste poliitika ning leevendamis- ja kohanemismeetmete integreerimist riiklikesse ja piirkondlikesse strateegiatesse ning kavadesse ja poliitilistesse dialoogidesse. Nad teevad koostööd kohanemismeetmete edendamiseks, sealhulgas kliimamuutuste ebasoodsate mõjudega seotud kahju ja kahjustuste ärahoidmiseks, minimeerimiseks ja parandamiseks. Nad töötavad välja seire-, aruandlus- ja kontrollisüsteemid, samuti hindamissüsteemid, et jälgida kliimameetmete edenemist.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et valmistada ette, edastada ja ajakohastada järjest kaugeleulatuvamaid riiklikult kindlaksmääratud panuseid, rakendada riiklikke ja piirkondlikke leevendusmeetmeid, mida on vaja selliste panuste eesmärkide saavutamiseks, ning töötada välja pikaajalised strateegiad vähese CO_2-heitega ja kliimamuutuste suhtes vastupanuvõimelise arengu saavutamiseks.

4. Lepinguosalised töötavad välja ja rakendavad riiklikke kohanemiskavasid ning riiklikke ja piirkondlikke strateegiaid. Nad integreerivad kohanemismeetmed kõikidesse peamistesse haavatavatesse sektoritesse, sealhulgas taristusse, ning töötavad välja tulemusliku juhtimissüsteemi, et rakendada kohanemismeetmeid ning hõlbustada kliimamuutustega seotud teadmiste ja heade tavade vahetamist riiklikul ja piirkondlikul tasandil.

5. Lepinguosalised võtavad meetmeid, et vähendada kooskõlas oma rahvusvaheliste (sealhulgas Pariisi kokkuleppest tulenevate) kohustuste ja lubadustega kasvuhoonegaaside heitkoguseid, muu hulgas heidet lennundusest ja laevandusest.

6. Võttes arvesse kliimamuutustega kaasnevaid ohte rahule ja julgeolekule ning inimeste ja kogukondade heaolule, teevad lepinguosalised koostööd, et tugevdada kohanemis- ja leevendamismeetmeid ja edendada vastupanuvõime suurendamise meetmeid, et vähendada haavatavust.

7. Lepinguosalised edendavad osoonikihti kahandavate ainete Montreali protokolli alusel fluorosüsivesinike tootmise ja tarbimise ulatuslikku järkjärgulise lõpetamise kava, tehes koostööd, et toetada selle protokolli Kigali muudatuse ratifitseerimist, ning töötavad selle kiire rakendamise nimel.

8. Lepinguosalised ratsionaliseerivad ja loobuvad järk-järgult ebatõhusatest fossiilkütuste toetustest, mis soodustavad raiskavat tarbimist, samuti minimeerivad nad võimalikku kahjulikku mõju viisil, millega kaitstakse vaeseid ja haavatavaid kogukondi. Nad edendavad taastuvatele ja puhtamatele energiaallikatele üleminekut kooskõlas riiklikult kindlaksmääratud panuste kohaste meetmetega.

9. Lepinguosalised teevad koostööd, et edendada vähese CO_2-heitega majandust ja vastupanuvõimet kliimamuutuste suhtes, tugevdades keskkonnahoidlikku majanduskasvu peamistes ja arenevates majandussektorites, sealhulgas ökoinnovatsiooni rakendamise, tehnoloogiasiirde edendamise, standardite väljatöötamise ja parimate tavade vahetamise kaudu.

10. Lepinguosalised töötavad välja uuenduslikke rahastamisvahendeid ja viivad rahavood vastavusse vähese CO_2-heitega ja kliimamuutuste suhtes vastupanuvõimelise arenguga, keskendudes selliste kaasavate kliimameetmete rahastamisele, millega kaitsta neid, kes on kõige vaesemad ja kliimamuutuste ebasoodsate mõjude suhtes kõige haavatavamad. Nad edendavad kliimameetmeid toetavaid majanduspoliitilisi vahendeid, vajaduse korral näiteks CO_2-heite maksustamist, turupõhiseid vahendeid ja süsinikdioksiidimaksu.

11. Lepinguosalised tugevdavad koordineerimist kõikidel valitsemistasanditel, et viia ellu kaugeleulatuvaid kliima- ja energiakohustusi. Nad julgustavad kohalikke omavalitsusi ja võimestavad neid ning toetavad selliseid algatusi nagu linnapeade kliima- ja energiapakt ning taastuvenergiale ülemineku kiirendamine väikestes arenevates saareriikides.

12. Lepinguosalised teevad koostööd, et tugevdada inimeste ja institutsioonide tasandil oma teaduslikku ja tehnilist suutlikkust, suutlikkust kliimameetmete ning keskkonnajuhtimise ja -seire valdkonnas, sealhulgas kosmosetehnoloogiate ja infosüsteemide kasutamise ning ulatuslike kliimateenuste osutamise kaudu, eelkõige haavatavatele sidusrühmadele.

ARTIKKEL 27

Elurikkus, ökosüsteemid ja loodusvarad

1. Lepinguosalised toetavad ökosüsteemide kaitset, säästvat kasutamist ja taastamist, muu hulgas eesmärgiga parandada põlisrahvaste (nagu on sätestatud põlisrahvaste õiguste ÜRO deklaratsioonis) ja kohalike kogukondade elatusvahendeid, pakkuda paremaid ökosüsteemiteenuseid ja võimaldada nende riikide kestlikku arengut. Nad kaitsevad, taastavad ja suurendavad elurikkust ning võtavad meetmeid bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni ja Nagoya protokolli kiiremaks rakendamiseks. Nad teevad koostööd mitmepoolsetel läbirääkimistel loodusvarade, ökosüsteemide ja elurikkuse säilitamise üle. Nad mõistavad, et Kariibi meri hõlmab haavatavaid ökosüsteeme ja unikaalset elurikkust, ning teevad seetõttu nende kaitse toetuseks koostööd. Nad võtavad meetmeid, et vältida või vähendada invasiivsete võõrliikide mõju kohalikele liikidele ja ökosüsteemidele ning inimeste elatusvahenditele.

2. Lepinguosalised edendavad säästvaid integreeritud veemajandamissüsteeme, säilitavad ja kaitsevad veeallikaid ja ökosüsteeme, koguvad ja käitlevad reovett, võitlevad pinnase seisundi halvenemise ning vee- ja põhjaveevarude reostusega ning lahendavad kogumis- ja reservuaarisüsteemide abil veevarustuse ebakindluse probleeme.

3. Lepinguosalised teevad koostööd muldade säästvaks majandamiseks ja kaitsmiseks, et säilitada nende kriitiline roll muu hulgas põllumajanduses, elamuehituses ja taristus, samuti kliimamuutuste leevendamisel ja nende mõjudega kohanemisel ning vihmavee looduslike reservuaarina.

4. Lepinguosalised kaitsevad elusloodust ja võitlevad looduslike liikidega kaubitsemise vastu, toetades looduslike liikidega kaubitsemise raskeks kuriteoks muutmise eesmärgil poliitika ja seaduste väljatöötamist ning seejärel täitmise tagamist. Nad tugevdavad salaküttimisvastaseid meetmeid ja õiguskaitse järelevalvet ning edendavad rahvusvahelist koordineerimist, sealhulgas looduslike liikidega seotud kuritegevuse vastase võitluse rahvusvaheline konsortsiumi, ohustatud looduslike looma- ja taimeliikidega rahvusvahelise kauplemise konventsiooni ning muude asjakohaste rahvusvahelistes raamistike kontekstis. Nad astuvad samme, et suurendada üldsuse teadlikkust, harida ja mõjutada tarbijaid, hävitada looduslike liikide ja neist saadud toodetega kaubitsemine varusid, suurendada kohalike kogukondade rolli ning edendada looduslike liikide kaitse vajaduse tutvustamiseks kõrgetasemelist diplomaatilist ja selgitustööd.

5. Lepinguosalised teevad tööd vajalike õigusraamistike ja täitemehhanismide loomise ja ajakohastamise nimel, et parandada kõikide jäätmete ja ohtlike ainete käitlemist. Nad teevad koostööd, et jäätmete teket tekkekohas ära hoida või minimeerida ning muu hulgas efektiivsete kogumissüsteemide kaudu parandada toodete taaskasutatavust, ringlussevõetavust ja ressursitõhusust ning tulemuslikku ringlussevõttu, et kohandada tootmist ja tarbimist ringmajanduse saavutamiseks. Nad võtavad meetmeid, et vältida või minimeerida ohtlikke aineid materjalitsüklites ning käidelda toodetes leiduvaid kemikaale kogu nende olelusringi jooksul. Nad teevad koostööd, et tõhustada ohtlike ainete ja tuumasaasteainete nõuetekohast haldamist ning lõpetada selliste ainete ja saasteainete ebaseaduslik riikidevaheline vedu Kariibi mere kaudu.

6. Lepinguosalised tegelevad saastega kõikides selle vormides ja suurendavad teadlikkust, sealhulgas avalike teavituskampaaniate kaudu, õhusaastega seotud rahvatervise- ja keskkonnariskidest ning parema õhukvaliteediga kaasnevast mitmesugusest kasust.

7. Lepinguosalised töötavad välja raamistikud, et kaitsta hapraid ökosüsteeme ja elurikkust, sealhulgas toetades keskkonnakuritegudega võitlemise meetmeid. Nad teevad koostööd elurikkuse uurimiseks, kaitsmiseks ja säästvaks kasutamiseks, muu hulgas teadmuskeskuste ja teaduspartnerluste loomisega. Nad edendavad rahvusvaheliselt tunnustatud keskkonnajuhtimissüsteemide kasutamist, et minimeerida mis tahes negatiivset mõju keskkonnale. Nad toetavad põlisrahvaste (nagu on sätestatud põlisrahvaste õiguste ÜRO deklaratsioonis) ja kohalike kogukondade kaasamist ökosüsteemide kaitsmisse, seades esikohale töökohtade ja muude majanduslike võimaluste loomise.

ARTIKKEL 28

Metsad

1. Lepinguosalised edendavad metsaressursi säästvat majandamist ja kasutamist. Nad teevad koostööd raadamise ümberpööramiseks, taasmetsastamise toetamiseks ja metsade seisundi halvenemise peatamiseks ning selleks, et taastada metsade võime pakkuda ökosüsteemiteenuseid.

2. Lepinguosalised edendavad metsasaaduste kestlikke väärtusahelaid, seades esikohale ökosüsteemide kaitsega seotud töökohtade loomise ja majanduslike võimaluste ärakasutamise. Nad võitlevad ebaseadusliku metsaraie ja sellega seotud kaubanduse vastu ning edendavad vastutustundlikku kaevandamist.

3. Lepinguosalised edendavad jätkusuutlikkuse mehhanismide, nagu ELi metsaõigusnormide täitmise järelevalve, metsahalduse ja puidukaubanduse (FLEGT) tegevuskava elluviimist, sealhulgas vabatahtlikke partnerluslepinguid sõlmides ja rakendades. Nad suurendavad jätkusuutlikkuse mehhanismide ning raadamisest ja metsade seisundi halvenemisest tulenevate heitkoguste vähendamist käsitleva Varssavi raamistiku (REDD+) sidusust ja kasulikku koostoimet riigi tasandil.

4. Lepinguosalised suurendavad kohalike omavalitsuste ja kogukondade kaasamist metsade säästvasse majandamisse. Nad suurendavad kõikidel tasanditel üldsuse teadlikkust raadamisest ning soodustavad säästvalt majandatud metsadest pärit ressursi- ja energiatõhusate toodete tootmist ja tarbimist.

ARTIKKEL 29

Ookeanide majandamine

1. Lepinguosalised tugevdavad ookeanide majandamist kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsiooniga, et tagada ohutud, turvalised, puhtad ja säästvalt majandatud ookeanid, vähendada ookeanidele ja meredele avaldatavat survet ning edendada sinise majanduse kestlikku arengut. Nad teevad koostööd, et tugevdada riiklikku ja piirkondlikku suutlikkust majandada ookeani- ja rannikuressursse vastutustundlikult ja aruandekohustust järgides, töötada välja meetmed mere elurikkuse säästvaks kasutamiseks, majandamiseks ja kaitsmiseks nii riigi jurisdiktsiooni alla kuuluvates kui ka sellest väljapoole jäävates piirkondades, edendada teadmisi ja teadusuuringuid ning hõlbustada tehnoloogiasiiret ookeani majandamise valdkonnas. Nad võtavad ookeanidega seotud meetmeid, mis aitavad kliimamuutusi leevendada ja nendega kohaneda.

2. Lepinguosalised teevad kahepoolsel, piirkondlikul ja mitmepoolsel tasandil ja piirkondlike kalandusorganisatsioonide raames koostööd, et tagada mere elusressursside kaitse ning säästev majandamine ja kasutamine.

3. Lepinguosalised edendavad kalavarude kestlikku arengut ja majandamist, võttes muu hulgas vastu vajalikud õigusraamistikud, parandades juhtimise, nõuetele vastavuse ja täitmise tagamise suutlikkust, parandades juurdepääsu rahastamisele ning edendades parimaid tavasid ja tehnoloogiasiiret. Nad säilitavad või võtavad vastu algatused, et võidelda ebaseadusliku, teatamata ja reguleerimata kalapüügiga, sealhulgas rakendades vajaduse korral jälgitavussüsteeme ja meetmeid, millega jäetakse sellisel viisil püütud tooted kaubavoogudest kõrvale. Nad edendavad ja rakendavad tulemuslikult kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsiooniga jälgimis-, kontrolli- ja järelevalvemeetmeid ning seotud täitemeetmeid, et kaitsta kalavarusid ja ennetada ülepüüki.

4. Lepinguosalised lepivad kokku vajalike sammude astumises, et keelata ära teatud vormis kalandussubsiidiumid, mis soodustavad liigset püügivõimsust ja ülepüüki, kaotada subsiidiumid, mis soodustavad ebaseaduslikku, teatamata ja reguleerimata kalapüüki, ning keelduda sedalaadi uute subsiidiumide kehtestamisest, tunnistades, et arenguriikide ja vähim arenenud riikide asjakohane ja efektiivne eri- ja diferentseeritud kohtlemine peaks olema kalandussubsiidiumide teemal Maailma Kaubandusorganisatsiooni peetavate läbirääkimiste ja nendest tuleneda võiva mis tahes kokkuleppe lahutamatu osa.

5. Lepinguosalised teevad koostööd, et säilitada ja taastada ranniku- ja mereökosüsteemid ja nende elurikkus ning edendada mere- ja rannikuäärse looduskapitali väärtustamist. Nad töötavad välja meetmed, et hoida ära ja leevendada ookeanide hapestumise mõju mere elurikkusele ja ökosüsteemidele, sealhulgas korallrahudele, kalanduse jätkusuutlikkusele ja mereressurssidest sõltuvate rannikualade kogukondade elatusvahenditele.

6. Lepinguosalised võitlevad merereostusega, sealhulgas mürareostusega, ja vähendavad mereprügi, eriti plasti ja mikroplasti. Nad kõrvaldavad mereprügi algpõhjused, sealhulgas rakendades jäätmetekke vältimise ja jäätmekäitluse poliitikat ja meetmeid. Nad laiendavad ookeanide ja ranniku puhastamise operatsioone, pöörates erilist tähelepanu aladele, kuhu keerised on prügi kokku kandnud.

7. Lepinguosalised toetavad meretööstusega seotud kasvuhoonegaaside heite vähendamise reguleerimist ning asuvad aktiivselt toetama heite vähendamist käsitleva Rahvusvahelise Mereorganisatsiooni esialgse strateegia kiiret rakendamist.

8. Lepinguosalised töötavad välja valdkonnapõhised kaitsemeetmed ja majandamisvahendid, et kaitsta ja taastada ranniku- ja merealasid ja -ressursse, sealhulgas merekaitsealasid, kooskõlas siseriikliku ja rahvusvahelise õigusega ning tuginedes parimale kättesaadavale teaduslikule teabele ja kohalike kogukondade teadmistele.

9. Lepinguosalised edendavad dialoogi ja koostööd kõigis ookeanide majandamise aspektides, sealhulgas küsimustes, mis on seotud merevee taseme tõusu ja selle võimalike mõjude ja tagajärgedega.

10. Lepinguosalised mõistavad üldist muret mõju pärast, mida avaldab merekeskkonnale ja selle elurikkusele meremaardlate kaevandamine. Nad kasutavad parimaid olemasolevaid teadusandmeid, rakendavad ettevaatusprintsiipi ja ökosüsteemipõhist lähenemisviisi, edendavad teadusuuringuid ja jagavad parimaid tavasid merepõhjas leiduvate maavaradega seotud vastastikust huvi pakkuvates valdkondades, et tagada merekeskkonna ja selle elurikkuse kaitsmiseks ja säilitamiseks keskkonnahoidlik tegevus.

ARTIKKEL 30

Looduskatastroofidele vastupanu võime ja igakülgne katastroofide ohjamine

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada inimeste, ühiskondade ja taristu vastupanuvõimet looduskatastroofide suhtes ning jälgimise, varajase hoiatamise ja riskihindamise alast suutlikkust eesmärgiga täiustada ennetamis-, leevendamis-, ettevalmistus-, reageerimis- ja taastumismeetmeid kooskõlas Sendai katastroofiohu vähendamise raamistiku prioriteetidega.

2. Lepinguosalised tugevdavad vastupanuvõimet, investeerides katastroofiohu ennetamisse ja katastroofideks valmisolekusse, sidudes riskide vähendamise meetmed taastamismeetmetega ning edendades finantsriskide kindlustust ja taskukohaseid riskide ülekandmise lahendusi. Nad edendavad katastroofistatistika ja kahjuandmete kogumist ja kasutamist, igakülgset riskihindamist ning riskide vähendamise kavade rakendamist kõigil tasanditel.

3. Lepinguosalised võtavad meetmed, et tugevdada seoseid katastroofiohu vähendamise ja kliimamuutustega kohanemise vahel ning edendavad Sendai katastroofiohu vähendamise raamistiku rakendamise ja järelevalve kohta teabe ja heade tavade vahetamist. Nad seavad kõigi ülesehitus- ja taastamistööde puhul prioriteediks vastupanuvõime kliimamuutustele ja looduskatastroofidele, rakendades muu hulgas lähenemisviisi „ehitame uuesti ja paremini“.

4. Lepinguosalised teevad koostööd looduskatastroofide ja antropogeensete ohtude tagajärgedega tegelemisel, osutades õigeaegset ja tõhusat humanitaar- ja katastroofiabi.

5. Lepinguosalised tugevdavad kaasavat riskijuhtimist kõikidel tasanditel. Samuti suurendavad nad seire-, varajase hoiatamise ja riskihindamise suutlikkust ning parandavad siseriiklikke ja piirkondlikke ennetus-, leevendamis-, valmisoleku-, reageerimis- ja taastamismeetmeid, sealhulgas elanikkonnakaitse mehhanisme, et tugevdada riiklikku ja piirkondlikku katastroofiohu vähendamise suutlikkust, ning kliimamuutustega seotud innovatsiooni tippkeskusi. Nad edendavad mõjutatud kogukondade, kodanikuühiskonna ja kohalike omavalitsuste kaasamist poliitikameetmete kavandamisse ja rakendamisse, pöörates erilist tähelepanu kõige haavatavamatele ja tõrjutud kodumajapidamistele ja rühmadele.

6. Lepinguosalised tõhustavad keskkonnaalast vastupanuvõimet muu hulgas IKT ja kosmosetehnoloogiate kasutamise toetamise kaudu, et kiirendada katastroofide ennetamist, nendeks valmisolekut, nendele reageerimist ja nendest taastumist. Nad edendavad võimalusi soodustada teadusuuringuid ja levitada parimaid tavasid katastroofiohu ohjamisel.

III JAOTIS

INIMÕIGUSED, VALITSEMINE, RAHU JA JULGEOLEK

ARTIKKEL 31

Lepinguosalised edendavad dialoogi ja koostööd, et tugevdada turvalisust kõigis selle mõõtmetes ning saavutada rahumeelsed ja vastupanuvõimelised ühiskonnad. Nad edendavad ja kaitsevad täielikult inimõigusi, inimväärikust, põhivabadusi ja demokraatlikke põhimõtteid, loovad aruandekohustuslikke ja läbipaistvaid institutsioone, tugevdavad valitsus- ja kohtusüsteeme ning tagavad üksikisikutele ja rühmadele piisava ja asjakohase ruumi, mis võimaldab neil väljendada oma püüdlusi ja aidata kaasa poliitika kujundamisele. Selleks pööravad lepinguosalised erilist tähelepanu noorte, naiste ja tüdrukute ning põlisrahvaste (nagu on sätestatud põlisrahvaste õiguste ÜRO deklaratsioonis), eakate ja puuetega inimeste õiguste edendamisele. Nad suurendavad jõupingutusi, et edendada kodanike julgeolekut ning hoida ära organiseeritud kuritegevust ja sellega võidelda, eriti seoses ebaseaduslike uimastite, meresõiduohutuse, küberturvalisuse, rahapesu ja piirihalduse, korruptsioonivastase võitluse ja kõikide inimkaubanduse vormide ning väike- ja kergrelvade ning nende laskemoona ebaseaduslikule kaubandusega.

1. PEATÜKK

INIMÕIGUSED, ÕIGUSEMÕISTMINE JA VALITSEMINE

ARTIKKEL 32

Inimõigused

1. Lepinguosalised aitavad kaasa inimõiguste kaitsele, edendamisele ja järgimisele kooskõlas rahvusvahelise õigusega. Nad aitavad kaasa rahvusvaheliste inimõigustealaste lepingute üldisele ratifitseerimisele ja rakendamisele ning rakendavad neid lepinguid, millega nad on ühinenud, ja kaaluvad ühinemist nendega, millega nad veel ei ole ühinenud. Nad kohaldavad täielikult diskrimineerimiskeelu põhimõtet, mis on lepingu üldosa artiklis 9, seades prioriteediks ulatuslike võrdõiguslikkuse ja diskrimineerimisvastaste õigusaktide vastuvõtmise ja rakendamise.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et tugevdada õiguskaitset eesmärgiga tagada inimõiguste rikkumiste ja kuritarvituste eest vastutusele võtmine, parandada juurdepääsu õigusemõistmisele ning pakkuda asjakohaseid ja tulemuslikke õiguskaitsevahendeid selliste rikkumiste ja kuritarvituste ohvritele ja kannatanutele.

3. Lepinguosalised teevad jõupingutusi, et saavutada naiste ja tüdrukute sooline võrdõiguslikkus ning tagada neile täielikult kõik inimõigused ja nende võimestamine.

4. Lepinguosalised edendavad ja kaitsevad lapse õigusi, võitlevad lapstööjõu kasutamise ja laste kuritarvitamise ning kõigi lapse ärakasutamise vormide vastu.

5. Lepinguosalised edendavad puuetega inimeste õigusi ja võtavad tõhusamaid meetmeid, et tagada nende täielik kaasamine ühiskonda.

6. Lepinguosalised jätkavad inimõiguste järelevalvemehhanismide, sealhulgas nendega kaasnevate aruandluskohustuste väljatöötamist ja toetamist. Nad tunnistavad ja jälgivad riiklike inimõiguste asutuste sõltumatust ning edendavad turvalist ja toetavat keskkonda, mis võimaldab inimõiguste kaitsjatel vabalt tegutseda ning vajaduse korral pääseda juurde piirkondlikele ja rahvusvahelistele mehhanismidele. Nad toetavad riiklike inimõiguste asutuste ja inimõiguste kaitsjate osalemist nõuandestruktuurides ja -protsessides. Nad tagavad põlisrahvaste täieliku ja tegeliku osalemise kõigi neid puudutavate otsuste tegemisel, nagu on sätestatud põlisrahvaste õiguste ÜRO deklaratsioonis. Nad tagavad, et konsultatsiooniprotsessides võetakse arvesse ka põlisteadmisi ning kohalike kogukondade muresid.

7. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada teadlikkust inimõigustest ja demokraatiast, sealhulgas haridussüsteemide ja meedia kaudu.

ARTIKKEL 33

Õigusriik ja õigusemõistmine

1. Lepinguosalised teevad koostööd selle nimel, et tagada kõigile tegelik ja võrdne juurdepääs õigusemõistmisele, ning õigusriigi ja institutsioonide tugevdamise nimel õiguskaitse ja õigusemõistmise valdkonna kõikidel tasanditel. Selleks parandavad lepinguosalised haavatavas olukorras olevate isikute juurdepääsu õigusteenustele.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et tagada kohtusüsteemi sõltumatus, vastutus ja erapooletus. Nad toetavad ajakohastatud ja tõhusate kohtusüsteemide ja -menetluste rakendamist, sealhulgas parimate tavade jagamise kaudu, parandavad suutlikkust mõista õigust kiiresti ja õiglaselt, arendavad vaidluste kohtuvälise lahendamise mehhanismide kasutamist, vähendavad mahajäämust ja ülemäärast kohtueelset kinnipidamist, tagavad piisava koolituse ning parandavad õigustöötajate ja üldsuse juurdepääsu õigusaktidele, kohtupraktikale ja muule õigusinfole.

3. Lepinguosalised on vastu igasugusele piinamisele ning muule julmale, ebainimlikule või alandavale kohtlemisele ja karistamisele ning mõistavad need hukka. Nad hoiavad ära ja menetlevad julgeolekujõududepoolseid rikkumisi ning tugevdavad julgeoleku- ja kohtusüsteemis austust õigusriigi vastu, sealhulgas eetikakoolituste kaudu. Nad võitlevad veelgi jõulisemalt olukordade vastu, kus kurjategijad jäävad karistuseta või ohvritele keelatakse õigus õigusemõistmisele ja heastamisele, pöörates erilist tähelepanu inimõiguste rikkumise toimepanijate kohtu ette toomisele.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et ajakohastada kinnipidamissüsteeme ja maksimeerida nende rehabiliteerivat rolli, sealhulgas parandades vangide õiguste austamist, rakendades rehabilitatsiooni- ja haridusprogramme, suurendades vangide ühiskonda taasintegreerumise määra, toetades vangide hoolekannet, aidates likvideerida vanglate ülerahvastatust, parandades vanglate juhtimist, haldamist ja tingimusi kooskõlas rahvusvaheliste parimate tavade ja standarditega ning pakkudes väiksemate kuritegude puhul vangistusele alternatiive.

ARTIKKEL 34

Valitsemine

1. Lepinguosalised võtavad konkreetseid meetmeid kaasavate, aruandekohustuslike ja läbipaistvate avalik-õiguslike institutsioonide loomiseks. Nad tugevdavad poliitika kavandamise ja elluviimise suutlikkust, arendavad välja aruandekohustusliku, tõhusa, läbipaistva ja professionaalse avaliku teenistuse, tugevdavad kvaliteetsete avalike teenuste osutamist, parandavad seadusandlikke ja juhtimismehhanisme ning seisavad õiguskaitseorganite erapooletuse ja tõhususe eest.

2. Lepinguosalised tugevdavad parlamentide ning kohalike, omavalitustasandi, riiklike ja piirkondlike institutsioonide suutlikkust tagada demokraatlike põhimõtete ja tavade järgimine.

3. Lepinguosalised edendavad sõnavabaduse ja meedia sõltumatuse ning pluralismi austamist ning säilitavad ja laiendavad kodanikuühiskonda toetavat ruumi, pidades silmas demokraatliku aruandekohustuse tugevdamist.

4. Lepinguosalised kiirendavad e-valitsuse ja digitaalteenuste taristu laialdasemat kasutuselevõttu, et suurendada juurdepääsu avalikele teenustele ja nende kättesaadavust, toetades seeläbi aruandekohustuslike ja läbipaistvate avalik-õiguslike institutsioonide arengut.

5. Lepinguosalised arendavad ja tugevdavad institutsioone, õigusakte ja mehhanisme, mis võimaldavad korruptsiooni, altkäemaksude, pettuste ja äriühingute kuritegevuse ennetamist ja nende vastu võitlemist, sealhulgas seoses sissenõutud vara konfiskeerimise ja tagastamisega. Nad tagavad korruptsioonivastaste õigusaktide tegeliku täitmise, korruptsiooni ja korruptsiooniga seotud kuritegude erapooletu uurimise ja nende eest vastutusele võtmise ning mõjusate, proportsionaalsete ja hoiatavate karistuste kohaldamise. Nad toetavad ja rakendavad asjakohaseid rahvusvahelisi standardeid ja õigusakte, eelkõige ÜRO korruptsioonivastast konventsiooni, mõistes, et korruptsioon on rahvusvaheline probleem, mis on seotud muude rahvusvahelise ja majanduskuritegevuse vormidega ja nõuab ühiseid ja mitut valdkonda ühendavaid jõupingutusi ka rahvusvahelisel tasandil.

ARTIKKEL 35

Riigi rahandus ja finantsjuhtimine

1. Lepinguosalised edendavad usaldusväärset avaliku sektori finantsjuhtimist, sealhulgas avaliku sektori tulude tõhusamat ja tulemuslikku kasutamist, valitsemissektori võla jätkusuutlikku haldamist, jätkusuutlikke hankesüsteeme ning riiklike järelevalveasutuste toetamist. Nad toetavad suuremat aruandekohustust, läbipaistvust, õiglust, seaduslikkust ja ausust avaliku sektori vahendite haldamisel. Nad toetavad meetmeid, millega luua tulemuslikud, õiglased ja läbipaistvad avaliku sektori kulutuste süsteemid. Nad teevad koostööd, et tugevdada siseriiklike ressursside kasutuselevõttu Kariibi piirkonna väikestes arenevates saareriikides, et toetada nende kestlikku arengut ja suuremat majanduslikku vastupanuvõimet.

2. Lepinguosalised teevad koostööd riigi rahanduse tugevdamiseks, suurendades muu hulgas suutlikkust täita rahvusvahelisi standardeid, töötades välja poliitikaraamistikud ja meetmed maksusüsteemide tõhususe, tulemuslikkuse, läbipaistvuse ja õigluse suurendamiseks ning tehes koostööd ÜRO ja muude asjaomaste ülemaailmsete avaliku sektori rahastamisasutuste raamistikus.

3. Lepinguosalised võtavad meetmeid, et muu hulgas kahe- ja mitmepoolsete konsultatsioonide kaudu võidelda ebaseaduslike rahavoogude, maksupettuste ja maksudest kõrvalehoidmise vastu ning vähendada maksustamise vältimise võimalusi. Lepinguosalised kohaldavad hea maksuhaldustava põhimõtteid, sealhulgas jõustades õigusakte, töötades välja ulatuslikke poliitikapõhimõtteid, võttes konkreetseid meetmeid ning tugevdades asjakohaseid asutusi ja mehhanisme.

2. PEATÜKK

KURITEGEVUS JA JULGEOLEK

ARTIKKEL 36

Inimeste ja kodanike turvalisus

1. Lepinguosalised järgivad terviklikku lähenemisviisi, mille eesmärk on ennetada ja vähendada kuritegevusriske ning edendada leppimis-, rehabiliteerimis- ja taasintegreerimisalgatusi.

2. Lepinguosalised võtavad kõigi vägivallavormide, sealhulgas seksuaalse, soolise ja koduvägivalla eest vastutusele, võitlevad nende vastu ja püüavad neid ennetada. Nad püüavad ohvreid ja kannatanuid toetada, abistada ja neid võimestada ning võtta meetmeid tõrjumise, ohvristamise ja häbimärgistamise vastu võitlemiseks.

3. Lepinguosalised otsivad lahendusi jõuguvägivallale ulatusliku riskide vähendamise, ennetus- ja haridusmeetmete, piisavate sotsiaalteenuste pakkumise ja kogukonnapõhiste meetmetega vägivallatsükli katkestamiseks ning alternatiivsete elatusvõimaluste loomisega noortele ja haavatavatele inimestele. Ühiskonnale ja inimestele relvavägivalla avaldatava negatiivse mõju ärahoidmiseks ja vähendamiseks otsivad nad lahendusi väike- ja kergrelvade ning nende laskemoona kättesaadavusele ja kasutamisele.

4. Lepinguosalised tegelevad sotsiaal- ja julgeolekuprobleemidega, mis on seotud välisriikide kurjategijate väljasaatmise ja karistuse ära kandnud isikutega, ning püüavad teha koostööd, et hõlbustada nende rehabiliteerimist ja taasintegreerimist ühiskonda ning vähendada retsidivismi määra. Nad tagavad väljasaatmise kohta vajaliku teabe õigeaegse vahetamise asjakohaste kanalite kaudu kooskõlas kohaldatavate haldus- või õigusalase koostöö kokkulepetega ning edendavad õiguskaitseasutuste vahelist koostööd, nagu on sätestatud käesolevas protokollis.

ARTIKKEL 37

Organiseeritud kuritegevus

1. Lepinguosalised võitlevad organiseeritud kuritegevuse kõigi vormidega, sealhulgas tehes riiklikul, piirkondlikul ja rahvusvahelisel tasandil koostööd ning võttes vastu seadusandlikke ja muid meetmeid kooskõlas rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni ja selle lisaprotokollidega. Nad teevad koostööd, et suurendada suutlikkust täita rahvusvahelisi aruandlusnõudeid. Lepinguosalised võitlevad rändajate ebaseadusliku üle piiri toimetamise ja inimkaubandusega ning ebaseaduslike uimastite, ohustatud metsloomade ja taimede ning ohtlike ainete ja jäätmetega kauplemisega. Lepinguosalised võitlevad ka keskkonnakuritegudega, sealhulgas ebaseadusliku metsaraie ja sellega seotud kaubandusega. Lepinguosalised teevad koostööd ka võitluses ebaseadusliku väike- ja kergrelvade ning nende laskemoonaga, samuti muude tavarelvade ja kahesuguse kasutusega kaupadega kauplemise vastu. Seejuures teevad nad koostööd muu hulgas selleks, et tugevdada ebaseaduslike väike- ja kergrelvade ja nende laskemoona avastamist ja nende päritolu kindlakstegemist, toetada nende hävitamist, suurendada suutlikkust tulemuslikult uurida relvadega seotud kuritegusid ja nende eest vastutusele võtta ning jagada parimaid tavasid.

2. Lepinguosalised tõhustavad inimkaubanduse ohvrite kaitset, edendavad kuritegude uurimist ja kurjategijate vastutusele võtmist, teevad koostööd inimkaubanduse vältimiseks ja avastamiseks ning töötavad välja tulemuslikud meetmed ohvrite taasintegreerimiseks ühiskonda. Lepinguosalised tagavad, et kõik ohvrid saavad kasutada neile ette nähtud õigusi, võttes arvesse naiste ja laste erilist haavatavust. Lepinguosalised edendavad teabevahetust, sealhulgas kriminaalteabe puhul, ning tugevdavad suutlikkust töötada välja poliitikat ja rakendada inimkaubanduse ja rändajate ebaseadusliku üle piiri toimetamise vastaseid meetmeid.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et ära hoida oma finantsasutuste ning määratud mittefinantsettevõtete ja -elukutsete kasutamine terrorismi rahastamiseks ja kuritegelikul viisil saadud tulu pesemiseks ning selle vastu võidelda. Nad edendavad teabevahetust ja koostööd, sealhulgas seoses suutlikkuse suurendamise ja tehnilise abi muude vormidega. Nad tagavad, et täidetaks meetmeid rahapesu ja terrorismi rahastamise vastu võitlemiseks ja ebaseaduslike rahavoogude katkestamiseks, et jätta seeläbi kurjategijad tulust ilma, ning tagavad rahapesuvastase töökonna soovituste tulemusliku ja täieliku rakendamise. Nad toetavad vara tagasivõitmiseks siseriiklike õigusaktide kehtestamist ja tugevdamist ning vastavate asutuste loomist ja tugevdamist ning kuritegeliku vara konfiskeerimist, tagastamist ja kasutamist üldsuse hüvanguks ning kuritegude toimepanijate ja neile kaasaaitajate kriminaalvastutuse laiendamist.

4. Lepinguosalised tugevdavad koostööd, et hoida ära kõrgtehnoloogilist, küber- ja e-kuritegevust ja ebaseadusliku veebisisu levitamist ning selle vastu võidelda. Nad tugevdavad suutlikkust võidelda küberkuritegevusega muu hulgas inimressursside koondamise ja koolitamise kaudu ning edendades koostööd poliitikakujundajate, ettevõtjate ja teadlaste vahel. Nad vahetavad teavet küberturvalisuse tehniliste ekspertide hariduse ja koolituse, küberkuritegevuse uurimise ja digitaalkriminalistika kohta. Nad mõistavad, et Budapesti küberkuritegevuse konventsioon ja muud kohaldatavad rahvusvahelised standardid annavad aluse rahvusvahelise koostöö edendamiseks ja aitavad kaasa küberkuritegevuse vallas siseriikliku poliitika väljatöötamisele.

5. Lepinguosalised võtavad meetmeid, et suurendada üksikisikute ja kogukondade vastupanuvõimet terrorismile ja vägivaldsele äärmuslusele. Nad suurendavad jõupingutusi terrorirühmituste ja nende tugivõrgustikega seotud teabe ja oskusteabe vahetamisel, austades täilikult õigusriiki, inimõigusi ja õigust eraelu puutumatusele. Nad teevad koostööd, et tuua kohtu ette terroriaktide toimepanijad, ning võtavad meetmeid, et hõlbustada kõikide Euroopa Liidu liikmesriikide ja Kariibi piirkonna riikide radikaliseerunud kodanike rehabiliteerimist ja taasintegreerimist ühiskonda.

ARTIKKEL 38

Ebaseaduslikud uimastid

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et muu hulgas julgeoleku ja tervise seisukohast leevendada probleeme, mis tulenevad nende territooriumil ebaseaduslike uimastite ja psühhoaktiivsete ainete kasvatamisest, tootmisest ja tarbimisest ning seonduvast kauplemisest ja transiidist. Selline koostöö toimub vajaduse korral kahepoolsel, piirkondlikul, mitmepoolsel või kolmepoolsel tasandil.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et vähendada nii uimastite pakkumist kui ka nõudlust, lähtudes ühise ja jagatud vastutuse põhimõttest ning terviklikust, tasakaalustatud ja tõenduspõhisest lähenemisviisist.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et parandada kohtupidamis- ja õiguskaitsealast suutlikkust, sealhulgas aruandlussuutlikkust. Nad tuvastavad ja likvideerivad rahvusvahelisi organiseeritud kuritegelikke rühmitusi, parandades teabevahetusmehhanisme ja uimastitega seotud kriminaalteavet, toetades samal ajal ühiseid uurimisi ja operatsioone, sealhulgas naaberriikidega.

4. Lepinguosalised tegelevad uimastite kuritarvitamisega seotud riskiteguritega, mis mõjutavad üksikisikuid, kogukondi ja ühiskondi. Nad tugevdavad õigusriiki ning loovad aruandekohustuslikke, tõhusaid ja kaasavaid institutsioone ning avalikke teenuseid uimastitega seotud vägivalla vastu võitlemiseks.

5. Lepinguosalised võtavad meetmeid eesmärgiga toetada alternatiivset arendustegevust, millega saaks asendada ebaseaduslike uimastite kasvatamise ja tootmise maa- ja linnapiirkondades, et suurendada mõjutatud haavatavate elanikkonnarühmade majanduslikku heaolu, edendades samal ajal sotsiaalset kaasatust kogukonna tasandil ja ühiskonnas laiemalt.

6. Lepinguosalised suurendavad ja kiirendavad jõupingutusi nõudluse vähendamiseks ning võtavad uimastite tervise- ja sotsiaalse mõjuga toimetulemiseks vajalikke meetmeid. Nad võtavad vanuse- ja sookohaseid meetmeid, mis on kohandatud haavatavate rühmade erivajadustele, muu hulgas ennetus-, ravi-, hoolekande-, rehabilitatsiooni- ja ühiskonda taasintegreerimise programmide kaudu.

7. Lepinguosalised tegelevad uute ja tekkivate ohtudega, mis on seotud sünteetiliste ainete, sealhulgas narkootiliste valuvaigistite ebaseadusliku tootmise, kasutamise ja kuritarvitamisega, ning töötavad välja ja tugevdavad programme ning parandavad aruandlusmehhanisme, millega võidelda lähtekemikaalide ebaseadusliku kasutamisega.

ARTIKKEL 39

Õiguskaitsealane koostöö ja integreeritud piirihaldus

1. Lepinguosalised tugevdavad õiguskaitsealast dialoogi ja koostööd ning strateegilist õigusalast koostööd. Nad edendavad õiguskaitseasutuste vahelist koostööd teabe ja kriminaalteabe õigeaegseks vahetamiseks, parimate tavade jagamise soodustamiseks ja suutlikkuse arendamiseks.

2. Lepinguosalised toetavad piirkondlikku julgeolekukoostööd, tugevdades integreeritud piirihaldust, teabe ja luureandmete jagamist ning andmete kogumist ja analüüsimist, järgides samal ajal asjakohaseid isikuandmete kaitset käsitlevaid õigusraamistikke. Nad edendavad piirivaidluste ja vastuolude rahumeelset lahendamist kooskõlas rahvusvahelise õigusega. Nad toetavad usalduse suurendamise meetmeid ja vajaduse korral konkreetseid arengustrateegiaid, et suurendada usaldust ja vähendada võimalikke pingeid piiridel.

ARTIKKEL 40

Meresõiduohutus ja meresõidu turvalisus, lennuohutus ja lennundusjulgestus

1. Lepinguosalised arendavad koostööd merendus- ja lennundusküsimustes, et parandada ohutust ja turvalisust/julgestust ning parandada muu hulgas suure riskiga veoste kindlakstegemist ja haldamist kooskõlas rahvusvahelise õiguse ja asjakohaste ÜRO resolutsioonidega.

2. Lepinguosalised parandavad Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsiooni kohaselt meresõidu turvalisust, reageerides laevu ning tähtsaid mererajatisi ja -varasid ähvardavatele ohtudele, parandades järelevalvet ja asjakohaste õigusaktide täitmise tagamist. Nad võtavad meetmeid piraatluse, relvastatud röövimiste ja kõigi organiseeritud kuritegevuse vormide vastu merel, kasutades muu hulgas kosmosetehnoloogiaid.

IV JAOTIS

INIMARENG, SOTSIAALNE ÜHTEKUULUVUS JA LIIKUVUS

ARTIKKEL 41

Lepinguosalised on otsustanud 2030. aastaks kaotada vaesuse kõigis selle vormides, võidelda tulemuslikult ebavõrdsuse vastu, saavutada sooline võrdõiguslikkus ning võimestada naisi ja noori, et tagada kõigile väärikalt elamiseks vajalikud vahendid. Samuti on nad otsustanud edendada sotsiaalset ühtekuuluvust ning luua tingimused inimeste tegelikuks osalemiseks demokraatlikus elus ja nende aktiivseks panustamiseks kestlikku majanduskasvu. Nad pööravad erilist tähelepanu haavatavas olukorras olevatele isikutele, sealhulgas naistele, lastele, vanuritele ja põlisrahvastele (nagu on sätestatud põlisrahvaste õiguste ÜRO deklaratsioonis) ning kohalikele kogukondadele ja puuetega inimestele. Nad võtavad konkreetseid meetmeid, et edendada sotsiaalkaitset, mis on väga oluline investeering vaesuse kaotamiseks ja ebavõrdsuse vastu võitlemiseks ning tähtis vahend, et luua kaasava ja kestliku majandusarengu poole liikumiseks end ise tugevdav tsükkel, taasinvesteerides selleks majandusliku kasu laiemalt ühiskonda ja inimestesse ning suurendades ühiskonna vastupanuvõimet. Lepinguosalised rakendavad terviklikku ja tasakaalustatud rändekäsitust. Nad tegelevad rändega solidaarsuse, partnerluse ja jagatud vastutuse vaimus ning kooskõlas oma asjaomaste pädevustega. Lepinguosalised kasutavad rändest saadavat kasu, edendavad rändajate integreerimist, kasutavad ära diasporaa teadmisi, ettevõtlusoskusi ja investeeringuid ning maksimeerivad rahasaadetiste kasutamist kaasava ja kestliku arengu rahastamiseks. Samuti peavad nad avatud dialoogi kahe piirkonna vahelise liikuvuse teemal ning teevad koostööd, et vähendada oskuste kaotsimineku negatiivset mõju riikide arengule.

1. PEATÜKK

SOTSIAALTEENUSED

ARTIKKEL 42

Haridus

1. Lepinguosalised tugevdavad ja edendavad kaasavat, taskukohast ja õiglast juurdepääsu haridusele ning parandavad hariduse kvaliteeti kõigil tasanditel, sealhulgas tugevdatud ja kaasavate riiklike haridussüsteemide ning täiustatud taristu ja seadmete abil, pöörates erilist tähelepanu puuetega inimestele. Nad toetavad soolise võrdõiguslikkuse edendamist, et arendada välja toetav keskkond, kus nii poistel kui ka tüdrukutel on võrdsed haridusvõimalused ja võrreldav haridustase.

2. Lepinguosalised toetavad teaduse, tehnoloogia, inseneeria ja matemaatika ning humanitaarteaduste ulatuslikumat õpetamist ja rakendamist kõigil haridussüsteemi tasanditel.

3. Lepinguosalised edendavad kättesaadava ja taskukohase uuendusliku tehnoloogia kasutamist hariduslikel eesmärkidel ning kõigi inimeste digioskuste ja digikirjaoskuse arendamist.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et tugevdada kolmanda taseme hariduses, tehnilises ja kutseõppes ning mitteformaalses, töökohapõhises ja elukestvas õppes osalemist ja õppe kvaliteeti, et suurendada kõrgelt haritud isikute ja oskustööliste arvu.

5. Lepinguosalised teevad koostööd, et tugevdada akadeemilist arengut, edendada kvalifikatsioonide vastastikust tunnustamist ning hõlbustada üliõpilaste, haridusasutuste töötajate ja õppejõudude liikuvust Kariibi piirkonna ja Euroopa Liidu vahel.

6. Lepinguosalised teevad koostööd akadeemilise teadustegevuse, arendustegevuse ja innovatsiooni edendamiseks, suurendades muu hulgas koostööd peamiste institutsioonide vahel ning edendades teadusuuringute ja analüüsitulemuste kasutamist vastastikku kasuliku akadeemilise tipptaseme saavutamiseks.

ARTIKKEL 43

Tervishoid

1. Lepinguosalised edendavad üldist ja taskukohast tervisekindlustust ning võrdset juurdepääsu tervishoiuteenustele, sealhulgas riiklike tervishoiusüsteemide tugevdamise ning jätkusuutliku ja kvaliteetse taristu väljaarendamise kaudu, ning juurdepääsu ohututele ja taskukohastele põhiravimitele, -vaktsiinidele ja diagnostikale.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et tegeleda mittenakkuslike haiguste üha sagedasema esinemise ja suurema koormusega ning astuda samme ennetamiseks ja kontrolliks, sealhulgas tervisliku toidu ning elustiili, digitaalsete vahendite kasutamise ja tervisehariduse edendamise kaudu.

3. Lepinguosalised tugevdavad riiklikku ja piirkondlikku suutlikkust avastada ning kiiresti ja tulemuslikult reageerida nakkushaiguste puhangutele ning muudele riikliku ja rahvusvahelise tähtsusega tervisealastele hädaolukordadele, järgides inimeste tervist, loomatervist, taimi ja ökosüsteeme hõlmavat terviseühtsuse põhimõtet.

4. Lepinguosalised teevad koostööd rahvatervise hädaolukordade lahendamiseks muu hulgas varajase hoiatamise süsteemide kasutamisega kiireks teabevahetuseks, sidusate ja mitut valdkonda hõlmavate tervishoiusüsteemide suutlikkuse suurendamise kavade väljatöötamisega, taskukohaste põhiravimite, vaktsiinide ja meditsiiniseadmete, sealhulgas diagnostika pakkumisega ning humanitaarabi andmise ja abisaadetistega. Nad tugevdavad rahvusvahelist koostööd, et leevendada üleilmsete rahvatervise hädaolukordade mõju.

5. Lepinguosalised edendavad teadusuuringuid ning teadmiste, kogemuste ja parimate tavade jagamist tervishoiusektoris.

ARTIKKEL 44

Eluase, vesi ja kanalisatsioon

1. Lepinguosalised toetavad üldist juurdepääsu inimväärsele, ohutule ja taskukohasele eluasemele, pöörates erilist tähelepanu haavatavatele ja tõrjutud isikutele, sealhulgas põlisrahvastele (nagu on sätestatud põlisrahvaste õiguste ÜRO deklaratsioonis) ja kohalikele kogukondadele, et avaldada positiivset mõju inimeste tervisele, edendada nende kogukondade sotsiaal-majanduslikku arengut ning vähendada ebavõrdsust linna- ja maapiirkondade majapidamiste vahel. Nad edendavad kliimateadlikku elamumajandust ja taristut muu hulgas ehitusseadustike väljatöötamise ja nende täitmise tagamise kaudu.

2. Lepinguosalised parandavad juurdepääsu ohutule, taskukohasele ja jätkusuutlikule veevarustusele, sealhulgas veevarude säästva ja integreeritud majandamise, tahkete jäätmete käitlemise ja vee ringlussevõtu edendamise kaudu.

3. Lepinguosalised tagavad kõigile piisava, võrdse ja taskukohase juurdepääsu kanalisatsiooni- ja hügieeniteenustele, pöörates erilist tähelepanu naiste ja tüdrukute ning haavatavas olukorras olevate isikute vajadustele.

4. Lepinguosalised suurendavad kõigi inimeste juurdepääsu taskukohasele elektrile ning suurendavad kõigi jaoks tõhusat ja säästvat energiakasutust.

ARTIKKEL 45

Kestlik linnastumine ja maaelu areng

1. Lepinguosalised edendavad kestlikku maaelu arengut ja linnaarengut võimaldavat keskkonda. Nad edendavad säästva maakasutuse planeerimist, pöörates erilist tähelepanu läbipaistvale ja reguleeritud maa omandamisele ja omandiõigustele, säästvale linnaliikuvusele ning arukatele ja turvalistele linnadele.

2. Lepinguosalised edendavad maapiirkondade majanduse ja -kogukondade tasakaalustatud arengut, pöörates erilist tähelepanu tööhõivele ja sissetuleku loomisele. Nad hoogustavad maapiirkondades mitmekesistamist kohalikele toodetele lisaväärtuse andmise ning loodusvarade ja kultuuriliste ressursside kasutamise kaudu.

3. Lepinguosalised edendavad kaasavat, tasakaalustatud ja integreeritud linna- ja maaelupoliitikat ning mitmetasandilist riiklikku koordineerimist, kaasates aktiivselt kohalikke omavalitsusi ja kogukondi ning tugevdades sidemeid maa- ja linnapiirkondade vahel.

ARTIKKEL 46

Toiduga kindlustatus ja parem toitumine

1. Lepinguosalised teevad koostööd eesmärgiga tagada kõigile juurdepääs piisavale, taskukohasele, ohutule ja täisväärtuslikule toidule, et kaotada nälg ja hoida ära muud liiki toidukriisid. Selleks pööravad nad erilist tähelepanu kõige haavatavamatele riikidele, sealhulgas nendele, mida on tabanud katastroofid, ja haavatavas olukorras isikutele.

2. Mõistes negatiivset mõju, mida toiduga kindlustatusele ja toitumisele avaldavad vähenenud põllumajandustoodang, suur sõltuvus imporditud toidukaupadest ning kalavarude liigkasutus, toetavad lepinguosalised kohaliku põllumajanduse, kalanduse ja toidutootmise kestlikku arengut.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et leevendada toidukriiside mõju ja tagada õigeaegsed meetmed toidu kohapeal kättesaadavaks tegemiseks, arendades poliitikameetmeid ja taristut ning investeerides selleks kliimamuutustele vastupanuvõimelistesse transpordi- ja säilitussüsteemidesse. Selles kontekstis pööravad nad tähelepanu kõige haavatavamate elanikkonnarühmade vajadustele.

2. PEATÜKK

SOTSIAALNE ÜHTEKUULUVUS

ARTIKKEL 47

Võrdõiguslikkus, sotsiaalkaitse ja inimväärne töö

1. Lepinguosalised edendavad võrdõiguslikkust, võttes vastu poliitika, millega järk-järgult saavutada ja säilitada vaeseimate elanikkonnarühmade sissetulekute kasvu tempo, mis ületab riigi keskmist.

2. Lepinguosalised edendavad õiglast ja usaldusväärset eelarve-, majandus- ja sotsiaalpoliitikat, millega saavutada kaasavam ühiskond, kus tulud jaotuvad ebavõrdsuse vähendamiseks ühtlasemalt.

3. Lepinguosalised töötavad selle nimel, et laiendada sotsiaalkaitsega hõlmatust, eriti haavatavas olukorras olevate isikute puhul, eesmärgiga jõuda järk-järgult üldise sotsiaalkaitseni, kasutades selleks sotsiaalseid turvavõrke, põhisissetuleku kindlustamist ning piisavaid ja šokkidele vastupanuvõimelisi sotsiaalkaitsesüsteeme. Nad edendavad teadusuuringuid ning sotsiaalkaitsealaste teadmiste, kogemuste ja parimate tavade jagamist.

4. Lepinguosalised edendavad kaasavate ja hästi toimivate tööturgude ja tööhõivestrateegiate loomist eesmärgiga tagada kõigile rahvusvahelistele standarditele vastav inimväärne töö ning õiglane töötasu, mis lubaks saavutada piisava elatustaseme, sealhulgas parandades töötajate tervishoiu- ja ohutustingimusi. Nad võitlevad igasuguse ärakasutamise, sh seksuaalse ja tööalase ärakasutamise vastu nii ametlikus kui ka mitteametlikus majanduses.

5. Lepinguosalised tegelevad mitteametliku majandusega seotud küsimustega, sealhulgas uuendusliku juurdepääsuga finantsteenustele, laenudele ja mikrorahastamisele ning tugevdatud sotsiaalkaitsemeetmetega, et muuta üleminek ametlikule majandusele sujuvamaks.

6. Lepinguosalised võtavad konkreetseid meetmeid puuetega inimeste õiguste tagamiseks, et parandada asjakohaste rahvusvaheliste lepingute tulemuslikku rakendamist, edendada puuetega inimeste täielikku kaasatust ühiskonda ilma igasuguse diskrimineerimiseta ning nende võrdset juurdepääsu sotsiaalteenustele ja tööturgudele.

7. Lepinguosalised edendavad sotsiaalset ühtekuuluvust muu hulgas kaitstes ja suurendades materiaalset ja vaimset kultuuripärandit ning kultuuri väljendusvormide mitmekesisust.

ARTIKKEL 48

Sooline võrdõiguslikkus ning tüdrukute ja naiste võimestamine

1. Lepinguosalised tugevdavad poliitikat, programme ja mehhanisme, mille eesmärk on edendada soolist võrdõiguslikkust ning tagada võrdsed võimalused kõigis poliitilise, majandus-, ühiskonna- ja kultuurielu valdkondades ning neid võimalusi parandada. Nad tagavad, et soolist perspektiivi võetakse korrakindlalt arvesse kõigis poliitikavaldkondades, sealhulgas õigusraamistike loomise ja konsolideerimise kaudu.

2. Lepinguosalised tagavad naistele ja tüdrukutele igakülgse füüsilise ja psühholoogilise kaitse, võttes vastu õigus- ja poliitikameetmeid lapsega sõlmitud, varajaste ja sundabielude lõpetamiseks ning kõrvaldades kõik seksuaalse ja soolise vägivalla vormid, eelkõige koduvägivalla naiste ja meeste vastu, inimkaubanduse, igasuguse seksuaalse ja tööalase ekspluateerimise ning kõik ahistamise vormid avalikus ja erasfääris. Nad hõlbustavad juurdepääsu õigusemõistmisele ning toetavad käitumismallide muutmiseks ennetus- ja teadlikkuse suurendamise kampaaniaid, et saavutada sooline võrdõiguslikkus ning naiste ja tüdrukute võimestatus.

3. Lepinguosalised toetavad kõigi asjakohaste rahvusvaheliste lepingute, sealhulgas naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsiooni tulemuslikku rakendamist ja julgustavad selle fakultatiivprotokolli ratifitseerima.

4. Lepinguosalised tagavad tüdrukute ja naiste õiguste austamise ja edendamise. Nad tugevdavad nende sotsiaalseid õigusi, eelkõige tervishoiu ja hariduse valdkonnas, sealhulgas juurdepääsu pereplaneerimise teenustele. Nad tugevdavad naiste varalisi õigusi, sealhulgas hõlbustades nende juurdepääsu majanduslikele võimalustele, finantsteenustele, progressi võimaldavale tehnoloogiale ja tööhõivele ning maa ja muu tootliku vara kontrollimisele ja kasutamisele. Nad toetavad naisettevõtjaid, vähendavad soolist palgalõhet ning kaotavad muud diskrimineerivad eeskirjad ja tavad.

5. Lepinguosalised suurendavad naiste ja tüdrukute osalust poliitilises elus ja teevad nende hääle kuuldavamaks, sealhulgas parandades nende juurdepääsu valimis-, poliitilistele ja valitsemisprotsessidele ning -ametikohtadele ning suurendades nende rolli kogukonna moodustamisel.

6. Lepinguosalised võimestavad naiste ja tüdrukute organisatsioone ning tugevdavad riiklike ja piirkondlike institutsioonide suutlikkust tegeleda naiste ja tüdrukute vastu suunatud vägivallaga seotud küsimustega, sealhulgas igasuguse seksuaalse ja soolise vägivalla ärahoidmise ja selle eest kaitsmisega. Nad töötavad välja ahistamise uurimise ja selle eest vastutusele võtmise mehhanismid, pakuvad ohvritele hoolt ja tuge ning edendavad tingimusi, millega tagada naiste ja tüdrukute ohutus ja turvalisus.

7. Lepinguosalised kohustuvad täielikult ja tulemuslikult rakendama Pekingi deklaratsiooni ja tegevusprogrammi, rahvastiku ja arengu rahvusvahelise konverentsi tegevusprogrammi ning nende läbivaatamist käsitlevate konverentside tulemusi. Lisaks rõhutavad nad vajadust tagada üldine juurdepääs kvaliteetsele ja taskukohasele põhjalikule seksuaal- ja reproduktiivtervise alasele teabele ja haridusele, võttes arvesse UNESCO rahvusvahelisi tehnilisi suuniseid seksuaalhariduse kohta, ning vajadust osutada seksuaal- ja reproduktiivtervisega seotud tervishoiuteenuseid. Nad jätkavad vajaduse korral rahvastiku ja arengu valdkonna Montevideo konsensuse tulemuslikku rakendamist.

ARTIKKEL 49

Noored

1. Lepinguosalised töötavad välja sihipärase poliitika, et noori võimestada ja hõlbustada nende osalemist poliitilises, sotsiaalses, ühiskondlikus ja majanduslikus elus.

2. Lepinguosalised toetavad noorte ettevõtlust ja edendavad jätkusuutlike töökohtade loomist kõikides sektorites, kus on noortele sobivad töötingimused, sealhulgas toetades neid tööturul asjakohaste oskuste omandamisel hariduse, tehnilise ja kutseõppe ning parema tehnoloogiale juurdepääsu ja tööhõivetalituste toetamise kaudu, et tutvustada noortele töövõimalusi ning parandada nende juurdepääsu finantsteenustele ja alustavatele ettevõtetele mõeldud partnerlustele.

3. Lepinguosalised loovad juhtimisstruktuurid, et toetada noorte kodanikuvastutust, suurendada noorte mõjukust otsustusprotsessides ning edendada nende aktiivset kaasamist poliitikasse ja kogukonna moodustamisse. Nad edendavad noorte suuremat osalemist keskkonnaalases tegevuses, eelkõige kliimamuutuste seire- ja kliimamuutustega kohanemise programmides.

4. Lepinguosalised võtavad meetmeid, et parandada noorte juurdepääsu õigusemõistmisele ja tugevdada lastekaitsesüsteeme. Nad võtavad kõik asjakohased meetmed, et kaitsta lapsi igasuguse füüsilise või vaimse vägivalla, vigastuse või kuritarvitamise, hooletusse jätmise, väärkohtlemise ja ärakasutamise, sealhulgas seksuaalse kuritarvitamise eest.

5. Lepinguosalised edendavad sotsiaal- ja õigusprogramme alaealiste kuritegevuse ärahoidmiseks ning noorte integreerimiseks majandus- ja ühiskonnaellu. Nad toetavad asutusi nagu koolid, sotsiaal- ja usuorganisatsioonid ning noorteorganisatsioonid, mis aitavad suurendada ohustatud noorte ja haavatavate kogukondade vastupanuvõimet.

ARTIKKEL 50

Sport

Lepinguosalised toetavad sporti ja kehalist kasvatust, mis on kestliku arengu, tervise ja heaolu, sotsiaalse kaasatuse, mittediskrimineerimise ja inimõiguste edendamisel oluline tegur. Nad teevad koostööd spordi majandusliku, kultuurilise ja sotsiaalse potentsiaali ärakasutamiseks, arendades muu hulgas välja piisavad rajatised ning edendades spordis ja muus kehalises tegevuses osalemist ning vahetades parimaid tavasid. Nad edendavad sportlaste ja spordivaldkonna spetsialistide liikuvust kui kultuuridevahelise dialoogi ja koostöö tugevdamise vahendit.

3. PEATÜKK

RÄNNE, LIIKUVUS JA ARENG

ARTIKKEL 51

Ränne, liikuvus ja areng

1. Lepinguosalised tunnustavad riigis seaduslikult elavate kolmandate riikide kodanike ja diasporaa panust vastuvõtva riigi majanduslikku, sotsiaalsesse, poliitilisse ja kultuuriellu. Nad toetavad riigis seaduslikult elavate kolmandate riikide kodanike integreerimist, edendades muu hulgas ettevõtlust, ettevõtluse toetamist ja oskuste arendamist kooskõlas oma asjaomaste pädevustega. Nad kinnitavad oma kohustust austada kõigi sisserändajate ja põgenike, sealhulgas pagulaste ja varjupaigataotlejate inimõigusi, austades täielikult rahvusvahelist õigust ning pöörates erilist tähelepanu haavatavas olukorras olevatele inimestele, eelkõige naistele ja lastele.

2. Lepinguosalised peavad avatud dialoogi, et edendada liikuvust ja lühiajalist riigis viibimist, et tõhustada vahetusi sellistes valdkondades nagu turism ja ettevõtlus ning edendada vastastikust mõistmist ja ühiseid väärtusi. Kõnealuses vahetuses võetakse arvesse ka ELiga assotsieerunud ülemeremaade ja -territooriumide ning ELi äärepoolseimate piirkondade eriolukorda, tunnustades nende füüsilist lähedust ning majanduslikke ja kultuurilisi sidemeid, samuti muid koostöövaldkondi.

3. Lepinguosalised kaaluvad korduvrände kavade väljatöötamist ning rakendavad ja vajaduse korral parandavad õigusraamistikku, mis hõlbustab riigis seaduslikult elavate kolmandate riikide kodanike riiki taassisenemise korda. Nad kaaluvad riigis seaduslikult elavate kolmandate riikide kodanike päritoluriiki taasintegreerimise aspekte, et nende omandatud kogemustest või kvalifikatsioonist oleks kasu kohalikule tööturule ja kogukonnale.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et vähendada oskuste kaotsimineku negatiivset mõju riikide arengule. Nad võtavad vastu ühtse lähenemisviisi, et arendada Kariibi piirkonnas valitud spetsialistide koolitust, mis hõlmab koolituskavade laiendamist ja ELi kodanike kaasamise edendamist.

5. Tunnustades nõuetekohaselt hallatud rahaülekannete tähtsust kaasava ja kestliku arengu soodustajana, võtavad lepinguosalised eesmärgiks vähendada rahaülekannete tehingukulusid vähem kui 3 protsendini ning kaotada 2030. aastaks ülekandekoridorid, kus kulud ületavad 5 %, edendada finantskaasatust uuenduslike finantsinstrumentide ja uue tehnoloogia abil ning täiustada õigusraamistikke, et rohkem kaasata ebatraditsioonilisi ettevõtjaid. Lepinguosalised aitavad suurendada diasporaa panust päritoluriikide kestlikku arengusse, edendades ja hõlbustades diasporaa investeeringuid ning ettevõtete loomist, et edendada kohalikku arengut ja ettevõtlust päritoluriikides ning edendada teadmiste, kogemuste ja tehnoloogiasiiret.

6. Lepinguosalised töötavad välja meetmed, et kasutada ära lõuna-lõuna suunalise rände potentsaali ning leevendada mis tahes negatiivset mõju, lähtudes solidaarsuse, ühise heaolu ja vastutuse põhimõtetest.

7. Lepinguosalised edendavad Kariibi piirkonna ja ELi vaheliste ning piirkondadevaheliste liikuvuskavade puhul parimate tavade vahetamist, sealhulgas seoses isikute vaba liikumisega piirkondlike integratsiooniprotsesside raames.

VAIKSE OOKEANI PIIRKONNA PIIRKONDLIK PROTOKOLL

I OSA

KOOSTÖÖRAAMISTIK

1. PEATÜKK

LAAD JA KOHALDAMISALA

ARTIKKEL 1

Tõeline partnerlus

1. Käesoleva protokolli kohaldamisel on „lepinguosalised“ käesoleva lepingu osalised, kelle suhtes käesolev protokoll on siduv vastavalt lepingu üldosa artiklile 6.

2. Kooskõlas käesoleva lepingu üldosa artikliga 6 on suhted lepinguosaliste vahel reguleeritud käesoleva lepingu üldosa sätetega ja neis lähtutakse käesolevas protokollis sätestatud erieesmärkidest, mis on vastastikku täiendavad ja tugevdavad.

3. Lepinguosalised lepivad kokku oma suhete tugevdamises ja koostöö tihendamises, et edendada ühiseid väärtusi, huve, ülesandeid ja kohustusi. Seda tõelist partnerlust rakendatakse vastastikuse austuse ja aruandekohustuse, partnerite võrdsuse ja jagatud vastutuse vaimus.

ARTIKKEL 2

Mitmepoolsus

1. Lepinguosalised toetavad dialoogi ja koostööd ning suurendavad jõupingutusi mitmepoolsuse ja reeglitel põhineva rahvusvahelise korra tugevdamiseks.

2. Lepinguosalised püüavad asjakohase partnerlusdialoogi kaudu luua strateegilisi koalitsioone mitmetes ülemaailmsetes küsimustes, eelkõige seoses kliimamuutuste, ookeanide majandamise, elurikkuse, kaasava ja kestliku majandusarengu, inimõiguste ning rahu ja julgeolekuga seotud küsimustega. Vajaduse korral kooskõlastavad nad oma seisukohad ÜRO raamistikus ning muudes rahvusvahelistes ja piirkondlikes organisatsioonides ja foorumitel. Nad võtavad konkreetseid meetmeid peamistele rahvusvahelistele lepingutele ja konventsioonidele allakirjutamiseks, nende ratifitseerimiseks või vajaduse korral nendega ühinemiseks ning nende rakendamiseks.

ARTIKKEL 3

Eesmärgid

Lepinguosalised kinnitavad käesoleva protokolli laiahaardelisust ja terviklikkust ning lepivad kokku, et protokolli eesmärgid on muu hulgas järgmised:

a) tugevdada omavahelist poliitilist partnerlust, mis tugineb korrapärasele dialoogile ning ühiste huvide edendamisele;

b) parandada vastupanuvõimet keskkonna- ja kliimamuutustele ning majandada loodusvarasid säästvalt;

c) ehitada üles demokraatlikud, rahumeelsed ja õigustepõhised ühiskonnad, mis tuginevad õigusriigile ja heale valitsemistavale, ning teha edusamme soolise võrdõiguslikkuse ja finantsjuhtimise valdkonnas;

d) toetada kaasavat ja kestlikku majanduskasvu, soodustades investeerimist ja erasektori arengut ning pöörates erilist tähelepanu sinisele majandusele ja suuremale ühendatusele;

e) toetada konkreetseid meetmeid, mille eesmärk on parandada ookeani majandamist ning mere elusressursside, sealhulgas kalanduse kaitset ja säästvat majandamist ning

f) investeerida inim- ja sotsiaalarengusse, tegeleda ebavõrdsusega ja tagada, et kedagi ei jäeta kõrvale, pöörates erilist tähelepanu noorte edendamisele ning naiste ja tüdrukute majanduslikule, sotsiaalsele ja poliitilisele võimestamisele.

ARTIKKEL 4

Piirkondlik integratsioon ja koostöö

1. Lepinguosalised toetavad Vaikse ookeani piirkonnas piirkondliku integratsiooni ja koostöö protsessi, et lahendada mitut riiki puudutavaid probleeme ja hõlbustada käesoleva protokolli rakendamist, et saada sellest täielikku kasu, võttes arvesse riikide asjakohaseid poliitikaraamistikke, sealhulgas Vaikse ookeani piirkonna regionalismi raamistikku.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et suurendavad koostööd piirkondlike organisatsioonide ning riikide ja territooriumidega, mis jagavad samu väärtusi ning soovivad ja suudavad töötada ühiste eesmärkide nimel, aidates kaasa Vaikse ookeani piirkonna kui terviku majanduslikule, sotsiaalsele ja poliitilisele arengule.

3. Lepinguosalised edendavad ja toetavad lõunariikide ja kolmepoolset koostööd kui vahendit, mille kaudu tugevdada piirkondlikku koostööd.

2. PEATÜKK

OSALEJAD JA PROTSESSID

ARTIKKEL 5

Institutsioonilised sätted

1. Käesoleva protokolli ühisinstitutsioonid, mille koosseis ja ülesanded on määratud kindlaks käesoleva lepingu üldosas, on järgmised:

a) Vaikse ookeani piirkonna ja ELi ministrite nõukogu;

b) Vaikse ookeani piirkonna ja ELi ühiskomitee;

c) Vaikse ookeani piirkonna ja ELi parlamentaarne assamblee.

2. Lepinguosalised võivad otsustada korraldada vajaduse korral riigipeade või valitsusjuhtide kohtumisi, mis põhinevad vastastikku kokku lepitud ajakaval ja päevakorral.

ARTIKKEL 6

Vaikse ookeani piirkonnas Euroopa Liiduga assotsieerunud ülemeremaad ja -territooriumid

1. Lepinguosalised lepivad kokku, et tugevdavad sidemeid Vaikse ookeani piirkonnas asuvate Euroopa Liiduga assotsieerunud ülemeremaade ja -territooriumide (ÜMT) ning AKVRO liikmeks olevate Vaikse ookeani piirkonna riikide vahel.

2. Lepinguosalised püüavad vajaduse korral kaasata ÜMTsid piirkondlikusse integratsiooni, koostöösse ja organisatsioonidesse, eelkõige kliimamuutuste, keskkonnasäästlikkuse, loodusvarade säästva majandamise, ühendatuse ning kaubanduse ja investeeringute valdkonnas.

3. Lepinguosalised lepivad kokku, et Vaikse ookeani piirkonnas asuvatele ÜMTdele antakse käesoleva protokolliga seoses vaatlejaroll.

ARTIKKEL 7

Sidusrühmade kaasamise ja nendega konsulteerimise mehhanismid

Lepinguosalised näevad ette mehhanismid konsulteerimiseks ja dialoogiks kõigi asjaomaste sidusrühmadega, sealhulgas kohalike omavalitsustega, kodanikuühiskonna esindajatega ja erasektoriga, et hoida neid kursis käesoleva protokolli rakendamisega ning koguda neilt protokolli tulemusliku rakendamise jaoks teavet, sealhulgas Vaikse ookeani piirkonna ja ELi ministrite nõukogu kohtumiste jaoks.

ARTIKKEL 8

Rakendamine, järelevalve ja hindamine

1. Lepinguosalised võtavad iga koostöövaldkonna meetmete rakendamisel kooskõlas käesoleva lepinguga kehtestatud õigusraamistikuga arvesse oma vastavaid strateegilisi ja poliitilisi raamistikke, sealhulgas vajaduse korral piirkondlikke strateegiaid, mille on vastu võtnud AKVRO liikmeks olevad Vaikse ookeani piirkonna riigid.

2. Lepinguosalised tegutsevad ja rakendavad meetmeid kõige asjakohasemal siseriiklikul, piirkondlikul ja mitut riiki hõlmaval tasandil. Nad püüavad maksimeerida mõju huvitatud sidusrühmadele ning laiendada nende kaasatust, sealhulgas suutlikkuse suurendamise kaudu.

3. Lepinguosalised jälgivad käesoleva protokolli rakendamist, et tagada tegevuse ja meetmete tulemuslik ja tõhus rakendamine, sealhulgas paljusid sidusrühmi hõlmava lähenemisviisi kaudu. Nad võivad käesoleva lepingu üldosa artikli 99 lõikes 5 sätestatud korras seda kohandada muutunud olukorraga ja laiendada selle kohaldamisala, et tõhustada koostööd olemasolevates ja uutes valdkondades.

4. Lepinguosalised korraldavad käesoleva protokolli peamistes koostöövaldkondades ette nähtud tegevuse regulaarse sõltumatu järelevalve ja hindamise.

II OSA

PEAMISED KOOSTÖÖVALDKONNAD

I JAOTIS

KESKKONNASÄÄSTLIKKUS JA KLIIMAMUUTUSED

ARTIKKEL 9

Tunnistades kliimamuutustest, merevee taseme tõusust ja keskkonna halvenemisest tulenevat tõsist ohtu kestliku arengu saavutamisele ja inimeste eludele ning tunnistades märkimisväärset ohtu väikestele arenevatele saareriikidele, suurendavad lepinguosalised vastupanuvõimet kliimamuutustele ja võtavad eesmärgiks keskkonnaseisundi halvenemise ümberpööramise. Nad võtavad kaugeleulatuvaid meetmeid kliimamuutuste mõju leevendamiseks ja nendega kohanemiseks, kahju ja kahjustuste ohu ärahoidmiseks, vähendamiseks ja kõrvaldamiseks, keskkonna kaitsmiseks ja selle kvaliteedi parandamiseks ning loodusvarade säästva majandamise toetamiseks. Nad võtavad meetmeid elurikkuse vähenemise peatamiseks, ökosüsteemide säilitamiseks ja taastamiseks, ookeanide majandamise edendamiseks ning looduskatastroofide ärahoidmiseks ja neile reageerimiseks. Nad investeerivad keskkonnahoidlikku majanduskasvu, ringmajandusse ja taastuvenergiasse, tagades, et majanduskasv käib käsikäes keskkonnasäästlikkusega.

ARTIKKEL 10

Kliimameetmed

1. Tuletades meelde ÜRO kliimamuutuste raamkonventsiooni ja konventsiooni alusel vastu võetud Pariisi kokkuleppe eesmärke, põhimõtteid ja sätteid ning rõhutades vajadust suurendada ülemaailmseid jõupingutusi kliimamuutuste vastu võitlemiseks, pidades silmas valitsustevahelise kliimamuutuste rühma eriaruande tulemusi selle kohta, millist mõju avaldab ülemaailmne soojenemine 1,5 °C võrreldes tööstusrevolutsioonieelse tasemega, nõustuvad lepinguosalised aitama kaasa ülemaailmsele heitkoguste vähendamisele kooskõlas eesmärgiga hoida ülemaailmse keskmise temperatuuri tõus tunduvalt alla 2 °C võrreldes tööstusrevolutsioonieelse tasemega ja püüdlema selle poole, et globaalse soojenemise tase ei ületaks 1,5 °C. Nad tunnistavad vajadust saavutada võimalikult kiiresti kogu maailmas inimtekkelise heite CO_2-neutraalsus. Nad kohustuvad sellega seoses tegema järjestikuseid riiklikult kindlaksmääratud panuseid, mis nende praegusi panuseid ületavad ja peegeldavad nende kõige kaugeleulatuvamaid eesmärke, võttes arvesse riikide erinevat olukorda, ning kinnitavad taas oma eesmärki saavutada 2050. aastaks kliimaneutraalsus.

2. Lepinguosalised töötavad välja ulatuslikud ja kaasavad siseriiklikud kliimaprogrammid ja -strateegiad, sealhulgas õigusloome- ja haldusraamistike kaudu, ning võtavad konkreetseid meetmeid Pariisi kokkuleppe rakendamise hoogustamiseks. Nad töötavad välja seire-, aruandlus- ja kontrollisüsteemid, samuti hindamissüsteemid, et jälgida kliimameetmete edenemist.

3. Lepinguosalised kiirendavad ja suurendavad jõupingutusi kliimamuutuste mõjudega kohanemiseks, sealhulgas arendades ja rakendades kaugeleulatuvaid riiklikke kohanemiskavasid. Nad töötavad välja ja rakendavad poliitikat, strateegiaid ja õigusraamistikke, et integreerida kohanemine asjaomastesse sotsiaal-majanduslikesse ja keskkonnasektoritesse.

4. Tunnistades, et fossiilkütustel põhinev energia- ja transpordisektor suurendavad märkimisväärselt CO_2-heidet, kohustuvad lepinguosalised arendama energiatõhususe ja taastuvenergia lahendusi ning vähendama veelgi maa-, lennundus- ja meretranspordisektori CO_2 heitkoguseid. Nad tugevdavad koostööd tehnoloogia arendamise ja tehnoloogiasiirde valdkonnas. Nad püüavad ratsionaliseerida ja järk-järgult loobuda ebatõhusatest fossiilkütuste toetustest, mis soodustavad raiskavat tarbimist, ning minimeerida võimalikku kahjulikku mõju viisil, millega kaitstakse vaeseid ja mõjutatud kogukondi.

5. Lepinguosalised kohaldavad kliimamuutuste ja nende mõjude käsitlemisel integreeritud, terviklikke ja tasakaalustatud mitteturupõhiseid lähenemisviise, pidades silmas väikeste arenevate saareriikide haavatavust ning võttes arvesse oma asjakohaseid poliitikaraamistikke, sealhulgas Vaikse ookeani piirkonna vastupanuvõimelise arengu (FRDP) ja Vaikse ookeani piirkonna vastupanuvõime suurendamise partnerluse (PRP) raamistikke.

6. Lepinguosalised toetavaid meetmeid, millega viia rahastamisvood vastavusse vähese kasvuhoonegaaside heite ja kliimamuutuste suhtes vastupanuvõimelise arengu saavutamisega. Nad teevad koostööd, et suurendada kliimameetmete rahastamist paljudest allikatest, vahenditest ja kanalitest, et toetada riiklike kohanemiskavade ja riiklikult kindlaksmääratud panuste arendamist ja rakendamist praegust taset ületaval määral kooskõlas Pariisi kokkuleppega.

7. Lepinguosalised edendavad fluorosüsivesinike ulatuslikku järkjärgulist kasutuselt kõrvaldamist osoonikihti kahandavate ainete Montreali protokolli ja selle Kigali muudatuse alusel. Nad julgustavad kõiki protokolli osalisi muudatust ratifitseerima ja tagama selle kiire rakendamise.

8. Lepinguosalised tugevdavad koordineerimist kõigil valitsemistasanditel ning võtavad parimatel olemasolevatel teadusandmetel ja vajaduse korral põlisteadmiste, põliselanike ja kohalike teadmiste kogumil põhinevaid ning neist juhinduvaid meetmeid. Nad julgustavad kohalikke omavalitsusi võtma ja täitma ning võimaldavad neil võtta ja täita kaugeleulatuvaid kliima- ja energiakohustusi. Nad edendavad olemasolevaid algatusi, nagu linnapeade kliima- ja energiapakt, ning peaksid toetama nende tegevuskavade elluviimist.

9. Lepinguosalised teevad koostööd kliimamuutustega kohanemise ja nendele reageerimise teadmusvõrgustike arendamise ning kliimameetmete ja keskkonnajuhtimise ning -järelevalve alase teadusliku, tehnilise, inimeste ja institutsioonilise suutlikkuse suurendamise nimel, sealhulgas kosmosetehnoloogia ja -teabesüsteemide kaudu.

ARTIKKEL 11

Keskkond ja loodusvarade säästev majandamine

1. Lepinguosalised toetavad ökosüsteemide ja nende osutatavate teenuste säilitamist, säästvat kasutamist ja taastamist, ühendades elurikkuse elatusvahenditega. Nad kaitsevad, taastavad ja tõhustavad elurikkust kooskõlas bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni ja 2020. aasta järgse ülemaailmse elurikkuse raamistikuga. Nad aitavad välja töötada pikaajalisi strateegiaid, mille keskmes on Vaikse ookeani piirkonna riiklikes ja piirkondlikes raamistikes elurikkuse temaatikaga arvestamine, institutsioonide vahel koordineerimise ja sidususe tagamine ning otsuste tegemiseks vajaliku tõendusmaterjali saamine.

2. Lepinguosalised edendavad terviklikku lähenemisviisi ja tugevdavad täitemehhanisme loodusvarade ja keskkonna säästvaks majandamiseks ja kasutamiseks kõikidel tasanditel, kaasa arvatud ringmajanduse ja keskkonnasäästliku majanduse arendamiseks, võttes arvesse praeguste ja tulevaste põlvkondade vajadusi ning vajaduse korral põliskombeid, traditsioone ja tavasid.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et tagada oma metsaressursside ja muude puuressursside säästev majandamine, raadamist ümber pöörata ja metsa taastada, võidelda ebaseadusliku metsaraie ning ebaseadusliku puidu ja puidupõhiste toodetega kauplemise vastu, taastada loodusmetsade funktsioonid, sealhulgas ökosüsteemiteenuste pakkumine, ning edendada vastutustundlikku kaevandamist, võttes arvesse kestliku arenguga seotud nõudmisi, sealhulgas kasvava elanikkonna majanduslikke, sotsiaalseid ja keskkonnaalaseid vajadusi.

4. Lepinguosalised edendavad säästvaid integreeritud veemajandamissüsteeme, veeallikate ja ökosüsteemide kaitset, reovee kogumist ja käitlemist, võitlemist pinnase seisundi halvenemise ning vee- ja põhjaveevarude reostusega ning kogumis- ja reservuaarisüsteemide abil veevarustuse ebakindluse kõrvaldamist.

5. Lepinguosalised teevad koostööd, et võidelda ohu vastu, mida endast kujutavad invasiivsed võõrliigid, kui need võivad tähendada kohalike liikide väljasuremist, ohustada elurikkust, ökosüsteemi funktsioone ja teenuseid, inimeste elatusvahendeid ja toimetulekut ning kaubandust ja majandusarengut.

6. Lepinguosalised tegelevad tulemuslikult saastega kõikides selle vormides. Nad töötavad selle nimel, et kehtestada vajalikud riiklikud õigusraamistikud ja täitemehhanismid kemikaalide ja jäätmete keskkonnahoidlikuks käitlemiseks. Nad võtavad eesmärgiks hoida ära või minimeerida jäätmete teket tekkekohas ning parandada toodete taaskasutatavust, ringlussevõetavust ja ressursitõhusust, et kohandada tootmist ja tarbimist, pidades silmas ringmajanduse saavutamist. Nad võtavad meetmeid, et vältida või minimeerida ohtlikke aineid materjalitsüklites ning käidelda toodetes leiduvaid kemikaale kogu nende olelusringi jooksul.

ARTIKKEL 12

Katastroofidele vastupanu võime

1. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada inimeste, ühiskondade, institutsioonide ja taristu vastupanuvõimet looduskatastroofide suhtes. Nad võtavad arvesse tugevaid seoseid katastroofide ja kliimamuutuste vahel ning katastroofide mõju inim- ja sotsiaalsele arengule ning inimeste, eriti haavatavate rühmade ja üksikisikute elatusvahenditele, kultuuripärandile, keskkonnaalasele terviklikkusele, majandusarengule ja inimeste julgeolekule. Nad püüavad rakendada Sendai katastroofiohu vähendamise raamistikku 2015–2030, sealhulgas teabe ja parimate tavade vahetamise kaudu ning võttes arvesse oma asjakohaseid poliitikaraamistikke, sealhulgas Vaikse ookeani piirkonna vastupanuvõimelise arengu raamistikku, ja teevad selle rakendamise üle järelevalvet.

2. Lepinguosalised edendavad terviklikku lähenemisviisi katastroofiohu vähendamisele, võttes muu hulgas arvesse Vaikse ookeani piirkonna vastupanuvõimelise arengu raamistikku, investeerides riskide ennetamisse ja nendeks valmisolekusse, sidudes riskide vähendamise meetmed taastamismeetmetega ning edendades finantsriskide kindlustust. Nad toetavad avalike teenuste, taristu, toidu ja veega kindlustatuse alast vastupanuvõimet ning tagavad, et investeeringuid tehes kaalutakse ja võetakse realistlikult arvesse tulevasi riske. Nad seavad kõigi ülesehitus- ja taastamistööde puhul esikohale vastupanuvõime kliimamuutustele, rakendades muu hulgas lähenemisviisi „ehitame uuesti ja paremini“.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et tugevdada vastupanuvõime suurendamiseks asjakohaste tehnoloogiate kättesaadavust, siiret ja süstemaatilist kasutamist. Nad investeerivad katastroofistatistika ja kahjuandmete kogumisse ja kasutamisse, riskide igakülgsesse hindamisse, riskide vähendamise kavade rakendamisse kõikidel tasanditel ning tugevamatesse seosetesse katastroofiohu vähendamise ja kliimamuutustega kohanemise vahel. Nad toetavad kosmosetehnoloogia ja kosmoseteabe süsteemide kasutamist, et parandada ennetus-, valmisoleku-, reageerimis- ja taastumismeetmeid.

4. Lepinguosalised teevad koostööd kaasava riskijuhtimise tugevdamise nimel kõikidel tasanditel, sealhulgas arendades riiklikku ja piirkondlikku suutlikkust katastroofiohu vähendamiseks ning kliimamuutustega seotud innovatsiooni tippkeskusi. Nad teevad tööd järelevalve, varajase hoiatamise ja riskihindamise suutlikkuse suurendamiseks, riigisisese ja piirkondliku suutlikkuse parandamiseks ning ennetus-, leevendus-, valmisoleku-, reageerimis- ja taastamismeetmete, sealhulgas kodanikukaitse mehhanismide parandamiseks, samuti kohalike kogukondade ja institutsioonide suutlikkuse suurendamiseks, keskendudes kõige haavatavamatele ja tõrjutud kodumajapidamistele ja rühmadele.

5. Lepinguosalised jälgivad ja hindavad katastroofiohu ja kliimariski juhtimise prioriteete ja eesmärke, kõrvutades neid rahvusvaheliste parimate tavadega.

II JAOTIS

Kaasav ja kestlik majandusareng

ARTIKKEL 13

1. Lepinguosalised järgivad terviklikke strateegiaid ja rakendavad reforme, et luua vastupidav ja mitmekesine majandus, edendada majanduskasvu ja majanduse ümberkujundamist, tugevdada äri- ja kaubandussuhteid ning toetada üleminekut täielikule ja kvaliteetsele tööhõivele. Nad kohustuvad looma ettevõtluskeskkonna, mis soodustab suuremaid investeeringuvooge ja erasektori arengut. Nad tugevdavad ja süvendavad piirkondadevahelist majanduskoostööd, sealhulgas kaupade ja teenuste liikuvust. Nad toetavad ja hõlbustavad oma valuutade laiemat kasutamist rahvusvahelistes tehingutes.

2. Lepinguosalised edendavad meetmeid teaduse, tehnoloogia, innovatsiooni ja teadusuuringute ümberkujundava rolli toetamiseks. Nad töötavad selle nimel, et ehitada üles ringmajanduse mudelil põhinevaid, vähese heitega ja kliimamuutustele vastupanuvõimelisi majandusi ning tagada, et kõik inimesed saaksid kasu seni kasutamata ärivõimalustest, et järgitaks peamisi tööõiguse põhireegleid, sealhulgas sotsiaalse dialoogi kaudu, ning et edendataks ja toetataks haavatavate inimeste, naiste ja noorte kaasamist ja nende sotsiaal-majanduslikku võimestamist, muu hulgas asjakohaste sotsiaalkaitsemeetmete kaudu. Nad lepivad kokku, et keskendutakse peamistele sektoritele, mis avaldavad mitmekordistavat mõju kestlikule majanduskasvule, töökohtade loomisele ja vaesuse kaotamisele, sealhulgas võimalusele teha koostööd uutes majandusvaldkondades.

1. PEATÜKK

MAJANDUSKASV JA MAJANDUSE MITMEKESISTAMINE

ARTIKKEL 14

Majandusarengut soodustavad tegurid

1. Lepinguosalised rakendavad meetmeid, et toetada majandusliku tootlikkuse kõrgema taseme saavutamist esmajoones mitmekesistamise, tehnoloogilise ajakohastamise ja innovatsiooni kaudu ning parandada makromajanduslikku ja finantssektori stabiilsust, lihtsustada ja ühtlustada ärieeskirju ja -protsesse, tugevdada tulemuslikke ja prognoositavaid maksusüsteeme ning parandada avaliku halduse ja kohtusüsteemide tõhusust. Nad võtavad vastu usaldusväärse konkurentsipoliitika ning tagavad maa- ja omandiõiguste ning intellektuaalomandi õiguste kaitse.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et edendavad ettevõtluse lihtsustamiseks usaldusväärseid õigusakte, eeskirju ja poliitikat, millega vähendada regulatiivseid ja haldustõkkeid ning suurendada läbipaistvust, arendades samal ajal ettevõtlusoskusi ja -kultuuri eesmärgiga suurendada investeeringuid ja toetada erasektori arengut. Samuti edendavad nad ettevõtja sotsiaalset vastutust ja vastutustundlikku ettevõtlust, sealhulgas keskkonnakaalutluste mõistes.

3. Lepinguosalised lepivad kokku inimkapitali arengu toetamises ja tõhustamises, eelkõige investeerides ja panustades sellise kõrgelt haritud, koolitatud, oskusliku, kvalifitseeritud ja tõhusa oskustööjõu loomisse, kes on piisavalt koolitatud, et saada juurdepääs inimväärsele tööhõivele, sealhulgas uutes dünaamilistes kasvusektorites, vastates tööturu nõudmistele ja suurendades erasektori osalust. Nad panevad erilist rõhku digikirjaoskuse, tehnilise ning kutsehariduse ja -õppe ja kolmanda taseme hariduse programmide edendamisele.

4. Lepinguosalised edendavad poliitikameetmeid, millega suurendatakse tööturuasutuste asjakohasust, tõhusust ja tulemuslikkust. Nad edendavad piirkondadevahelist tööjõu liikuvust, et toetada AKVRO liikmeks olevate Vaikse ookeani piirkonna riikide arenguvajadusi ja reageerida positiivselt erasektori vajadustele ning aidata kaasa majandusintegratsiooni parandamisele, investeeringute ja ettevõtete tootlikkuse suurendamisele.

5. Lepinguosalised toetavad selliste oluliste taristute arengut nagu energia, transport ja vesi, samuti info- ja kommunikatsioonitehnoloogiateenused ja digitaalne ühendatus.

6. Lepinguosalised edendavad maapiirkondade arengut ja maapiirkondade majanduse mitmekesistamist, sealhulgas tugevdades sidemeid vastupidavate taristute, turismi, põllumajanduse ja tööstuse vahel.

7. Lepinguosalised toetavad meetmeid, mille eesmärk on parandada kindlustus-, finants- ja mittefinantsteenuste kvaliteeti, kättesaadavust ja juurdepääsetavust eraettevõtjatele nii ametlikus kui ka mitteametlikus majanduses. Nad parandavad juurdepääsu taskukohasele rahastamisele, sealhulgas arendades elujõulisi pangandus- ja pangandusväliseid süsteeme ning tugevdades digitaalseid finantsteenuseid, mis hõlbustavad lisaväärtuse loomist ettevõtete, eelkõige mikro-, väikese ja keskmise suurusega ettevõtjate integreerimise kaudu piirkondlikesse ja üleilmsetesse väärtusahelatesse ning tootmise suurendamise, kaubanduses regulatiivse suutlikkuse parandamise, ettevõtluse edendamise, äritegevuse hõlbustamise, toodete ja ekspordi sihtkohtade mitmekesistamise, tehnoloogilise arendamise ja innovatsiooni, sealhulgas e-kaubanduse platvormide kaudu.

ARTIKKEL 15

Investeerimine

1. Lepinguosalised kohustuvad toetama, looma ja säilitama soodsat keskkonda vastutustundlike investeeringute jaoks, millest tõuseb vastastikust kasu. Nad ühtlustavad ja kiirendavad haldusmenetlusi ja -nõudeid ning toetavad meetmeid, mis loovad prognoositava ja turvalise investeerimiskliima, hõlbustavad partnerlust ja edendavad avaliku ja erasektori dialoogi.

2. Lepinguosalised lubavad meelitada ligi ja säilitada jätkusuutlikke ja vastutustundlikke avaliku ja erasektori investeeringuid, sealhulgas välismaiseid otseinvesteeringuid segarahastamise, tagatiste ja muude uuenduslike rahastamisvahendite kaudu, et suurenda investorite usaldust. Nad püüavad anda investoritele piisavat ja kergesti kättesaadavat teavet ärivõimaluste kohta nii ELis kui ka AKVRO liikmeks olevates Vaikse ookeani piirkonna riikides.

3. Lepinguosalised kohustuvad tegema koostööd investeeringute soodustamiseks asjakohase sekkumismeetmete valiku kaudu, pöörates erilist tähelepanu noortele ja naistele.

ARTIKKEL 16

Erasektori arendamine

1. Lepinguosalised toetavad dünaamilise, konkurentsivõimelise ja vastutustundliku erasektori arengut, sealhulgas riiklikul ja/või piirkondlikul tasandil vajalike poliitikameetmete ning majandus-, ja institutsiooniliste ja seadusandlike reformide vastuvõtmise kaudu. Nad võtavad meetmeid erasektori tootlikkuse ja tõhususe tugevdamiseks ja parandamiseks. Nad pööravad erilist tähelepanu mikro-, väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate kasvule ja nende konkurentsivõime parandamisele, ettevõtlusinkubaatoritele ning koduse tootmise arendamisele.

2. Lepinguosalised kasutavad ära tehnoloogilise arengu ja digimajanduse võimalusi. Nad püüavad suurendada investeeringuid teadus- ja uuendustegevusse ja digimajandusse ning ergutada erasektorit digitaliseerimist kiirendama, eelkõige seoses investeeringute, innovatsiooni, turuteadmiste, juurdepääsu ja oskusteabega.

3. Lepinguosalised edendavad tööstuse arengut, pidades silmas kestliku majanduskasvu saavutamist. Nad võtavad vastu sihipärase poliitika, mille eesmärk on hõlbustada tööstuse kasvu ja võimalusi, eelkõige sidemete loomise ja lisaväärtuse suurendamise kaudu, sealhulgas väikesemahulistes tööstusharudes. Nad soodustavad asjakohaste tehnoloogiate ja protsesside arendamist ja nišitoodete mitmekesistamist. Nad töötavad välja ja rakendavad strateegiaid, millega arendada piirkondlikku ja riiklikku suutlikkust konkurentsivõime suurendamiseks keskmises ja kõrgtehnoloogilises tootmises ja ekspordis.

4. Lepinguosalised toetavad ressursikasutuse tõhustamist ning puhtamate ja keskkonnahoidlike tehnoloogiate ja tööstuslike tootmisprotsesside kasutuselevõtmist. Nad tegelevad tulemuslikult kõigi majandustegevusest tuleneva saaste vormidega, sealhulgas kogu tarneahela ulatuses kohustuste selge määratlemise ning nende määramisega tööstusele ja ettevõtjatele, võttes aluseks laiendatud tootjavastutuse põhimõtte ja põhimõtte „saastaja maksab“.

ARTIKKEL 17

Teadus, tehnoloogia, innovatsioon ja teadusuuringud

1. Lepinguosalised teevad koostööd teadusuuringute, tehnoloogilise arengu ja innovatsiooni valdkonnas, et edendada sotsiaalset ja majanduse arengut, lahendada ühiskonnaprobleeme ja suurendada piirkondlikku konkurentsivõimet. Nad arendavad teadusvõrgustike ning andmetöötlus- ja teadusandmete taristu ja teenuste vastastikust sidumist ja koostalitlusvõimet ning edendavad sellist arengut piirkondlikus kontekstis.

2. Lepinguosalised hõlbustavad vajaduse korral juurdepääsu üksteise teadus-, tehnoloogia- ja innovatsiooniprogrammidele, teadustaristule ja -rajatistele, publikatsioonidele ja teadusandmetele asjakohastes valdkondades, sealhulgas kliimamuutused ja ookeanid.

3. Lepinguosalised teevad koostööd kosmose tsiviilotstarbel kasutamisel ühist huvi pakkuvates küsimustes sellistes valdkondades nagu kosmoseuuringud, ülemaailmse satelliitnavigatsioonisüsteemi rakendused ja teenused, satelliidipõhiste tugisüsteemide arendamine, Maa seire ja geoteadus, eriti pidades silmas varajase hoiatamise ja seire kasutamist.

ARTIKKEL 18

Rahaülekanded

Tunnustades rahaülekannete suurt tähtsust kaasava ja kestliku arengu soodustajana, võtavad lepinguosalised eesmärgiks rahaülekannete tehingukulusid vähendada, et need jääksid alla 3 %, ja kaotada 2030. aastaks ülekandekoridorid, kus kulud ületavad 5 %, edendada teadmisi finantskirjaoskusest ja finantskaasatust uuenduslike finantsinstrumentide abil ja täiustada õigusraamistikke, et rohkem kaasata ebatraditsioonilisi ettevõtjaid, sealhulgas uue tehnoloogia kasutamise kaudu.

2. PEATÜKK

KAUBANDUSKOOSTÖÖ

ARTIKKEL 19

Kaubandusintegratsioon

1. Lepinguosalised kohustuvad edendama vastastikku kasu toovaid kaubandusvõimalusi ja kaubandusvõimalusi laiemas piirkonnas, sealhulgas Euroopa Liiduga assotsieerunud ülemeremaade ja -territooriumidega. Nende eesmärk on edendada Vaikse ookeani piirkonna riikide sujuvat ja järkjärgulist integreerimist maailmamajandusse, eelkõige kasutades täielikult ära piirkondliku integratsiooni ja teiste piirkondadega kauplemise potentsiaali.

2. Lepinguosalised toetavad Euroopa Liidu ja Vaikse ookeani piirkonna riikide vahelise kehtiva majanduspartnerluslepingu rakendamist ja toimimist, soodustades huvitatud riikide ühinemist ja vajaduse korral laiendades majanduspartnerluslepingu kohaldamisala.

3. Lepinguosalised toetavad piirkondliku majandusintegratsiooni protsesse Vaikse ookeani piirkonnas, sealhulgas kaubanduse hõlbustamist ja õigusnormide ühtlustamist, et võimaldada riikidel saada kasu oma naabritega kauplemisest ning edendada nende integreerimist piirkondlikesse ja ülemaailmsetesse väärtusahelatesse.

ARTIKKEL 20

Kaubandussuutlikkus

1. Lepinguosalised teevad koostööd kaubandussuutlikkuse arendamisel, sealhulgas tootmise ja ettevõtluse tugevdamise ning lisaväärtust loovatesse sektoritesse tehtavate investeeringute suurendamise kaudu. Nad tagavad kaubavoogude suurendamiseks raamtingimuste ja sobiva riigisisese poliitika kehtestamise.

2. Lepinguosalised teevad koostööd kaubanduse lihtsustamise valdkonnas, tuginedes neile Maailma Kaubandusorganisatsiooni kaubanduse lihtsustamise lepingust tulenevatele kohustustele. Sellise koostöö puhul võetakse arvesse AKVRO liikmeks olevate Vaikse ookeani piirkonna riikide erivajadusi, sealhulgas neid, mis on seotud geograafiliste piirangute, tehnoloogia, kaubanduse rahastamise ja ühendatusega. Nad püüavad vähendada kaupade ja teenuste liikumisega seotud impordi-, ekspordi-, transiidi- ja muude tolliprotseduuridega seotud kaubanduskulusid, sealhulgas tolliprotseduuride automatiseerimisel.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et vältida tarbetuid tehnilisi kaubandustõkkeid ja tarbetuid mittetariifseid tõkkeid, mis piiravad nende eksporti ning need tuvastada ja kõrvaldada. Eelkõige teevad nad koostööd selleks, et tagada rahvusvaheliste standardite järgimine asjakohase toetuse kaudu suutlikkuse suurendamisele ning paremate kvaliteedikontrolli mehhanismide ja täiustatud sertifitseerimislaborite kaudu.

4. Lepinguosalised teevad koostööd sanitaar- ja fütosanitaareeskirjade ja -tavade tugevdamiseks, sealhulgas institutsiooniliste ja regulatiivsete mehhanismide ning piisavate teabesüsteemide ja taristute abil.

5. Lepinguosalised teevad koostööd, et rakendada oma kaubandussuhetes halduskoostööd ja kontrollikorda.

6. Tunnustades digitehnoloogia panust kaubanduse hõlbustamisse, nõustuvad lepinguosalised tegema koostööd Vaikse ookeani piirkonnas siseriiklikuks ja piiriüleseks kaubanduseks sobilike piirkondlike digiplatvormide loomiseks.

ARTIKKEL 21

Teenused

1. Lepinguosalised toetavad tugeva ja elujõulise teenustesektori arengut, tunnustades selle tähtsust majanduskasvu ja töökohtade loomise toetamisel, kõigile majandussektoritele sisendite andmisel ning ümberkujundavate tootmis- ja ekspordiprotsesside hõlbustamisel.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada teenuste osutamise suutlikkust. Nad pööravad erilist tähelepanu teenustele, mis on seotud füüsiliste isikute liikumisega ärilisel eesmärgil, finants- ja muudele äriteenustele, turismi-, kultuuri- ja loomemajandusele ning ehitusele ja sellega seotud inseneriteenustele.

3. Lepinguosalised lepivad kokku, et soodustavad vajaduse korral vastastikuse tunnustamise lepingute sõlmimist, sealhulgas selleks, et hõlbustada kutsekvalifikatsioonide tunnustamist. Nad teevad koostööd teenustekaubanduse tõkete kõrvaldamiseks, et edendada konkurentsi, luua töökohti, soodustada majanduskasvu ja arengut ning parandada oma teenustesektori kvaliteeti.

3. PEATÜKK

PEAMISED SEKTORID

ARTIKKEL 22

Sinine majandus

1. Lepinguosalised edendavad hästi juhitud ja jätkusuutlikku sinist majandust, mille eesmärk on ühitada kestlikku majanduskasvu töökohtade loomise, paremate elatusvahendite ja sotsiaalse võrdsusega, õiglase majandusliku kasuga ja suurema toiduga kindlustatusega ning mis põhineb mereökosüsteemide ja elurikkuse säilitamisel ning ressursside säästval kasutamisel.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et arendada kestlikku vesiviljelust, rakendades tulemuslikku ruumilist planeerimist, ökosüsteemipõhist lähenemisviisi ja luues investoritele võrdsemad tingimused, kusjuures nad tagavad seejuures kohalike kogukondade muredega arvestamise.

3. Lepinguosalised hoogustavad säästva kalanduse arengut, sealhulgas käsitöönduslikku püügi tasandil, edendades jätkusuutlikke kalanduse väärtusahelaid seeläbi, et suurendavad investeeringuid tootlikusse ja kohalikku töötlemisvõimekusse, tagades samal ajal kalavarude kestlikkuse ning suurema toiduga kindlustatuse ja toiduohutuse.

4. Lepinguosalised kasutavad mere biotehnoloogia võimalusi, toetades teadusuuringuid ja vähendades tehnilisi kitsaskohti, et hõlbustada investorite juurdepääsu, vältides samal ajal ohte merekeskkonnale.

5. Lepinguosalised edendavad teadusuuringuid, innovatsiooni ja teadmiste jagamist, parimaid tavasid ja omandatud kogemusi sinise majanduse valdkonnas, sealhulgas tugevdades ruumilist planeerimist ja usaldusväärsete investeerimisotsuste tegemist.

6. Lepinguosalised edendavad mere taastuvenergiat, et kiirendada kõikidel saartel üleminekut puhtale energiale.

ARTIKKEL 23

Põllumajandus

1. Lepinguosalised edendavad säästvat põllumajandust ning toetavad agroökoloogilisi tavasid ja meetmeid, millega luua kliimamuutuste suhtes vastupanuvõimeline põllumajandus ning tagada lisaväärtuse loomine ja mitmekesistamine, et parandada elatusvahendeid, suurendada sissetulekuid ja luua inimväärseid töökohti.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada tootjate, töötlejate ja eksportijate, eelkõige väikepõllumajandustootjate turulepääsu võimalusi riiklikul, piirkondlikul ja rahvusvahelisel tasandil, sealhulgas parema põllumajandusnõustamise, maaelutaristute ja rahastamisvõimaluste parandamisega. Nad tagavad vastavuse rahvusvaheliselt tunnustatud tavadele ja standarditele, võttes arvesse oma asjakohaseid oma poliitikaraamistikke.

3. Nad edendavad toiduga kindlustatust, arendades kaasavaid ja bioloogiliselt mitmekesiseid toitumispõhiseid väärtusahelaid, sealhulgas kohaliku lisaväärtuse loomise ja töötlemise ning väärtusahela osaliste võimekuse suurendamise kaudu. Nad tegelevad nii Vaikse ookeani piirkonna kui ka Euroopa Liidu põllumajandustoodete ja toiduainete geograafiliste tähiste registreerimise ja kaitsmisega.

4. Lepinguosalised teevad koostööd võitlemisel oma põllumajandust mõjutavate kahjurite, haiguste ja invasiivsete liikide vastu.

ARTIKKEL 24

Turism

1. Lepinguosalised kohustuvad tagama turismi tasakaalustatud ja kestliku arengu, maksimeerides selle potentsiaali majanduskasvu toetamisel, inimväärsete töökohtade loomisel ja valitsemissektori tulude suurendamisel, tagades samal ajal keskkonna-, kultuuri- ja sotsiaalse mõõtme arvessevõtmise.

2. Lepinguosalised toetavad kultuuripärandi ja loodusvarade kaitset ja edendamist ning tugevdavad sidemeid turismisektori ja muude asjaomaste majandussektorite, eelkõige transpordi, põllumajanduse ja sinise majanduse vahel.

3. Lepinguosalised teevad koostööd kestliku arengu tavade edendamiseks ning võtavad eesmärgiks optimeerida turismist tulenevat sotsiaal-majanduslikku kasu, kaitstes maad, ookeane, inimesi ja kultuure, austades kohalike kogukondade puutumatust ja huve ning toetades nende osalemist turismiarendusprotsessis, eelkõige maa- ja kogukonnaturismis ning ökoturismis. Nad soodustavad investeeringuid uude teadustehnoloogiasse ja statistikaarendusse, vastupanuvõimesse kliimamuutuste ja katastroofide suhtes, elurikkusesse, jäätmekäitlusse, taastuvenergiasse ja energiatõhususse, vee ja toiduainetega kindlustatusse ning kogukonna elatusvahenditesse ja osalemisse.

4. Lepinguosalised soodustavad investeerimist turismitoodete ja -teenuste edendamisse ja arendamisse. Nad edendavad asjaomaste lennuettevõtjate ja kruiisioperaatoritega uuenduslike partnerluste loomist ning investeerivad inimkapitali arendamisse, turismikoolitusse ja suutlikkuse suurendamisse, turundusse, sealhulgas digiturundusse, ning soodustavad ärikontakte ja oskustöötajate vahetust, et suurendada konkurentsivõimet, parandada teenindusstandardeid ja turismisektorit edasi arendada.

ARTIKKEL 25

Säästev energia

1. Lepinguosalised tunnistavad energiasektori tähtsust majandusliku õitsengu, inim- ja sotsiaalse arengu ning inimeste julgeoleku seisukohast ning vajadust sujuva ülemineku järele vähese CO_2-heitega majandusele. Nad püüavad tugevdada energiajulgeolekut ja energiataristute vastupanuvõimet, et parandada puhta energia kättesaadavust ja taskukohasust.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et toetavad Vaikse ookeani piirkonnas energiareforme, mis aitavad vähendada piirkonna arenguprotsesside CO_2-mahukust, suurendada energiavarustuse ja energia lõpptarbimise tõhusust, parandada energiataristu vastupanuvõimet ja vähendada kasvuhoonegaaside netoheidet, võttes arvesse oma asjakohaseid poliitikaraamistikke, sealhulgas Vaikse ookeani piirkonna energiajulgeoleku tegevusraamistikku ja Vaikse ookeani piirkonna vastupanuvõimelise arengu raamistikku.

3. Lepinguosalised hõlbustavad avatud, läbipaistvaid ja toimivaid energiaturge, mis edendavad kaasavaid ja jätkusuutlikke investeeringuid vastutustundliku tootmise, edastamise ja jaotamise ning energiatõhususe valdkonnas.

4. Lepinguosalised edendavad energiatõhusust ja energiasäästu kõikides energiaahela etappides tootmisest tarbimiseni ning tugevdavad, parandavad ja kujundavad ümber energiatootmis- ja jaotusrajatisi, sealhulgas tugevdades ja laiendades linna- ja maapiirkondade energiajaotusvõrke.

5. Lepinguosalised edendavad Vaikse ookeani piirkonna energiasüsteemi ümberkujundamist puhaste, mitmekesiste, kulutõhusate ja säästvate energiatehnoloogiate, sealhulgas taastuvate ja vähese heitega energiatehnoloogiate väljatöötamise ja kasutamise kaudu.

ARTIKKEL 26

Ühendatus

1. Mõistes Vaikse ookeani saareriikide geograafilisi piiranguid, tugevdavad lepinguosalised Vaikse ookeani piirkonna ühendatust, tagades, et see on jätkusuutlik, ulatuslik ja eeskirjadel põhinev ning soodustab investeeringuid ja ettevõtete jaoks võrdseid tingimusi. Nad püüavad luua ohutuid, turvalisi, vastupidavaid ja jätkusuutlikke transpordiühendusi õhus, maal ja merel ning digitaalvõrke – mobiilsetest püsivõrkudeni, magistraalvõrkudest „viimase miili“ ühendusteni, kaabelvõrkudest satelliitvõrkudeni. Nad kohustuvad tegema pingutusi energiavõrkude ühendamiseks, et toetada tänapäevaseid, tõhusaid ja puhtaid lahendusi ning edendada inimestevahelisi kontakte.

2. Lepinguosalised kohustuvad ümber kujundama, tugevdama ja parandama transporditaristut ja sellega seotud taristusüsteeme, hõlbustades ja parandades reisijate, sealhulgas piiratud liikumisvõimega reisijate ja kaupade liikumist ning pakkudes kulutõhusat, ohutut, turvalist ja kestlikku juurdepääsu usaldusväärsetele ja tõhusatele linna-, õhu-, mere-, sisevee-, raudtee- ja maanteetransporditeenustele. Nad parandavad transpordisektori üldist juhtimist, töötades välja ja rakendades tõhusaid eeskirju, mis hõlbustavad ühtlustamist kogu Vaikse ookeani piirkonnas, et võimaldada ausat konkurentsi ja koostalitlusvõimet transpordiliikide sees ja vahel, ning aktiveerida ja edendada erasektori osalemist transpordiprojektides, sealhulgas seoses hoolduse ning läbilaskevõime piirangute kõrvaldamise ja puuduvate transpordiühenduste taristu loomisega.

3. Lepinguosalised tunnistavad kulutõhusate ja efektiivsete meretransporditeenuste tähtsust peamise kaubandust hõlbustava transpordiliigina. Nad teevad meretranspordisektoris koostööd, et edendada AKVRO liikmeks olevate Vaikse ookeani piirkonna riikide jõupingutusi konkurentsivõimeliste sadamate ja sadamateenuste, sealhulgas navigatsioonitaristu arendamisel, et parandada kaupade ja inimeste liikumist.

4. Lepinguosalised teevad koostööd lennundussektoris, kaaludes seejuures Vaikse ookeani piirkonda suunduvate lennuliinide arvu ja lendude sageduse suurendamist. Nad teevad samuti koostööd, et tugevdada ja parandada lennuohutust ja lennundusjulgestust ning õhuseiret, sealhulgas suutlikkust reageerida lennundusega seotud ohtudele ja riskidele. Nad nõustuvad tugevdama ja täiendama õhu- ja merereiside navigatsiooni toetavaid vahendeid, sealhulgas lennujuhtimist ja kartograafiat.

5. Lepinguosalised suurendavad juurdepääsu avatud, taskukohasele ja turvalisele lairibaühendusele ning arendavad digitaalset taristut, sealhulgas paremate veealuste kaablite abil. Nad võtavad meetmeid, et hõlbustada lihtsat juurdepääsu info- ja kommunikatsioonitehnoloogiale ning toetada tehisintellekti ja asjade interneti asjakohast kasutamist ning kohalike oludega kohandatud väikeste kuludega ja ulatuslike traadita võrkude kasutuselevõttu. Nad püüavad luua vajalikud reguleerivad asutused, et anda teenuseosutajatele tegevuslube, edendada konkurentsi ja tagada tarbijate heaolu ja kaitse ning tugevdada piirkondlikku koostööd, võttes arvesse lepinguosaliste asjakohaseid poliitikaraamistikke, sealhulgas Vaikse ookeani piirkonna IKT strateegilist tegevuskava.

ARTIKKEL 27

Mäetööstus

1. Mõistes mäetööstuse panust majandusarengusse, hõlbustavad lepinguosalised jätkusuutlikke ja vastutustundlikke investeeringuid asjakohaste õigusaktide, poliitika ja õigusraamistike kaudu, mis on kooskõlas rahvusvaheliste parimate tavadega. Lepinguosalised võtavad eesmärgiks tagada õiglase ja moonutamata juurdepääsu ammenduvatele loodusvaradele, austades igati riiklikke seadusi ja riikide suveräänsust oma loodusvarade kasutamisel ning kaitstes mõjutatud kohalike kogukondade õigusi.

2. Lepinguosalised lepivad kokku, et edendavad ammenduvate loodusvarade vastutustundlikku haldamist, sealhulgas õigusraamistikväljatöötamisega, võttes arvesse keskkonnamõjusid. Nad edendavad läbipaistvust ja aruandekohustust kooskõlas mäetööstuse läbipaistvuse algatuses sätestatud põhimõtetega.

3. Lepinguosalised edendavad asjakohaste tehnoloogiate kasutamist, et hõlbustada ammenduvate loodusvarade säästvat ja vastutustundlikku uurimist ja kasutamist.

ARTIKKEL 28

Metsandus

1. Lepinguosalised edendavad metsade kestlikku majandamist ja metsaressursside säästvat kasutamist, vähendavad metsade raadamist ja peatavad selle, peatavad metsade seisundi halvenemise, säilitavad metsa elurikkust ja ökosüsteeme, võitlevad ebaseadusliku metsaraie ja sellega seotud kauplemise vastu ning edendavad ressursi- ja energiatõhusaid tooteid kestlikult majandatud metsadest.

2. Lepinguosalised edendavad põllumajandustööstuse ja metsasaaduste kestlikke väärtusahelaid, seades esikohale ökosüsteemide kaitsega seotud töökohtade ja muude majanduslike võimaluste loomise. Nad teevad koostööd metsade säästval majandamisel, sealhulgas toodete seaduslikul ja jätkusuutlikul kasutamisel majandusliku tulu teenimiseks ning metsa taimestiku ja loomastiku säästval turustamisel, võttes täielikult arvesse rahvusvahelisi parimaid tavasid ja standardeid ning asjakohaseid rahvusvahelisi lepinguid. Nad teevad koostööd ja edendavad asjakohase tehnoloogia ja meetodite kasutamist, et teha kindlaks ja arendada taimi ja muid metsasaadusi, mida saaks kasutada ravimite tootmiseks, tagades samal ajal, et elurikkust ei kahjustata ja ökosüsteemis ei teki tasakaalustamatust ning et juurdepääs ravimitele ei ole takistatud.

3. Lepinguosalised teevad koostööd metsade haldamise ja jätkusuutlikkuse parandamiseks, võttes muu hulgas arvesse metsaõigusnormide täitmise järelevalve, metsahaldus ja puidukaubanduse (FLEGT) tegevuskava, ja soodustades vabatahtlike partnerluslepingute väljatöötamist. Nad püüavad tugevdada riigi tasandil ühtsust ning FLEGTi ja kliimameetmete positiivset koostoimet metsa- ja maakasutussektoris, sealhulgas muude rahvusvaheliste algatuste kontekstis, eelkõige raadamisest ja metsade seisundi halvenemisest tulenevate heitkoguste vähendamist käsitleva Varssavi raamistikus (REDD+). Nad tegelevad metsa- ja maakasutussektori kliimameetmete poliitika, õigusaktide, määruste, strateegiate ja kavade väljatöötamise ja läbivaatamisega kooskõlas riikide riiklikult kindlaksmääratud panustega. Nad astuvad samme, et parandada metsandussektorist lähtuvate heitkoguste ja kasvuhoonegaaside sidumise inventuuriandmete kvaliteeti.

4. Lepinguosalised toetavad metsade kohanemise ja metsakaitse strateegiate väljatöötamist ning algatusi, mille eesmärk on parandada metsade tervist, raadamist ümber pöörata, taastada halvas seisus metsamaastikud, suurendada vastupanuvõimet kliimamuutuste suhtes ja taastada metsasus. Tunnistades looduslike ja ürgmetsade tähtsust ökosüsteemide, kliima- ja kultuuriteenuste pakkumisel, millest meie ühiskonnad sõltuvad, teevad nad koostööd, et arendada ja rakendada sobivaid lähenemisviise ja positiivseid stiimuleid nende kohanemiseks ja kaitseks.

5. Lepinguosalised toetavad metsade säästva majandamise eest vastutavate piirkondlike, allpiirkondlike ja riiklike institutsioonide ja asutuste tugevdamist ja suutlikkuse suurendamist. Nad suurendavad kõikidel tasanditel üldsuse teadlikkust raadamisest ning soodustavad säästvalt majandatud metsadest pärit ressursi- ja energiatõhusate toodete tarbimist. Nad edendavad ja toetavad kohalike kogukondade seas toidu valmistamisel alternatiivse, säästva ja puhta põletise kasutamist. Nad suurendavad kohalike omavalitsuste ja kogukondade kaasamist metsade kaitsmisse.

III JAOTIS

OOKEANID, MERED JA KALANDUS

ARTIKKEL 29

Lepinguosalised tunnistavad ookeanide tähtsat rolli elu tagamisel Maal ning kestliku arengu ja inimestele elatusvahendite võimaldamisel. Nad nõustuvad suurendama jõupingutusi, et kaitsta ookeane ja meresid erinevate surveteguri te – kliimamuutused, ookeanide hapestumine ja korallide pleekimine, üleekspluateerimine, ebaseaduslik, teatamata ja reguleerimata kalapüük ning muud hävitavad ja jätkusuutmatud tegevused – kahjulike tagajärgede ja mõju eest. Nad edendavad sinise majanduse kestlikku arengut, kaitsevad mere ökosüsteeme ja elurikkust, vähendavad igat liiki saastet ning rakendavad kliimamuutuste leevendamise ja nendega kohanemise poliitikat.

1. PEATÜKK

OOKEANIDE MAJANDAMINE

ARTIKKEL 30

Jätkusuutlikud ookeanid

1. Lepinguosalised tunnistavad üksteise jõupingutusi, et tagada ookeanide parem ja integreeritud majandamine, tugevdada piirkondlikke ja allpiirkondlikke kalavarude kaitse- ja majandamismeetmeid, kalanduse järelevalve-, kontrolli- ja seiremeetmeid ning muid piirkonnaspetsiifilisi strateegiaid ja vahendeid ookeani tõhusaks majandamiseks.

2. Lepinguosalised võtavad vajalikud meetmed, et rakendada asjakohaseid ookeanide majandamise rahvusvahelisi ja piirkondlikke lepinguid, konventsioone ja kokkuleppeid, mille osalised nad on, ning kaitsta ja majandada neis sätestatud ressursse.

3. Lepinguosalised tugevdavad ookeanide majandamist nende säästvaks kasutamiseks ja kaitseks kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsiooniga ning võtavad arvesse asjakohaseid piirkondlikke raamistikke, sealhulgas edendades integreeritud majandamise meetodit ning võttes arvesse kestliku arengu sotsiaalseid, majanduslikke ja keskkonnaalaseid mõõtmeid.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et leevendada survet ookeanidele ja nende ressurssidele ning tagada ookeanide ohutu, turvaline, puhas ja säästev majandamine, samuti suurendada teadmisi ookeanide kohta. Nad teevad koostööd ranniku- ja mereökosüsteemide kaitsmisel, säilitamisel ja taastamisel.

5. Lepinguosalised teevad koostööd, et ennetada ja vähendada merereostust ning võidelda veealuse müra ja mereprahi, sealhulgas plasti ja mikroplastide, naftareostuse ja tuumasaasteainete vastu. Nad toetavad ja taotlevad laevade tekitatava kasvuhoonegaaside heite vähendamise reguleerimist ning toetavad aktiivselt laevanduses kasvuhoonegaaside heite vähendamise kohta Rahvusvahelise Mereorganisatsiooni koostatud strateegia kiiret rakendamist. Nad jõustavad õigusaktid ja eeskirjad, millega reguleeritakse kahjulike jäätmete ja prügi keskkonda viimist, sealhulgas kehtestavad karistused rikkumiste eest.

6. Lepinguosalised lepivad kokku, et tuginevad otsuste vastuvõtmisel parimatele olemasolevatele teadusandmetele ja võtavad nõuetekohaselt arvesse ökosüsteemipõhise lähenemisviisi põhimõtteid, ettevaatusprintsiipi ning põlisteadmiste tähtsust.

7. Lepinguosalised tugevdavad koostööd kaitse- ja majandamismeetmete analüüsimisel, kavandamisel ja rakendamisel, mereruumi planeerimisel ning merekaitsealade ja mere varjupaikade loomisel kooskõlas rahvusvahelise õigusega, tuginedes parimatele olemasolevatele teadusandmetele ning võttes arvesse põlisteadmisi ja kohalike kogukondade teadmisi.

8. Lepinguosalised teevad koostööd, et arendada ookeanide majandamise suutlikkust ja asjatundlikkust, sealhulgas mereteaduslike uuringute tegemisel ja meretehnoloogiasiirde valdkonnas kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsiooniga.

9. Lepinguosalised edendavad dialoogi ja koostööd kõigi ookeanide majandamise aspektide puhul, sealhulgas küsimustes, mis on seotud kliimamuutustega, merevee taseme tõusu ja selle võimalike mõjude ja tagajärgedega, meremaardlate kaevandamisega, kalandusega, merereostuse ja teadus- ja arendustegevusega.

10. Lepinguosalised mõistavad üldist muret mõju pärast, mida avaldab merekeskkonnale ja selle elurikkusele meremaardlate kaevandamine. Nad kasutavad parimaid olemasolevaid teadusandmeid, rakendavad ettevaatusprintsiipi ja ökosüsteemipõhist lähenemisviisi, edendavad teadusuuringuid ja jagavad parimaid tavasid merepõhjas leiduvate maavaradega seotud vastastikust huvi pakkuvates valdkondades, et tagada merekeskkonna ja selle elurikkuse kaitsmiseks ja säilitamiseks keskkonnahoidlik tegevus.

ARTIKKEL 31

Riikide jurisdiktsioonist välja jäävate piirkondade elurikkus

1. Lepinguosalised teevad koostööd riikide jurisdiktsioonist välja jäävate piirkondade mere elurikkuse kaitseks ja säästvaks kasutamiseks, tuginedes parimatele olemasolevatele teadusandmetele, sealhulgas pädevate rahvusvaheliste ja piirkondlike organisatsioonide ja kokkulepete kaudu.

2. Lepinguosalised edendavad suutlikkuse suurendamist ja meretehnoloogiasiiret riikide jurisdiktsioonist välja jäävate piirkondade mere elurikkuse kaitseks ja säästvaks kasutamiseks, sealhulgas rahvusvahelise koostöö kaudu.

2. PEATÜKK

KALANDUS

ARTIKKEL 32

Kalavarude säästev kaitse ja majandamine

1. Lepinguosalised teevad vajaduse korral kahepoolsel, allpiirkondlikul, piirkondlikul ja mitmepoolsel tasandil koostööd, et tagada kalavarude kaitse ning säästev majandamine ja kasutamine.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et tagada kalavarude tulemuslik kaitse ja majandamine, säästev püük ning sotsiaalse ja majandusliku tulu optimeerimine.

3. Lepinguosalised lepivad kokku, et nad edendavad läbipaistvaid ja teaduspõhiseid kaitse- ja majandamismeetmeid kooskõlas rahvusvahelise õigusega, eelkõige Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsioonis ja Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kalavarude kokkuleppes sätestatud eeskirjade ja põhimõtetega, ning austavad piirkondlike kalandusorganisatsioonide vastu võetud kaitse- ja majandamismeetmeid.

4. Lepinguosalised teevad koostööd, et tagada tulemusliku poliitika ning tulemuslike seaduste ja määruste kaudu rannapüügi kestlik majanduslik areng. Nad edendavad kohalike kogukondade juurdepääsu kalavarudele ning väiksemahulist ja käsitööndusliku kalapüüki ning edendavad toiduga kindlustatust ja põlvkondadevahelist ja -sisest võrdsust.

ARTIKKEL 33

Ebaseaduslik, teatamata ja reguleerimata kalapüük

1. Lepinguosalised säilitavad või võtavad kooskõlas rahvusvaheliste kohustustega vastu algatusi ebaseadusliku, teatamata ja reguleerimata kalapüügi vastu võitlemiseks oma jurisdiktsioonis, muudes jurisdiktsioonides ja avamerel, tunnistades, et selline püügitegevus kujutab endast tõsist ohtu kalanduse tulemusklikule kaitsele, majandamisele ja säästvale kasutamisele.

2. Lepinguosalised rakendavad poliitikat ja meetmeid, millega jäetakse ebaseadusliku, teatamata ja reguleerimata kalapüügiga saadud tooted kaubavoogudest kõrvale. Nad rakendavad ja tagavad, et täidetaks seire-, kontrolli- ja järelevalvemeetmeid, nagu vaatluskavad, laevaseiresüsteemid, püügilitsentsid ja -load, püügi registreerimine ja aruandlus, ümberlaadimise kontroll, inspektsioonid ja sadamariigi kontroll ning seonduvad nõuetelevastavuse tagamise meetmed, sealhulgas siseriiklike õigusaktide kohased karistused, mille eesmärk on kaitsta kalavarusid, ära hoida ülepüük ja edendada säästvat kalandust.

3. Lepinguosalised lepivad kooskõlas kehtivatest siseriiklikest õigusaktidest ning allpiirkondlikest, piirkondlikest ja rahvusvahelistest dokumentidest tulenevate kohustustega kokku, et nad ei luba oma sadamatesse siseneda lepinguosaliste laevu, mis on tegelenud ebaseadusliku, teatamata ja reguleerimata kalapüügiga teistes jurisdiktsioonides ja avamerel või kellel on varem esinenud ebaseadusliku, teatamata ja reguleerimata kalapüügiga seotud tegevust, keelduvad neid teenindamast või saadavad need oma sadamatest välja.

4. Lepinguosalised püüavad ratifitseerida ebaseadusliku, teatamata ja reguleerimata kalapüügi vältimiseks, ärahoidmiseks ja lõpetamiseks ebaseadusliku, teatamata ja reguleerimata kalapüügiga seotud asjakohased rahvusvahelised lepingud, eelkõige sadamariigi meetmete lepingu, ning edendavad ebaseadusliku, teatamata ja reguleerimata kalapüügiga võitlemise rahvusvaheliste ja piirkondlike meetmete ja strateegiate vastastikust täiendavust ja järjepidevust.

ARTIKKEL 34

Kahjulikud kalandussubsiidiumid

Lepinguosalised lepivad kokku vajalike sammude astumises, et keelata ära teatud vormis kalandussubsiidiumid, mis soodustavad liigset püügivõimsust ja ülepüüki, ning kaotada subsiidiumid, mis soodustavad ebaseaduslikku, teatamata ja reguleerimata kalapüüki, ja keelduda sedalaadi uute subsiidiumide kehtestamisest, tunnistades, et Vaikse ookeani piirkonna arenguriikide ja vähim arenenud riikide asjakohane ja efektiivne eri- ja diferentseeritud kohtlemine peaks olema kalandussubsiidiumide teemal Maailma Kaubandusorganisatsiooni peetavate läbirääkimiste lahutamatu osa.

IV JAOTIS

JULGEOLEK, INIMÕIGUSED, DEMOKRAATIA JA VALITSEMINE

ARTIKKEL 35

Lepinguosalised teevad koostööd, et saavutada rahumeelsed ja vastupidavad ühiskonnad, kaitsta, edendada ja järgida inimõigusi ning tugevdada demokraatlikke põhimõtteid ja head valitsemistava. Nad toetavad aruandekohustuslikke ja läbipaistvaid institutsioone kõikidel tasanditel ning võtavad konkreetseid meetmeid hea maksuhaldustava, korruptsiooni-, pettuse- ja rahapesuvastase võitluse valdkonnas. Nad tegelevad uute või süvenevate julgeolekuohtudega, mille hulka kuuluvad terrorism, küberturvalisuse ohud ja kõik rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vormid, eelkõige seoses meresõidu turvalisuse, küberkuritegevuse, inimeste ja keskkonnajulgeolekuga, kaitstes samal ajal inimõigusi, muu hulgas piirkondliku koostöö kaudu, võttes arvesse oma asjakohaseid poliitikaraamistikke, sealhulgas piirkondliku julgeoleku Boe deklaratsioonis ja asjakohastes ELi ühise välis- ja julgeolekupoliitika strateegiates sätestatud põhimõtteid. Nad püüavad vajaduse korral kooskõlas kehtivate rahvusvaheliste kohustustega hõlbustada inimõiguste mehhanismide, sealhulgas ÜRO inimõiguste ülemvoliniku büroo tööd asjakohastes küsimustes.

1. PEATÜKK

JULGEOLEK

ARTIKKEL 36

Rahu ja julgeolek

1. Lepinguosalised teevad koostööd rahu, julgeoleku ja õigluse tagamiseks, kaitstes, edendades ja järgides inimõigusi, head valitsemistava, tugevdades inimeste ja keskkonnajulgeolekut ning konfliktide ennetamist ja rahuloomet.

2. Lepinguosalised võitlevad kõigi identiteedist lähtuva vägivalla vormidega, sealhulgas seksuaalse, soolise, kogukondadevahelise, etnilise ja usulise vägivallaga. Nad toetavad lepitusprotsessides üleminekuperioodi õigusemõistmise mehhanisme, sealhulgas traditsioone või tavasid, kui need ei ole vastuolus rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigustega. Nad pakuvad tuge kõigile vägivalla ohvritele.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et suurendada meresõidu turvalisust kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsiooniga ja võttes arvesse asjakohaseid piirkondlikke raamistikke ja jagades teavet, reageerides laevu ning mererajatisi ja -varasid ähvardavatele ohtudele ja tagades asjakohaste õigusnormide täitmise. Nad teevad koostööd, sealhulgas kosmosetehnoloogia abil, et lahendada julgeolekuprobleeme, mis tulenevad rahvusvahelisest kuritegevusest, nagu ebaseaduslik uimastikaubandus, piraatlus ja relvastatud röövimine merel, sunniviisiline töö, inimkaubandus ja rändajate ebaseaduslik üle piiri toimetamine.

4. Lepinguosalised püüavad töötada välja uusi algatusi terrorismi ennetamiseks ja selle vastu võitlemiseks kõigis selle vormides, austades täielikult õigusriiki ja rahvusvahelist õigust, pidades silmas tegureid, mis võivad luua vägivaldset äärmuslust ja radikaliseerumist soodustava keskkonna. Nad töötavad välja uusi või tugevdavad olemasolevaid õigusakte ja strateegiaid ning teevad koostööd, et olenevalt olukorrast võidelda ja seista terrorismi, selle rahastamise ning kaasnevate ohtude vastu, järgides vajaduse korral täielikult rahvusvahelist õigust. Nad teevad koostööd, et rakendada kõiki asjakohaseid ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioone, sealhulgas resolutsioone 2396 ja 2462 ning ÜRO Peaassamblee resolutsioone. Nad hoiduvad mis tahes vormis toetamast riiklikke ja valitsusväliseid osalejaid, kes püüavad terroristlikel eesmärkidel välja töötada, omandada, toota, omada, transportida, üle anda või kasutada tuuma-, keemia-, bioloogilisi või mis tahes muid relvi ja nende kandevahendeid. Nad tõhustavad koostööd, et võimaldada üksikisikutel ja kogukondadel ära hoida terroriakte, vägivaldset äärmuslust ja radikaliseerumist ning suurendada võimet neile vastu panna.

5. Lepinguosalised kinnitavad veel kord, et kliimamuutused kujutavad endast eksistentsiaalset ohtu inimeste ja kogukondade elatusvahenditele, julgeolekule ja heaolule, ning kohustuvad edendama Pariisi kokkuleppe rakendamist. Nad toetavad kliimamuutuste üleilmset tunnustamist julgeolekuriskina ning teevad koostööd, et vältida kliimamuutuste mõjude, nagu meretaseme tõusu ja ekstreemsete ilmastikunähtuste ohtude jätkuvat toimimist ohu mitmekordistajana, millel on tõsised tagajärjed rahule ja julgeolekule. Nad tunnistavad kliimamuutuste ohu mõju rahule ja julgeolekule ja astuvad samme selle leevendamiseks, tugevdades kohanemis- ja vastupanuvõimemeetmeid ning varajase hoiatamise süsteeme.

6. Lepinguosalised tugevdavad koostööd, et edendada küberturvalisust, hoida ära küberkuritegevust ja küberruumi kasutades toime pandavaid kuritegusid, sealhulgas intellektuaalomandi vargust küberruumi kaudu, ning nendega võidelda. Nad teevad koostööd, et jagada parimaid tavasid riiklike ja piirkondlike kriitiliste taristute tulemuslikumaks kaitseks küberrünnakute eest. Nad edendavad paljusid sidusrühmi hõlmavat interneti haldamist ja tegelevad ebaseaduslike või kahjulike materjalide internetis levitamisega seotud küsimustega. Nad vahetavad teavet küberturvalisuse tehniliste ekspertide ja küberkuritegevuse uurijate hariduse ja koolituse, küberkuritegevuse uurimise ja digitaalkriminalistika kohta. Nad tugevdavad rahvusvahelist koostööd, et edendada turvalisust ja stabiilsust küberruumis. Nad tunnistavad, et küberkuritegevus on üleilmne probleem, ning mõistavad vajadust tugineda olemasolevatele rahvusvahelistele normidele ja standarditele, sealhulgas Budapesti küberkuritegevuse konventsioonile.

ARTIKKEL 37

Organiseeritud kuritegevus

1. Lepinguosalised tugevdavad ja rakendavad õigusakte ja strateegiaid, et võidelda rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu, sealhulgas inimkaubanduse, ebaseaduslike uimastite ning väike- ja kergrelvadega kaubitsemisega, ebaseadusliku metsaraie ja sellega seotud kaubanduse, ohustatud liikide, sealhulgas ohustatud mereliikide, metsloomade ja taimede, samuti nendest saadud toodete ebaseadusliku kaubanduse ning muu ebaseadusliku majandus- ja finantstegevuse vastu.

2. Lepinguosalised teevad koostööd oma tegevuse kooskõlastamiseks, et oma finantssüsteemide kasutamist kuritegevuse rahastamiseks ära hoida ja selle vastu võidelda. Nad vahetavad teavet ja tagavad asjakohaste meetmete täitmise rahapesu, terrorismi rahastamise ja ebaseaduslike rahavoogude vastu võitlemiseks kooskõlas asjakohaste rahvusvaheliste standardite ja raamistikega, eelkõige rahapesuvastase töökonna soovitustega.

3. Lepinguosalised tugevdavad dialoogi ja koostööd õiguskaitse valdkonnas, et võidelda rahvusvaheliste organiseeritud kriminaal- ja terrorivõrgustike tegevuse vastu. Nad parandavad tegevuse koordineerimist riiklike ja piirkondlike julgeolekumehhanismide vahel avatud dialoogi ja strateegilise teabe vahetamise kaudu, et toetada varajast hoiatamist ja koostöö tegemist asjaomaste rahvusvaheliste organisatsioonide, partnerite ja sidusrühmadega.

2. PEATÜKK

INIMÕIGUSED, DEMOKRAATIA JA VALITSEMINE

ARTIKKEL 38

Inimõigused

1. Lepinguosalised tunnistavad, et inimõigused on üldised, jagamatud, vastastikku sõltuvad ja omavahel seotud ning nõustuvad austama, kaitsma, järgima ja edendama kõiki inimõigusi, olgu tegemist kodaniku-, poliitiliste, majanduslike, sotsiaalsete või kultuuriliste õigustega. Nad võtavad vajalikud sammud kooskõlas asjaomaste rahvusvaheliste lepingutega, et tagada kõigi inimõiguste ja põhivabaduste, sealhulgas arvamus- ja väljendusvabaduse, kogunemis- ja ühinemisvabaduse ning mõtte-, usu- ja veendumusvabaduse täielik ja võrdne rakendamine. Nad on tähelepanelikud ja võitlevad rassismi, diskrimineerimise ja soolise diskrimineerimise kõigi vormide vastu, sealhulgas nende ilmingute vastu soolise vägivalla, inimkaubanduse, eelkõige naiste ja tüdrukute seksuaalse ärakasutamise, vaenukõne ja vaenukuritegude kujul, samuti ksenofoobia ja sellega seotud sallimatuse vastu.

2. Lepinguosalised suurendavad jõupingutusi soolise võrdõiguslikkuse saavutamiseks ning naistele ja tüdrukutele täielikult kõigi inimõiguste tagamiseks ja nende võimestamiseks. Nad edendavad, kaitsevad ja järgivad laste õigusi.

3. Lepinguosalised edendavad vähemuste hulka kuuluvate isikute ja põlisrahvaste (nagu on sätestatud põlisrahvaste õiguste ÜRO deklaratsioonis) õigusi.

4. Lepinguosalised toetavad meetmeid, millega edendada õigustel põhinevat ja kõiki inimõigusi hõlmavat lähenemisviisi arengule, ning võtavad vajalikke meetmeid, et tagada inimõiguste kasutamisel muu hulgas võrdsus ja mittediskrimineerimine kõigi jaoks, sealhulgas juurdepääs ressurssidele ja teenustele, mis on vajalikud piisava elatustaseme õiguse kasutamiseks, ja võimalus selliseid ressursse ja teenuseid kontrollida. Need hõlmavad muu hulgas õigust haridusele, tervishoiule, sealhulgas seksuaal- ja reproduktiivtervisele, toidule, joogiveele ja kanalisatsioonile, korralikule eluasemele, tööle ja õigusemõistmisele. Nende õiguste realiseerimiseks võetavad meetmed hõlmavad kättesaadavaid teenuseid, millega leevendada kliimamuutuste põhjuseid ja kahjulikke mõjusid ning edendada ressursside õiglast ja võrdset jaotamist.

5. Lepinguosalised teevad koostööd inimõiguste realiseerimiseks Vaikse ookeani piirkonnas, sealhulgas sõltumatute riiklike ja piirkondlike inimõiguste mehhanismide ja institutsioonide loomise ja tugevdamise kaudu ning kodanikuühiskonna, inimõiguste kaitsjate ja muude asjaomaste sidusrühmade aktiivset kaasamist võimaldava ohutu keskkonna tugevdamise kaudu, sealhulgas nende suutlikkuse suurendamise ning piirkondlike ja rahvusvaheliste inimõiguste mehhanismide kättesaadavuse kaudu.

ARTIKKEL 39

Demokraatia ja valitsemine

1. Lepinguosalised toetavad kooskõlas rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtete ja riiklike õigusraamistikega demokraatlikke protsesse ja institutsioone, sealhulgas aruandekohustuslikke valitsusi, kes valitakse rahumeelsetel, kaasavatel, läbipaistvatel ja ausatel valimistel, valimistulemuste aktsepteerimist ja sellest tulenevat valitsuse üleminekut ning üksikisiku õigust osaleda oma ühiskonna avalikus elus.

2. Lepinguosalised tugevdavad parlamentide rolli, edendavad meedia sõltumatust ja pluralismi ning säilitavad ja laiendavad kodanikuühiskonda toetavat ruumi, mis võimaldab suurendada demokraatlikku aruandekohustust. Nad tugevdavad riiklikku, piirkondlikku ja detsentraliseeritud suutlikkust tagada demokraatlike põhimõtete ja tavade austamine.

3. Lepinguosalised edendavad hea valitsemise põhimõtteid. Nad võtavad konkreetseid meetmeid kaasavate, aruandekohustuslike ja läbipaistvate avalik-õiguslike institutsioonide loomiseks. Nad tugevdavad poliitika kujundamise ja elluviimise suutlikkust, rajavad aruandekohustusliku, tõhusa, läbipaistva ja professionaalse avaliku teenistuse ning tugevdavad kvaliteetsete avalike teenuste osutamist.

4. Lepinguosalised kiirendavad e-valitsemise teenuste ja digiteenuste taristu kasutuselevõttu, et parandada juurdepääsu avalikele teenustele ja nende kättesaadavust, edendada demokraatlikke tavasid ja valitsemist ning toetada, kaitsta ja järgida inimõigusi ja põhivabadusi.

5. Lepinguosalised loovad või muudavad tugevamaks mehhanismid ja asutused, mille kaudu võidelda korruptsiooni, altkäemaksu, pettuse ja ettevõtete finantskuritegevusega, sealhulgas rakendades ja edendades asjakohaseid rahvusvahelisi standardeid ja õigusakte, eelkõige Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korruptsioonivastast konventsiooni. Nad edendavad avaliku sektori vahendite läbipaistvat haldamist ja aruandekohustust, soodustavad meetmeid, mis toetavad läbipaistvust ja seaduslikkust väärtustavaid hoiakuid ning muutusi käitumises, et tagada korruptsiooni kadumine, ning töötavad välja õigusakte, et hõlbustada varade sissenõudmist ja tagastamist.

6. Lepinguosalised tugevdavad juhtimissüsteeme, mille abil võidelda ebaseadusliku rände, rändajate ebaseadusliku üle piiri toimetamise ja sellega seotud kuritegelike võrgustike, samuti inimkaubanduse vastu, keskendudes eeskätt ohvrite kaitsele.

ARTIKKEL 40

Õigusriik ja õigusemõistmine

1. Lepinguosalised edendavad seaduskuulekust ja teevad koostööd õigusriigi tugevdamiseks. Nende eesmärk on tagada sõltumatu, erapooletu ja tõhus kohtusüsteem ning tugevdada õigusemõistmises osalevaid asutusi. Nad võtavad vajalikud meetmed, et tagada kõigile nõuetekohases menetluses juurdepääs õigusemõistmisele.

2. Lepinguosalised mõistavad hukka kõik piinamise vormid ning muu riiklike ja valitsusväliste osalejate poolse julma, ebainimliku või alandava kohtlemise kõigis olukordades, sealhulgas toetades piinamisvastase konventsiooni ja selle fakultatiivprotokolli ratifitseerimist ja tulemuslikku rakendamist.

3. Lepinguosalised edendavad õigusreforme, et tagada tõhusad kohtusüsteemid ja menetlused ning tänapäevased kinnipidamissüsteemid. Nad teevad koostööd, et suurendada kohtusüsteemi ja seadusandlike organite peamiste osalejate suutlikkust.

ARTIKKEL 41

Finantsjuhtimine

1. Lepinguosalised edendavad usaldusväärset avaliku sektori finantsjuhtimist, sealhulgas avaliku sektori tulude tõhusamat ja tulemuslikku kasutamist, valitsemissektori võla jätkusuutlikku haldamist, jätkusuutlikke, läbipaistvaid, konkurentsi toetavaid ja prognoositavaid hankesüsteeme ning riiklike järelevalveasutuste toetamist.

2. Lepinguosalised jõustavad õigusakte, võtavad konkreetseid meetmeid ja tugevdavad asjakohaseid asutusi ja mehhanisme, et rakendada hea maksuhaldustava põhimõtteid.

3. Lepinguosalised teevad koostööd, et võidelda maksudest kõrvalehoidumise, maksustamise vältimise ja ebaseaduslike finantsvoogude vastu ning tagada maksusüsteemide tõhusus, tulemuslikkus, läbipaistvus ja õiglus.

V JAOTIS

INIM- JA SOTSIAALNE ARENG

ARTIKKEL 42

Lepinguosalised on otsustanud 2030. aastaks kaotada vaesuse kõigis selle vormides, toetada inim- ja sotsiaalset arengut kaasava ja võrdse juurdepääsu kaudu sotsiaalteenustele ja suurema toiduga kindlustatusele, võidelda tulemuslikult ebavõrdsuse vastu, edendada soolist võrdõiguslikkust, võimestada naisi ja noori, tagada, et kõigil oleksid väärikalt elamiseks vajalikud vahendid, ning luua tingimused, mis võimaldavad inimestele tulemuslikku demokraatlikus elus osalemist ja aktiivset kestlikku majanduskasvu panustamist. Nad võtavad konkreetseid meetmeid, et edendada sotsiaalset ühtekuuluvust ja sotsiaalkaitset, mis on väga oluline investeering vaesuse kaotamiseks ja ebavõrdsuse vastu võitlemiseks ning tähtis vahend selleks, et taasinvesteerida majanduslik kasu laiemalt ühiskonda ja inimestesse. Lepinguosalised edendavad kultuuri ja sporti kui valdkondi, millel on tähtis roll kestlikus inim- ja sotsiaalses arengus ning kaasavas majanduskasvus, samuti sotsiaalses kaasatuses ja rahumeelse ühiskonna jaoks.

1. PEATÜKK

SOTSIAALTEENUSED

ARTIKKEL 43

Haridus

1. Lepinguosalised toetavad kaasavat ja õiglast juurdepääsu kvaliteetsele põhi-, kesk- ja kolmanda taseme haridusele, lapsehoiule, tehnilisele ning kutseharidusele ja -õppele, võttes arvesse oma asjakohaseid poliitikaraamistikke, sealhulgas Vaikse ookeani piirkonna hariduse raamistikku. Nad edendavad digikirjaoskuse ja digioskuste arendamist. Nad pööravad erilist tähelepanu naistele ja tüdrukutele ning tõrjutud ja haavatavatele rühmadele, sealhulgas puuetega inimestele.

2. Lepinguosalised võtavad meetmeid, et tugevdada formaalse ja mitteformaalse õppe kvaliteeti ning toetada oskuste arendamist tehnilise ning kutsehariduse ja -õppe kaudu eesmärgiga suurendada kõrgelt haritud ja oskustöötajate arvu, et see vastaks tööturu vajadustele ja võimalustele.

3. Lepinguosalised edendavad algatusi, mis toetavad ja võimaldavad teaduse, tehnoloogia, inseneeria ja matemaatika arendamist ja laialdasemat kasutamist.

4. Lepinguosalised püüavad parandada hariduskeskuste taristut ja seadmeid. Nad parandavad hariduse kvaliteeti tõenduspõhise poliitika, õppekavade väljatöötamise ning õpetajakoolituse ja tööalase enesearendamise kvaliteedi parandamise abil.

ARTIKKEL 44

Tervishoid

1. Lepinguosalised võtavad eesmärgi saavutada üldine tervisekindlustus ning võrdne juurdepääs tervishoiuteenustele, sealhulgas tugevdatud riiklike tervishoiusüsteemide, ajakohastatud rajatiste ja seadmete ning kvaliteetsete ja taskukohaste põhiravimite ja -vaktsiinide abil.

2. Lepinguosalised võtavad meetmeid mittenakkuslike haiguste ennetamise ja tõrje tugevdamiseks, et vähendada nende esinemissagedust, sealhulgas suurendes investeeringuid tervise edendamisse, ning esmase ja teisese ennetuse strateegiatega. Nad võtavad arvesse oma asjakohaseid poliitikaraamistikke, millega edendatakse mittenakkuslike haiguste ennetamist ja tõrjet. Nad lahendavad vaimse tervisega seotud probleeme, milleks nad arendavad tervishoiu- ja kogukonnapõhiseid teenuseid, sealhulgas psühhosotsiaalseid häiretega tegelemiseks.

3. Lepinguosalised tugevdavad riiklikke ja piirkondlikke seire- ja järelevalvesüsteeme, et tuvastada nakkushaiguste puhanguid ning muid riikliku, piirkondliku või rahvusvahelise tähtsusega tervisealaseid hädaolukordi, sealhulgas pandeemiaks areneda võivate nakkushaiguste, näiteks gripi puhangud, ning neile kiiresti ja tulemuslikult reageerida. Nad teevad koostööd terviseühtsuse põhimõtte rakendamiseks, et tegeleda antimikroobikumiresistentsuse ja tagajärgedega, mida see avaldab nii inimeste kui ka loomade tervisele.

ARTIKKEL 45

Vesi ja kanalisatsioon

1. Lepinguosalised tugevdavad jõupingutusi, et parandada juurdepääsu piisavale, ohutule ja taskukohasele veevarule isiklikuks kasutamiseks ja majapidamise tarbeks, pöörates erilist tähelepanu haavatavates olukordades olevatele inimestele. Nad edendavad meetmeid, et tugevdada veega kindlustatust elanikkonna kasvu, kliima varieeruvuse ja kliimamuutuste mõjude taustal, sealhulgas parema veekasutuse, joogivee ohutuse ja veeressursside säästva kasutamise ning riiklike valgala- ja reservuaarisüsteemide arendamise kaudu.

2. Lepinguosalised edendavad kõigis eluvaldkondades kõigi inimeste füüsilist ja taskukohast juurdepääsu kanalisatsiooniteenustele, mis on ohutud, hügieenilised, turvalised ning sotsiaalselt ja kultuuriliselt vastuvõetavad ning millega on tagatud eraelu puutumatus ja väärikus. Nad toetavad ja tugevdavad kohalike kogukondade osalemist vajalike rajatiste ja hügieenitavade sisseseadmisel, haldamisel ja säilitamisel nii kodumajapidamistes, koolides kui ka tervishoiuasutustes, eelkõige keerukas olukorras olevates piirkondades nagu maapiirkonnad ja äärealad, väikesaared ja mitteametlikud linnaasulad.

3. Lepinguosalised tunnistavad ühiste teadmiste ja tehnoloogia, sealhulgas kvaliteetsete vee- ja kanalisatsioonisüsteemide ning taristu kavandamise, tarnimise ja hooldamise suutlikkuse suurendamist tähtsust.

ARTIKKEL 46

Eluase

1. Lepinguosalised tugevdavad jõupingutusi, et tagada kõigile, sealhulgas haavatavates olukordades olevatele inimestele võrdne juurdepääs korralikule, ohutule ja taskukohasele eluasemele. Nad vähendavad ebavõrdsust linnamajapidamiste ja maapiirkondade vahel ning kaugete ja peamiste saarte vahel. Nad edendavad parimate tavade jagamist, sealhulgas ehitusseadustike valdkonnas, et suurendada keskkonnaalast vastupanuvõimet ja luua kliimateadlik elamumajandus.

2. Lepinguosalised töötavad selle nimel, et saavutada kõigi inimeste juurdepääs säästva energia teenustele, parandada elektri kättesaadavust ning toetada kodumajapidamiste energiakasutuse tõhusust.

ARTIKKEL 47

Toiduga kindlustatus ja parem toitumine

1. Lepinguosalised püüavad tagada kõigile juurdepääsu piisavale, taskukohasele, ohutule ja suure toiteväärtusega toidule, sealhulgas edendades kohalikku suure toiteväärtusega toitu ja investeerides säästvatesse toidusüsteemidesse, sealhulgas kliimamuutuste suhtes vastupanuvõimelisse transporti ja ladustamisse. Nad pööravad erilist tähelepanu sellele, et tagada katastroofist taastumise ajal piisava hädaolukorra toiduvaru olemasolu.

2. Lepinguosalised teevad koostööd, et likvideerida kõik alatoitluse vormid ning tegeleda toiduga ja toitumisalase kindlustamatuse põhjustega.

3. Lepinguosalised toetavad põllumajanduse mitmekesistamist ja kohalikku toidutootmist nii elatuseks kui ka ärilistel eesmärkidel. Nende eesmärk on tugevdada vastupidavaid ja mitmekesiseid põllumajandussüsteeme ja ressursitõhusat põllumajandust, kasutades vastupidavaid ja suure saagikusega põllumajanduskultuure. Nad tegelevad kalavarude liigkasutuse probleemiga, võttes arvesse, et kala on toiduga ja toitumisalase kindlustatuse tagamisel kriitilise tähtsusega.

4. Lepinguosalised edendavad tervislikku toitumist, vähendavad sõltuvust madala toiteväärtusega imporditud toidust, tugevdavad toitumisalase teabega märgistamise reguleerimist, toetavad tervisliku toidu ja toitumisalase hariduse ja üldsuse teadlikkuse suurendamise programme ning edendavad kohaliku tervisliku toidu tootmist ja tarbimist.

2. PEATÜKK

EBAVÕRDSUS, SOTSIAALNE ÜHTEKUULUVUS JA SOTSIAALKAITSE

ARTIKKEL 48

Sotsiaalkaitse

1. Lepinguosalised edendavad kaasavate ja hästi toimivate tööturgude ja tööhõivestrateegiate loomist, mille eesmärk on tagada kõigile inimväärne töö, sealhulgas parandades töötajate tervishoiu- ja ohutustingimusi. Nad tegelevad mitteametliku majandusega seotud küsimustega, sealhulgas juurdepääsuga laenudele ja mikrorahastamisele ning tugevdatud sotsiaalkaitsemeetmetega, et muuta üleminek ametlikule majandusele sujuvamaks. Nad võitlevad kasu teenimise eesmärgil toimuva mis tahes ärakasutamise, sh seksuaalse ja tööalase ärakasutamise vastu nii ametlikus kui ka mitteametlikus majanduses.

2. Lepinguosalised töötavad selle nimel, et laiendada sotsiaalkaitsega hõlmatust, eriti haavatavas olukorras inimeste ja tõrjutud rühmade ning ametlikult ja mitteametlikult töötavate inimeste jaoks, eesmärgiga jõuda järk-järgult üleüldise sotsiaalkaitseni, kindlustades põhisissetuleku ning piisavad ja šokkidele vastupanuvõimelised sotsiaalkaitsesüsteemid.

ARTIKKEL 49

Sooline võrdõiguslikkus ning naiste ja tüdrukute võimestamine

1. Lepinguosalised tugevdavad poliitikat, programme ja mehhanisme, mille eesmärk on tagada meeste ja naiste võrdne osalemine ja võrdsed võimalused kõigis poliitilise, majandus-, ühiskonna- ja kultuurielu valdkondades ning neid võimalusi parandada ja laiendada. Lepinguosalised toetavad naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsiooni ja selle fakultatiivprotokolli ratifitseerimist ja tulemuslikku rakendamist. Nad tagavad, et soolist perspektiivi võetakse korrakindlalt arvesse kõigis poliitikavaldkondades. Nad võtavad arvesse oma asjakohaseid poliitikaraamistikke, sealhulgas Vaikse ookeani piirkonna soolise võrdõiguslikkuse kaitse piirkondlikke mehhanisme.

2. Lepinguosalised toetavad naiste majanduslikku võimestamist, tuvastavad naiste majanduslikke võimalusi ning tagavad naiste varaliste ja sotsiaalsete õiguste austamise ja edendamise. Nad hõlbustavad naiste jaoks juurdepääsu finantsteenustele ja tööhõivele ning maa ja muu tootliku vara kontrollimist ja kasutamist. Nad võtavad meetmeid, millega toetada naisettevõtjaid, vähendada soolist palgalõhet ning kaotada muud diskrimineerivad eeskirjad ja tavad. Nad töötavad selle nimel, et suurendada naiste vastupanuvõimet kliimamuutuste mõju suhtes ning säilitada nende elatusvahendid põllumajanduses, kalanduses ja vesiviljeluses ning kultuuritööstuses. Nad tugevdavad naiste majandusliku võimestamise kohta kättesaadavate statistiliste andmete kogumist, koostamist, analüüsimist ja levitamist.

3. Lepinguosalised võtavad vajalikud õigus- ja poliitikameetmed lapsega sõlmitud, varajaste ja sundabielude lõpetamiseks ning kõigi seksuaalse ja soolise vägivalla vormide, eelkõige koduvägivalla ning igasuguse seksuaalse ja tööalase ekspluateerimise ja igal kujul ahistamise likvideerimiseks avalikus ja erasfääris, sealhulgas käitumise muutmisele suunatud algatustega.

4. Lepinguosalised võtavad meetmeid selleks, et suurendada tüdrukute ja naiste osalemist avalikus ja poliitilises elus ja teha nende hääl kuuldavamaks, sealhulgas valimis-, poliitilistes, valitsemis- ja arendusprotsessides, kohalikes omavalitsustes, traditsioonide ja tavade kohastes mehhanismides ning juhtivatel positsioonidel, põhiseaduslikes organites ja riigile kuuluvates ettevõtetes, samuti rahuloomes ja lepituses.

5. Lepinguosalised tugevdavad riiklikke ja piirkondlikke institutsioone, et tegeleda igasuguse naiste ja tüdrukute vastu suunatud vägivallaga seotud küsimustega ja neid lahendada, sealhulgas igasuguse seksuaalse ja soolise vägivalla ärahoidmise ja selle eest kaitsmisega, töötada välja ahistamise uurimise ja selle eest vastutusele võtmise mehhanismid ning pakkuda ohvritele hoolt ja tuge. Nad püüavad viia riiklikud õigusaktid ja määrused ning piirkondlikud raamistikud vastavusse asjaomaste rahvusvaheliste konventsioonide ja piirkondlike raamistikega.

6. Lepinguosalised kohustuvad täielikult ja tulemuslikult rakendama Pekingi deklaratsiooni ja tegevusprogrammi, rahvastiku ja arengu rahvusvahelise konverentsi tegevusprogrammi ning nende läbivaatamist käsitlevate konverentside tulemusi. Lisaks jõustavad nad poliitikat ja kavandavad programme eesmärgiga saavutada üldine juurdepääs kvaliteetsetele taskukohastele, ulatuslikele ja integreeritud seksuaal- ja reproduktiivtervise teenustele, mis hõlmavad piisavat nõustamist, teavitamist ja seksuaalhariduse programme, võttes arvesse UNESCO rahvusvahelisi tehnilisi suuniseid seksuaalhariduse kohta, ning võimaldada seksuaal- ja reproduktiivtervisega seotud tervishoiuteenuseid. Lepinguosalised toetavad vajaduse korral Aasia ja Vaikse ookeani piirkonna rahvastikku ja arengut käsitleva ministrite deklaratsiooni tulemuslikku rakendamist.

ARTIKKEL 50

Noored

1. Lepinguosalised loovad juhtimisstruktuurid noorte potentsiaali ärakasutamiseks ja noorte võimestamiseks, noorte mõjukuse suurendamiseks otsustusprotsessides ning nende aktiivseks kaasamiseks poliitikasse, rahuloomesse ja lepituspüüdlustesse. Nad edendavad noorte suuremat osalemist keskkonnategevuses, eelkõige kliimamuutuste seire- ja kliimamuutustega kohanemise programmides.

2. Lepinguosalised toetavad noorte ettevõtlust ja noortele inimväärsete töökohtade loomist kõikides sektorites, pöörates erilist tähelepanu hariduses, tööhõives või koolituses osalevatele noortele, et aidata neil omandada tööturu jaoks vajalikke oskusi.

3. Lepinguosalised edendavad sotsiaal- ja õigusprogramme alaealiste kuritegevuse ärahoidmiseks ning noorte integreerimiseks majandus- ja ühiskonnaellu. Nad toetavad asutusi nagu koolid, usupõhised organisatsioonid ja noorteorganisatsioonid, mis võivad aidata suurendada ohustatud noorte ja haavatavate kogukondade vastupanuvõimet.

4. Lepinguosalised võtavad meetmeid, et parandada ja tugevdada lastekaitsesüsteeme ning kaitsemeetmeid. Nad toetavad meetmeid lapstööjõu kasutamise ja laste kuritarvitamise ning varajaste ja sundabielude, samuti kehalise karistamise lõpetamiseks.

ARTIKKEL 51

Puuetega inimesed

1. Lepinguosalised edendavad, kaitsevad ja järgivad puuetega inimeste õigusi ilma igasuguse diskrimineerimiseta. Nad võtavad konkreetseid meetmeid, et tagada nende täielik kaasamine ühiskonda, võimaldades neile võrdse juurdepääsu sotsiaalteenustele, sealhulgas haridusele ja tervishoiule, ning tegeliku osalemise tööturgudel ja muude majanduslike võimaluste kasutamisel.

2. Lepinguosalised soodustavad puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimist ja toetavad selle tulemuslikku rakendamist, võttes arvesse oma asjakohaseid poliitikaraamistikke.

ARTIKKEL 52

Kultuur, sport ja inimestevahelised kontaktid

1. Lepinguosalised edendavad materiaalse ja vaimse kultuuripärandi ning kultuuri väljendusvormide mitmekesisuse kaitset ja suurendamist, et parandada vastastikust mõistmist ja soodustada tasakaalustatud kultuurivahetust. Nad teevad koostööd ja edendavad investeeringuid, et toetada traditsiooniliste kunstide ja kultuuri, põlisteadmiste ja kultuurilise mitmekesisuse säilitamist ja edendamist.

2. Lepinguosalised arendavad kultuuri ja loomemajandust ning kultuuriturismi kui valdkondi, millel on tähtis roll töökohtade loomisel ja kestlikus majanduskasvus. Nad püüavad edendada kultuuritöötajate liikuvust ja kunstiteoste ringlust ning viia ellu ühisalgatusi mitmesugustes kultuuri- ja loomevaldkondades. Nad soodustavad naiste ja noorte majanduslikku võimestamist kultuuri väärtusahelate kaudu, avaliku ja erasektori partnerluste tugevdamist kultuuriloomingu eesmärgil ning kultuuri süvalaiendamist, võttes arvesse lepinguosaliste asjakohaseid poliitikaraamistikke, sealhulgas Vaikse ookeani piirkonna kultuuristrateegiat.

3. Lepinguosalised edendavad loovust ja innovatsiooni, teadmiste jagamist, rahvusvahelist ja piirkondlikku koosloomist ning kultuurikaupade ja -teenuste turulepääsu võimalusi. Nad arendavad sektoripõhiseid õigusraamistikke ja institutsioonilist tuge, millega muu hulgas kaitsta loovtööde intellektuaalomandi õigusi.

4. Lepinguosalised edendavad teabevahetust kultuurisektoris, sealhulgas selliste institutsioonide vahel nagu muuseumid ja hoidlad, ning soodustavad kultuuridevahelist dialoogi inimeste vahel, samuti asjaomaste sidusrühmade vahel. Nad toetavad noorte ja noorsootöötajate liikuvust kui vahendit, mis aitab edendada kultuuridevahelist dialoogi, ning teadmiste, oskuste ja pädevuse omandamist väljaspool ametlikku haridussüsteemi. Nad püüavad rakendada asjakohaseid algatusi kõrgharidusalase liikuvuse valdkonnas, et edendada koostööd ja ajakohastamist kõrghariduses ning julgustada õpi- ja akadeemilist liikuvust.

5. Lepinguosalised toetavad sporti kui kestlikku arengut, kaasavat majanduskasvu, sotsiaalset kaasamist, mittediskrimineerimist ja inimõigusi edendavat tegurit. Nad püüavad suurendada suutlikkust, arendada välja piisavad võimalused ning ergutada inimesi rohkem osalema spordis ja muus kehalises tegevuses, pöörates erilist tähelepanu noortele ja naistele. Nad toetavad sporti kui vahendit kultuuridevaheliseks dialoogiks ja rahvaste koostööks, konfliktide ja vägivalla ärahoidmiseks ning konfliktijärgseks lepituseks.

LISAD

I LISA

TAGASISAATMIS- JA TAGASIVÕTMISPROTSESS

Käesolevas lisas kasutatakse järgmisi mõisteid:

1) „taotluse esitanud riik“ – riik (kas AKVRO liige või ELi liikmesriik), kes esitab lepingu üldosa artikli 74 lõike 3 kohaselt tagasivõtutaotluse;

2) „taotluse saanud riik“ – riik (kas AKVRO liige või ELi liikmesriik), kellele esitatakse lepingu üldosa artikli 74 lõike 3 kohaselt tagasivõtutaotlus.

Kehtiva reisidokumendita isikute tagasivõtmine

Tagasisaatmis- ja tagasivõtmisprotsessid viiakse ellu alljärgnevalt.

Kui tagasivõetaval isikul on aegunud pass, kehtiv või aegunud isikutunnistus või muu ametlik isikut tõendav fotoga dokument või kui tema isikusamasust on kinnitatud kõigi asjakohaste vahenditega, sealhulgas viisataotluse dokumentides või taotluse esitanud riigi muudes ametlikes registrites tehtud otsingu tulemusena, esitab taotluse saanud riik asjaomase teabe saamisel reisidokumendid võimalikult kiiresti pärast taotluse esitanud riigi taotluse saamist, välja arvatud juhul, kui lisaaja vajadust mõistlikult põhjendatakse, kuid igal juhul võimalikult lühikese aja jooksul.

Muudel juhtudel, kui tagasivõetava isiku kodakondsust on vaja kontrollida, teeb taotluse saanud riik vajaliku kontrolli kohe pärast taotluse esitanud riigilt taotluse saamist, kasutades kõige sobivamat ja tõhusamat identifitseerimismenetlust, sealhulgas taotluse esitanud riigi taotlusel identifitseerimisintervjuud. Taotluse esitanud ja taotluse saanud riigid kohustuvad konsulteerima biomeetriliste registritega, kui need on olemas.

Kui taotluse saanud riik saab mõne oma kodaniku kohta tagasivõtutaotluse, vastab taotluse saanud riik igal juhul hiljemalt 30 päeva jooksul pärast sellise taotluse esitamist kooskõlas rahvusvahelise tsiviillennunduse konventsiooni 9. lisa 5. peatüki punktis 5.26 sätestatud tähtaegadega, esitades oma kodanikele tagasisaatmise eesmärgil asjakohased reisidokumendid või taotluse esitanud riigile piisavad tõendid selle kohta, et asjaomane isik ei ole tema kodanik.

Tagasisaatmiseks kasutatavad transpordivahendid

Tagasisaatmine toimub mis tahes transpordivahendiga, mis on kooskõlas lepingu üldosa artiklis 74 sätestatud kohustustega ja millest taotluse saanud riiki eelnevalt teavitatakse. Lennutranspordiga tagasisaatmist ei tohi piirata ainult regulaarlendude kasutamise võimalus.

Saatjata alaealiste tagasisaatmine

Lapse parimate huvide tagamiseks saab saatjata alaealist tagasi saata ainult tema pereliikme või määratud eestkostja juurde, muudesse siseriiklikes õigusaktides sätestatud asutustesse või kolmanda riigi vastavatesse vastuvõtukohtadesse.

Kahepoolsed lepingud ja kokkulepped

Ilma et see piiraks lepingu üldosa VI jaotise 4. peatüki ja käesoleva lisa otsest kohaldamist, sõlmivad lepinguosalised ühe lepinguosalise taotluse korral kahepoolsed lepingud ja kokkulepped, mis reguleerivad konkreetseid kohustusi asjaomaste Euroopa Liidu liikmesriikide ja AKVRO liikme kodanike tagasivõtmisel ja tagasisaatmisel. Need lepingud sisaldavad lühemaid tähtaegu identifitseerimiseks ja reisidokumentide väljastamiseks, et hõlbustada käesoleva lisa rakendamist. Sellised kahepoolsed lepingud ja kokkulepped hõlmavad, kui üks lepinguosaline seda vajalikuks peab, selliste kolmandate riikide kodanike ja kodakondsuseta isikute tagasivõtmise korda, kelle alaline elukoht on taotluse saanud riigi territooriumil.

Kõnealustes kahepoolsetes lepingutes ja kokkulepetes sätestatud kohustused on kooskõlas käesoleva lisa sätetega.

II LISA

EUROOPA INVESTEERIMISPANGA TEGEVUS

ARTIKKEL 1

Juriidiline isik ja staatus

1. Euroopa Investeerimispank (edaspidi „EIP“) ja EIP mis tahes tütarettevõtja tegutseb AKVRO liikmete territooriumil täieõigusliku juriidilise isikuna, mis kätkeb eelkõige õigust sõlmida lepinguid, omandada ja võõrandada vallas- ja kinnisvara ning olla kohtus menetlusosaline.

2. EIP ja EIP iga tütarettevõtja suhtes kohaldatakse AKVRO liikmete territooriumil sama maksu- ja tollikorda, mida kohaldatakse asjaomases AKVRO liikme riigis tegutseva kõige soodsama maksu- ja tollikorra ja staatusega rahvusvahelise institutsiooni suhtes.

ARTIKKEL 2

Pangandus- ja finantseeskirjad

EIP ja iga EIP tütarettevõtja võivad tegutseda AKVRO liikmete territooriumil rahvusvahelise organisatsioonina, et käesoleva lepinguga ette nähtud eesmärkidel viia ellu EIP või asjaomase tütarettevõtja põhikirjaga (mida võidakse aeg-ajalt muuta) ette nähtud tegevusi, mis muu hulgas hõlmavad laenude, võlakirjade, tagatiste, omakapitali, kvaasikapitali või mis tahes muude rahastamisvahendite abil rahastamist, tehnilise abi pakkumist või rahastamist, rahaturgudel investeerimist, väärtpaberite ostmist ja müümist ning mis tahes muu sellise tegevusega seotud finantstehingu tegemist ja pangakontode haldamist mis tahes vääringus.

ARTIKKEL 3

Välisvaluuta

1. AKVRO liikmed tagavad kõigi ELi rahastusega toimingute puhul, mida EIP või tema tütarettevõtjad viivad ellu käesoleva lepingu eesmärkide saavutamise toetamiseks, et:

   a) toetusesaajad ja vastaspooled võivad konverteerida mis tahes täielikult konverteeritavasse vääringusse vastaval ajahetkel kehtiva vahetuskursi alusel riiklikus vääringus olevad summad, mida on vaja kõigi EIP-le või EIP mis tahes tütarettevõtjate võlgnetavate summade õigeaegseks tasumiseks, ning

b) sellised summad on vabalt, viivitamata ja tegelikult ülekantavad asjaomase AKVRO liikme territooriumil või sellest väljaspool, et asjaomane toetusesaaja või vastaspool saaks täita oma kohustusi EIP või tema tütarettevõtja ees.

2. AKVRO liikmed tagavad, et kõigi ELi rahastusega toimingute puhul, mida EIP või tema tütarettevõtjad viivad ellu käesoleva lepingu eesmärkide saavutamise toetamiseks,

a) võib EIP või asjaomane tütarettevõtja:

i) konverteerida asjaomase AKVRO liikme omavääringus olevad summad, mis on laekunud EIP-le või tema tütarettevõtjale, mis tahes täielikult konverteeritavaks valuutaks vastaval ajahetkel kehtiva vahetuskursi alusel ning

ii) vabalt, viivitamata ja tegelikult üle kanda sel viisil konverteeritud summad väljapoole asjaomase AKVRO liikme territooriumi pangakontodele, mille EIP või tema tütarettevõtja võivad vabalt määrata, või võõrandada kõnealused summad asjaomase AKVRO liikme territooriumil;

b) võib EIP või asjaomane tütarettevõtja konverteerida vastaval ajahetkel kehtiva vahetuskursi alusel asjaomase AKVRO liikme omavääringusse mis tahes täielikult konverteeritavas vääringus olevad summad.

ARTIKKEL 4

Kohtuotsuste tunnustamine

Iga AKVRO liige kohustub EIP või EIP tütarettevõtja ning toetusesaaja või mis tahes kolmanda isiku vahel tekkiva mis tahes vaidluse puhul, mis on seotud EIP või EIP tütarettevõtja tegevusega käesoleva lepingu eesmärkide saavutamiseks: i) tagama, et AKVRO liikme kohtutel on õigus tunnustada pädeva kohtu, sealhulgas Euroopa Liidu Kohtu või ELi liikmesriigi siseriikliku kohtu või mis tahes vahekohtu poolt nõuetekohase menetluse teel tehtud lõplikku otsust sellises ulatuses, mis on asjaomase AKVRO liikme põhiseadusega lubatud; ja ii) tagama sellise otsuse täitmise kooskõlas kohaldatavate siseriiklike õigusnormide ja menetlustega.

_____